

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM
KARARLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER:
ESKİŞEHİR İMALAT SANAYİ ÜZERİNE BİR
ÇALIŞMA**

Kadir Kutlu YÜCEL

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir 2009

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM KARARLARINI ETKİLEYEN
FAKTÖRLER: ESKİŞEHİR İMALAT SANAYİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Kadir Kutlu YÜCEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İşletme Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Özgür TONUS

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2009

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM KARARLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: ESKİŞEHİR İMALAT SANAYİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Kadir Kutlu YÜCEL

İşletme Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekim 2009

Danışman: Doç. Dr. Özgür TONUS

Son yıllarda küreselleşme ile birlikte meydana gelen hızlı değişimler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Finansal ve ekonomik alanlarda yaşanan değişimler sermayenin dünya üzerinde ki hareketliliğini artırmıştır. Ülkelerin politik olarak da birbirleriyle daha yakın ilişkiler kurmaları eklendiğinde yatırımcıların yatırım bölgelerini belirlemelerinde daha özgür hareket edebilme şansları ortaya çıkmıştır.

Ortaya çıkan bu yeni konjonktür yatırımların minimum maliyet ile maksimum kârı elde edebilmek amacıyla en uygun bölgelere yönelmesine yol açmıştır. Yatırım bölgelerinin çeşitlenmesi, dünya ticaretinin yapısını da derinden etkileyerek ülkelerin daha önceden sahip olmadıkları ticari avantajları elde edebilmelerine imkân tanımıştır. Böylece ülkeler için yeni bir rekabet sahası olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının cezbedilmesi ve ülkelere çekilmesi ortaya çıkmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duydukları sermayenin ülkelere çekilmesinde söz konusu ülkelerin cazip özelliklerini güçlendirmek ve ön plana çıkarabilmek için ciddi çalışmalar yaptıkları görülmektedir.

Çalışmanın amacı bu özelliklerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ne şekilde etkilediğini Eskişehir özelinden hareketle ortaya koyarak diğer bölgelerin sahip oldukları özelliklerin nasıl kullanılabileceğini veya varsa bu özelliklerden kaynaklı dezavantajların nasıl ortadan kaldırılabileceğini ortaya koymaktır. Bu çalışma ile profilleri ortaya konulan yabancı sermayeli işletmelerin sözü edilen yerel özelliklerden ne şekilde etkilendikleri, memnuniyetleri ve beklentileri ortaya konularak geleceğe yönelik olarak yatırım ortamının iyileştirilmesi için öneriler ifade edilmiştir.

ABSTRACT**FACTORS AFFECTING FOREIGN DIRECT INVESTMENT DECISIONS: A
STUDY ON ESKİŞEHİR MANUFACTURING INDUSTRY****Kadir Kutlu YÜCEL****Department of Business Administration****Anadolu University Graduate School of Social Sciences****Advisor: Associate Professor Özgür TONUS**

In recent years, the rapid changes which have occurred together with the globalization, affect the foreign direct investments, dramatically. The changes that are being lived in the financial and economic fields have considerably increased the mobility of the capital in the world. Along with the addition of the countries' establishing close relationship with each other politically, the chance of acting more freely have appeared for the investors in determining their investment regions.

This new conjuncture which has come into existence, has also caused the investments leading to the most suitable regions for to gain the maximum profit with the minimum cost. The diversity of the investment regions has enabled the countries' to gain the commercial advantages that they have not own previously by affecting the structure of the world trade deeply. Thus, the alluring and attracting the foreign direct investments as a new competition field for the countries have brought into existence. Especially, the developing countries are seen to make serious studies to strengthen and highlight the mentioned countries' alluring properties in the endeavors of attracting the capital which the developing countries need.

The purpose of the study is proving how foreign direct investments are affected by this features, for the Turkey in general particularly from Eskişehir. Within the shed light of the summary that is put forth, some suggestions are tried to be introduced on how the investment environment can be improved for the other cities and regions in Turkey or how the disadvantages can be turned into advantages.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Kadir Kutlu YÜCEL'in Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler: Eskişehir imalat sanayi üzerine bir çalışma başlıklı tezi .....tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İşletme Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Adı Soyadı**İmza**

Üye (Tez Danışmanı) Doç. Dr. Özgür TONUS

: .....

Üye

: .....

Üye

: .....

Sosyal Bilimler Enstitüsü**Enstitü Müdürü****Prof. Dr. Ramazan CEYLAN**

ÖZGEÇMİŞ

Kadir Kutlu YÜCEL
İşletme Anabilim Dalı
Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans 2006 Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

Lise 2002 Eskişehir Anadolu Lisesi

İş

2009 - Krediler Yetkilisi, Garanti Bankası, Avrupa 1 Bölge Krediler Müdürlüğü, İstanbul

Mesleki Birlik/ Dernek/ Kuruluş Üyelikleri

2002 - Eskişehir Anadolu Lisesi Mezunlar Derneği

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Eskişehir, 14.02.1984 **Cinsiyet:** Erkek **Yabancı Dil:** İngilizce

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM KARARLARINI
ETKİLEYEN FAKTÖRLER: ESKİŞEHİR İMALAT SANAYİ ÜZERİNE BİR
ÇALIŞMA**

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ	ii
ABSTRACT.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖZGEÇMİŞ	v
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**DÜNYA EKONOMİSİNDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARI**

1.1 Tanım ve Kapsamı	2
1.1.1 Klâsik ve Neo Klâsik Yaklaşım.....	3
1.1.2 Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	4
1.1.3 Merkantilist Yaklaşım	5
1.1.4 Keynesyen Yaklaşım.....	6
1.1.5 Marksist Yaklaşım.....	6
1.1.6 Ürün Hayat Devreleri Kuramı	7
1.1.7 Parasal Yaklaşım	8
1.1.8 Oligopolistik Tepki Yaklaşımı	9
1.1.9 Endüstriyel Yapı Yaklaşımı.....	9
1.1.10 İçselleştirme Yaklaşımı.....	10
1.1.11 Caves Ekonomileri Teorisi.....	11
1.1.12 Yeni Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Teorisi	12
1.1.12.1 Yatay entegrasyon yatırımları.....	13
1.1.12.2 Dikey entegrasyon yatırımları	14
1.1.12.3 Bilgi sermayesi modeli	14
1.2 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi	15
1.2.1 Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem.....	15

1.2.2 Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı Arası Dönem	16
1.2.3 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem	17
1.2.4 1960 – 1970 Arası Dönem	18
1.2.5 1970 – 1980 Arası Dönem	19
1.2.6 1980 – 1990 Arası Dönem	20
1.2.7 1990 Sonrası Dönem	21
1.3 Dünya Ekonomisinde Küreselleşme ve Çokuluslu İşletmeler	31
1.3.1 Küreselleşme Kavramı	31
1.3.2 Üretim ve Ticaret Kalıplarında Küreselleşme Etkileri	32
1.3.3 Uluslararasılaşma	40
1.3.3.1 Uluslararasılaşmanın aşamaları	41
1.3.3.2 Ulusötesi işletmeler	42
1.3.3.3 Çokuluslu işletmeler	44
1.3.3.4 Küresel işletmeler	44

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM KARARLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1 Kaynak Ülke Açısından Belirleyici Faktörler	46
2.1.1 Kâr Maksimizasyonu	47
2.1.2 Maliyet Minimizasyonu	47
2.1.3 Ölçek Ekonomileri	47
2.1.4 Ucuz İşgücü	48
2.1.5 Vergilerde ve Yasal Mevzuatta Bulunan Farklılıklar	49
2.1.6 Hammadde Tedariki	50
2.1.7 Tarife ve Kotalardan Kaçınma	51
2.1.8 Mevcut Piyasaların Korunması ya da Yeni Piyasa Arayışı	53
2.1.9 Monopolcü Güç Yaratılması	54
2.1.10 Yatırımlara Uluslararası Çeşitlilik Kazandırılması	55
2.1.11 Rekabet Gücünün Korunması ya da Artırılması	55
2.1.12 Ulaşım ve Üretim Esnekliği	56
2.1.13 Ünvan ve Ticari Sırların Korunması	57
2.2 Ev Sahibi Ülke Açısından Belirleyici Faktörler	58
2.2.1 Sosyal ve Ekonomik Faktörler	59
2.2.1.1 Makro ekonomik istikrar	59
2.2.1.2 Piyasa büyüklüğü ve ölçek ekonomileri	61
2.2.1.3 Vergi politikası	62
2.2.1.4 Özelleştirme uygulamaları	62
2.2.1.5 Yurtiçi yatırımlar	63
2.2.1.6 İşgücü maliyetleri	64
2.2.2 Siyasi Faktörler	66
2.2.2.1 Siyasi istikrar	66
2.2.2.2 Ekonomik entegrasyonlara ve uluslararası kuruluşlara üyelik	67
2.2.2.3 Dışa açıklık seviyesi	68

2.2.2.4 Ülkenin kısa ve uzun dönemli siyasi rolü.....	69
2.2.2.5 Şeffaflık ve yolsuzluk seviyesi	71
2.2.2.6 Bürokratik işlemler.....	72
2.2.3 Yerel Faktörler.....	74
2.2.3.1 Yatırım teşvikleri	74
2.2.3.2 Alt yapı durumu.....	75
2.2.3.3 Serbest bölgeler	76
2.2.3.4 Kültürel ve psikolojik faktörler.....	77
2.2.3.5 Coğrafi konum	78
2.2.3.6 Kurumsal yapı.....	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

3.1 Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi	81
3.1.1 Cumhuriyet Öncesi Dönem.....	81
3.1.2 Cumhuriyet Dönemi	83
3.1.2.1 Türkiye'de 1950 yılından önce yabancı sermaye yatırımları	84
3.1.2.2 1950 – 1960 Yılları çok partili dönemde yabancı sermaye.....	87
3.1.2.3 Planlı dönem	91
3.1.3 2000 Yılı Sonrası Gelişmeler	95
3.1.3.1 Türkiye'de yatırım ortamının iyileştirilmesi reform programı	97
3.1.3.2 2007 Yılı katılım öncesi ekonomik program.....	97
3.2 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İçinde Türkiye'nin Yeri.....	98
3.2.1 Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye'de Dağılımı	99
3.2.1.1 Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke ve ülke gruplarına göre dağılımı	100
3.2.1.2 Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı.	103
3.2.1.3 Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yıllara göre dağılımı.....	106
3.2.1.4 Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının illere göre dağılımı	109
3.2.2 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Kararı Verilmesinde Etkili Olan Faktörler Açısından Türkiye'nin Konumu	111
3.2.2.1 Türkiye – AB Gümrük Birliğinin etkileri.....	118
3.2.2.2 Uluslararası Tahkim ve Türkiye	121
3.2.2.3 Bürokrasi	122
3.2.2.4 Rekabet gücü	123
3.2.2.5 Maliyet engelleri.....	124
3.2.2.6 Şeffaflık seviyesi	125
3.2.2.7 Piyasa büyüklüğü	126

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESKİŞEHİR'DE İMALAT SANAYİNDE GERÇEKLEŞEN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMI KARARLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

4.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	128
4.2 Araştırmanın Kısıtları.....	129
4.3 Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örneklemi.....	129
4.4 Veri Toplama Yöntemi.....	130
4.4.1 Araştırmada Kullanılan Anket Formunun Tasarımı ve Özellikleri.....	130
4.5 Araştırma Verilerinin Analizi.....	131
4.5.1 İşletmelerin Profili ve Ekonomik Performans Analizi	132
4.5.1.1 Yabancı sermayeli işletmelerin Eskişehir ilindeki yatırım şekilleri ve sermaye yapıları	132
4.5.1.2 İşletmelerin büyüklükleri ve personel yapıları	134
4.5.1.3 İşletmelerin yönetim kurulları ve üst düzey yöneticilerinin yapıları.....	136
4.5.1.4 İşletmelerin sahip oldukları belgeler.....	137
4.5.1.5 İşletmelerin satış düzeyleri.....	138
4.5.1.6 İşletmelerin ihracat, ithalat gelirleri ve pazarları.....	144
4.5.1.7 İşletmelerin kapasite kullanım oranları	151
4.5.2 İşletmelerin Eskişehir’de Gerçekleştirdikleri Yatırım Öncesi İş İlişkileri	152
4.5.3 Yatırım Yeri Tercihinde Etkili Olan Faktörler	153
4.5.3.1 İşletmelerin yatırım yeri olarak Türkiye’yi tercih etmesinde etkili olan faktörler	153
4.5.3.2 İşletmelerin yatırım bölgesi olarak Eskişehir’i tercih etmesinde etkili olan faktörler.....	158
4.5.4 Ortaklarla ilişkiler ve yönetim biçimi	164
4.5.4.1 Yerel ortağın seçiminde etkili olan faktörler	164
4.5.4.2 İşletmelerin organizasyon biçimleri	165
4.5.4.3 Gerçekleştirilen yerel ortaklığın beklentileri karşılama oranı	166
4.5.5 İşletmenin sorunları, Türkiye ve Eskişehir ile ilgili değerlendirmeleri....	168
4.5.5.1 Yabancı yatırımcıların karşılaştıkları ve Türkiye’nin özelliklerinden kaynaklanan sorunlar.....	168
4.5.5.2 İşletmelerin yatırım sürecinde karşılaştıkları bürokratik güçlükler.....	171
4.5.5.3 İşletmelerin faaliyetleri esnasında sorun yaşadıkları kuruluşlar	174
4.5.5.4 İşletmelerin Eskişehir’e katkıları ve AB tam üyelik süreciyle ilgili beklentileri.....	175
SONUÇ	180
EKLER	194

KAYNAKÇA..... 201

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1913 – 1914 Yılları Arası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	15
Tablo 2. Dünya Savaşı Arasında Yabancı Sermaye Yatırımları (milyon dolar)	17
Tablo 3. Doğrudan Yabancı Sermaye Akışı 1970 - 1990 (milyon dolar)	21
Tablo 4. 2006 Yılında En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yapan Ülkeler.....	25
Tablo 5. 2006 Yılında En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Stoku Olan Ülkeler.....	26
Tablo 6. 2006 Yılı Bölgelere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişleri	28
Tablo 7. 2002 ve 2006 Yıllarında Gerçekleşen Greenfield Yatırımlar.....	30
Tablo 8. Dünya Ekonomisi Büyüme Oranları (Yüzde)	35
Tablo 9. Dünya Ticaretinde Gelişmeler	36
Tablo 10. 2005- 2007 Yılları Arasında Bölgeler İtibariyle GSYİH ve Mal Ticareti (Yıllık Yüzde Değişim – sabit fiyatlarla).....	37
Tablo 11. Bölgelere Göre Dünya Mal Ticareti (Milyar Dolar).....	38
Tablo 12. 2007 Yılı Dünya Mal Ticaretinde Başlıca İhracatçı ve İthalatçı Ülkeler (Milyar Dolar)	39
Tablo 13. 2007 Yılı Dünya Mal Ticaretindeki Başlıca İhracatçı ve İthalatçı Ülkeler (AB İçi Ticaret Hariç).....	40
Tablo 14. 2007 Yılı Ülkelerin Yolsuzluk Algılama Listesi	73
Tablo 15. Ülkelere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımına Başlamak İçin Gereken Süre.....	74
Tablo 16. Ülkelere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımına Başlamak İçin Tamamlanması Gereken Bürokratik İşlem Sayısı	74
Tablo 17. Türkiye'nin 1990 Sonrası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Değerlendirmesi	99
Tablo 18. Ülke ve Ülke Gruplarına Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri 2007 – 2008 (Milyon Dolar).....	100
Tablo 19. Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı	101
Tablo 20. Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sermaye Büyüklüğü Açısından Ülkelere Göre Dağılımı (2006 – 2007)	102
Tablo 21. Sektörlere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri 2007 (Milyon Dolar)	103
Tablo 22. En Fazla Uluslararası Doğrudan Yatırım Çeken Beş Sektördeki Doğrudan Yatırım Girişleri 2002 – 2007 (Milyon Dolar)	104
Tablo 23. Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının Sektörlere Göre Dağılımı	105
Tablo 24. Türkiye'ye Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi ve Yabancı Sermayeli İşletmelerin Sayısı.....	107
Tablo 25. Türkiye'nin Satın Alma ve Birleşme Faaliyetlerindeki Değerlendirmesi	108
Tablo 26. Yıllar İtibariyle Kuruluş Türlerine Göre Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısı.....	108
Tablo 27. İllere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişleri 2007 (Milyon Dolar)	109
Tablo 28. Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının İllere Göre Dağılımı (İlk 10 İl)	110

Tablo 29. Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Faaliyette Buldukları İllerde Sektörlere Göre Dağılımı (1954 – 2007).....	111
Tablo 30. Seçilmiş İş Ortamı Göstergelerine Göre Türkiye ve Rakip Ülkelerin Performansları	113
Tablo 31. Yıllara Göre Türkiye'ye Giren Yabancı Sermaye Miktarı ve Yabancı Sermayeli İşletme Sayısı.....	119
Tablo 32. Türkiye ile Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Karşılaştırılması (milyar dolar).....	120
Tablo 33. Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinin 2007 Sanayi Elektriği Fiyatları	125
Tablo 34. OECD Üyesi Ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasılları.....	127
Tablo 35. Yabancı Sermayeli İşletmelerin Sermaye Yapısı.....	133
Tablo 36. İşletmelerin Yönetim Kurullarının Yapıları	137
Tablo 37. İşletmelerin Yatırım Yeri Olarak Türkiye'yi Tercih Etmesinde Etkili Olan Faktörler.....	154
Tablo 38. Yolsuzluk Oranın Düşük Olması ve Devlet Teşvik Uygulamalarından Yararlanılması İçin Korelasyon Analizi Sonuçları.....	157
Tablo 39. İhracat Payları ve Gümrük Birliğinin Yatırım Yeri Seçimine Etkisine Yönelik Çapraz Tablo Sonuçları	157
Tablo 40. İşletmelerin Yatırım Bölgesi Olarak Eskişehir'i Tercih Etmesinde Etkili Olan Ekonomik Faktörler	158
Tablo 41. İşletmelerin Kuruluş Şekilleri ve Mevcut Sanayi İşletmelerinin Yatırım Fırsatı Yaratması Arasındaki İlişki	160
Tablo 42. İşletmelerin Yatırım Bölgesi Olarak Eskişehir'i Tercih Etmesinde Etkili Olan Yerel Faktörler	161
Tablo 43. İşletmelerin Yatırım Bölgesi Olarak Eskişehir'i Tercih Etmesinde Etkili Olan Sosyal ve Kültürel Faktörler	163
Tablo 44. Yerel Ortağın Seçiminde Etkili Olan Faktörler.....	164
Tablo 45. Ortaklığın Beklentileri Karşılması ve Yeni Yatırım Planları Arasındaki İlişki.....	168
Tablo 46. Yabancı Yatırımcıların Karşılaştıkları Türkiye'nin Özelliklerinden Kaynaklanan Sorunlar	169
Tablo 47. Yabancı Yatırımcıların Karşılaştıkları Türkiye'nin Özelliklerinden Kaynaklanan Sorunlar İçin Yapılan Friedman Anlamlılık Testi Sonuçları.....	170
Tablo 48. Yabancı Yatırımcıların Karşılaştıkları Türkiye'nin Özelliklerinden Kaynaklanan Sorunlar İçin Yapılan Korelasyon Analizi Sonuçları.....	171
Tablo 49. İşletmelerin Yatırım Sürecinde Karşılaştıkları Bürokratik Güçlükler	172
Tablo 50. Yabancı Yatırımcıların Karşılaştıkları Bürokratik Güçlükler İçin Yapılan Friedman Anlamlılık Testi Sonuçları.....	173
Tablo 51. Yabancı Yatırımcıların Karşılaştıkları Bürokratik Güçlükler İçin Yapılan Korelasyon Analizi Sonuçları.....	174
Tablo 52. İşletmelerin Faaliyetleri Esnasında Sorun Yaşadıkları Kuruluşlar	174
Tablo 53. İşletmelerin Eskişehir'e Katkıları	175
Tablo 54. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Eskişehir'e katkıları için yapılan Friedman anlamlılık testi sonuçları.....	177
Tablo 55. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Eskişehir'e katkıları İçin Yapılan Korelasyon Analizi Sonuçları.....	178

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Akımlarının Oransal Dağılımı (1990 - 2000).....	22
Şekil 2. 1970 – 2006 Yılları Arasında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	24
Şekil 3. 1970 – 2006 Arası Gelişmişlik Düzeylerine Göre Ülkelerin Uluslararası Yatırımlardan Aldıkları Paylar.....	26
Şekil 4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgelere Göre Dağılımı	27
Şekil 5. Uluslararası Doğrudan Yatırım Stokunun Sektörel Dağılımı	29
Şekil 6. 1997–2007 Yıllarında Dünya Mal Ticaret Hacminde ve GSYİH’de Büyüme (Ortalama % artış)	36
Şekil 7. Uluslararası Yatırımın Boyutları.....	41
Şekil 8. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önündeki Engeller	115
Şekil 9. Hükümetin Önümüzdeki Dönemde Öncelik Vermesi Gereken Konular	116
Şekil 10. 2008 Yılında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Ortamına Yönelik Beklentiler.....	117
Şekil 11. Yabancı Sermayeli İşletmelerin Kuruluş Şekilleri.....	132
Şekil 12. İşletmelerde Bulunan Yabancı Sermaye Payı.....	133
Şekil 13. İşletmelerin Büyüklükleri.....	134
Şekil 14. İşletmelerin İstihdam Ettikleri Mavi Yakalı Personel Sayıları.....	135
Şekil 15. İşletmelerin İstihdam Ettikleri Beyaz Yakalı Personel Sayıları	135
Şekil 16. İşletmelerde Bulunan Kadrolu Taşeron Elaman Sayıları	136
Şekil 17. İşletmelerde İstihdam Edilen Yabancı Uyruklu Üst Düzey Yönetici Sayısı	137
Şekil 18. İşletmelerin Sahip Oldukları Belgeler	138
Şekil 19. İşletmelerin Yıllara Göre Ciro Hareketleri	139
Şekil 20. 2005 – 2006 Döneminde İşletme Cirolarının Değişim Oranları.....	140
Şekil 21. 2006 – 2007 Döneminde İşletme Cirolarının Değişim Oranları.....	140
Şekil 22. 2007 – 2008 Döneminde İşletme Cirolarının Değişim Oranları.....	141
Şekil 23. İşletmelerin Yıllara Göre Kârlılıklarının Değişim Yönü.....	141
Şekil 24. 2005 – 2006 Döneminde İşletme Kârlarının Değişim Oranları.....	142
Şekil 25. 2006 – 2007 Döneminde İşletme Kârlarının Değişim Oranları.....	142
Şekil 26. 2007 – 2008 Döneminde İşletme Kârlarının Değişim Oranları.....	143
Şekil 27. İşletmelerin İhracatlarının Toplam Satışlar İçindeki Payı	144
Şekil 28. İşletmelerin Yıllara Göre İhracatlarının Değişim Yönü.....	145
Şekil 29. 2005 – 2006 Döneminde İşletmelerin İhracat Değişim Oranları	145
Şekil 30. 2006 – 2007 Döneminde İşletmelerin İhracat Değişim Oranları	146
Şekil 31. 2007 – 2008 Döneminde İşletmelerin İhracat Değişim Oranları	146
Şekil 32. İşletmelerin En Önemli İhracat Bölgeleri	147
Şekil 33. İşletmelerin İhracatlarını Gerçekleştirdikleri Marka Bilgileri.....	148
Şekil 34. İşletmelerin Yıllara Göre İthalatlarının Değişim Yönü.....	148
Şekil 35. 2005 – 2006 Döneminde İşletmelerin İthalat Değişim Oranları.....	149
Şekil 36. 2006 – 2007 Döneminde İşletmelerin İthalat Değişim Oranları.....	150
Şekil 37. 2007 – 2008 Döneminde İşletmelerin İthalat Değişim Oranları.....	150
Şekil 38. İşletmelerin Yıllara Göre Kapasite Kullanım Oranları	151
Şekil 39. İşletmelerin Eskişehir’de Bulunan Yatırımlarından Önce Türkiye İle Var Olan İş İlişkileri	153
Şekil 40. İşletmelerin Organizasyon Biçimleri	166

Şekil 41. Gerçekleştirilen Ortaklığın Beklentileri Karşılama Oranı	167
Şekil 42. İşletmelerin AB Tam Üyelik Müzakerelerinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Ne Şekilde Etkileyeceğine Yönelik Öngörülleri	178

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
Ar-Ge	: Araştırma ve Geliştirme
ASEAN	: Güney Doğu Asya Uluslararası Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYSY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı
ECOFIN	: Ekonomik ve Mali İşler Konseyi
ESO	: Eskişehir Sanayi Odası
FIAS	: Yabancı Yatırım Danışmanlık Hizmetleri
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IBRD	: Dünya Bankası
ICC	: Uluslararası Ticaret Odası
IFC	: Uluslararası Finans Kurumu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ISCID	: Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Uzlaştırma Merkezi
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KEP	: Katılım Öncesi Ekonomik Program
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme İdaresi Başkanlığı
LAFTA	: Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
MAI	: Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
MERCOSUR	: Güney Ortak Pazarı
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TFV	: Toplam Faktör Verimliliği
TI	: Uluslararası Şeffaflık Örgütü
TL	: Türk Lirası
TRIMS	: Ticarete Yönelik Yatırım Tedbirleri Anlaşması
UK	: Birleşik Krallık
UNCITRAL	: Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
YASED	: Yabancı Sermaye Derneği
YOİKK	: Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin, iktisadi kalkınma çabalarında karşı karşıya oldukları önemli engellerden biri; bu ülkelerde sermaye faktörünün kalkınma faaliyetlerini gerçekleştirmek için yeterli düzeyde olmamasıdır. Düşük gelire bağlı olarak ortaya çıkan düşük tasarruf ve düşük yatırım döngüsü, bu ülkeleri dış tasarruflara yönlendirmekte, yabancı kaynak arayışlarına sevk etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler bu tasarruf açıklarını kapatabilmek için bazen sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırarak, ekonomilerini uluslararası sermaye hareketlerine açmaya başlamışlardır. Küreselleşme, finansal serbestleşme, finansal globalleşme, uluslararası finansal bütünleşme gibi adlarla anılan bu uygulamalar, 1990'lı yıllarda yoğunlaşmıştır.

Yabancı sermaye akımları deyimi; geniş anlamıyla olup, tüm sermaye hareketlerini içermektedir. Bu deyim; borçları, hisse ve tahvil borsalarına yatırımları (portföy yatırımlarını) ve doğrudan yabancı yatırımları (DYSY) kapsamaktadır. Dış kaynak temini bakımından, yabancı sermaye akımları içinde portföy yatırımları ile dış borçlanmalar önemlidir. Ancak, bu çalışmada, uzun vadeli ve üretim kapasitesini artırmak üzere başka ülkelere gelen DYSY'ler ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA EKONOMİSİNDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE

YATIRIMLARI

1.1 Tanım ve Kapsamı

Küreselleşme süreci ile birlikte önemi artan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına (DYSY) – foreign direct investment – ilişkin olarak kuramsal çerçevenin açıklanmaya çalışılacağı bu bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ayrıntılı tanımını ve bu tanıma yönelik farklı yaklaşımlar incelenecektir.

Yabancı sermaye yatırımı ile anlatılmak istenen, bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların ülke sınırları dışında servet edinmeleridir (Karluk, 2003; 48). Ülkeler arasındaki sınırların giderek ortadan kalktığı günümüz dünya ekonomisinde, bireylerin başka ülke sınırları içinde servet edinmeleri daha kolay hale gelmiştir. Üretim faktörlerinin hareketliliği, üretimin bölünmesi, iletişim teknolojilerindeki gelişmeyle hızlanan küreselleşme süreci sermaye hareketlerinin artmasına neden olmuştur. Bu sermaye hareketleri iki grupta incelenmektedir. Bunlar;

- Portföy yatırımları (dolaylı yatırım)
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır.

Portföy yatırımları, genellikle spekülasyon amacı taşıyan ve ülke içine giriş ve çıkışları son derece hızlı sermaye hareketleridir. Portföy yatırımları ile yatırımcılar anlık şartları değerlendirerek mümkün olan en yüksek kazancı elde etmek isterler. Ancak bu tip yatırımlar oldukça istikrarsız kaynaklardır. Gelişen teknolojinin sağladığı avantajlar ile çok kısa sürede piyasalara girip çıkabilirler. Portföy yatırımları “sıcak para” olarak da adlandırılırlar.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının portföy yatırımlarından başlıca farkı, yatırımcıların yaptıkları yatırımlar ile uzun vadeli kâr beklentilerinin olmasıdır. Oysa DYSY Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü’ne (OECD) göre, bir ülkede yerleşik kişi ya da kuruluşların yabancı bir ülkede kalıcı ekonomik çıkar elde etmek amacıyla yaptıkları yatırımlardır. Başka bir ifadeyle DYSY, şahıslar ya da şirketlerden oluşan yabancı yatırımcıların şirketleşmiş veya eşiti bir işletmede şirket bünyesinin en az %10 oranında temsil gücüne sahip olduğu yatırımları kapsamaktadır (Demircan, 2003; 1–2).

Bu tanımların ardından çalışmanın ilerleyen bölümlerinde tekrar bahsedilecek olan “greenfield” ve “brownfield” kavramlarının önemini vurgulamak zorunludur.

Yapılan yatırım ev sahibi ülkede yeni bir iş yaratıyorsa bu tip yatırımlara greenfield yatırımlar denir (UNCTAD, 1995; 145). Bu yatırımlar daha çok gelişmekte olan ülkelerde, ekonomide daralmaların bulunduğu ortamlarda yoğunluk kazanırlar. Bu tip yatırımlarda yabancı yatırımcının amacı tamamen kendi teknolojisi, üretim metodu ve yönetim anlayışıyla yeni bir işletme açmaktır. Bu şekilde maksimum kâr elde edilmeye çalışılır. Ancak greenfield yatırımların başlıca dezavantajı, yeni pazara girişin yavaş gerçekleşmesidir.

Brownfield yatırımlar ise greenfield yatırım ile satın alma arasında karma bir yatırım şeklidir. Bu tip yatırımlarda bir satın alma gerçekleşir fakat işletmenin şekillenmesinde ev sahibi ülkedeki işletmenin üretim faktörlerinden ziyade yabancı yatırımcının getirdiği üretim faktörleri etkindir (Meyer and Estrin, 1998; 3)

Yabancı sermaye yatırımlarının bu kadar önem kazanması konunun daha ayrıntılı olarak incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarını açıklamak için öncelikli olarak kullanılan teori olan klâsik dış ticaret teorisi günümüz şartları karşısında kavramın açıklanmasında yeterli olmamaktadır. Çalışmanın bu bölümünde yabancı sermaye yatırımlarını açıklamaya yönelik olan yeni dış ticaret teorileri açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1.1 Klâsik ve Neo Klâsik Yaklaşım

Klâsik teorinin varsayımlarına göre her ülkede üretim fonksiyonları ve talep koşulları özdeştir, üretim faktörleri ülke içinde hareketlidir ancak ülkeler arasında hareketsizdir ve üretim sabit maliyetler ile gerçekleştirilir. Bu varsayımlar sonucunda klasik dış ticaret teorisi, günümüz uluslararası sermaye hareketlerini ve uluslararası üretimi açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Karluk, 1999; 12–15). Neo Klâsik yaklaşıma göre teknoloji tüm ülkeler arasında homojen bir şekilde yayılmıştır, sadece emek ve sermaye girdi olarak değerlendirilir. Konuya bu tarzda yaklaşıldığında doğal olarak en fakir pozisyondaki ülkelerin en yüksek sermaye getiri oranına sahip olmaları ve böylelikle en fazla yabancı sermaye yatırımını çekebilmeleri gerekmektedir. Buraya kadar görülmüştür ki, DYSY kavramını klâsik dış ticaret teorisi ile açıklamak mümkün değildir (Zebregs, 1998; 14).

1.1.2 Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Karşılaştırmalı üstünlükler veya maliyetler teorisi, ekonomi biliminin en eski ve hala yerine yenisi ileri sürülememiş teorisi olup, geçerliliğini belli şartlar altında günümüzde de korumaktadır. Aslında kanunun Ricardo'dan önce ilk defa 1815 yılında Robert Torrens (1780 – 1864) tarafından yayınlanan Buğday Dış Ticareti Üzerine Denemeler (Essays on the External Corn Trade) isimli kitapta ele alındığı ileri sürülüyorsa da, şüphesiz teorinin bugünkü şekli ile ortaya konuşunu David Ricardo'ya borçluyuz (Karluk, 2003; 16)

Ricardo, bir ülkenin bir malda mutlak olarak dezavantajı olmasına, diğer bir deyişle bu malın üretiminde mutlak üstünlüğü olmamasına rağmen, ülkeler arasında ticaret yapılabileceğini ve bu ticarettten her iki ülkenin de kârlı çıkabileceğini göstermiştir. Ricardo'ya göre her iki malın üretiminde de mutlak olarak dezavantajlı olan bir ülke, daha az dezavantaja sahip olduğu malı üretip ihraç ederse, bu malın üretim ve ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olur. Diğer taraftan bu ülke, daha fazla mutlak dezavantajı olduğu malın üretimini durduracağı için, bu malı ithal edecektir. Bu kurala ekonomi öğretisinde, karşılaştırmalı üstünlükler teorisi adı verilir (Karluk 2003; 16).

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi David Ricardo tarafından Adam Smith' in mutlak üstünlükler teorisinin geliştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. David Ricardo'ya göre uluslararası ticaretin mutlak üstünlükler üzerinden değerlendirilmesi konunun kapsamına sınırlama getirecektir. Bu yüzden karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ülkeler arasında ortaya çıkan üretim maliyeti farkları yerine bu farklılığın derecesi üzerinde durmuştur. Diğer bir ifadeyle karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, uluslararası ticaretin, mutlak değil karşılaştırmalı üstünlüklere dayanması gereği ortaya koyulmuştur. Bir ülke bütün malların üretiminde, diğerine göre daha avantajlı olsa da, karşılaştırmalı olarak en fazla üstünlüğe sahip olduğu malların üretiminde uzmanlaşıp; daha az üstün olduğu malları ithal ederek daha fazla refaha ulaşabilir (Bayraktutan, 2003; 177).

Bu teorinin DYSY açısından önemi ise ülkelerin yabancı ülkelerdeki yatırım alanlarının ve ev sahibi olacak ülkenin belirlenmesinde kendini göstermektedir. Teoriye göre Amerikan tipi yatırımlar ticaret engelleyici ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin işleyişini engelleyici yatırımlardır (Rugman, 1981; 47). Japon işletmeleri ise DYSY

yapacakları ev sahibi ülkedeki karşılaştırmalı üstünlüklerinin olmadığı alanlara yatırım yapmaktadırlar. Bir başka ifadeyle DYSY, kaynak ülkenin karşılaştırmalı olarak dezavantajlı olduğu endüstride doğmaktadır (Clegg, 1987; 29).

1.1.3 Merkantilist Yaklaşım

Merkantilist yaklaşımın temel prensibine göre eğer bir ülkenin geniş altın ve gümüş kaynakları varsa, söz konusu ülke zengin bir ülke olarak kabul edilmelidir. Merkantilist yaklaşıma göre ulusal bazda zenginliğin gerçekleşebilmesi için uluslararası ticarete ticaret fazlası verilmesi gerekmektedir. Arzu edilen ulusal zenginliğe, uluslararası üretim ile ulaşmak merkantilist yaklaşıma göre ters bir olgudur (Candemir, 2005; 28). Bu noktada merkantilist yaklaşıma göre ticari bir işletmenin ülke dışında da yürütmekte oldukları faaliyetleri için gerekli olan donanımları yerleşik buldukları ülkenin ekonomik gücünden sağlamaktadır.

İthal ettiklerinden daha fazlasını ihraç etmek için hükümetler, ithalat işlemlerinin çoğuna kısıtlama koyup, yerel pazarda ya da ihraç pazarında rekabet edemeyecek birçok ürünün üretimine destek vermiştir. İngiltere gibi bazı büyük ülkeler, bu ticari amaçlarını gerçekleştirmek için sahip oldukları sömürgeleri kullanmışlardır. Sömürgeler ana ülkenin diğer ülkelerden almak zorunda kalacakları birçok maddeyi temin etmeyi başarmışlardır. Böylece hem bir hammadde ve gıda maddeleri kaynağı, hem de ana ülkenin üretimi için bir pazar konumuna gelmişlerdir. Bu nedenle ana ülkeler, sömürgelerle olan ticareti tekellerine almanın yanı sıra üretim faaliyetlerini de engelleyerek; bu ülkelerdeki endüstriyel gelişimin önüne geçmeye çalışmışlardır. Sömürgecilerin işine yarayacak şekilde planlanan Merkantilist teori, 1800 yılından sonra zayıflamaya başlamıştır (Koparal, 2004; 20).

Merkantilist yaklaşıma göre gelecekte dünya ekonomisinin alacağı şekli ve aktörlerin pozisyonlarını ulus devletlerin ve çokuluslu işletmelerin ortak çıkarları belirleyecektir. Bu ortak çıkarların kesişmesi veya kesişmemesi dünya ekonomisi doğrudan etkileyecek ve şekillendirecektir. Aynı görüşe göre çokuluslu işletmelerin dünya ekonomisi içindeki önemleri ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arttıkça ülkelerin birbirlerine olan bağımlılıkları azalacaktır (Dunning, Cantwell and Carley, 1986; 20–21).

1.1.4 Keynesyen Yaklaşım

Keynesyen yaklaşım sermaye hareketlerini uluslararası boyutuyla açıklamak için kâr oranlarındaki farklılıklardan yararlanmaktadır. Yatırımcıların temel ve vazgeçilmez amacı kâr elde etmektir. Bu amaca ulaşabilmek için yatırımcılar, yatırımlarını farklı ülke ya da bölgelere yayarak farklı kâr oranlarını kullanarak maksimum sermaye verimliliği sağlamaya çalışırlar. Sıkça dile getirildiği üzere işletmelerin en önemli motivasyon kaynağı kâr maksimizasyonudur (Lizondo, 1995; 88).

Keynes bağımsız yatırım fonksiyonunda; girişimcilerin, yatırım kararlarını milli gelir düzeyinde belirlemediği varsayılmaktadır. Girişimciler yatırım kararlarını verirken, kullandıkları sermayeye ödedikleri faiz ile yatırım sonunda elde edeceği yararı karşılaştırır. Yatırımın belli dönemler sonunda girişimciye sağladığı yarar, diğer bir deyişle sermayenin marjinal etkinliği faiz haddinden büyük ise girişimci yatırımı karlı bulur, aksi durumda ise girişimci yatırım yapmaktan vazgeçer (Aktan, 1991; 3). Keynes, Genel Teori’de şu görüşlerini belirtmektedir: Yatırım oranındaki bir artış (azalış) tüketim oranında da bir artış (azalış) doğuracaktır. Çünkü toplumun davranışı genellikle, gelirlerinin yükselmesi (azalması) halinde, gelirleri ve tüketimleri arasındaki açığı genişletmeleri (daraltmaları) temayülündedir. Yani tüketim oranındaki değişiklikler, genel olarak gelir oranındaki değişiklikler ile aynı oranda ve ancak miktar olarak azdır (Keynes, 1967; 248).

Geleneksel neo-klasik yaklaşıma göre uluslararası sermaye hareketleri, yüksek miktarda sermaye ve düşük emek gücü avantajlarını ellerinde bulunduran ülkelerin sermaye yoğun üretim metotları ile mal ve sermaye ihraç etmeleri, sermayenin kâr oranları düşük ülkelere yüksek olan ülkelere gitmesi olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası sermaye hareketleri; portföy teorisinde de kâr oranlarında söz konusu olan uluslararası farklılığın bir fonksiyonudur (Agarwal, 1991; 7).

1.1.5 Marksist Yaklaşım

Marksist yaklaşımın temel varsayımı, sermayenin kâr oranının yüksek olduğu alanlara doğru hareket etme eğiliminde olduğudur. Gelişmiş ülkelerde kâr oranlarının düşmesi sermayeyi gelişmişlik düzeyi daha düşük olan ve emek gücünün sömürüye daha açık olduğu alanlara yönlendirmiştir. Marksist görüş açısından dönüm noktasını 1. Dünya Savaşı oluşturmaktadır. Savaşın bitimine kadar gözlemlenen durum Marksist

görüşü tam anlamıyla desteklese de savaş sonrasında fark edilmiştir ki, sermaye zengin ülkelerden fakir ülkelere doğru bir yön çizmemektedir (Arıboğan, 1998; 126–127).

Marksist yaklaşımda sermaye sabit ve değişken sermaye olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Sabit kısım, makine, teçhizat, hammadde gibi üretim araçlarını içerirken, değişken sermaye ise emekçilere ödenen toplam ücretleri içerir. Bu ayrışma sonucu olarak da Marks, “sermayenin organik bileşimi” (toplam sermaye birikimi içerisindeki sabit sermayenin payı) ile kâr oranı arasında negatif bir ilişki bulmuştur ve “kâr haddinin azalma meyli” olarak adlandırmıştır. Bu negatif ilişki klâsiklerin azalan verimler kanununu akla getirmektedir. Marks bu sonuca klâsiklerden farklı olarak, sermayeyi sabit ve değişken diye ayrıştırarak ulaşmıştır.

Marksist teori “kâr haddinin azalma meyli” kanunu ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önünü açmaktadır. Sabit sermaye miktarı arttıkça kârın düşmesi, sermayeyi, sermaye birikiminin düşük olduğu alanlara kaydıracaktır. Fakat bu kayma sadece gelişmiş ülkelere giden doğrudan yabancı sermaye yatırımları açıklamakta, gelişmiş ülkeler arasındaki doğrudan yabancı sermaye yatırım akımını açıklayamamaktadır. Gelişmiş ülkeler arasındaki akımı açıklayıcı beşeri sermaye, Ar-Ge, sosyal sermaye, yaparak öğrenme gibi değişkenler Marksist teoride yer almadığından teori bu çeşit doğrudan yabancı sermaye yatırımını açıklamakta kullanılmamaktadır (Hiç, 1994; 33–42).

1.1.6 Ürün Hayat Devreleri Kuramı

Raymond Vernon tarafından geliştirilmiş olan “ürün hayat devreleri kuramı” teknolojik gelişmelerin uluslararası ticarete etkileri üzerine yeni yaklaşımlar getirmiştir. Bu teoriye göre ürün hayat devreleri üç aşamalı olarak incelenmelidir. Bu aşamalar yeni ürünün piyasaya sürülmesi, ürünün olgunlaşması ve ürünün standartlaşması şeklinde sıralanmaktadır.

Yenilik öncelikle kişi başına gelirin veya alım gücünün yüksek olduğu doymamış piyasalarda ortaya çıkar. Çünkü bu tip piyasalarda, yeni özelliklere sahip olan ve bu nedenle Ar-Ge maliyetlerini de içerdiğinden piyasa fiyatı yüksek olacak ürünün satışı daha kolay olacaktır. Ayrıca bu tip piyasalarda üretici ve tüketici arasındaki iletişim de güçlüdür. Dolayısıyla ürünün standartlaşması sürecinde önemli olan geri bildirimlerin kolay olduğu piyasalar ilk üretim ortamı olarak uygundur. Ürün

böyle bir piyasada üretilmeye başladıktan sonra ürüne yönelik talep zaman içinde artış gösterir. Artan talep ürünün standartlaşmasını sağlar. Artan standartlaşma ürün farklılaştırması sürecinin sonunu getirmez, tam tersine artan rekabet şartları uzmanlaşmaya da sebep olur (Vernon, 1966; 190–192)

Artan rekabet üretim yerinin seçiminde etkili olur. Ürünün standartlaşması üretimin de standartlaşmasına sebep olur ve esneklik ihtiyacı düşer buna karşılık ürünün maliyetinin önemi artmaya başlar. Maliyetin önem kazanması, üretimin daha düşük maliyetli yerlere kayıp kaymayacağı sorusunu gündeme getirir. Bu karar da, ulaştırma maliyetlerinin eklendiği ilk üretim yerindeki maliyetlerin dış ülkelerdeki maliyetler ile karşılaştırılması sonucunda verilir. Bu karar sonucunda üretim emek maliyetlerinin yüksek olduğu kaynak ülkeden emek maliyetlerinin daha düşük olduğu gelişmekte olan ülkelere doğru kayar. Kaynak ülke bu sürecin başlangıcında üretimini ve pazarlamasını sadece kendi yaparken, zamanla ihracata başlar ve sonrasında üretimini dış ülkelere kaydırır. En sonunda ise üretiminin büyük bölümünü yurt dışına kaydırarak net ithalatçı konumuna gelir.

Bu sürecin işleyişi içerisinde gelişmekte olan ülkeler ithalatçı oldukları noktadan ürünün standartlaşması ile birlikte ihracatçı konumuna geçerler. Sürecin sonunda üretimin kayması DYSY yolu ile gerçekleştiğinden gelişmekte olan ülkeler için sermaye kaynağı anlamına gelmektedir. Ancak sürecin ilerlemesi ile birlikte söz konusu ürünün, üreticiye sağladığı kâr oranı da düşmektedir. Dolayısıyla ürün hayat devreleri kuramına göre yeni bir ürün ortaya çıktığında en yüksek kârı ürünü ilk üreten gelişmiş ülkeler alırken yabancı sermaye yatırımı yoluyla üretici pozisyonuna geçen gelişmekte olan ülkeler daha düşük kâr oranlarıyla üretim yapmak durumundadır.

1.1.7 Parasal Yaklaşım

Robert Aliber tarafından geliştirilen kurama göre işletmeler kendi ülke parasına kıyasla değeri daha düşük olan bir para birimi bulduğunda, bu para birimine sahip ülkede yatırım yapmanın uygun olacağını düşünürler. Parasal yaklaşımda, yatırım yapan ülkenin ulusal para biriminin değeri, yatırım yaptığı para birimi değerinden daha yüksek ise ve bu değeri koruyacağı bekleniyorsa işletme, yerli işletmelerden daha düşük faizle borçlanma olanağına sahip olacaktır. Bu durum yatırımın maliyetini azaltacaktır. Çünkü yerli işletmeler kendi para birimlerinin yitireceği tahmin edilen değer oranı kadar fazla

faiz ödemek durumunda kalacaktır. Dolayısıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının para birimi değeri düşük olan ve istikrarsız ülkeler çekecektir, para birimi değeri yüksek olan ülkeler ise yatırıma yöneleceklerdir (Buckley and Casson, 1976; 70–71).

1.1.8 Oligopolistik Tepki Yaklaşımı

Frederick T. Knickerbocker tarafından geliştirilen bu yaklaşıma göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları “lideri izle” kuramına göre gerçekleşmektedir. Yaklaşıma göre özellikle gelişmiş ülkelerdeki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının oligopolistik bir tepkinin ürünü olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. Yani oligopolistik bir piyasada işletmelerden birisi DYSY yaparsa rakip konumundaki işletmeler de hızla savunma yatırımları yapacaktır. Bu durum başta da ifade edildiği gibi rakip işletmelerin oligopol piyasadaki lider işletmeyi izleme eğiliminden kaynaklanmaktadır. Oligopol piyasa yapısının bir özelliği olarak az sayıdaki işletme birbirlerini doğrudan etkilemektedir. İşletmelerden birinin üretim miktarı ya da malın piyasa fiyatında değişiklik yapmasına yönelik kararı diğer işletmeleri de etkileyeceğinden lider işletmenin yapacağı DYSY tepkisel olarak diğer işletmeler tarafından da izlenecektir. Örneğin, bir işletme emek maliyetlerini düşürmek için geliştirmekte olan ülkelerdeki serbest bölgelerde yatırım yaptığında, aynı serbest bölgede olmasa bile başka bir geliştirmekte olan ülkedeki serbest bölgede aynı sektördeki diğer işletmelerin de yatırım yaptığı görülmektedir. Burada, oligopolistik tepki, rakip işletmenin emek maliyetlerini azaltarak piyasada fiyatını düşürebilme, dolayısıyla da pazar payını büyütebilme olasılığından kaynaklanarak kendini göstermektedir (Öztürk, 2004; 118).

1.1.9 Endüstriyel Yapı Yaklaşımı

Klâsik tam rekabet varsayımlarının uluslararası sermaye yatırımlarını açıklamak için yeterli olmadığı görüşünü savunan bir diğer yaklaşım da endüstriyel yapı yaklaşımıdır. Teoriye göre uluslararası yatırım faaliyetinde bulunacak işletmeler belirli risklerle karşı karşıyadır. Bu nedenle yatırımcı işletmenin başarılı olabilmesi için ev sahibi işletmeler karşısında rekabet avantajına sahip bulunması gerekir. Bu avantajlar şu şekilde sıralanabilir;

- Yatırım yapılan ülkenin mal piyasalarında tam rekabet şartlarını aksatan her türlü faaliyet, yatırımcı işletmelere oligopolistik güç kazandıracaktır. Bu faaliyetlere; mal ve fiyat farklılaştırması, özel pazarlama ve reklâm yöntemleri örnek olarak gösterilebilir.
- Yatırımcı işletmelerin patent hakkına sahip oldukları yeni teknolojileri, kolay sermaye temin edebilme olanakları, yöneticilerin bilgi ve yetenekleri gibi gelişmeler ise faktör piyasalarında tam rekabetten uzaklaşılmasına neden olması,
- Yatay ve dikey bütünleşmeler yolları ile dışsal ekonomilerden yararlanabilmesi,
- Yabancı piyasalara girişte hükümet müdahalelerini en aza indiren ve işletmelerin elde ettikleri gelirlerin (kâr ve lisans ücretleri gibi) transferini kolaylaştıran ev sahibi ülkenin politikalarının bulunması.

Ev sahibi ülke şirketleri karşısında yukarıda sayılan üstünlüklere sahip olan yatırımcı şirketler, bu üstünlüklerini DYSY yoluyla değerlendireceklerdir. Yatırımcı şirketler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, teknik sırların korunması açısından lisans anlaşmalarına tercih etmektedirler (Şahin, 2004; 197).

1.1.10 İçselleştirme Yaklaşımı

İçselleştirme yaklaşımın temel varsayımı piyasada ticaret yoluyla ortaya çıkan işlemlerin, işletmelere getirdiği ek maliyet yükünün, işletmelerin bu işlemleri kendi bünyesi dâhilinde gerçekleştirmek yoluyla azaltmaya çalışmasıdır. Yani işletmeler söz konusu maliyetlerden kaçınmak için yatay ve dikey olarak bütünleşmelere yönelerek bu işlemleri içselleştirirler. Çokuluslu işletmelerin hammadde ve enerji gibi faktörleri ticaret yoluyla satın almak yerine hammadde ya da enerji kaynağının bulunduğu yerlere DYSY yaparak kendi kontrolüne alması yani dikey bütünleşme yoluna gitmesi sözü edilen içselleştirme faaliyetlerine örnek verilebilir. Günümüzde Avrupa ve Amerika merkezli büyük işletmelerin petrol bölgelerine yatırım yaparak ihtiyaç duyduğu petrolü başka işletmelerden satın almaktan kaçınması uygulamalarına tanık olunmaktadır. Yatay bütünleşme yoluyla içselleştirme ise daha yeni bir kavramdır. İşletmeler bu tip bütünleşmelere teknoloji veya know-how elde etmek için girişirler. Belirli bir ürünün

üretilmesinde sahip olunan teknoloji ya da know-how'ın elde edilmesi ancak bu tip bir bütünleşmeyle gerçekleşebilmektedir. Bu noktada ise teknoloji sahibi işletmenin pazara girmek ve söz konusu ürünü üretmek isteyen başka bir işletme ile bütünleşmesi örnek olarak gösterilebilir.

İçselleştirmeye gidilmesinin diğer bir önemli nedeni, ticaret sırasında işlem maliyetlerinin zaman zaman önemli miktarlara ulaşabilmesidir. İşlem maliyetleri, ticaret sırasında fiyat dışında ortaya çıkan maliyetleri kapsamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, fiziksel üretim sürecine doğrudan doğruya girmeyen bütün maliyet unsurlarından oluşmaktadır. Bu teoriye göre içselleştirilen işlem maliyetleri; girdi tedariki için yapılan sözleşmeler, yabancı satıcılarla veya alıcılarla ilgili taşıma ve koordinasyon maliyetleri, yabancı hükümetlerce uygulanan tarifeler ve ayrımcı kotaları içermektedir. İşletmeler bu maliyetleri ortadan kaldırmak için yatay veya dikey bütünleşmeler yoluyla bu maliyetleri içselleştirme yoluna gitmektedirler(Candemir, 2005; 33–34).

1.1.11 Caves Ekonomileri Teorisi

Richard E. Caves tarafından geliştirilen teori daha çok çokuluslu işletmelerin yatırım stratejilerini açıklamaya yönelik bir yaklaşımdır. Öncelikle yabancı yatırımların bir sınıflandırması yapıp daha sonra bir açıklama getirilme gereğini vurgulayan Richard E. Caves'e göre bir çokuluslu işletme, ya pazar yapısından dolayı daha çok mal farklılaştırması uygulayarak değişik ülkelerde aynı malı üretmek için, ya da bir malın alt üretim süreçlerini içermek için DYSY yapmaktadır (Caves, 1974; 198). Sırasıyla yatay genişleme ve dikey genişleme olarak adlandırılan bu durum ortaya kitle veya ölçek ekonomilerini çıkarmaktadır.

Caves'e göre, yabancı yatırımlar bazı sektörlerde yoğunlaşma ve belirli bir ülkede endüstriler arasında değil de, belirli bir endüstride ama farklı ülkeler arasında getirilerini eşitleme eğilimi göstermektedirler (Öztürk, 2004; 119–120).

Caves'e göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapılışı 3 nedene dayandırılabilir (Caves, 1974; 292). Bunlar:

- Soyut sermaye
- Çok tesisli işletmeler
- Girişimci özellikleridir

Caves doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını yatay ve dikey olmak üzere ikiye ayırmıştır. Yatay yabancı yatırımlarda sahip olunan tek ürün veya niteliğin, yurtdışı yatırıma dönüşmesi için iki koşul yerine gelmelidir. İlki, malın niteliği ile ilgilidir, işletme içinde kurumsal mal özelliğine sahip olmalıdır. Bu sayede yurtdışında açılacak olan iştirak veya şube bu özelliğe sahip olmak için tekrar bir maliyete katlanmak zorunda kalmayacaktır. İkinci olarak ise, işletmenin yurtdışındaki getiri oranı en azından yurtiçi üretime bağlı olmalıdır (Caves, 1971; 4).

Caves'e göre bir işletme yurtdışında bir yatırım yapmak istiyorsa elindeki nitelik hem o ülkede üretim yapan yerli işletmelerin yerli olmaktan kaynaklanan avantajlarını geçmeli, hem de işletme doğrudan yabancı sermaye yatırımların ihracat veya lisanslamadan daha avantajlı olduğu kararına varabilmelidir. Bu teoriye göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları karar aşamasında şu faktörlerin önemlidir (Caves, 1971; 6);

- Ürün farklılaştırması (küçük fiziksel değişiklikler, marka, reklâm ile oluşturulan öznel farklılıklar, satış stratejileri ve yardımcı ürünlerdeki farklılıklar ile oluşturulur; mülkiyet hakları ve fiziksel imitasyonun önündeki yüksek maliyetler ile korunur.)
- Piyasanın oligopol yapısı,
- Organizasyonel beceriler,
- Ulaştırma maliyetleri ve gümrük vergileri,
- Ar-Ge faaliyetleri.

Dikey yabancı yatırımlarda ise yatırım kararı optimal dikey entegrasyon seviyesinin seçiminden sonra olabilmektedir (Caves, 1971, 5–10).

1.1.12 Yeni Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Teorisi

Bu teori, yatırımları yatırımcı kararında belirleyici olan faktörleri dikkate alarak iki başlık altında düzenlemektedir. Yeni DYSY teorisine göre yabancı sermaye yatırımları dış ticaret için sadece ikâme edici değil aynı zamanda tamamlayıcı yöne sahiptir. Sözü edilen bu tamamlayıcı etki yatırım yapan ve yatırım yapılan ülke arasındaki ticaretin yatırımın tamamlanmasının ardından miktar ve değer olarak artması ile açıklanabilir.

1.1.12.1 Yatay entegrasyon yatırımları

Yatay entegrasyon yatırımları, genel olarak bir çokuluslu işletmenin aynı ürünü birkaç ülkede üretmek için yaptığı yatırımları ifade etmektedir. Çokuluslu işletmeler DYSY ile ticaret yapmak arasında tercih yaparken tek bir fabrikada üretim yaparak ölçek ekonomilerden faydalanmanın getireceği üretim maliyeti avantajı ile pazara yakın olmanın ve ticaret nedeniyle karşılaşılan taşıma, gümrük tarifesi gibi maliyetleri azaltmanın avantajı arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Eğer bu karşılaştırma sonucunda çokuluslu işletme yatırım yapmaya karar verirse yapılan yatırım “yatay entegrasyon yatırımı” olarak adlandırılır (Candemir, 2005; 37–38).

Bu şartlar altında incelendiğinde iki ülke arasındaki gümrük vergileri gibi ticaret engelleri yatırımcı işletmeye ne kadar fazla ilâve maliyet getirirse; buna karşılık söz konusu ülkeye yapılacak DYSY önündeki engeller ne kadar az ise çokuluslu işletmeler ticaret yerine DYSY yapma yoluna gideceklerdir. Bunun sonucunda ortaya yatay entegrasyon yatırımı ortaya çıkacaktır. Yatay entegrasyon yatırımlarının bir sonucu olarak yatırımcı işletme ticaret maliyetlerinden kurtulmanın yanı sıra yerel pazarlarda daha etkin olabilme avantajı ve değişen pazar şartlarına kolay uyum sağlama esnekliğine kavuşacaktır. Bu tip yatırımlar işletmeye pazara yakınlık avantajı sağlaması nedeniyle ihracatı ikame edici özellik gösterdiği söylenebilir.

Diğer açıdan yatay entegrasyon yatırımlarının yatırımın yapıldığı ülkenin ticaretini nasıl etkilediğini ortaya koymak oldukça zordur. Yatırımcı ülke ve yatırım yapılan ev sahibi ülke arasındaki ticaret, yatay entegrasyon yatırımının yapılması ile birlikte zaman içinde bazı aşamalardan geçerek son noktaya ulaşır. İlk olarak beklenen etki yatırımcı ülkenin ev sahibi ülkeye yaptığı ihracatın ve dolayısıyla ev sahibi ülkenin yatırımcı ülkeden yaptığı ithalatın düşmesidir. Buna karşılık sürecin başında işletme üretim için ihtiyaç duyduğu hammadde, teknik malzeme gibi faktörleri kalite ve iç piyasaya yabancı olmak gibi kaygılar sonucu kendi ülkesinden getirme eğiliminde olacaktır. Bu eğilim sürecin başında yatay entegrasyon yatırımının tam anlamıyla ticareti ikame edememesi sonucunu getirir. Sürecin sonraki aşamalarında ise yabancı işletme artık iç piyasadaki tedarikçilerle ilişkilerini düzenleyebilecek ve gerekli güvenin sağlanması ile söz edilen üretim faktörlerini de iç piyasadan tedarik edecektir. Bunun sonucunda ise yatay entegrasyon yatırımının dış ticareti ikame edici özelliği geçerlilik kazanacaktır. Sürecin toplu olarak değerlendirilmesi yapıldığında, yatay entegrasyon

yatırımının dış ticareti tamamlayıcı olarak başlayan etkisi sürecin sonunda dış ticareti ikame ediciye dönüşebilecektir.

1.1.12.2 Dikey entegrasyon yatırımları

Dikey entegrasyon yatırımlarında temel olarak çokuluslu işletmeler üretim sürecini parçalayarak, üretimi avantajlı noktalara yaymak yoluyla yaparlar. Üretim sürecinin belirli bölgelere dağıtılmasındaki esas amaç o bölgedeki belirli bir üretim avantajından maksimum faydayı sağlamaktır. Bu fayda hammadde taşımak yerine kaynağında üretim yapmak ya da emek yoğun süreçlerde ucuz işgücünün getireceği avantajı kullanmak olabilir. Örnek olarak otomobil üreten bir işletmenin yüksek teknik birikim gerektiren parçaları ülkesinde yaparak ancak montaj gibi daha az nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulan üretim aşamalarını emek ücretlerinin daha düşük olduğu ülkelerde gerçekleştirmesi gösterilebilir.

1.1.12.3 Bilgi sermayesi modeli

Bilgi sermayesi modeli içinde, yatay ve dikey entegrasyon yatırım modelleri birlikte ele alınmaktadır. Bilgi sermayesi modeli de yatay entegrasyon modeli ve dikey entegrasyon modelinde olduğu gibi iki ülke, iki mal ve iki üretim faktörü (nitelikli ve niteliksiz işgücü) varsayımına dayanır. Ancak, bu teoremin ayırt edici özelliği ikisi yerli, ikisi yatay entegrasyon yatırımı yapmış çokuluslu işletme, ikisi dikey entegrasyon yatırımı yapmış çokuluslu işletme olmak üzere altı farklı işletme türünü modele dâhil etmiş olmasıdır. Teoriye göre ticaret maliyetlerinin marjinal üretim maliyetinin %20'sini oluşturduğu varsayımı altında, yavru işletmelerin üretimi yatırımcı ve ev sahibi ülkelerin ekonomik, demografik büyüklükler ve faktör donatımı açısından benzeşmeleri halinde en yüksek düzeyde gerçekleşmektedir. Benzer ülkeler söz konusu olduğunda çokuluslu işletmeler yatay entegrasyon yatırımını tercih etmektedir. Yukarıda belirtilen marjinal maliyet varsayımı korunarak, yatay entegrasyon yatırımı yapan çokuluslu işletmelerle dikey entegrasyon yatırımı yapan çokuluslu işletmelerin toplam sabit maliyetlerinin birbirine eşit olması varsayımı modele eklendiğinde ekonomik büyüklükler ve faktör donatımı açısından birbirine benzer ülkeler arasında çokuluslu işletmelerin yatay entegrasyon yatırımı yapmaya yöneldiği gözlenmiştir (Göver, 2005; 10). Ticaret maliyetlerinin düşük olduğu ve yatay entegrasyon yatırımı yapan çokuluslu

işletmelerin yerli işletmelere göre iki kat toplam sabit maliyete katlandığı varsayıldığında, farklı faktör donatımına, dolayısıyla farklı faktör fiyatlarına, sahip ülkeler arasında çokuluslu işletmelerin dikey entegrasyon yatırımı yaptığı sonucuna ulaşılmıştır (Candemir, 2005; 39).

1.2 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi

1.2.1 Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem

DYSY konusunda tarihsel sürece bakıldığında bu kavramın ilk ortaya çıktığı nokta olarak Avrupa devletlerinin sömürgecilik faaliyetleri gösterilebilir. Sömürgecilik faaliyetlerinin hız kazandığı dönemde bu tür faaliyetlerinin başat aktörü İngiltere'dir. İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu hammadde, petrol gibi faktörlerin elde edilmesi amacıyla sömürgelerinde yaptığı yatırımlar doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir (Dunning, 1970; 16). 19. yüzyıldan 1905 yılına kadar İngiltere her yıl milli gelirinin % 4' ü, 1905 ve 1913 yılları arasında ise % 7'si kadar sermaye ihraç etmiştir (Nurkse, 1954; 64). Tablo 1'de görüldüğü üzere 1913 – 1914 yılları arasında gerçekleştirilen yabancı yatırımlarda İngiltere dünyada gerçekleşen yabancı yatırımların yaklaşık %40'lık kısmını tek başına gerçekleştirmiştir.

Sömürgecilik alanının gelişmiş ülkeler için giderek daha cazip ve önemli bir alan haline gelmesiyle bu amaçtan hareketle yapılan dış yatırımların kaynaklarında da zaman içinde değişimler görülmüştür. 19. yüzyılda kaynak ülke konumunda bulunan ülkeler arasında Fransa ve Almanya önemli hale gelirken 20. yüzyılda bu konudaki en önemli ülke Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Bu ülkelerin yaptığı yatırımların çok önemli kısmı sadece gelişmelerini sürdürebilmek için ihtiyaç duydukları hammaddeyi elde etmeye yönelik olmuştur.

Tablo 1. 1913 – 1914 Yılları Arası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Yatırımcı Ülkeler	Miktar (Milyon \$)	Yatırım Alan Bölgeler	Miktar (Milyon \$)
İngiltere	18.000	Avrupa	12.000
Fransa	9.000	Kuzey Amerika	10.500
Almanya	5.800	Latin Amerika	8.500
ABD	3.500	Asya	6.000
Diğer Ülkeler	7.700	Diğer Ülkeler	7.000
Toplam	44.000	Toplam	44.000

Kaynak: Bulutoğlu, 1970; 50

Yatırım yapılan ülkeler açısından konuya bakıldığında ise üçüncü dünya ülkeleri bu konunun diğer aktörlerini oluşturmaktadırlar. Bu dönemde yapılan dış yatırımlar hem doğal kaynakların hem de ucuz işgücünün bulunduğu sömürgeler ile üçüncü dünya ülkelerinde yoğunlaşmaktadır (Dunning, 1970; 18). Tablo 1’de görüldüğü üzere 1913 – 1914 arasında yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından en çok pay alan ülkeler Avrupa kıtasında bulunmaktadır, Avrupa’yı ise Kuzey Amerika izlemektedir.

1.2.2 Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı Arası Dönem

Bu dönemin ekonomik olarak şekillenmesindeki en önemli etken 1929 yılında yaşanan büyük ekonomik buhrandır. I. Dünya Savaşı esnasında ekonomi ve yatırımların kalbi olan Avrupa’nın kültür merkezleri yanında stratejik öneme sahip ekonomik merkezleri hedef alınarak üretim alanları tahrip edilmiştir. Savaş öncesi dış yatırımların merkezi konumunda olan Avrupa devletleri savaşın ardından tam bir yıkımla karşılaşmıştır. Buna karşılık savaşın yıkıcı etkisinden daha az etkilenen ABD’nin Avrupa devletlerine göre daha şanslı olması beklenmiş, ancak gerçekleştirmeler beklentileri doğrulamamıştır. Hatta 1929 yılında yaşanan ekonomik buhranın merkezi konumunda ABD yer almıştır. Savaşın ardından yaşanması beklenen yaraların sarılarak her şeyin eski haline dönmesi karşılık bulamamış ve ekonomiler giderek belirsizliğe sürüklenmiştir. Belirsizliğin artması ve kriz ortamının yerleşmesinin ardından etkili bir çözüm önerisi de geliştirilememiştir. Zira klâsik iktisatçıların temel varsayımı olan “görünmez el” savaş sonrası piyasaları dengeye getirememiş ve krizin oluşmasının önüne geçememiştir. Pratik anlamda her arzın kendi talebini yaratacağı görüşü geçerliliğini kaybetmiştir.

Bu dönemde yaşanan diğer bir değişiklik ise yatırım yatırımcı ülkeler ve yatırım yapılan ülkelerin profilinde yaşanan değişikliktir. I. Dünya savaşı öncesi dönemde dış yatırımda başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleri başı çekmekteydi, 1913 yılından itibaren ABD’nin yatırımcı ülke olarak ağırlığının hissedilmesi ve ilerleyen zaman içinde bu alanın lider ülkesi olma konumuna doğru ilerlemesi yatırımcı ülkelerin profilinde yaşanan büyük bir değişikliktir. Diğer yandan savaş öncesi yatırım yapılan ülkelerin daha çok sömürge anlayışına dayalı üçüncü dünya ülkeleri olması noktasında ise büyük değişiklik yaşanmıştır. Savaşın ardından dış yatırımlar daha çok gelişmiş ülkelere kaydığı gözlenmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak yatırımların zengin

ülkelerden fakir ülkelere doğru hareket ettiğini savunana Marksist teori ve Klasik sermaye teorisi geçerliliğini kaybetmiştir. Bu yaklaşımların doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin geçerliliğini yitirmesi, sadece I. Dünya Savaşı öncesi konjonktürünün bir sonucu olarak görülmemektedir. Daha sonraki yıllarda da DYSY içinde az gelişmiş ülkelerin payı, gelişmiş ülkelerin aldıkları paya göre her zaman daha düşük olarak gerçekleşmiştir (Latham, 1978; 23).

İki dünya savaşı arasında geçen dönem için yatırım yapan ülkeler ve yatırım miktarları Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2. Dünya Savaşı Arasında Yabancı Sermaye Yatırımları (milyon dolar)

	1921 – 1929	1930 – 1938
Net Sermaye İhracı		
ABD	5.990	-4.964
İngiltere	3.425	-893
Fransa	3.037	-94
İsviçre, İsveç, Hollanda	1.044	-402
1929’ da Yabancı Yatırımların Değeri		
	Doğrudan	Portföy
ABD	7500	7100
İngiltere	7900	8900

Kaynak: The International Encyclopedia of The Social Sciences, C.3; s.264’ten aynen alınmıştır.

Tablodaki verilere göre 1921 ve 1929 yılları arasında ABD dünyanın en çok sermaye ihraç eden ülkesi konumundadır, İngiltere’nin bu alandaki liderliği artık ABD’ye geçmiş bulunmaktadır. Tablodan çıkan genel sonuç ise sıralamada yaşanan değişimlerin yanında toplam yatırım tutarlarının I. Dünya Savaşı öncesi döneme göre oldukça düşüş göstermesidir.

1.2.3 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Bir önceki bölümde bahsedilen DYSY profilinde meydana gelen değişiklik bu dönemde de etkisini oldukça güçlü bir şekilde hissettirmiştir. II. Dünya Savaşı’nın bitmesinin ardından uluslararası sermayenin en önemli kaynağını oluşturan ülkeler bir

kez daha yıkılmış ve sanayileri yok olma derecesinde harap olmuştur. Bu noktada I. Dünya Savaşı ertesinde yaşanan uluslararası sermayenin az gelişmiş ülkeler yerine gelişmiş ülkelere doğru akması II. Dünya Savaşı sonrası daha belirgin hale gelmiştir. Yatırımın kaynağı olan ABD, savaş sonrası istikrarsız ortamda üçüncü dünya ülkeleri yerine daha güvenilir bulunduğu Avrupa ülkelerine yönelmiştir. Savaş sonrası yaralarını sarmak ve sanayisini yeniden toparlamak isteyen ülkeler açısından bu durumu kendi olanakları ile gerçekleştirme olanağı bulunmadığından, bu tip doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına oldukça olumlu yaklaşmışlardır. Sermayenin kaynağı olan ABD açısından bu durum stratejik bir önem ifade etmiştir. Bu dönemde ABD çeşitli Avrupa ülkelerinde farklı amaç ve isimlerle pek çok yatırım faaliyetine girişmiş ve dünya tarihinde “süper güç” olarak tanımlanması sağlayacak stratejik üstünlüğü kazanmaya başlamıştır. ABD, Avrupa kıtasında gerçekleştirdiği yatırımlarla, bu ülkelerin ekonomik olarak bağımlılığını sağlamanın yanında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) yayılması tehdidine karşı bir anlamda kapitalist bir blok yaratmıştır.

ABD’nin giriştiği bu yatırım hareketlerine karşılık ortaya yeni bir güç olan SSCB karşı hareketleri ile ABD ile rekabete girişmiştir. SSCB savaş sonrasında giriştiği mücadelesinde yatırımların yanı sıra pek çok sosyalist ülkeye karşılıksız yardımlarda bulunarak önemli miktarda para hibe etmiştir.

Savaş sonrası uluslararası sermaye hareketleri açısından bir diğer önemli nokta ise dünya ekonomisine yön verecek “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması” (GATT), “Uluslararası Para Fonu” (IMF), Dünya Bankası, “Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı” (UNCTAD) gibi uluslararası kuruluşların ortaya çıkmasıdır. Bu kuruluşlar uluslararası sermaye hareketlerine yönelik getirdikleri yeni düzenlemelerle sermaye akışını canlandırılmasında büyük rol oynamıştır.

1.2.4 1960 – 1970 Arası Dönem

Bu 10 yıllık süreç genel anlamda ABD’nin başı çektiği yeni pazar arayışları ile geçmiştir. IMF, GATT gibi uluslararası kuruluşların ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA) gibi bölgesel ekonomik entegrasyonlar sayesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları önünde engel teşkil eden ticari kotalar vb. faktörler ortadan kalkmış ya da daha makul seviyelere indirilmiştir.

Bu entegrasyon hareketleri ekonomik küreselleşmenin ilk güçlü işaretleri olarak algılanılabilir. ABD'nin yanı sıra benzer ekonomik birleşmeler SSCB, Doğu Avrupa ülkeleri ve Güney Doğu Asya ülkelerinde de kendini göstermiştir.

Sermayenin hareketlilik kazanmasının ardından bu dönem içinde yabancı sermayenin diğer ülkeler tarafından hoş karşılanması, hatta talep edilmesi noktasına gelinmiştir. Yabancı sermayenin yaygınlaştığı dönemde ülkeler yabancı sermayeyi kendi tasarruf açıklarını kapamak, sanayilerini geliştirmek ya da işsizliğe çözüm olması amaçlarıyla talep ederlerken bu yıllardan sonra yabancı sermaye sadece ekonomik fayda amacıyla değil aynı zamanda stratejik ilişkiler geliştirmek ya da güçlendirmek için talep edilir hâle de gelmiştir. Bu değişim ile birlikte gelişmiş ülkelerin politik ve ekonomik desteğini almak, tanıtım, dışa açılma, çevre koruma ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi amaçlar için beklenmeye başlanmıştır (Kutlu, 1998; 204).

1.2.5 1970 – 1980 Arası Dönem

70'li yıllarda DYSY profiline bakıldığında iki temel nokta önem arz etmektedir. Bunlardan ilki DYSY hacmindeki artış hızı yavaşlamıştır. İkinci önemli nokta ise yatırımcı ülkelerin çeşitliliğinde yaşanan değişikliklerdir. ABD bu alanda liderliğini devam ettirse de Hollanda büyük çokuluslu işletmeleri sayesinde bu alanda güçlü bir aktör olma yolunda ilerlemiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) yabancı yatırımlar mevzuatını değiştirmesi ile birlikte hızla yatırım çekmeye başlaması ve Japon çokuluslu işletmelerinin ortaya çıkması bu dönemde görülen önemli gelişmeler arasındadır (Seyidoğlu, 1990; 559–560).

1960 döneminde başlayan stratejik amaçlarla DYSY talep edilmesi ve gerçekleştirilmesi 70'lerde sert eleştirilere sebep olmuştur. Yabancı yatırımlar yoluyla ev sahibi ülkelerin yönetiminde ve ekonomisinde diğer ülkelerin söz sahibi konumuna gelmesi bu eleştirilerin odak noktasıdır. 1968 yılında dünyanın pek çok bölgesinde siyasi sisteme karşı muhalefet doruk noktasına ulaşmıştır. Tarihe “68 olayları” olarak geçen bu dönemde, Yugoslavya'nın Stalinizmden ilk kopuşu gerçekleştirilmesi, ardından Macaristan, Çekoslovakya ve ABD'deki hareketlerle gelişen, bir bütün olarak merkezîyetçiliğin sorguya çekildiği bir süreçtir. Bir yandan ABD'de sendikaların merkeziliğine karşı mücadelelerin ertesinde yeni işçi sınıfının stratejisini çizilmesi, diğer yandan Avrupa ülkelerinde köylü sendikalarının gelişmesiyle beraber artık

Avrupa işçi sınıfının çehresinin değiştiğinin farkına varıldığı bir süreçtir. 68 olaylarıyla, hayatın kalitesinin önemi vurgulanmış ve artık emek zamanı kantitatif olarak değil, ama kalite olarak sorgulanmaya başlanmıştır.

1970 sonu itibariyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 1/3'ü gelişmekte olan ülkelerde, 2/3'ü ise gelişmiş ülkelerde gerçekleşmekte idi. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik güçleri göz önüne alındığında söz konusu bu 1/3'lük oranın gelişmekte olan ekonomilerde, gelişmiş ekonomilerde bulunan 2/3'ten olumlu veya olumsuz bir şekilde daha fazla etkili olabileceği söylenebilmektedir (Alpar, 1977; 12).

1.2.6 1980 – 1990 Arası Dönem

Bu dönem yatırım alan ve yatırım yapan ülkelerin profili açısından incelendiğinde görülecek en önemli nokta dünyada gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yarısından çoğuna ABD'nin ev sahipliği yapmasıdır. Bu durumun sebebi 70'lerin sonları ile 80'lerin başında yaşanan gelişmekte olan ülkelerin dış borç sorunudur. Bu yıllarda gelişmekte olan ülkelerin pek çoğu bankalardan aldıkları borçları geri ödeyememiştir. Bu durumda yabancı sermayenin daha istikrarlı olan gelişmiş ülkelere yönelmesine neden olmuştur.

70'lerde ÇHC'nin yabancı sermayeye karşı tutumunu değiştirmesi, izleyen 10 yıllık dönem içinde bu ülkenin yabancı sermaye açısından oldukça cazip pozisyona geçmesine ve bu ülkeye yönelik yabancı sermaye akımlarının artmasına sebep olmuştur.

Tablo 3'te sunulan 1980 – 1990 yılları arasında dünyada gerçekleşen DYSY hacmi incelendiğinde sermaye akışının önceki 10 yıllık döneme göre 4 kat arttığı görülmektedir.

Bu yatırımların %78 gibi oldukça önemli bir bölümü OECD ülkeleri kaynaklıdır.

Tablo 3. Doğrudan Yabancı Sermaye Akışı 1970 - 1990 (milyon dolar)

Ev Sahibi Ülkeler	1971 – 1980	1981 – 1990
OECD Toplamı	188.249	794.429
Kuzey Amerika	61.810	376.940
Avrupa Topluluğu	107.918	327.941
EFTA	4.347	27.926
Diğer OECD	14.174	51.785
OECD Dışı	62.384	228.948
Latin Amerika	24.755	82.659
Arjantin	1.319	9.613
Brezilya	14.865	18.298
Şili	79	2.607
Kolombiya	644	5.585
Meksika	7.848	22.626
Güney ve Güneydoğu Asya'nın GOÜ	15.626	91.267
Hong Kong	1.760	14.055
Kore	682	5.080
Malezya	4.101	15.119
Singapur	7.455	25.161
Tayvan	762	7.150
Tayland	881	9.349
Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri	76	234
Afrika	7.354	23.293
Dünya Toplamı	250.603	1.023.377

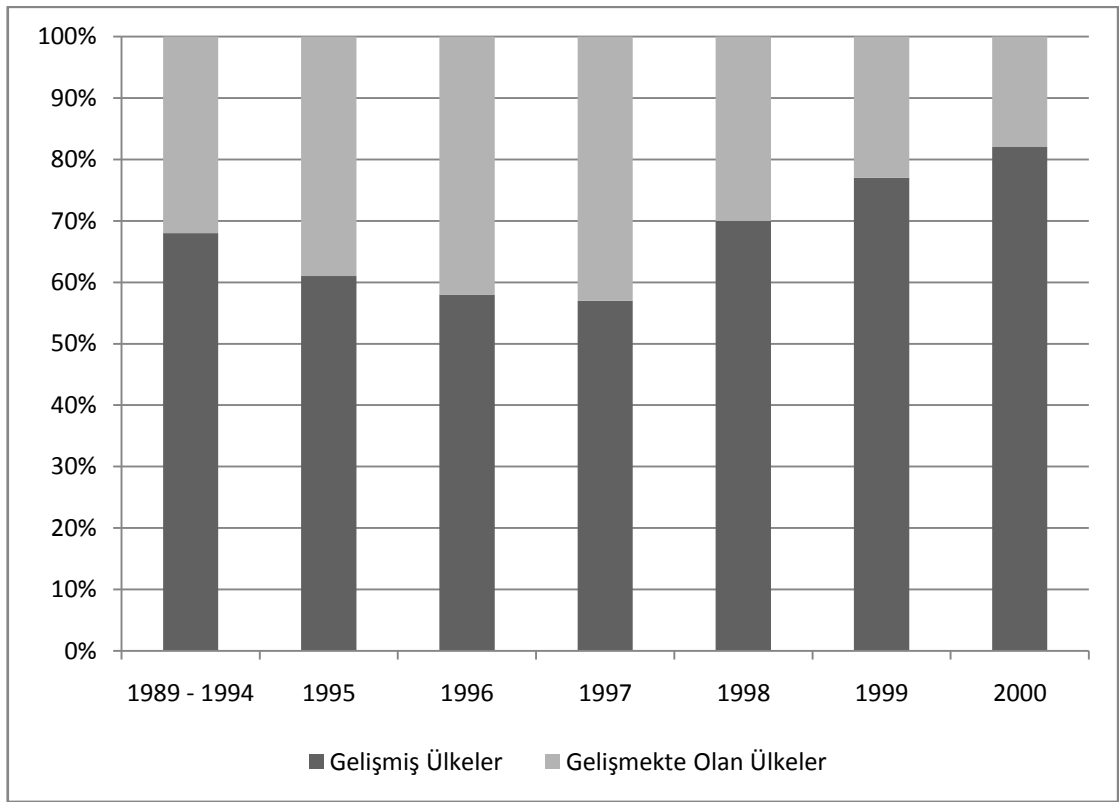
Kaynak: OECD, 1993; 24

1.2.7 1990 Sonrası Dönem

Bu dönemin başlıca önemli olaylarından birisi sosyalist ekonomilerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına açılacak şekilde ekonomik sistemlerini değiştirmeleridir. Yatırım yapılan alanın gelişmesi ile birlikte yatırım miktarında da önemli artışlar görülmüştür.

1989 yılında Doğu bloğunun çözülmesi, yabancı sermaye açısından yeni ufuklar açmıştır. Doğu bloğunun çözülmesine kadar geçen dönem içinde gelişmekte olan ülkelerin önemli çoğunluğunda yabancı sermayeye şüphe ile yaklaşılmaktaydı ve uzun dönemde getireceği faydalardan çok zarar vereceği düşünülmekteydi. Böyle bir zarardan anlaşılan ise “sömürgecilik” faaliyetlerinin biçim ve isim değiştirerek varlığını devam ettirmesi olarak tanımlanabilir.

1990 yılı sonrası yatırım hacmindeki değişmeler incelenirse bu dönemin ilk üç yılında daha sonraki dönemlere kıyasla DYSY artışının oldukça düşük bir hıza sahip olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni bu alanı kontrol eden başlıca ülkeler olan ABD ve bazı Avrupa devletlerinde yaşanan durgunluktur. Sermaye akışının yönü bu dönemde gelişmekte olan ülkeler lehine değişim göstermiştir. Bu durum söz konusu ülkelerin ticaret ve yatırım imkânları noktasında daha önceden sahip oldukları bazı sınırlamaları kaldırmaları ya da daha makul düzeylere çekmesi ve ekonomik anlamda yapısal reformlara gitmesi ile açıklanmaktadır.

Şekil 1. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Akımlarının Oransal Dağılımı (1990 - 2000)

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2001'den elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 1'de verilen 2000 yılına kadar gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki yabancı sermaye yatırımlarından alınan paylar incelendiğinde gelişmekte olan ülkelerin 1998 yılına kadar istikrarlı bir şekilde payını artırdığını ancak daha sonra ters yönde bir hareketin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum 1997 yılında Türkiye dâhil pek çok ülkede yaşanan ekonomik krizlerden kaynaklanmaktadır. Yaşanan

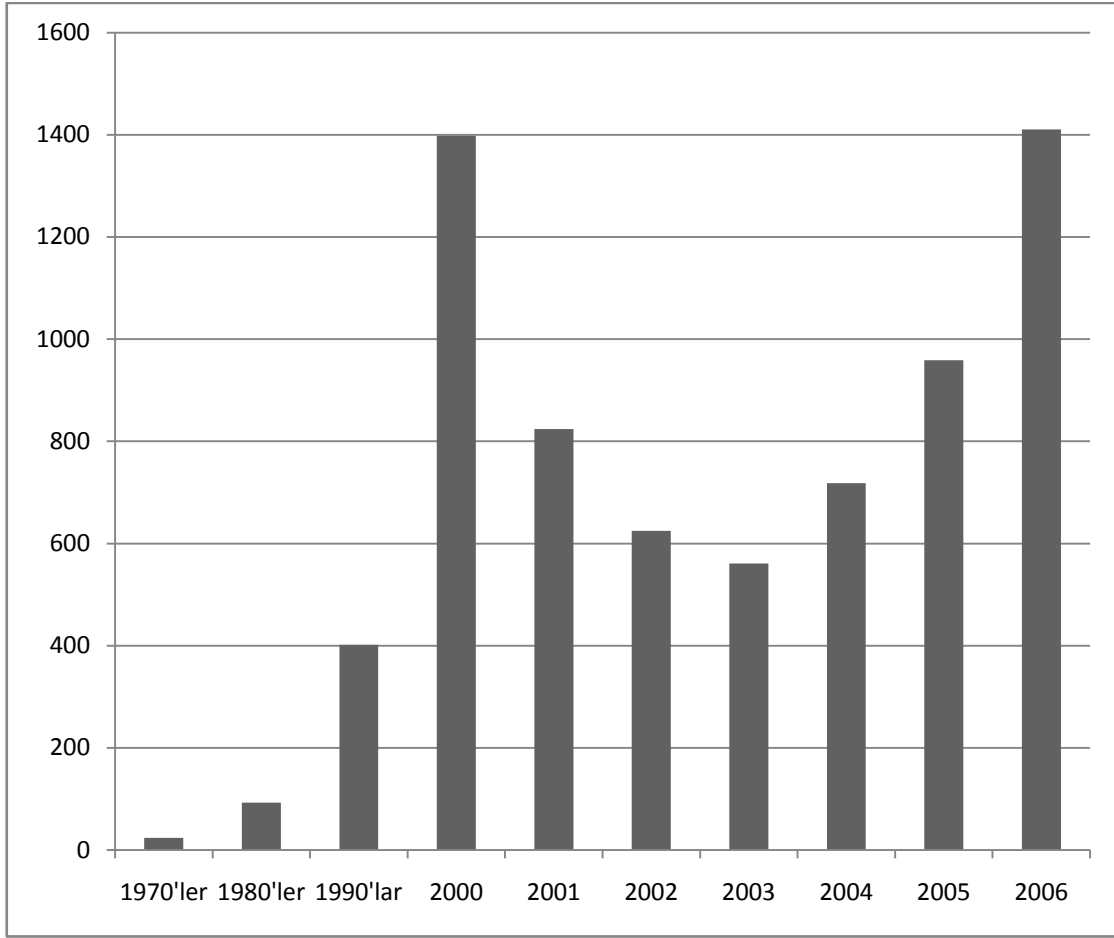
ekonomik krizler yabancı sermayenin daha istikrarlı bulunduğu gelişmiş ülkelere yönelmesine sebep olmuştur.

Durgunluğun yaşandığı dönem olan 90'ların ilk yarısında doğrudan yabancı sermaye yatırımları 200 milyar dolar civarında bulunurken bu miktar 1999 yılında 1.075 milyar dolara, 2000 yılında ise 1.271 milyar dolara çıkmıştır (<http://www.yased.org.tr>, 2006 yılı değerlendirmesi, e.t:24.09.2008). Sözü edilen veriler ışığında durgunluğun yaşandığı ilk yarının bitimi ile birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında 5 kata yakın bir büyüme olduğu görülmektedir. UNCTAD'a göre 2000 yılında bir önceki döneme göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları %18 oranında büyüme göstermiştir. Ancak bu artışın temel nedenleri arasında şirket birleşmeleri ve satın almaların artması ve gelişmekte olan ülkelerin de sermaye ihraç eder duruma gelmeleri gösterilebilir. 1995 yılında gelişmekte olan ülkelerin ihraç ettiği sermaye miktarı 49 milyar dolarken 2000 yılına gelindiğinde bu rakam 100 milyar doları bulmuştur. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelere giren yabancı sermaye miktarı aynı yıllarda 113 milyar dolar ve 240 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (WIR 2001; 49).

2000 yılına kadar olan gelişmeleri bu şekilde sıraladıktan sonra 2000 yılından günümüze kadar olan dönemi incelemek için UNCTAD tarafından hazırlanan Dünya Yatırım Raporunun 2007 yılında yayınlanan verilerinden yararlanılacaktır.

2003 yılında uluslararası doğrudan yatırımların miktarı 564 milyar dolar iken, 2006 yılına gelindiğinde uluslararası doğrudan yatırımlar 1,3 trilyon dolar olarak gerçekleşmiş ve iki kata yakın bir artış göstermiştir. Bu artışın başlıca nedenleri ise daha önceki dönemlerde gelişmeye başlamış bir trend olan uluslararası şirket birleşmeleri ve satın almalarıdır. Ayrıca yeniden yatırıma dönüştürülen kazançlarda görülen artışlar ve gelişmekte olan ekonomilerle geçiş ekonomilerindeki yeni yani greenfield yatırımlardaki artışlar bu büyük artışın nedenleri olarak sıralanabilir.

Dünyada 1970 yılından sonra gerçekleşen DYSY miktarlarının verildiği Şekil 2'ye bakılacak olursa; 2000 yılında gerçekleşen 1,4 trilyon dolarlık büyük miktarın ardından 2003 yılına kadar doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında önemli bir azalma olduğu görülecektir. Ancak 2003 yılından sonraki üç yıllık dönem aynı şekilde bir artışa sahne olarak 2006 sonuna gelindiğinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 1,3 trilyon dolara ulaştığı görülmektedir.

Şekil 2. 1970 – 2006 Yılları Arasında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Kaynak: <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/istatistikler/tudyi/Pages/Tudy.aspx>; 4, : erişim tarihi: 05.09.2008

2005 yılından sonra doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında görülen %38'lik büyük artış ile 2006 yılında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 2000 yılındaki 1,4 trilyon dolarlık zirvenin ardından ikinci en yüksek miktara ulaştığı görülmektedir.

2006 yılına sonuna uluslararası yatırımları ülke profilleri açısından incelendiğinde en çok yatırım yapan ülkenin yine ABD olduğu görülmektedir, uluslararası yatırım stoku konusunda da ABD'nin ilk sırada olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 2006 Yılında En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yapan Ülkeler

Ülke	Miktar (milyar dolar)
1- Amerika Birleşik Devletleri	216,6
2- Fransa	115,0
3- İspanya	89,7
4- İsviçre	81,5
5- İngiltere	79,5
6- Almanya	79,4
7- Belçika	63,0
8- Japonya	50,3
9- Kanada	45,2
10- Hong Kong, Çin	43,5
11- İtalya	42,0
12- Brezilya	28,2
13- İsveç	24,6
14- Hollanda	22,7
15- Avustralya	22,3
16- İrlanda	22,1
17- Rusya Federasyonu	18,0
18- Çin	16,1
19- İsrail	14,4
20- Norveç	10,3
51- Türkiye	0,9

Kaynak: <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/istatistikler/tudyi/Pages/Tudy.aspx> ; 7-8, erişim tarihi: 05.09.2008

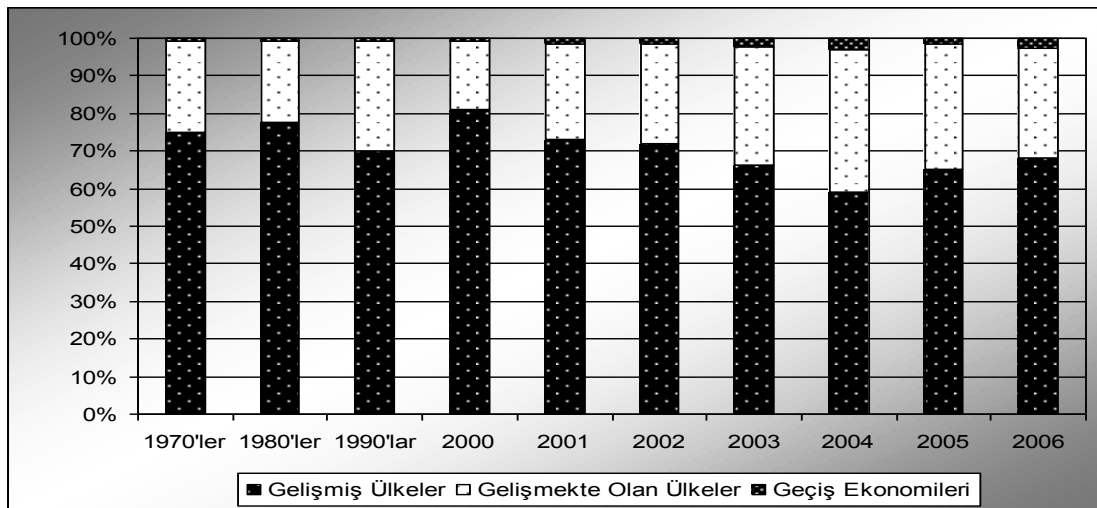
Tablo 4'e bakıldığında en çok DYSY yapan ülkenin ABD olmasının yanı sıra gelişmiş ülkelerin 2006 yılında dünyada gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının %84'lük kısmını yaptığı görülmektedir. Buna karşılık gelişmekte olan ülkeler 193 milyar dolarlık yatırım gerçekleştirmişleridir. Bu miktar ABD'nin tek başına gerçekleştirdiği yatırımdan daha düşüktür.

Tablo 5'da sunulduğu üzere, 2006 yılı sonunda dünyadan gerçekleşmiş toplam DYSY stoku 12 trilyon dolara ulaşmıştır. Bu alanda yine ABD ve İngiltere ilk sıradaki yerlerini korumuşlardır. En çok yabancı sermaye stokuna sahip gelişmekte olan ülkeler Hong Kong, Çin, Meksika, Brezilya, Singapur ve Rusya şeklinde sıralanmıştır, bu ülkeler toplam yabancı sermaye yatırımları içindeki payı %26 olmuştur. Türkiye ise 79 milyar dolarlık stok ile 27. sırada yer almaktadır.

Tablo 5. 2006 Yılında En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Stoku Olan Ülkeler

Ülke	Miktar (milyar dolar)
1- Amerika Birleşik Devletleri	1789,1
2- İngiltere	1135,3
3- Fransa	782,8
4- Hong Kong, Çin	769
5- Belçika	603,4
6- Almanya	502,4
7- Hollanda	451,5
8- İspanya	443,3
9- Kanada	385,2
10- İtalya	294,8
11- Çin	292,6
12- Avustralya	246,2
13- Meksika	228,6
14- Brezilya	221,9
15- İsveç	218,4
16- Singapur	210,1
17- İsviçre	207,1
18- Rusya Federasyonu	197,7
19- İrlanda	179
20- Danimarka	138,4
27- Türkiye	79,1

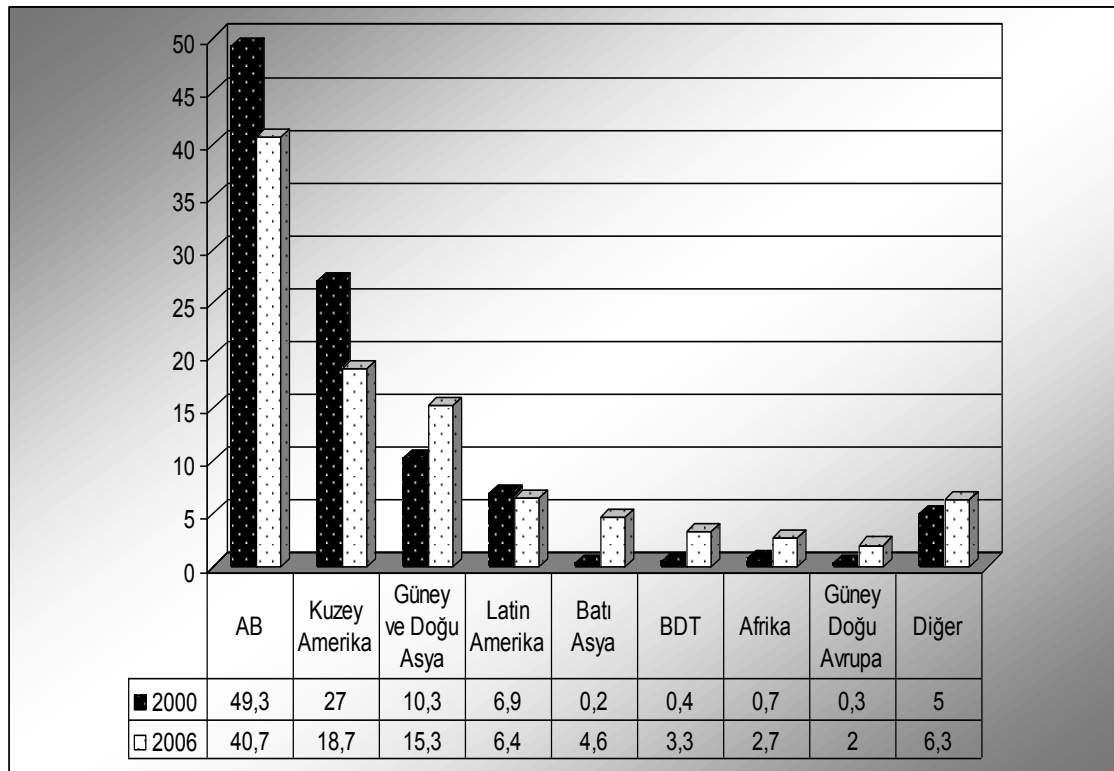
Kaynak: <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/istatistikler/tudyi/Pages/Tudy.aspx> ; 9–10, erişim tarihi: 05.09.2008

Şekil 3. 1970 – 2006 Arası Gelişmişlik Düzeylerine Göre Ülkelerin Uluslararası Yatırımlardan Aldıkları Paylar

Kaynak: <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/istatistikler/tudyi/Pages/Tudy.aspx> ; 11, erişim tarihi: 05.09.2008

Şekil 3'ün ortaya koyduğu iki önemli ve bulunmaktadır. Bunlardan ilki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel gelişiminin incelenmeye çalışıldığı bölümde de bahsedildiği gibi yabancı sermayenin çok büyük bir kısmı 1970'lerden 2006 yılına kadar gelişmiş ülkelere yönelmektedir. Yıllar içinde oranlarda dalgalanmalar olmakla birlikte gelişmekte olan ülkelerin uluslararası yabancı sermaye yatırımlarından aldıkları payın zirve noktası 2004 yılında gerçekleşen %38,1'lik orandır. Değerlendirmenin yapılabileceği ilk nokta olan 1970'lerde gerçekleşen %24,3'lük orandan sonra 2006 yılına gelindiğinde bu oran %29 olarak gerçekleşmiştir. Yani 36 yıllık sürecin sonunda gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından aldıkları payı ancak %5 oranında artırabilmişlerdir. 2006 yılı sonu itibarıyla yabancı sermayeye gelişmiş ülkelere kıyasla hayati bir önemle ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkeler dünya yabancı sermayesinin yalnızca 1/3'lük kısmına ulaşabilmektedir.

Şekil 4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgelere Göre Dağılımı

Kaynak: <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/istatistikler/tudyi/Pages/Tudyi.aspx> ; 12, erişim tarihi: 05.09.2008

Aynı yönde Şekil 4 göstermektedir ki dünyanın ekonomik açıdan en gelişmiş ülkelerinin bulunduğu Avrupa Birliği (AB) alanı ve Kuzey Amerika uluslararası doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yarısından fazlasını almaktadır. Buna karşılık gelişmelerini sürdürebilmek için uluslararası sermayeye ihtiyaç duyan ve bu bölgelerin dışında yer alan ülkeler çok küçük bir paya sahiptir. Ancak sürecin olumlu yönü ise gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeden aldıkları pay artış eğiliminde olmasıdır.

Yabancı sermaye girişlerini bölgeler açısından değerlendirildiğinde Avrupa ülkelerinin ve ardından Kuzey Amerika'nın başı çektiği 2006 yılı itibariyle yine değişmeyen bir gerçektir. Tablo 6'de bölgeler itibariyle yabancı sermaye girişleri gösterilmiştir.

Tablo 6. 2006 Yılı Bölgelere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişleri

BÖLGE	ÜLKE SAYISI	YATIRIM MİKTARI
Avrupa	30	566 Milyar \$
Kuzey Amerika	2	244 Milyar \$
Güney ve Doğu Asya	26	200 Milyar \$
Latin Amerika	45	84 Milyar \$
Batı Asya	14	60 Milyar \$
Birleşik Devletler Top.	12	43 Milyar \$
Afrika	56	36 Milyar \$
Güney Doğu Avrupa	9	26 Milyar \$
Diğer	24	47 Milyar \$

Kaynak: UNCTAD, 2007; 255

Tablo 6 incelendiğinde 2006 yılı sonunda dünyada en çok uluslararası sermaye girişi olan bölgenin Avrupa olduğu görülmektedir, ancak 566 milyar dolarlık uluslararası sermaye girişi 30 ülke tarafından sağlanmaktadır. Buna karşılık ikinci sırada yer alan Kuzey Amerika 244 milyar dolarlık uluslararası sermaye girişini sadece 2 ülke ile gerçekleştirmektedir. Bu iki ülke ABD ve Kanada'dır. Kanada'nın ABD'ye oranla oldukça düşük kalan payını çıkardığımızda, 2006 yılında da ABD'nin tek başına 56 ülkeye sahip olan Afrika'dan çok daha fazla yatırım girişi sağladığı görülmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel olarak dağılımı değerlendirildiğinde yıllar içinde üç temel sektörün sıralaması değişmese de oranlarda önemli sayılabilecek değişimler olmuştur. Yatırımlar imalat sanayinde hizmet sektörüne doğru kaymıştır.

Şekil 5. Uluslararası Doğrudan Yatırım Stokunun Sektörel Dağılımı

Kaynak: <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/istatistikler/tudyi/Pages/Tudyi.aspx> ; 14, erişim tarihi: 05.09.2008

Şekil 5'te görüldüğü üzere 1990 – 2005 yılı arasında geçen 15 yıllık süre sonunda imalat sanayinin uluslararası yatırım stoku %11 azalırken, hizmet sektörünün %12 artmıştır. Bu değişimin başlıca nedeni olarak bankacılık ve finans sektöründe ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak artan kâr marjları ve yeni imkânlar gösterilebilir.

Son olarak yıllar içinde DYSY hacminin büyümesine karşılık bu artışın başlıca sebebinin, satın alma ve şirket birleşmelerinden kaynaklandığının altını bir kez daha çizmek gerekmektedir. Oysa doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından özellikle gelişmekte olan ülkelerin beklentileri ekonomik kalkınmalarına katkıda bulunmalarıdır ve bunun en etkili yolu üretimi artırmak ve katma değer yaratmaktır. Bunun sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan yeni yatırımlar (greenfield) toplam DYSY hacmi içinde oldukça düşük bir yer tutmaktadır. Tablo 7'de 2002 ve 2006 yıllarında dünyada gerçekleşen yeni (greenfield) yatırımlar verilmiştir.

Tablo 7. 2002 ve 2006 Yıllarında Gerçekleşen Greenfield Yatırımlar

Sıra	Gelişmiş Ülkeler	2002	2006	Sıra	Gelişmekte Olan Ülkeler	2002	2006
3	ABD	420	723	1	Çin	584	1378
4	İngiltere	325	669	2	Hindistan	246	981
5	Fransa	140	582	11	Bir. Arap Em.	88	282
8	Almanya	134	332	14	Vietnam	54	196
9	Polonya	91	323	15	Singapur	108	189
12	İspanya	154	241	18	Meksika	132	170
13	Macaristan	214	233	19	Hong Kong, Çin	59	152
16	Kanada	219	177	21	Brezilya	175	145
17	Çek Cum.	95	174	27	Malezya	79	123
20	Japonya	106	146	30	Tayland	60	111
22	İrlanda	95	140	33	Suudi Arabistan	21	91
23	İtalya	73	138	35	Endonezya	31	93
24	Hollanda	45	129	37	Türkiye	45	84
	Geçiş Ekonomileri			10	Bulgaristan	77	286
6	Rusya Federasyonu	200	386	26	Ukrayna	28	124
7	Romanya	113	362		Toplam	5.703	11.813

Kaynak: <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/istatistikler/tudyi/Pages/Tudy.aspx> ;17, erişim tarihi: 05.09.2008

Dünya Yatırım Raporu 2007'de verilen bilgilere göre yabancı sermaye tarafından 2006 yılında 141 ülkede toplam 11.813 adet yeni (greenfield) yatırım projesi

gerçekleştirilmiştir. Bu projelerin 5.197 âdeti gelişmiş ülkelerde, 5.218 âdeti ise gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilmiştir. Geriye kalan 1.398 adet greenfield yatırım ise geçiş ekonomilerinde hayata geçmiştir (<http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/istatistikler/tudyi/Pages/Tudy.aspx>, e.t: 05.09.2008; 17 – 18).

1.3 Dünya Ekonomisinde Küreselleşme ve Çokuluslu İşletmeler

1.3.1 Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme kavramı süreç olarak bir değişimi ifade etmektedir. 1980’li yıllardan itibaren iki kutuplu dünya yapısı içinde kutuplardan birini oluşturan SSCB’nin dağılması ile birlikte dünyada gerek ekonomik gerek siyasi anlamda çok köklü değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Bu süreci kabaca “küreselleşme” (globalization) olarak adlandırmak mümkündür.

Ülkelerdeki çeşitli piyasaların işleyiş şekilleri bu piyasaların birbirleriyle olabilecek bağlantıları hakkındaki düşünceler, benimsenecek siyasi sistem, demokrasi, insan hakları, din ve laiklik, çevre bilinci gibi düşüncelerin evrenselleşmesi fikri bu kapsama girmektedir. Dolayısıyla küreselleşme, dünyada, siyaset ekonomi, kültür, hukuk, insan hakları, sağlık, eğitim vb. alanlarda meydana gelmektedir. Küreselleşme, ulusal ekonomilerin dünya ile bütünleşmesini teknoloji, üretim, tüketim ve finansman piyasalarını kapsamaktadır. Özetle belirtmek gerekirse küreselleşme, işgücünün, sermayenin, teknolojinin ve mal piyasalarının uluslararası nitelik kazanması olayıdır. Aralık 1996 ayında Singapur’da düzenlenen Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Bakanlar Konseyi toplantısında, iş standartları, rekabet politikaları, devlet ihaleleri, rüşvet ve ayrımcılık gibi uygulamaların dünya ticareti kapsamında değerlendirmeye alınması, küreselleşmenin bir tek dünya sistemi yaratmaya yönelik olduğu konusunda önemli ipuçları vermektedir (Karluk, 2003;224).

Ekonomik açıdan bakıldığında küreselleşme hareketi dünya ekonomilerinin giderek daha liberal hale gelmesi olarak görülmektedir. Ekonomik faaliyetlerin tamamı bu süreç çerçevesinde ülkesel boyuttaki algılamadan dünya genelinde bir algılamaya yönelmiştir.

Küreselleşme süreci, pek çok alanda olduğu gibi ekonomik alanda da yapısal ve köklü değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. 21. yüzyılda küreselleşme etkisiyle

hızla değişen ekonomik ve politik şartlar ülkelerin eski geleneksel stratejilerini gözden geçirmeye zorlamıştır. Artık ülkelerin kendilerini dünyadan soyutlayarak ya da daha doğru bir ifadeyle dünyanın geri kalanını dikkate almadan stratejilerini kuramayacakları bir noktaya gelinmiştir. Ekonomik anlamda bakılacak olursa küreselleşme ile birlikte pazarlama stratejilerinden üretim ve tüketim kalıplarına kadar her şeyde yapısal değişiklikler görülmüştür ve sürecin dinamik yapısı gereği bu değişim gelişen şartlara göre aktörlerin stratejilerini uyumlu hale getirmelerini zorunlu kılmıştır.

Küreselleşme, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasıdır. 21. yüzyılda küreselleşmenin siyasi, sosyal ve değer yargıları boyutları daha çok önem kazanacak ve tüm dünya için gerekli normların oluşturulması ile nihai hedefine ulaşacaktır. Ekonomik alanda hem gelişmiş, hem de gelişme yolunda olan ülkelerde benimsenen ekonomik sistem ve buna bağlı olarak uygulanan ekonomi politikaları giderek benzerlik göstermektedir. Sovyet Blok'unun çöküşü ile birlikte dünyada liberal ekonomik düzen (serbest piyasa ekonomisi) giderek yaygınlaşmaktadır. Tüm dünyada kamu ekonomisinin görev ve fonksiyonları yeniden tanımlanmaya çalışılmaktadır. Devletin küçülmesi ve piyasa ekonomisine daha fazla işlerlik kazandırılması görüşleri önem kazanmaktadır (Karluk, 2003; 224).

Küreselleşme sürecinin etkin biçimde yönetilmesi noktasında ise karşımıza dünyanın tamamını faaliyet alanı olarak gören çok büyük işletmeler çıkmaktadır. Bu şekilde bir organizasyon yapısını benimseyen işletmeler küreselleşme sürecinin şekillenmesindeki başat aktörlerden biridir. Küreselleşme sürecinde sıkça dile getirilen "sınırların kalkması" fikri temel anlamda yine bu çokuluslu işletmelerin kâr maksimizasyonu politikalarını ifade etmektedir. Çokuluslu işletmeler ihtiyaç duydukları kaynakları elde edebilmek ve ürünlerini satabilmek için tüm dünyayı tek ve büyük bir pazar olarak algılamaktadır. Bu algılamamanın sonucunda ulus devlet sınırları artık bu boyuttaki işletmeler tarafından aşılmaktadır.

1.3.2 Üretim ve Ticaret Kalıplarında Küreselleşme Etkileri

Ekonomik anlamda II. Dünya Savaşı sonrası dönem tam bir gelişme dönemi olmuştur. Savaşın yıkıcı etkilerinden kurtulmak ve ülkelerin ekonomilerini yeniden inşa edebilmeleri için üretime yönelmeleri dünya ekonomisinde altın bir çağ yaşanmasına

neden olmuştur. Üretimin önceki dönemlere kıyasla ciddi bir artış göstermesinin yanı sıra ülkeler arasında ticaret hacmi de gelişmiştir. Ticaretin üretimden daha fazla yapılması dünya ekonomisinin uluslararasılaşmasının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bir diğer açıdan değerlendirildiğinde ise yapılan ticaretin üretimden fazla olması, üretim ve satış aşamasında ülkelerin birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı olduğunu göstermektedir. Çünkü ticaret hacminin artması üretim faktörlerinin ve çıktılarının farklı ülkelere dağılmasıyla ilişkilidir. Ticaretteki artış ve beraberinde getirdiği ekonomik büyüme 1970'lerin ilk yarısına kadar devam etmiştir ancak bu tarihten itibaren durağan hale gelmiştir. Genel görüşe göre bu artışın durmasının sebebi OPEC tarafından petrol fiyatlarının 1973'de %400 oranında yükseltilmesidir (Gökal, 1997; 3).

70'lerde son bulan hızlı artış döneminin ardından dünya ekonomisi 1980'li yıllara gelindiğinde son derece istikrarsız bir döneme girmiştir. Dünyada yaşanan ekonomik büyümenin ve ticaret hacminin artmasının kaynağı imalat sanayidir. 1980'lerin sonuna gelindiğinde toplam dünya ticaret hacmi içerisinde imalat sanayinin payı %88'e yükselmiştir ki bu oran 60'ların başında %52 civarında seyretmektedir. Bu dönemde dikkat çekici bir diğer gelişme ise finans sektörünün de imalat sanayi ile birlikte ve yakın oranlarda büyümesidir. Ancak önemli olan nokta finans sektörünün imalat sanayine göre daha hareketli olması ve bu durumun da etkisiyle küreselleşmeye başlamasıdır. 1980'li yıllarda imalat sanayi açısından yaşanan bir diğer gelişme de gelişmiş ülkelerin dünyada imalat sanayinin yarattığı katma değerden aldıkları payın gelişmekte olan ülkeler lehine azalışıdır. Gelişmekte olan ülkeler sanayileşmelerini hızlandırarak 80'lerin sonlarında dünya imalat sanayi içerisindeki paylarını %11,3 gibi bir orana yükseltmişlerdir. Bu oran tek başına değerlendirildiğinde oldukça küçük olarak değerlendirilse de önemli bir artış göstermiştir.

Son yirmi yılda dünya ekonomisi (üretimi) yıllık ortalama yüzde 2,7 oranında büyümüştür. Üretim bu dönemin ilk on yılı olan 1980–89 döneminde yılda ortalama yüzde 3,2 oranında artarken, 1990–2000 arasındaki dönemde ise yıllık ortalama yüzde 2,3 oranında büyümüştür. Dünya ticareti ise 1980'den 1990'a reel olarak yılda ortalama yüzde 4,1 oranında artarken, 90'lı yıllarda ticarete ortalama miktar artışı yüzde 6,9 düzeyine ulaşmıştır. 90'lı yıllar boyunca dünya ticaretinin reel büyümesi, global ekonomik büyümenin üzerinde gerçekleşmiştir (DTM, 2002; 3).

1990'lı yıllar, bir önceki on yıllık dönem ile karşılaştırıldığında, enformasyon teknolojilerinde yaşanan büyük gelişmelerin ekonomi ve ticaret üzerindeki pozitif etkilerinin doğrudan görüldüğü, ticarî engellerin kaldırılması yolunda önemli mesafelerin de alınmasıyla birlikte, dünya ticaretinde büyük artışların yaşandığı bir dönem olmuştur. 1990'lı yılların ilk yarısı hem dünya ekonomisini hem de siyasetini etkileyen gelişmelerin olduğu bir dönem olmuştur. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) bu dönemde kurulmuş, yeni çevre politikaları geliştirilmiş, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ve dağılan SSCB ülkeleri, merkezî planlı ekonomik sistemden piyasa ekonomisine geçmeye başlamışlardır. Dönemin ilk yarısında dünyada, özellikle gelişmiş ülke ekonomilerinde 1994'e kadar süren bir durgunluk dönemi yaşanmış ve büyüme oranı yıllık ortalama yüzde 1,4 olarak gerçekleşmiştir (DTM, 2002; 3).

1990'lı yıllar ekonomik anlamda pek çok alanda programların uygulanmasına sahne olmuştur. Gerek Avrupa ülkelerinde uygulanan ve faizi düşürmeye yönelik olan programlar gerekse Asya ve Latin Amerika ülkelerinde uygulanan istikrar programları dünya ekonomisinde sağlanan büyüme trendinin devamlılığına katkıda bulunmuştur. Tüm bu gelişmeler sonucunda bir kez daha dünya ticareti, üretimin üzerinde bir artış göstermiştir. Daha önce de belirtildiği gibi 1990 sonrası dönemde dünya ekonomisinin büyümesi ve özellikle ticaret hacmi istikrardan uzak bir seyir göstermiştir. Bunun en önemli nedeni ise pek çok ülkenin özellikle Asya ülkelerinin yaşadıkları finansal krizlerdir. 1997 yılında Asya ülkelerinin yaşadıkları finansal krizin ardından toparlanma sürecini beklenenden daha hızlı bir şekilde tamamlamaları 2000'li yıllara gelindiğinde büyüme oranlarına yansımıştır. 2000 yılında krizin sonrasında yaşanan %5,3 lük büyüme oranı bu hızlı toparlanmanın ve hızla artan ticaret hacminin önemli bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Uruguay Round müzakerelerinin tamamlanması ile GATT'ın yerine, dünya ticaretini serbestleştirmeyi amaçlayan ve bu kez yaptırım gücü olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 1994 yılında kurulmuştur. Yine bu dönemde başlıca sanayileşmiş ülkelerde mali disiplini öngören programlar uygulamaya konulmuş, Avrupa'da faiz oranları düşürülmüş, Japonya'da ekonomiyi canlandırmak üzere tüketimi artırıcı programlar hazırlanmış, geçiş ekonomilerine ve az gelişmiş ülkelere daha fazla kaynak

aktarılmış, Asya ve Latin Amerika'daki bazı ülkelerde uygulanan istikrar programlarıyla büyümeye süreklilik kazandırılmıştır. Ticareti serbestleştirme çabaları sonucu dünya ithalatının yarısını gerçekleştiren ABD, AB¹ ve Japonya'nın uyguladığı gümrük vergilerinin oranı 1994–99 yılları arasında 1/3 oranında düşmüştür. Tüm bu gelişmeler dünya ticaretinin, üretimin üzerinde artmasına yol açmış ve 1993'den sonra 2000 yılına dek dünya üretimi yüzde 21 oranında artarken (yıllık ortalama yüzde 2,8), dünya ticareti yüzde 73 oranında artmıştır (yıllık ortalama yüzde 8,2) (DTM, 2002; 3).

Tablo 8. Dünya Ekonomisi Büyüme Oranları (Yüzde)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Dünya	3,7	4,7	2,4	2,0	3,9	5,3	4,9	5,1	5,0
Gelişmiş Ekonomiler	3,5	3,9	1,2	1,6	2,1	3,3	2,5	3,0	2,7
ABD	4,4	3,7	0,8	1,9	3,0	3,9	3,2	2,9	2,2
Euro Bölgesi	2,8	3,6	1,6	0,8	0,5	2,0	1,4	2,8	2,6
Japonya	0,2	2,6	0,4	-0,3	2,6	2,7	1,9	2,4	2,1
Diğer Gelişmiş Ekonomiler	4,6	5,2	1,7	3,0	2,3	3,9	3,1	4,5	4,6
Gelişmekte Olan Ekonomiler	4,0	5,9	4,0	4,8	6,1	7,7	7,5	7,9	7,9
Afrika	2,7	2,9	4,0	3,5	4,3	5,8	5,6	5,9	5,9
BDT	5,1	9,1	6,4	5,4	7,8	8,4	6,6	8,2	8,2
Orta Doğu	2,4	5,5	3,6	4,3	6,0	5,6	5,4	5,5	5,9

Kaynak: IMF, 2008; 4

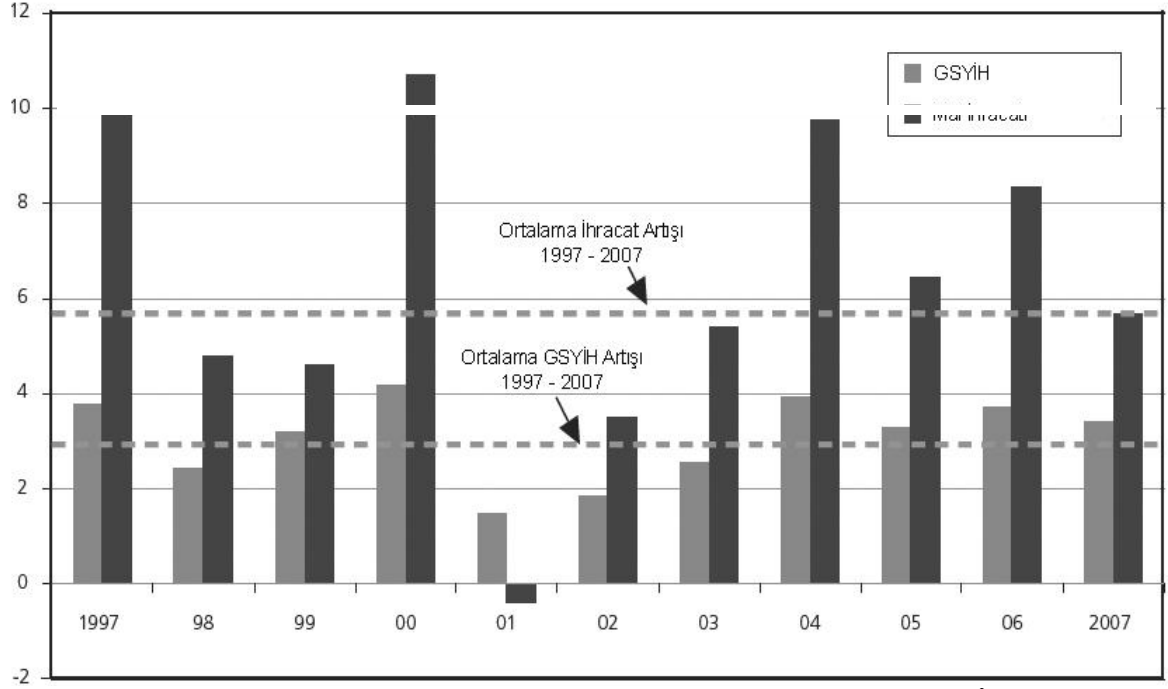
Dünya ekonomisinin büyümesinden sonra dünya ticaretine bakılacak olursa ticaretin büyümeye göre krizlerden daha çok etkilendiğini ve bu yüzden büyüme oranlarına kıyasla daha fazla dalgalandığı görülmektedir. 1994 – 1997 yılları arasında dünya ticaret artışı yaklaşık %10 artmıştır. Bu artışta en etkili faktör, Batı Avrupa ülkelerinin ekonomilerinin durgunluktan çıkmalarıdır. Dünya ticaretinin 1997 ve 2000 yıllarındaki artış hızı, büyük ölçüde ABD'nin yüksek ekonomik performansından etkilenecek, beklenenden daha büyük olmuştur. ABD'deki yüksek üretim artışı ve değer kazanan dolar, ihracat ve ithalat artış hızlarını iki haneli rakamlara çıkarmıştır.

Avrupa ülkeleri, dünya mal ve hizmet ticaretinin yaklaşık %45'lik bölümünü gerçekleştirmiştir. Ancak, 1997 yılındaki iyileşmeye rağmen, Avrupa'nın ticaret artış

¹ AB içi ticaret hariç

hızı, diğer tüm bölgeler ile kıyaslandığında, en düşük seviyede kalmıştır (Candemir, 2005; 43).

1997 ve 2007 yılları arasında geçen 10 yıllık süre içerisinde dünya mal ticaretinde oldukça dalgalı bir seyir olduğu buna karşılık gayri safi yurtiçi hâsılların (GSYİH) ise daha dar bir alan içerisinde hareket ettiği Şekil 6'da görülmektedir.

Şekil 6. 1997–2007 Yıllarında Dünya Mal Ticaret Hacminde ve GSYİH’de Büyüme

Kaynak: İGEME, erişim tarihi: 20.10.2008; 1

2006 yılı dünya ekonomisi ve ticareti açısından verimli bir yıl olarak değerlendirilebilir bu dönemde dünya mal ihracatında %8,5 oranında bir artış gerçekleşmiştir. 2006 yılında ticaretin bölgesel gelişiminde de farklılıklar yaşanmıştır. Ticaret hadlerinin petrol ihraç eden ülke ve bölgelerin lehine gelişmesi bu farklılıkların ortaya çıkışının temel sebebidir.

Tablo 9. Dünya Ticaretinde Gelişmeler

	2004	2005	2006
Mal İhracatı (Milyar \$)	9.017	10.275	11.920
Mal İhracatı Büyümesi (%)	21,6	14,0	16,0
Hizmet İhracatı (Milyar \$)	2.263	2.498	2.743
Hizmet İhracatı Büyümesi (%)	20,1	10,4	9,8

Kaynak: www.dtm.gov.tr , erişim tarihi: 20.10.2008

2007 yılına gelindiğinde ise dünya ticaretinin gelişimi büyük ölçüde yavaşlamıştır. Bu durumun en önemli nedeni gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde ortaya çıkan yavaşlamadır. Dünya Ticaret Örgütü'nün verilerine göre dünya ticareti 2007 yılında %5,5'lik reel büyüme oranına ulaşmıştır. Bu artış 2006 yılında sağlanan büyümeye oranla düşük olsa da son 10 yıllık dönemin ortalamasının üstünde gerçekleşmiştir. 2007 yılı verilerine göre dünya ticaretinde sağlanan reel büyüme yine aynı yılın global ekonomik büyüme oranınının %2 üzerinde gerçekleşmiştir.

2007 yılında dünyada dolar bazında mal ticaretini etkileyen en önemli faktörler dünya piyasa fiyatlarının gelişimi ve döviz kurlarında meydana gelen hareketler olmuştur. IMF raporlarına göre yakıt, gıda ve içecek fiyatlarında 2007 yılında önemli artışlar olmuştur.

Dünya ticaretindeki gelişmeler incelendiğinde 2007 yılındaki genişlemeden en kârlı gelişmekte olan ülkelerin çıktığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin toplam mal ihracatı %16 artış göstererek 5 trilyon dolara çıkmıştır. Toplam ithalatları ise %18 artarak, ticaret fazlası 450 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 10.2005- 2007 Yılları Arasında Bölgeler İtibariyle GSYİH ve Mal Ticareti (Yıllık Yüzde Değişim – sabit fiyatlarla)

	GSYİH			İhracat			İthalat		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007	2005	2006	2007
Dünya	3,3	3,7	3,4	6,5	8,5	5,5	6,5	8,0	5,5
Kuzey Amerika	3,1	3,0	2,3	6,0	8,5	5,5	6,5	6,0	2,5
ABD	3,1	2,9	2,2	7,0	10,5	7,0	5,5	5,5	1,0
Güney ve Orta Amerika	5,6	6,0	6,3	8,0	4,0	5,0	14,0	15,0	20,0
Avrupa	1,9	2,9	2,8	4,0	7,5	3,5	4,5	7,5	3,5
AB	1,8	3,0	2,7	4,5	7,5	3,0	4,0	7,0	3,0
Bağımsız Devletler Top.	6,7	7,5	8,4	3,5	6,0	6,0	18,0	21,5	18,0
Afrika ve Orta Doğu	5,6	5,5	5,5	4,5	1,5	0,5	14,5	6,5	12,5
Asya	4,2	4,7	4,7	11,0	13,0	11,5	8,0	8,5	8,5
Çin	10,4	11,1	11,4	25,0	22,0	19,5	11,5	16,5	13,5
Japonya	1,9	2,4	2,1	5,0	10,0	9,0	2,5	2,5	1,0
Hindistan	9,0	9,7	9,1	21,5	11,0	10,5	28,5	9,5	13,0
Yeni Sanayileşen Eko.	4,9	5,5	5,6	8,0	12,5	8,5	5,0	8,5	7,0

Kaynak: WTO, World Trade Report 2008'den elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

Tablo 11. Bölgelere Göre Dünya Mal Ticareti (Milyar Dolar)

	Değer	İhracat					Değer	İthalat				
		Yıllık yüzde değişim						Yıllık yüzde değişim				
		2007	2000-07	2005	2006	2007		2007	2000-07	2005	2006	2007
Dünya	13570	12	14	16	15	13940	11	14	15	14		
Kuzey Amerika	1854	6	12	13	11	2704	7	14	11	6		
ABD	1163	6	10	15	12	2017	7	14	11	5		
Kanada	418	6	14	8	8	390	7	15	11	9		
Meksika	272	7	13	17	9	297	7	12	16	11		
Güney ve Orta Amerika	496	14	25	21	15	455	12	23	22	26		
Brezilya	161	17	23	16	17	127	12	17	23	32		
Diğer Güney ve Orta Amerika	335	13	26	24	14	328	12	25	21	23		
Avrupa	5769	12	9	13	16	6055	12	10	15	16		
AB	5314	12	8	13	16	5569	12	10	14	15		
Almanya	1327	13	7	14	20	1059	11	9	17	17		
Fransa	552	8	3	7	11	613	9	7	7	13		
İngiltere	436	6	11	17	-3	617	9	9	17	3		
Hollanda	551	13	14	14	19	491	12	14	15	18		
BDT	508	20	28	25	19	377	24	25	31	34		
Rusya Federasyonu	355	19	33	25	17	223	26	29	31	35		
Afrika	422	16	30	19	15	355	15	21	14	22		
Güney Afrika	70	13	12	13	20	91	17	17	24	18		
Güney Afrika dışında Afrika	352	17	34	20	14	264	15	23	11	24		
Petrol İhracatçısı	247	19	44	21	14	97	18	28	9	25		
Petrol ihracatçısı olmayan	105	13	15	17	16	167	13	21	11	24		
Orta Doğu	721	15	35	21	10	462	16	21	13	23		
Asya	3798	13	16	18	16	3528	13	17	16	14		
Çin	1218	25	28	27	26	956	23	18	20	21		
Japonya	713	6	5	9	10	621	7	13	13	7		
Hindistan	145	19	30	21	20	217	23	43	23	24		
Yeni Sanayileşen Ekonomiler	936	10	12	15	11	935	9	13	16	12		
Gelişmekte Olan Ülkeler	4967	15	22	20	16	4517	14	18	17	18		
MERCOSUR	224	15	21	16	18	184	11	20	23	31		
ASEAN	863	10	15	18	12	773	11	17	14	12		
AB dışı ticaret	1695	12	11	11	16	1949	11	15	16	15		
Az Gelişmiş Ülkeler (AGÜ)	120	19	36	24	16	118	15	21	15	17		

Kaynak: İGEME, erişim tarihi: 20.10.2008; 3

2007 yılındaki dünya mal ihracatındaki gelişmeler ülkeler sıralamasına da yansımıştır. 2007 yılında ihracatçı ülke sıralamasında ilk 10'da sırasıyla Almanya, Çin, ABD, Japonya, Fransa, Hollanda, İtalya, İngiltere, Belçika ve Kanada yer almıştır. 2006 yılı ile karşılaştırıldığında Çin'in 3. sıradan 2. sıraya yükseldiği ve ABD'yi gerisinde bıraktığı görülmektedir. Aynı şekilde İtalya'nın 8. sıradan 7. sıraya, Belçika'nın 10. sıradan 9. sıraya yükseldiği görülmektedir. Sıralamanın daha sonraki bölümlerinde birer sıra atlayarak Rusya'nın 12. sıraya, İspanya'nın 17. sıraya yükseldiği görülmektedir. Tablo 11'de 2007 yılı sonunda dünya mal ticaretinde başlıca ihracatçı ve ithalatçı ülkeler listelenmiştir. Tablo 11 incelendiğinde Almanya, Çin, Hollanda, İtalya, Rusya,

Avusturya, Brezilya, Polonya, Tayland, Hindistan, Norveç, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Türkiye ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ihracat paylarını bir önceki yıla göre artırmayı başardığı görülmektedir.

Tablo 12. 2007 Yılı Dünya Mal Ticaretinde Başlıca İhracatçı ve İthalatçı Ülkeler (Milyar Dolar)

Sıra	İhracatçılar	Değer	Pay	Yıllık yüzde değişim	Sıra	İthalatçılar	Değer	Pay	Yıllık yüzde değişim
1	Almanya	1 327	9,5	20	1	ABD	2 017	14,2	5
2	Çin	1 218	8,8	26	2	Almanya	1 059	7,5	17
3	ABD	1 163	8,4	12	3	Çin	956	6,7	21
4	Japonya	713	5,1	10	4	Japonya	621	4,4	7
5	Fransa	552	4,0	11	5	İngiltere	617	4,3	3
6	Hollanda	551	4,0	19	6	Fransa	613	4,3	13
7	İtalya	492	3,5	18	7	İtalya	505	3,6	14
8	İngiltere	436	3,1	-3	8	Hollanda	491	3,5	18
9	Belçika	432	3,1	18	9	Belçika	416	2,9	18
10	Kanada	418	3,0	8	10	Kanada	390	2,7	9
11	Kore Cum.	372	2,7	14	11	İspanya	374	2,6	14
12	Rusya	355	2,6	17	12	Hong Kong, Çin	371	2,6	10
13	Hong Kong, Çin	350	2,5	8	13	Kore Cum.	357	2,5	15
14	Singapur	299	2,2	10	14	Meksika	297	2,1	11
15	Meksika	272	2,0	9	15	Singapur	263	1,9	10
16	Tayvan	246	1,8	10	16	Rusya	223	1,6	35
17	İspanya	242	1,7	13	17	Tayvan	220	1,5	8
18	Suudi Arabistan	229	1,6	8	18	Hindistan	217	1,5	24
19	Malezya	176	1,3	10	19	Türkiye	170	1,2	22
20	İsviçre	172	1,2	16	20	Avustralya	165	1,2	19
21	İsveç	168	1,2	14	21	Avusturya	162	1,1	18
22	Avusturya	162	1,2	19	22	Polonya	161	1,1	27
23	Brezilya	161	1,2	17	23	İsviçre	161	1,1	14
24	Bir. Arap Em.	154	1,1	8	24	İsveç	150	1,1	18
25	Tayland	152	1,1	17	25	Malezya	147	1,0	12
26	Hindistan	145	1,0	20	26	Tayland	141	1,0	8
27	Avustralya	141	1,0	14	27	Brezilya	127	0,9	32
28	Norveç	139	1,0	14	28	Bir. Arap Em.	121	0,9	24
29	Polonya	138	1,0	24	29	Çek Cum.	118	0,8	27
30	Çek Cum.	122	0,9	29	30	Danimarka	99	0,7	16
	Toplam	11 497	82,7	-		Toplam	11 726	82,5	-
	Dünya	13 900	100,0	15		Dünya	14 200	100,0	14

Kaynak: İGEME, erişim tarihi: 20.10.2008; 6

Tablo 13. 2007 Yılı Dünya Mal Ticaretindeki Başlıca İhracatçı ve İthalatçı Ülkeler (AB İçi Ticaret Hariç)

Sıra	İhracatçılar	Değer Milyar Dolar	Pay %	Yıllık yüzde değişim	Sıra	İthalatçılar	Değer Milyar Dolar	Pay %	Yıllık yüzde değişim
1	AB dışı (27)	1 695	16,5	16	1	ABD	2 017	19,0	5
2	Çin	1 218	11,8	26	2	AB dışı (27)	1 949	18,4	15
3	ABD	1 163	11,3	12	3	Çin	956	9,0	21
4	Japonya	713	6,9	10	4	Japonya	621	5,9	7
5	Kanada	418	4,1	8	5	Kanada	390	3,7	9
6	Kore Cum.	372	3,6	14	6	HongKong, Çin	371	3,5	10
7	Rusya	355	3,5	17	7	Kore Cum.	357	3,4	15
8	Hong Kong, Çin	350	3,4	8	8	Meksika	297	2,8	11
9	Singapur	299	2,9	10	9	Singapur	263	2,5	10
10	Meksika	272	2,6	9	10	Rusya Fed.	223	2,1	35
11	Tayvan	246	2,4	10	11	Tayvan	220	2,1	8
12	Suudi Arabistan	229	2,2	8	12	Hindistan	217	2,0	24
13	Malezya	176	1,7	10	13	Türkiye	170	1,6	22
14	İsviçre	172	1,7	16	14	Avustralya	165	1,6	19
15	Brezilya	161	1,6	17	15	İsviçre	161	1,5	14
16	Bir. Arap Em.	154	1,5	8	16	Malezya	147	1,4	12
17	Tayland	152	1,5	17	17	Tayland	141	1,3	8
18	Hindistan	145	1,4	20	18	Brezilya	127	1,2	32
19	Avustralya	141	1,4	14	19	Bir. Arap. Em.	121	1,1	24
20	Norveç	139	1,4	14	20	Suudi Arabistan	94	0,9	35
21	Endonezya	118	1,1	14	21	Endonezya	92	0,9	14
22	Türkiye	107	1,0	25	22	Güney Afrika	91	0,9	18
23	İran	83	0,8	8	23	Norveç	80	0,8	25
24	Güney Afrika	70	0,7	20	24	Vietnam	61	0,6	36
25	Venezüella	69	0,7	6	25	Ukrayna	60	0,6	34
26	Şili	68	0,7	18	26	İsrail	59	0,6	17
27	Nijerya	67	0,6	13	27	Filipinler	57	0,5	6
28	Kuveyt	63	0,6	14	28	Venezüella	49	0,5	45
29	Cezayir	60	0,6	9	29	Şili	46	0,4	20
30	Arjantin	56	0,5	20	30	İran	45	0,4	10
	Toplam	9 331	90,8	-		Toplam	9 646	91,1	-
	Dünya	10 278	100,0	15		Dünya	10 591	100,0	14

Kaynak: İGEME, erişim tarihi: 20.10.2008; 7

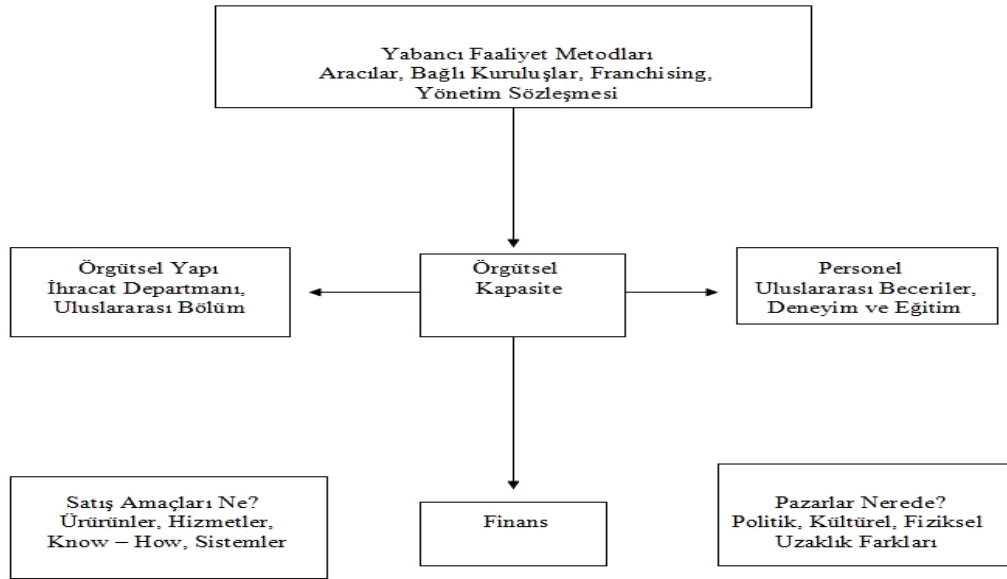
1.3.3 Uluslararasılaşma

İşletmelerin veya büyük grupların uluslararası faaliyetlerindeki dış hareketleri açıklamada uluslararasılaşma terimi kullanılmaktadır. Bu genel kullanım sonucu uluslararasılaşma için, işletmelerin artan uluslararası faaliyetlere girme yöntemidir şeklinde bir tanım yapmak mümkündür (Welch and Luostarinen, 1988, 156).

Uluslararasılaşma derecesi belirlenirken aşağıdaki gelişmeler göz önüne alınmalıdır (Mutlu, 2005; 84 – 85):

- Operasyon yöntemi: İşletmeler uluslararasılaştıkça dış piyasalarda hizmet etme metotlarında da değişiklikler meydana gelmiştir. Uluslararasılaşma sürecinin başında olan işletmeler önce diğerlerine göre daha risksiz bir yöntem olan ihracat – ithalatı tercih ederken ilerleyen dönemlerde çokuluslu olurken ortaklık kurma ve direkt yabancı yatırım gibi yöntemleri tercih etmektedirler.
- Satılacak mallar: Bir işletme uluslararası operasyonlara girdikçe dış pazarda rekabet gücünü arttıracak derinleşme ve mal çeşitliliğine yönelmektedir. Bunu da iki şekilde gerçekleştirmektedir: Var olan bir ürünün genişletilmesi veya yeni bir ürünü devreye sokmak. Ayrıca ev sahibi ülkedeki bir takım çevresel faktörler de ürünün ne olacağı konusunda yol gösterecektir.
- Hedef pazarlar: Satılan malların çeşidi ve örgüt yapısında sadece sınırlı değişiklikler yapmak uluslararası alanda gelişmeyi de oldukça güçleştirecektir. Özellikle uluslararasılaşmanın ilk aşamasında işletmeler daha kolay faaliyet gösterebilecekleri, tanıdıkları ve girişinde daha az maliyete katlanacakları yabancı pazarları tercih etmektedirler. Bu ülkeler genellikle fiziki mesafe olarak ve kültürel açıdan ana ülkeye en yakın pazarlar olmaktadır. Örneğin; yeni yeni uluslararasılaşan bir Avustralya işletmesinin ilk olarak Yeni Zelanda ile ya da bir İsveç işletmesinin Finlandiya ile ticari ilişkiye girmesi bu işletmelerin iç piyasadaki aktivitelerinin uzantısı olmasına olanak sağlamaktadır. İşletme uluslararasılaşma sürecinde olgunlaştıkça doğal olarak daha uzak pazarlara yönelecektir.
- Örgüt kapasitesi: İşletmenin kaynaklarının güçlü olup olmadığı, finans ve örgütsel yapısı da, uluslararasılaşma derecesinde önemli faktörlerden sayılmaktadır.

Şekil 7. Uluslararası Yatırımın Boyutları

Kaynak: Mutlu, 2005; 85

1.3.3.1 Uluslararasılaşmanın aşamaları

Yerel bir işletme, uluslararası bir işletmeye dönüşürken birbirinden farklı ama birbirleriyle bütünleşen bir takım aşamalardan geçmektedir. Bu aşamalar, süre açısından

her bir işletme için farklılıklar göstermektedir. Bazı işletmeler bu aşamaları kısa bir sürede tamamlarken bazıları da, uzun yıllar süren bir süreç yaşamaktadırlar. Ayrıca bu süreç için diğer bir özellik ise, her işletmede yaşanan aşamaların birbirlerinden farklı olma olasılığıdır. Bu aşamalar kısaca şöyledir (Mutlu, 2005; 88 – 89):

1. Aşama: İhracat aşaması: Bu aşama çoğunlukla işletmenin dış pazarlarla ilk olarak tanıştığı aşamadır. İşletmenin sınır ötesi faaliyetlere başlamasının iki temel sebebi vardır. Bunlardan ilki yerel kaynaklardan daha ucuz girdi elde etmek için ithalat yapma yolu tercih edilebilmektedir. İkinci sebep ise yerel faaliyetler sonucu ortaya çıkan ürünü, mevcut pazarları korumak ve /veya yeni pazarlar elde etmek için dış pazarlara satma amacıdır.

2. Aşama: Doğrudan satış ve pazarlama aşaması: İhracat yoluyla dış pazarlara ilk adımı atan işletmeler ikinci adım olarak yabancı ülkelerde satış veya pazarlama birimleri açmak ya da üretimlerini pazarlayacak işletmelerle anlaşma yapmak yolunu seçerler. İhracat yapılan ülkelerde söz edilen pazarlama birimlerini kullanmanın iki önemli avantajı bulunur. İlki açılacak olan bu birimlerin yerel pazar şartlarına hâkim oluşları ve pazar tecrübeleridir. İkincisi ise ticari ilişkilerin ve dolayısıyla satışların artmasına yapacakları potansiyel katkıdır.

3. Aşama: Dışarıda ortak üretim aşaması: Yabancı bir ülkede üretime başlayan işletmeler uluslararasılaşma sürecinde önemli bir adım atmış sayılacaktır. Bu aşama ile birlikte üretim sürecinin bir kısmı yabancı bir ülkeye kaydırılmış olacaktır.

4. Aşama: Ortak yatırım aşaması: Bu aşama uluslararasılaşma sürecinin en önemli adımıdır. Tecrübe, ölçek ekonomisi, işletmenin arz kapasitesi, üretim sürecinin esnekliği veya transfer edilebilirliği, yatırım yapılacak ülkedeki yasal düzenlemeler ve teşvikler, rakiplerin hareketleri, know – how’ ı dış ülkeye taşıma maliyetleri, kültürel ve politik faktörler dış yatırımın niteliğini etkilemektedir. Dış ülkede ortak yatırıma “joint venture” geçmiş olan bir işletme çokuluslu olma yolunda önemli bir adım atmış demektir.

5. Aşama: Dışarıda doğrudan üretim aşaması: Daha önceden ortak yatırım yapmış olan çokuluslu işletmelerin şartlar uygun olduğunda tercih ettiği bir aşamadır. Bu aşamada çokuluslu işletme yabancı ülkede kendi tesislerini kendisi kurmakta, ülkenin yerel şartlarına göre yeni ürün üretmek veya mevcut ürünlerinde değişiklik yaparak ürünlerinin pazarlamasını da kendisi yapmaktadır.

6. Aşama: Küresel entegrasyon aşaması: Çokuluslu işletmeden küresel işletmeye geçiş aşaması olan bu aşamada dış ve iç faaliyetler tamamen bütünleşmektedir. Bu aşamada çokuluslu işletmelerin yönetim yapısı, organizasyon yapısı, üretim ve pazarlama faaliyetleri birleşmekte ve tüm dünyadaki faaliyetlerde küresel stratejiler uygulanmaya başlamaktadır (Dunning, 2008; 193).

1.3.3.2 Ulusötesi işletmeler

Bu kavramın tanımı üzerinde henüz tam bir fikir birliği sağlanmakla birlikte temel farklarında hareketle bu işletmelerin karmaşık yapısı incelenmektedir. UNCTAD’a göre ulusötesi işletme; tüzel kişilikleri olsun veya olmasın bir ana (merkez) işletme ve yabancı ülkelerdeki bağlı işletmelerden oluşmaktadır. Ana işletme, diğer ülkelerdeki varlıkları kontrol eden işletme olarak tanımlanmaktadır. Bağlı işletmeler ise diğer ülkelerde ikameti olan yatırımcının, kendisine bu işletmenin yönetiminde uzun vadeli çıkarları ortaya çıkaracak şekilde bir yatırım faaliyetinde bulunduğu işletmelerdir. Bu yatırım oranı tüzel kişiliği olan işletmelerde öz sermayenin %10’u, adi işletmelerde ise buna denk gelecek oran şeklindedir (UNCTAD, 1999; 465).

Bu kavramı açıklamaya yönelik diğer tanımlardan bazıları ise şu şekildedir;

- Ulusötesi işletmeler, iki veya daha fazla ülkede, fabrikalar, madenler, satış ofisleri gibi varlıkları kontrol eden bütün girişimlerdir (UNCTC, 1978; 158).
- Ulusötesi işletmeler, çeşitli ülkelerdeki ayrı ayrı tüzel kişilikleri olan bağlı işletmelerin, merkezdeki ana işletmeye büyük bir sorumlulukla bağlı oldukları ulusal işletmelerdir (Penrose, 1978; 562).
- Ulusötesi işletmeler, yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan ve çeşitli yollarla bağlı işletmelerin kararlarını etkileyebilen işletmelerdir (Alpar, 1977; 26).

Yukarıda özetlenen farklı tanımlamalardan yola çıkarak ulusötesi işletmeler için bütün tanımlarda ortak olan nokta, bir işletmenin ulusötesi işletme sayılabilmesi için birden çok ülkede varlıklara sahip olması ve bu varlıkların yönetiminde yetkili olması gerekmektedir. Diğer bir anlatımla en az bir yabancı ülkede doğrudan yatırım sahibi olan işletme ulusötesi işletme olarak tanımlanabilmektedir.

Günümüzde ulusötesi işletmeler etkinliklerini önemli ölçüde artırmış olup ülkeler arasındaki sermaye, teknoloji ve know-how akımına aracılık etmekte, geniş kapasiteli üretim ve satış faaliyetleri ile dünya ticaretini yönlendirebilmektedirler. Ulusötesi işletmeler büyük ölçüde araştırma ve geliştirme çalışmalarına dayanan elektrik-elektronik, enerji, kimya-eczacılık gibi dallarda ileri teknoloji uygulayarak dünya çapında bir dinamik sanayi kurulmasına katkıda bulunabilmektedirler. Bu ölçüde büyük etkinlikleri olan ulusötesi işletmelerin başlıca özellikleri şunlardır (Yüksel, 1999; 105):

- Yeni ve ileri teknolojiye sahiptirler.
- Ar-Ge faaliyetleri gelişmiştir.
- Ölçek büyüklüğüne erişmişlerdir, kitle üretimi yoğunudur.
- Oligopolistik üstünlükleri vardır.
- Karmaşık bir örgüt yapısına sahiptirler.

Ulusötesi işletmeler, başka bir ülkede kendine bağlı bir işletme kurarak, var olan yatırımını artırarak, ilgili ülkedeki işletmenin kontrolünü ele geçirerek ve stratejik bir anlaşma ile ortak bir girişimde bulunarak DYSY yapmaktadırlar (Kumral, 2001; 6).

Ulusötesi işletmelerin bu tip faaliyetleri son zamanlarda DYSY içindeki payını belirgin biçimde artırmaktadır.

1.3.3.3 Çokuluslu işletmeler

Çokuluslu işletmeler, birden fazla ülkede çalışan kamu veya özel işletmeleri kapsamaktadır. Uluslararası işletmecilik yönetim eğitiminin ayrı bir branşı olarak ortaya çıkmıştır. Nedeni ise işletmelerin uluslararası alandaki faaliyetlerinin daha karmaşık hale gelmesi ve geleneksel işletme ve ekonomi kurallarıyla açıklanamayan yeni sorunların ortaya çıkmasıdır (Özalp, 2005; 9).

Çokuluslu işletmeler faaliyetleri ile üretim ve tüketim küreselleşmesini sağlamakla birlikte, sahip oldukları parasal, teknolojik ve üretim güçleri ile olumlu ve olumsuz bazı sonuçlara neden olmaktadır. Çokuluslu işletmeler konusunda pek çok farklı tanım yapılmaktadır. Sermaye dolaşımı ve faaliyetlerin sayısı önemli ayırıcı özelliklerden birisidir. Livingstone'un ortaya koyduğu tanıma göre, uluslararası faaliyet gösteren işletmede seçime bağlı olarak, birden fazla ülkede sürekli personeli olan, personel yapısının bu özelliğine bağlı olarak günlük faaliyetlerde tek bir ülke yönetiminin tamamıyla kontrolünde olmayan yatırımlardır (Tağraf, 2002; 37 – 38).

1.3.3.4 Küresel işletmeler

20. yüzyılın ikinci yarısında işletmelerin faaliyetleri çok yoğun bir şekilde ulusal sınırların ötesine geçmeye başlamıştır. Çokuluslu işletmeler birden fazla ülkede ticaret ve üretim faaliyetinde bulunan işletmeler; küresel işletmeler ise tüm dünyayı iş sahası olarak gören işletmeler olarak tanımlanabilmektedir (Certo, 1997; 81 – 82).

Dünya ekonomisinde küreselleşme ile beraber çokuluslu işletmeler küresel bir özellik kazanmaya başlamıştır. Çokuluslu işletmelerin sermayesinin birden fazla ülkenin girişimcisine ait olabilmesi, aynı anda birden fazla ulusal/bölgesel pazara hitap edebilmesi ve yatırımlarının dünyanın çeşitli bölgelerine yayılması gibi özellikleri sebebiyle dünya ekonomisinde önemli bir değişim aracı olarak görev yaptıkları bilinmektedir. Küresel işletmeler ise, çokuluslu işletmelere ek bazı özelliklere sahiptirler. Bunların en önemlisi küresel işletmelerin sermayesinin ulusal kimliğinin önemini kaybetmesi, buna karşın bu işletmelerin dünya ölçeğinde kendilerine özgü kurum kültürlerini öne çıkarmaktadır (Kurtulmuş, 1996; 116).

Her ne kadar dünya genelindeki işletmelerin büyük kısmı ve ülkelerin tamamı bir şekilde uluslararası ticaretle uğraşsa da bu ticaretin önemli bölümüne hakim olan az sayıda ülke ve az sayıda çokuluslu işletme bulunmaktadır. Bu çok uluslu işletmelerin büyük kısmı küresel ekonomi içerisinde ülkelerin yerel ismi gibi algılanır hale gelmiştir. Yine, çokuluslu işletmelerin bazılarının tek başlarına birçok ülkenin GSMH'sinden daha fazla gelir elde ettikleri de bilinmektedir (Hodgetts and Luthans, 1994; 2). Dünya çapındaki bu ekonomik etkinlik sistemleri daha şimdiden hiçbir dünya imparatorluğu ya da ulus devletin başaramadığı ölçüde bir küresel bütünleşme gerçekleştirmiştir. Dört kıtadan 10 küresel yöneticinin ortak tanımlamalarına göre küresel işletmeler şu üç genel özelliğe sahip olmalıdırlar (Akın, www.bilgiyonetimi.org , e.t.: 10.05.2009);

- Küresel işletme olabilmek için dünya genelini dikkate alan bir imalat, lojistik, pazarlama, ürün ve AR-GE planı içeren küresel bir strateji mevcut olmalıdır. Küresel işletmeler tüm bu faaliyetlerini bütüncül bir yaklaşımla sınır tanımaksızın sürdürürler.
- Küresel bir işletme, yerel müşterilerin ihtiyaçlarını mükemmel bir şekilde karşılayabilecek oldukça duyarlı bir dağıtım sistemine sahip olmalıdır. Küresel işletmelerin temel bir değer, ilke ve iş sistemi kümesine sahip olmaları ve bunları faaliyet gösterdikleri bölgelere aynen taşımaları gerekmektedir.
- Küresel işletmeler kendi küresel planlarıyla yerel duyarlılıklar arasında denge kurmalıdırlar. Yerel ihtiyaçların karşılanabilmesi için örgütsel güç azami dikkatle kullanılırken, bütünleşik küresel sistemin esas hedefleri gözleri kaçırılmamalıdır. Söz konusu dengenin sağlanması küresel bir işletmenin en önemli problemi. Bu nedenle küresel işletmelerin kolaylıkla anlaşılabilir bir felsefenin bulunması ve tüm çalışanları bu ilkelerin uygulamaya geçirebileceğine inanmaları gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM KARARLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bu bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapılmasına neden olan ya da yapılmasını hızlandıran/teşvik eden faktörler açıklanmıştır.

Ev sahibi ülke kavramı, söz konusu yatırımın gerçekleştirileceği hedef ülkeyi kapsamaktadır. Kaynak ülke ise yatırım yapmayı planlayan işletmenin merkezinin kurulduğu olduğu yani yatırım için gerekli olan sermayeye kaynaklık yapan ülke anlamına gelmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, hem ev sahibi ülkenin talep yönlü faktörlerinden hem de kaynak ülkenin arz yönlü faktörlerinden etkilenmektedir. Bir başka ifadeyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleşmesinde ev sahibi ülkelerin yatırımları kendine çekme noktasında, kaynak ülkelerin ise yatırımları ülke dışına yönlendirme konusunda bazı faktörlere sahip olması, yatırımın gerçekleşebilmesi için gereken şartları oluşturmaktadır. Söz edilen bu faktörlerin incelenmesinde doğal olarak önce ikili bir ayrıma gidilerek ev sahibi ve kaynak ülke açısından faktörler başlıklandırılmıştır.

2.1 Kaynak Ülke Açısından Belirleyici Faktörler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapılmasını belirleyen faktörlerden ilk incelenecek olan grup yatırıma kaynaklık eden ülke açısından olan faktörlerdir. Yatırımcılar açısından bir yatırım kararının alınmasında en önemli ve öncelikli faktörün gelecek zaman içerisinde sağlanacak kâr maksimizasyonu olduğu açık bir gerçektir.

Ancak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını yalnızca işletmelerin kârlarını artırma isteklerine bağlamak mümkün değildir. Bu faktörün yanı sıra kaynak ülke açısından maliyetleri minimize etmek, ölçek ekonomilerden faydalanmak, ucuz iş gücü avantajı sağlamak ve monopol gücü oluşturmak gibi faktörler de yatırım kararının alınmasında etkili olmaktadır. Bu bölümde bu faktörler alt başlıklarla açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1.1 Kâr Maksimizasyonu

Ticaret işletmelerinin en önemli amacı kâr sağlamaktır. Kâr başlıca iki faktöre bağlıdır. Bu faktörler satış hâsılatı ve maliyet giderleridir. İşletmeler bu iki faktör üzerinde durarak kârlarını en yüksek düzeye çıkarmaya çalışırlar. Özellikle maliyet giderlerinin azaltılması kârın artmasını sağlayabilir (Özalp, 2005; 28).

Daha önce belirtildiği gibi işletmeler için kârlarını maksimize etmek yatırım kararını etkileyen en önemli faktördür. Yabancı yatırımcı için motivasyon gücü en yüksek olan faktör, yatırımın yapılması halinde kazanılması beklenen kârdır (Carbaugh, 1946; 191).

Ancak işletmeler kârlarını maksimize etme çabası ile yatırımlara girişirlerken belirli risklere girmek zorundadırlar. Kâr oranı ve alınan risk arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Kâr oranı arttıkça alınan risk de artış göstermektedir. Bu durumda yatırımcıların yatırım kararı almaları için elde edilmesi beklenen kâr artışının, alınan riske değer oranda olması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle yatırım kararı alınırken kâr oranlarındaki artış ile birlikte kârlılığın devamı noktasında da işletmeler ikna olmalıdırlar. Bu yüzden yeni yatırımlar, kârlılığın devamlılığı konusunda daha güvenilir olan istikrarlı ekonomilere yönlendirilme eğilimindedir.

2.1.2 Maliyet Minimizasyonu

Dış yatırıma karar vermek için maliyetler önemli bir faktördür. Dış yatırımın yapılmasıyla birlikte, eğer DYSY türü satın alma ya da birleşme şeklinde değil de yeni bir şube açma ya da yeni bir tesis kurma şeklinde ise; yeni üretim araçları, dağıtım kanallarının maliyetleri gibi sabit maliyetler ortaya çıkabilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişiyle oluşan yüksek sabit maliyetler, bu yatırımların ülkeden çıkışını zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan değişken maliyetlerde bazı düşüşler ortaya çıkabilir. Bu düşüşlerin nedenleri şu şekilde sıralanabilir: ölçek ekonomileri, ucuz işgücü, vergi farklılıklarından yararlanma, hammaddeye tedarikinde kolaylık ve düşük ulaştırma masrafları (Dunning, 1993; 60).

2.1.3 Ölçek Ekonomileri

Bu teori, dış ticareti ölçek ekonomileri ile açıklamaya çalışmaktadır. Geniş bir iç pazara sahip büyük ülkeler, içsel ve dışsal ölçek ekonomilerden yararlanarak üretimde

azalan maliyetlerden (artan getiri) yararlanır. Bu şekilde düşük maliyetle üretmiş oldukları mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde ederek bunları diğer ülkelere ihraç ederler. ABD'nin iç pazarı, bir malı çok miktarda ve optimum ölçekle üretmeye uygun büyüklüktedir. Buna karşılık Belçika ve Hollanda'nın iç pazarı oldukça küçüktür. Dolayısıyla, üretimde iç pazar büyüklüğüne bağlı olarak ölçek ekonomilerinden yararlanma, bazı üretim sektörlerinde rekabetçi bir avantaj elde etmek için önemli bir faktör olmaktadır (Karluk, 2003; 96).

Ölçek ekonomileri, bir işletmenin üretim hacmindeki artış nedeniyle birim maliyetlerin düşmesi olarak tanımlanır. Ölçek ekonomileri, çıktı artarken bir işletmenin ortalama ürün maliyetinin azalmasıdır. Bunu sağlayan olgu birim maliyetlerin azaltılması için daha büyük bir kapasiteye sahip fabrikanın üretime sokulmasıdır. Daha büyük fabrika, daha büyük işbölümünün oluşmasına neden olur. Aynı şekilde pazarlama, yönetim ve finansal ölçek ekonomileri de sağlanır (Parasız, 1999; 281).

Ölçek ekonomilerinin getirdiği avantajlara sahip olan büyük işletmeler uluslararası pazarlarda sahip olduğu bu maliyet avantajını kullanarak çok sayıda küçük işletmenin yerini alabilir. Küçük işletmelerin yüksek üretim maliyetleri yüzünden söz konusu avantajı kullanan büyük işletmelerle rekabet şansları azalmaktadır. Bu avantajı elde edebilmek ise ancak daha fazla üretim yaparak çok sayıda tüketiciye ulaşmak yani uluslararası yatırımlara yönelmek yoluyla mümkün olmaktadır.

Rekabetin yoğun oldu bir pazarda fiyatlar üretimin marjinal maliyetlerine yakın olmaya itilecektir. Bu nedenle sabit maliyetleri, değişken maliyetlerine göre daha yüksek olan işletmeler bu dengeyi sağlayabilmek amacıyla büyük satış miktarlarına ihtiyaç duyarlar. Büyük satış miktarlarına ulaşmanın yolu ise yabancı ülkelere açılmaktır (Shapiro, 1989; 526).

2.1.4 Ucuz İşgücü

Gelişmiş ülkelerin yatırımcılarını geliştirmekte olan ülkelerde yatırım yapmaya yönelten önemli faktörlerden birisi de bu ülkelerdeki işgücünün gelişmiş ülkelere kıyasla çok daha ucuz olmasıdır. Bunun sebepleri arasında nüfus ve istihdam oranları arasındaki dengesizliktir. Bu sebepler daha ucuz olan işgücü üretimde önemli maliyetlerden birini oluşturan ücretler noktasında yabancı yatırımcıya daha düşük maliyetle üretim yapma imkânı sunmaktadır. Ancak işgücünün ucuz olmasının yanında

işgücünün kalitesi ve verimliliği de önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki eğitim oranının daha düşük olması ücretleri düşürdüğü gibi aynı şekilde kalitesini de düşürebilmektedir. Bu yüzden yatırımcılar ucuz işgücünü kullanırken sağlayacakları avantajı kalitesizlik yönüyle kaybetmemek için oldukça dikkatli davranmalıdır.

Bu nedenle bazı durumlarda yabancı yatırımcı açısından ucuz işgücünün yatırım bölgesi seçiminde pek önemi olmamaktadır. Bu durumlardan birincisi yukarıda bahsedildiği gibi yerel piyasada üstünlük kurmaya çalışan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Çünkü yerel piyasa yönlü yatırımlar için önemli olan işgücü kalitesidir. Bir diğer durum ise yabancı yatırımcının yeni yatırımın hedef kitlesini yüksek tabakalar olarak belirlemesi halinde; yani üst gelir gruplarında yer alan tüketicilere hitap edecek ürünler geliştirmekte ve hem yatırım yaptığı piyasaya arz etmeyi düşünmekte ise, ucuz işgücü birincil derecede önem taşımayabilir. Stratejik değer arayışı içinde olan bu tarz doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının amacı, üretilen değerli malı, gelir seviyesi yüksek tüketicilere sunmaktır (Lal, 1975; 34).

2.1.5 Vergilerde ve Yasal Mevzuatta Bulunan Farklılıklar

Vergi oranları her ülkede farklıdır ve bu farklılık DYSY yapacak olan bir işletmenin kararını etkileyen önemli bir etmendir. Çünkü yerel yatırımcılar vergi öncesindeki net kârı önemsemelerine karşın, yabancı yatırımcılar vergilerin ödenmesinden sonraki kârı önemserler. Dolayısıyla vergilerin yüksek olması, maliyeti artıran ve işletmenin mallarının ihracında rekabet gücünü azaltan bir etkiye sahip olacaktır. Böylelikle politik bir istikrarsızlık yoksa vergi oranlarının düşük olduğu ülke, yatırım yapılması için tercih edilecektir (Lall, 1980; 30).

Daha önceki faktörlerde belirtildiği gibi yine vergi avantajlarından faydalanmak için gereken bir ön şart bulunmaktadır. Bu ön şart ise sağlanan vergi avantajları ile söz konusu yatırım ortamında bulunan politik istikrardır. Eğer vergilerin düşük olması ile sağlanan avantaj politik istikrarsızlık sonucu ortaya çıkabilecek olumsuzlukları telafi edebilecek ölçüde değilse yatırım kararının alınması uygun olmayacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerin yabancı yatırımcılara sağladığı vergi avantajları konusunda üstünde önemle durulması gereken bir noktada çevreyi koruma mevzuatlarıdır. Çünkü gelişmiş ülkeler son yıllarda artan çevre bilinci ile sanayi işletmelerine çevreyi korumak için alınması gereken yeni önlemleri zorunlu hale

getirmişlerdir ya da yaratılan çevre kirliliğini caydırmak ve ortadan kaldırmak için yeni vergileri yürürlüğe sokmuştur. Bu vergilerin en önemli örneği için Avrupa Birliği'nin kirleten öder prensibine dayanarak uygulamaya soktuğu yeni vergiler gösterilebilir.

Avrupa Birliği'nde, Çevresel Zararların Önlenmesi ve Düzeltilmesine ilişkin Çevresel Sorumluluk Direktifi 21 Nisan 2004 tarih ve 2004/35/CE sayıyla yayınlanmış ve söz konusu direktif ile birlikte topluluk müktesebatında "kirleten öder" (polluter pays) prensibine yer verilmiştir. Kirleten öder prensibi işletenin gerçekleştirdiği faaliyetler sonucunda çevreye zarar vermesi veya çevre zararı için yakın tehlike oluşturması durumunda finansal olarak sorumlu olması anlamına gelmektedir. Direktif, hem çevreye verilecek zararların önlenmesi, hem de meydana gelen zararların düzeltilmesi konusunda tedbirlere ilişkin hükümleri ihtiva etmektedir. Direktife göre, çevre zararının meydana gelmesi veya yakın tehlike durumunda, işleten yetkili mercileri hemen bilgilendirmek ve mümkün olan tüm pratik tedbirleri almakla yükümlüdür. Yetkililer durumdan haberdar olduktan sonra, iki farklı eylemde bulunma hakları vardır: Birincisi, işleteninde görüşünü almak kaydıyla, gerekli tedbirleri belirlemek; ikincisi ise, işletene görüşünü sormaksızın gerekli tedbirleri kendisi almayı tercih etmesidir. Ancak, yetkili mercilerin zararı önlemeye veya zararı ortadan kaldırmaya yönelik aldığı önlemlere ilişkin masraflar, her iki durumda da, zarara ilişkin faaliyeti gerçekleştiren işleten tarafından karşılanacaktır (Oksay, 2006; 24). Bu durum çevreyi kirletme oranı yüksek olan işletmeler için yeni bir maliyet yükü anlamına gelmektedir ve gelişmekte olan ülkelerden bazılarının çevreyi kirletmek pahasına da olsa bu tip işletmeleri kendi kalkınmaları için ülkelerine çekme çabaları bazı vergi avantajlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu gelişmeler son zamanlarda çevreyi kirletme oranı yüksek endüstri grupları söz konusu yatırımlarının gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere kaymasında etkili olmaktadır.

2.1.6 Hammadde Tedariki

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel gelişme sürecine bakıldığında, yatırımın gerçekleşmesini belirleyen temel faktörlerden bir diğerinin de hammadde tedariki olduğu görülecektir. Gelişmiş ülkeler sanayileşme süreçlerinde üretim yapmak için ihtiyaç duydukları hammaddeyi az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere tedarik ettikleri için 19. yüzyılın başlaması ile birlikte hammaddeyi taşımak yerine

kaynağın kendisine giderek üretimlerini söz konusu ülkelerde yapmaya başlamışlardır. Yabancı yatırımcıların bu şekilde hareket etmelerindeki amaç, maden ve diğer doğal kaynaklardan faydalanmak ve ihtiyaç duydukları üretimi gerçekleştirmektir. Ancak bu kaynakların dünya üzerindeki dağılımı işletmelerin kontrolü dışında doğal yollarla sağlandığından DYSY yapılırken yer seçiminde kaynakların zenginliği önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buna karşılık günümüzde doğal kaynakların yatırım bölgesinin seçilmesinde eskisi gibi önemli olmadığını savunan görüşler de mevcuttur. Örneğin, 1920'lerde hammadde ve enerji o zamanın kilit ürünü sayılan otomobil maliyetinin %60'ını oluşturuyordu. Zamanımızın kilit ürünü olan mikroçipin hammadde ve enerji içeriği %2'den azdır. Japonya 1965 ile 1985 yılları arasında sanayi üretimini 2,5 kat arttırmıştır fakat hammadde ve enerji tüketimini hiç arttırmamıştır (Zengin, 2003; 58).

Bu durumun ortaya çıkışın gelişen teknoloji ile birlikte enerji ve hammadde kaynaklarının çok daha verimli bir şekilde kullanılması etkili olmuştur. Ayrıca doğadan elde edilmesi zorunlu olan hammaddelerden bazılarının, doğal olmayan yollarla ikame edilmesi de yatırım bölgesinin seçiminde hammadde kaynağının önemini azaltmıştır. Örnek olarak plastik, suni ipek, kauçuk vb. hammadde kullanımı gösterilebilir.

İşletmelerin üretimlerini hammadde kaynağının olduğu ülkelere yöneltmeleri, öncelikle malın üretiminde kullanılan hammaddenin ithalat yoluyla ülkeye gelişinin, siyasi ya da ticari kısıtlamalar yoluyla engellenmesi nedeniyle olmaktadır. Söz konusu hammaddenin ithalatı engellenmemiş dahi olsa işletmenin hammadde-yoğun olarak ürettiği malı yabancı ülkedeki tüketicilere satması durumunda, işletmenin üretim yerini o ülkelerde kurması daha avantajlı olabilir. Ürün, başka ülkelerde satılacak olsa bile hammaddenin ithali kararı uygun olmayabilir. Örneğin çeliği Fransa'dan alıp Almanya'ya otomobil ihraç eden bir ABD'li otomobil üreticisinin, Fransa ya da Almanya'da bir üretim tesisi kurması daha uygun olabilir (Roberts, 1994; 459).

2.1.7 Tarife ve Kotalardan Kaçınma

Tarihi gelişim içinde, yeni kurulan sanayi dallarının veya ekonominin bir bölümünün tarife ile korunması fikri ilk defa, 1791 yılında Alexander Hamilton'un İmalat Konusunda Rapor (Report on Manufacturers) adlı kitabında ortaya atılmıştır. Daha sonra bu fikrin ABD'de gelişmesi ve savunulması üzerine, Henry Charles Carey

ve diğer iktisatçılar teoriyi geliştirmişlerdir. Kıta Avrupa'sında Alman iktisatçısı Friedrich List, Ulusal Ekonomi Politikası Sistemi (The National System of Political Economy) adlı eseriyle konu üzerine eğilmiştir. List, daha önce kurulmuş ve gelişmesini tamamlamış sanayi dallarının bir takım üstünlükleri olduğunu belirterek bu üstünlükleri yeni kurulan fabrikaların elde edinceye kadar korunmaları gereği üzerinde durmuştur (Karluk, 2003; 187). Kotalar ise dünyada ilk defa 1929 – 1930'larda uygulamaya konulmuştur. Tarifelerin daha eski tarihlere kadar gitmesinin sebebi, hükümetlerin tarifeler ile kolay gelir elde etmek istemeleridir. Oysa kotalar, doğrudan gelir sağlayıcı bir fonksiyona sahip değildir (Karluk, 2003; 200).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra dünya ekonomisinde serbestleşme akımları yeniden hız kazanmıştır. Ancak 1970'lere gelindiğinde ekonomik durgunluk ile yüksek enflasyonla birlikte stagflasyon yaşanmaya başlamıştır. Bu durum sanayileşmiş ülkelerde korumacılık akımlarının yeniden uygulanmasına neden olmuştur. Ancak bu kez uygulanan korumacılık, yeni korumacılık akımları diye adlandırılan ve dünya ticaretinde saydamlığın kaybolmasına yol açan, ticaretteki belirsizliği arttıran engellemelerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin korumacı dış ticaret politikalarından uzaklaşıp serbest dış ticareti benimsemelerine karşın, uygulamada hiçbir sınırlamaya tabi olmayan uluslararası mal ve hizmet ticaretine genel olarak rastlanmamaktadır. Hükümetler; çeşitli amaçları gerçekleştirmek için uluslararası ticarete müdahalede bulunmuşlardır. Bu müdahalelerin altında ekonomik olduğu kadar, sosyal ve siyasal amaçlar da yatabilmektedir (Yarbrough, 1994; 180–200).

İthalata yönelik olarak uygulanan tarife ve kotalar yurtdışından ülke içine giren malların maliyetlerinde önemli bir yük oluşturmaktadır. Bu fazladan yükün fiyatlara yansıtılması durumunda ise ithal malın yerli mallar karşısında fiyat rekabeti yapma şansı azalmakta ve söz konusu pazarlar avantajını kaybetmektedir.

Sonuç olarak tarife ve kotalar ile yerli sanayiye sağlanan destek sonucu söz konusu ülkeye ihracat yapan işletmeler yerli rakipleri ile rekabet şansını kaybederler ve pazarlarını kaptırma tehlikesi ortaya çıkar. Bu durumun çaresi ise tarife ve kota uygulayan ülkelere DYSY yapmak ve üretimi bu ülkelerde gerçekleştirmektir.

2.1.8 Mevcut Piyasaların Korunması ya da Yeni Piyasa Arayışı

İşletmeleri yurtdışı yatırımlarına yönelen bir diğer faktör de mevcut piyasaları korumak ve/veya yeni piyasa arayışlarıdır. Bu faktörlerden ilki işletme kârlarını ve geleceğini korumaya yönelik savunmacı stratejilerden, diğeri ise kârlılığı artırmaya ve işletmeyi büyütmeğe yönelik saldırgan stratejilerdendir.

Çokuluslu işletmeler kaynak ülke içindeki ekonomik baskılar sonucu ortaya çıkmıştır. Ülke içinde ekonomik baskıların işletmenin geleceğini tehlikeye sokacak biçimde artması işletmeleri ülke dışında imkân aramaya itmiştir. Dünya nüfusu hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu nüfus artışı son yıllarda tedbir alınmasını gerektirecek kadar yüksek orana erişmiştir. Dünya nüfusu yaklaşık olarak 1975 yılında 3 milyar 700 milyon kişiye ulaşmıştır. Bu nüfusun büyük bir bölümünün serbest piyasa ekonomisini benimseyen ülkelerde yaşaması işletmelerin pazarları açısından büyük bir potansiyel meydana getirmektedir. Ayrıca nüfus, az gelişmiş ülkelerde hızlı bir şekilde büyümektedir. Bu ülkelerde yaşam düzeyi yükselmekte ve talep artışının önemli bir kısmı ihtiyaçtan değil, gösteriş tüketiminden doğmaktadır. Söz gelimi ülkemizde buzdolabı, bilgisayar, televizyon ve otomobil yaşam düzeyinin yükselmesi nedeniyle zorunlu ihtiyaç maddesi haline dönüşmüştür. Bu ülkelerdeki talep artışı çokuluslu işletmeler için büyük fırsatlar sağlamaktadır (Özalp, 2005; 25).

İşletmelerin yeni pazarlara ihtiyaç duymalarının önemli nedenlerinden biri de aşırı sermaye birikimidir. Sermayenin aşırı birikimi ile atıl konumdaki sermayeyi verimli olarak kullanmak için yeni yatırımlar ve üretim artışı yoluna gidilmesi sonucu bu fazladan üretilen ürünü satabilmek için işletmeler yeni pazarlara ihtiyaç duyarlar.

İşletmeler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde faaliyetlerini genişletme yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde iç talebin artması ve diğer nedenler işletmelerin büyümesini sağlamıştır. Ekonomik şartlar işletmeleri büyümeye zorlamakta ve bazı sanayi kollarında rekabet koşulları içinde küçük işletmelerin ayakta kalmaları güçleşmektedir. Büyüme sonucu işletmeler için iç talep yetersiz hale gelmekte ve ülke dışı fırsatların aranması kaçınılmaz olmaktadır. Diğer taraftan sermaye birikimi bu dönemde aşırı bir şekilde artmış ve bu sermayenin kârlı bir şekilde kullanılması için ülke dışına çıkılmaya başlanmıştır (Özalp, 2005; 27).

2.1.9 Monopolcü Güç Yaratılması

Yeryüzündeki faktörler her bölgeye eşit olarak dağılmamıştır. Bu nedenle rakiplerinde olmayan üretim bilgi ve becerisine sahip olan işletmeler, uluslararası piyasalara açılmada rakiplerine göre daha avantajlı konumdadırlar. Eğer tüm bilgi, kaynak ve mallar tam hareketli olsa ve hiçbir ulaşım gideri söz konusu olmasaydı tam rekabet piyasası hakim olurdu, piyasalarda monopolcü yapılara rastlanmazdı. Ancak gerçekte piyasada aksaklıklar ve yerel rakiplerin gideremeyeceği türden eksiklikler varsa, yani tam rekabet piyasası söz konusu değil ise o zaman DYSY gerçekleşmesi gündeme gelmektedir (Büyükağaoğlu, 2003; 42).

Kindleberger, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ortaya çıkmasında rol oynayan monopolistik avantajları şu şekilde özetlemiştir (Lal, 1975; 20):

- Mal piyasalarında yaşanan rekabetteki farklılıklar (ürün farklılaştırması, özel pazarlama becerileri, perakende fiyatının korunması gibi)
- Faktör piyasalarında yaşanan rekabetteki farklılıklar (patentli ya da kullanıma elverişli olmayan teknolojinin varlığı, yönetici yetenek ve becerilerindeki farklılıklar gibi)

Sınaî örgütlenme teorisine göre, rakiplerinin sahip olmadıkları üretim bilgi ve becerilerini elinde bulunduran işletmeler dış piyasalara açılma bakımından avantajlı durumdadır. Bu görüşe göre tüm bilgi, kaynak ve mallar tam olarak hareketli olsalar ve bunlara istendiği an sahip olunabilseydi, hiçbir piyasada monopolcü yapılara rastlanmazdı. Ancak gerçek piyasalarda bu koşullar sağlanamamaktadır. Bazı ayrıcalıkları dolayısıyla bir piyasadaki belirli işletmeler diğerlerine göre üstünlük elde ederler. Örneğin teknoloji ele alınırsa, bir teknolojiye yalnız kendisi sahip olan işletme, iç ve dış piyasalarda bu avantajı kullanabilmektedir. Teknoloji yeni bir mal, üretim süreci, pazarlama veya finansman yöntemi ile ilgili olabilir. Dolayısıyla bu alanlarda rakiplerine göre üstünlüğe sahip olan bir işletme bu avantajı kullanarak uluslararası piyasalara daha kolayca açılabilir (Seyidoğlu, 1994; 304).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, özellikle satıcıların sınırlı sayıda olduğu piyasalara rekabeti de beraberinde getirebilir. Piyasa rekabeti daha düşük fiyatlar şeklinde olabileceği gibi, reklâm, ürün farklılaştırması ya da yeni bir ürünün piyasaya sürülmesi şeklinde de gerçekleşebilir. Bu durumda doğrudan yabancı sermaye

yatırımdan beklenen, daha düşük ve yüksek kalitede mallar, ürün çeşidinin artması ve yeni ürünler üretilmesiyle piyasaların daha etkin işlemesi sonucunda, ilgili endüstri kolunun verimliliğini yükseltmesi ve tüketicilerin refah düzeylerinin yükselmesidir. Fakat sözü edilen piyasada faaliyet gösteren yerel işletmeler yoksa ya da yerel işletmeler ile yabancı işletmeler arasında rekabet gücü açısından büyük farklar bulunuyorsa, yabancı işletmeler piyasaya hakim olabilirler. Bu durumun gerçekleşmesiyle piyasanın etkin bir biçimde işlemesi engellenmiş olur ve işletmelerin daha yüksek kâr oranları sağlamasına ve dolayısıyla tüketicilerin refah düzeylerinde bir gerilemeye neden olabilir (Caves and Jones, 1985; 193).

2.1.10 Yatırımlara Uluslararası Çeşitlilik Kazandırılması

Yabancı yatırımcıların farklı ev sahibi ülkelerde yatırım yapmalarının bir sebebi de yatırımları uluslararası çeşitlendirme istediğidir. Bir işletmenin varlıkları, bir ülkede belli bir ürünün satışını arttırmak üzere düzenlenmiş ise bu işletmenin nakit akışı oldukça düzensiz olacak ve ekonomideki konjonktür değişiklikleri karşısında korunmasız kalacaktır (Buckley and Casson, 1992; 68).

Sözü edilen bu sorunun çözümü için ürün farklılaştırmasına yönelmek mümkündür. Bu yolla bir ürüne yönelik talebin düşüşü diğer ürüne yönelecek olan talep artışıyla dengelenebilir. Böylece işletmeler nakit akışı sorunlarıyla karşılaşmaktan kurtulabilir.

Ancak bir tek ülkede üretilen ürüne karşı olan talep, o ülkenin ekonomik şartlarından benzer şekilde etkilenir ve ne kadar çok üretilirse üretilsin risk dağıtılmaz. Bu riski dağıtmanın tek yolu uluslararası çeşitlendirmedir. Uluslararası çeşitlendirmenin başarısı, bu farklılaştırmanın yapılacağı potansiyel ev sahibi ülke piyasalarına bağlıdır. Tercih edilen strateji, konjonktürleri birbirinden farklı ülkelere yatırım yapılmasıdır (Buckley and Casson, 1992; 70).

2.1.11 Rekabet Gücünün Korunması ya da Artırılması

Dünya ekonomisinde küreselleşme süreci ile rekabetin önemi de artmaktadır. Zamanla işletmeler tecrübeye dayalı teknik bilgi birikimine sahip olacaklardır. İşletmeler, teknoloji, pazarlama ve yönetim gibi konulardaki değerli bilgilerini başka

işletmelerle paylaşmak istememektedirler. İşletmelerin diğer işletmelerle paylaşmak istemediği bu bilgi, gayri resmi bilgi olarak adlandırılır (Lal, 1975; 22).

Bu nedenle yabancı işletmeler doğrudan kontrol güçlerini korumak için DYSY yoluyla piyasaya girmeyi tercih etmektedirler. Bu avantaja sahip işletmeler için IBM, Xerox, Toyota gibi çokuluslu işletmeler örnek gösterilebilir. Bu işletmeler ve benzerleri kontrol gücünü ellerinde bulundurmamak istediklerinde lisans anlaşmasına olumlu bakabilmektedirler (Salvatore, 1999; 350).

DYSY ile işletmeler hem pek çok maliyet kaleminden kurtulacak hem de yerel işletmelerin en büyük avantajı olan pazara yakınlık avantajına da sahip olacaktır. Böylece işletmeler söz konusu pazardaki tüketici tercihlerine karşı daha fazla bilgi sahibi olabilecek ve değişen pazar koşullarına daha hızla ve kolaylıkla uyum sağlayabilecektir.

Rekabet gücünü arttırmanın yanı sıra, var olan rekabet gücünün kaybolmaması için de DYSY yapılabilir. Bu nedenle belirli bir endüstri dalından birkaç işletme, ülke dışında DYSY yaptığı takdirde; aynı endüstrideki diğer işletmelerde rekabet imkânlarını koruyabilmek amacıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelirler. Rakip işletmelerin savunma nitelikli yatırımlara girişimlerinin nedenlerinden biri var olan ve gelecekte olası piyasalarını yitirmemek, diğeri de dış yatırıma giden işletmenin farklı piyasalarda edindiği bilgi ve deneyim nedeniyle iç piyasada üstünlük kurmasını engellemektir (Lizondo, 1995; 99).

2.1.12 Ulaşım ve Üretim Esnekliği

Maliyet kalemlerinden, özellikle uluslararası yatırıma etki eden faktörlerden birisi de ulaşım giderleridir. Kaynak ülke ile yatırım için seçilen ülke arasındaki coğrafi uzaklık arttıkça ulaşım maliyetleri artacaktır. Bu noktada hem kaynak ülkeden üretim için transfer edilmesi gereken faktörlerin hem de ürünlerin hedef pazarlara yönlendirilmesi için harcanacak olan ulaşım tutarları nihai ürünün fiyatını artırarak rekabette dezavantaj getirecektir. Bu yüzden yabancı bir ülkede yatırım yapılırken bu faktörler son derece dikkatle incelenmeli ve yatırım kararı alınmalıdır.

Malların dış ticaret yoluyla ihracatçıdan ithalatçıya taşınması, belli ulaşım maliyetleri getirecektir. Bu durum özellikle birbirine coğrafi yönden uzak olan ülkeler arasında önemli bir ticaret engeli oluşturur. Çünkü bir malın dış ticaretinin

yapılabilmesi, ticaret öncesinde ülkeler arasındaki fiyat farkının, malı bir ülkeden diğer ülkeye ulaştırmak için gerekli olan ulaşım maliyetinden büyük olması şartına bağlıdır. Son dönemlerdeki hızlı teknolojik gelişmeler nedeniyle ulaşım giderleri nispeten düşmüş olmasına karşın, hala önemini korumaktadır. Ulaşım giderleri malların ülkeler arasındaki fiyatlarının farklı olmasına yani ithalatçı ülkede mal fiyatının yükselmesine, ihracatçı ülkede de mal fiyatının düşmesine neden olabilir. Bu durum ticareti olumsuz etkiler ve söz konusu ulaşım maliyetinin olumsuz etkisi, DYSY yapılarak aşılmaya çalışılır. Üretilen malı piyasaya taşımak, girdileri taşımaktan daha zordur. Dolayısıyla üretimin belli bir kısmından sonraki aşamalar, genellikle de nihai aşama malın tüketiciye ulaşabileceği yerde gerçekleştirilir (Pugelt, Lindert, 2000; 60–78).

2.1.13 Ünvan ve Ticari Sırların Korunması

Çokuluslu işletmeler çeşitli ülkelerde faaliyet göstererek sermaye ve teknoloji transferine yardımcı olurlar. Gerçi gelişmiş ülkeler arasında teknoloji farkı çok büyük olmayabilir. Fakat gelişmemiş ülkelerde teknolojik uçurum söz konusudur. Gelişmemiş ülkelerde bilenin aksine eksik olan faktör sermaye değil teknolojik bilgidir, diğer bir deyişle neyin nasıl yapılacağına bilinmemesidir. Çokuluslu işletmeler bu teknoloji transferini sağlamakta bir köprü görevi görürler (Özalp, 2005; 33).

Ticari hayatta çok olumlu isim yapan işletmeler kendi ürünlerinin kalitesine ve marka imajlarına zarar gelmemesi için, malları yurtdışında da kendileri üretmeyi tercih edebilirler. Bu işletmeler, lisans anlaşmaları yoluyla ürünlerinin aynı kalitede üretemeyebileceğini düşündükleri için ürünlerini yurtdışında da kendileri üretmeyi tercih etmektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bu nedenden kaynaklanan doğrudan yabancı sermaye yatırımları önemli kaynak, istihdam ve ihracat imkânı yaratsa da yerel işletmelerle işbirliği çerçevesinde bağlantı kurulması ve bilginin paylaşılması açısından etkisizdir. Üretime ilişkin bilgilerde gizliliğin önemli olduğu durumlarda, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının lisanslı üretime tercih edilmesi ise sırların korunması ile ilgilidir. Çünkü lisans sahibi, bu bilgilerin dışarıya sızmasında patent sahibi kadar özen göstermeyebilir. Özellikle yüksek teknoloji içeren yatırımlarda bu gizlilik önem arz etmektedir (Görgün, 2004; 7).

2.2 Ev Sahibi Ülke Açısından Belirleyici Faktörler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapılmasında ev sahibi ülke açısından etkili olan faktörler sosyal ve ekonomik faktörler, siyasi faktörler ve yerel faktörler olmak üzere üç başlık altında gruplandırılabilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörlerden ilk grup olan kaynak ülke açısından etkili olan faktörleri itici faktörler olarak adlandırmak mümkündür. Aynı şekilde ev sahibi ülke açısından etkili olan faktörler ise çekici faktörler olarak adlandırılabilir. Bir ülkenin yabancı sermayeyi kendi çekebilmesi için bazı özellikleri bulunması gerekmektedir. Bu özellikler farklı oranlarda birleşerek farklı işletmelerin taleplerine cevap verecek şekilde ortaya çıktığında aradığı şartları bulan yabancı sermaye söz konusu ülkeye yönelecektir.

Küreselleşme süreci ve çokuluslu işletmelerin artan etkinliği sonucu yerel şartların bu tip yatırımlar için önemsiz duruma düşmesi beklentisini doğurmuştur ancak UNCTAD'a göre bu beklenti yersizdir hatta gerçekleşen durum bunun tam aksi yöndedir. DYSY yapılırken işletmeler yatırım alanı seçiminde yerel faktörlere son derece önem vermek durumunda kalmaktadır (UNCTAD, 2001; 7).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapıldığı ülke denildiğinde sadece gelişmekte olan ülkeler düşünülmemelidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bilinenin aksine genellikle gelişmiş ülkelere doğru değil, gelişmiş ülkelere doğru hareket etmektedir. Dünyanın en fazla DYSY çeken ülkesinin ABD olması bunun en açık kanıtıdır (Güngör, 2002; 74).

İhracat yönlü doğrudan yabancı sermaye yatırımları üretim sürecinde, üretim maliyetini düşürmeyi amaçlar. Dolayısıyla ihracat yönlü doğrudan yabancı sermaye yatırımları için en önemli belirleyici işgücü maliyetleridir. Bunun dışında ihracat yönlü DYSY için önemli olan belirleyenler, dış ticarete açıklık seviyesinin artması ve coğrafi yakınlık nedeniyle düşük olan ulaşım giderleridir. Yerel piyasa yönlü doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ise en önemli amacı, yerel piyasadaki talebi karşılayabilmektir. Bu nedenle ev sahibi ülkenin piyasa büyüklüğü, yerel piyasa yönlü DYSY için en belirleyici faktördür. Bu tür yatırımlarda genel olarak yüksek teknoloji söz konusu olduğundan, kalifiye işgücüne ve gelişmiş bir altyapıya gereksinim duyulmaktadır. Dolayısıyla yerel yönlü yatırımları ülkeye çeken faktör işgücü maliyetinden ziyade, işgücü kalitesi olacaktır (Kwon, 2002; 220).

2.2.1 Sosyal ve Ekonomik Faktörler

Yabancı sermayenin yatırım kararına etki edecek başlıca faktör elbette yatırım yaparak bir parçası olacağı ve durumundan doğrudan etkileneceği ülkedeki sosyal ve ekonomik çevrenin durumudur. Bu noktada dikkat edilen başlıca sosyal ve ekonomik faktörler makro ekonomik istikrar, piyasa büyüklüğü, vergi politikası, yurt içi yatırımlar, işgücü maliyetleri olarak sıralanabilir.

2.2.1.1 Makro ekonomik istikrar

Tüm ticari işletmelerin en büyük var oluş amaçları kâr elde etmektir. Bu durum yabancı sermaye yatırımları için de farklı değildir, dolayısıyla yabancı sermaye yatırımları yapılırken gözetilen başlıca amaç maksimum kâr elde etmektir. Bu amaç doğrultusunda yatırım yapılırken işletmeler aynı zamanda bazı riskleri göze alarak hareket etmek durumundadır. Yatırım çevresinin makro ekonomik açıdan istikrarsız olması işletmeler için ciddi bir risk oluşturur ve yatırım kararı alınmasını zorlaştırır. Risk grupları içinde en önemlisi ekonomik risktir. Risk, mali, parasal, uluslararası, gelir dağılımı ve benzeri temel ekonomik amaçlarda meydana gelen olumsuz değişikliklerden dolayı ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik risk yatırımın beklenen getirisinde büyük değişiklikler yaratan, ekonomik yapıda ve büyüme oranında meydana gelen önemli değişikliklerdir. Ekonomik amaçların politikayla yakın ilişkisinden dolayı politik riskle ekonomik risk iç içe geçebilmektedir. Ekonomik risk hükümet harcamalarının hacmi ve kompozisyonu, vergi politikası, kamu maliyesi dengesi, para politikası, finansal olgunluk gibi klasik mali ve parasal politika uygulamaları ile ölçülmektedir. Uzun dönemli yatırım kararları için ölçümler uzun dönemli büyüme faktörleri, ekonominin dışa açıklık derecesi, refah yaratılmasını etkileyen kurumsal faktörler gibi konulara odaklanmaktadır (Kula, 2006; 157).

Makro ekonomik istikrar ile tanımlanan noktalar mali istikrar, fiyat istikrarı ve döviz kurları istikrarı olarak sıralanabilir. Bu sayılan risk faktörleri içinde biri ya da birkaçında istikrarsızlık durumunun bulunması işletmeler için uzun dönemli tahminler yapmayı zorlaştırmaktadır ve uzun dönemli stratejiler açısından bu durum büyük bir olumsuzluk oluşturmaktadır.

İşletmelerin DYSY yoluyla yabancı bir yatırım ortamına girmelerinin doğal bir sonucu olarak içine girdikleri yeni ortamın ekonomik şartlarından doğrudan doğruya etkilenmeleridir. Yatırım yapılan ülkede sağlam bir mali istikrar ortamının bulunmaması enflasyona yönelik beklentileri kararsız hale sokacaktır, bu durum işletmeyi hem üretim yönüyle hem de üretilen malların satışı yönüyle tehdit eden bir faktördür.

Fiyat düzeyindeki istikrarsızlık hem fiyat düzeyinin düşmesini hem de fiyat düzeyinin yükselmesi olarak ortaya çıkabilir. Ancak uzunca bir süredir fiyat düzeyindeki istikrarsızlık hemen her ülkede enflasyon şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yüksek bir enflasyon oranı, fiyatların ortalama olarak hızla artması; düşük enflasyon ise, fiyatların daha yavaş artması demektir (Yıldırım, 1999; 5).

Yüksek enflasyon oranları piyasalarda istikrarsız bir ortam oluşmasına neden olacağından DYSY için olumsuz bir etkidir. Ancak söz konusu yatırımın yapılması ile elde edilmesi umulan kâr mevcut riskin olumsuz yönlerinin göz ardı edilmesini sağlayacak boyutlarda olabilir. Böyle bir risk değerlendirmesi sonucunda yüksek enflasyon ortamı bulunmasına rağmen DYSY yapılabilir.

Fakat genel olarak yatırımcı işletmeler, enflasyon düzeyi düşük ve istikrarlı ülkelerde yatırım yapmayı tercih ederler. Böylelikle enflasyon ve istikrarsızlığın doğuracağı fiili sermaye kayıplarına ve belirsizliğe karşı kendilerini savunmuş olurlar (Yıldırım, 1996; 6).

Döviz kuru riski döviz kurlarında ortaya çıkan beklenmeyen hareketlerdir. Kur riski, kur politikalarındaki uygulamalardan doğar. Kısa dönemde bir takım maliyetlere katlanarak (hedging) döviz kuru riskinden korunmak mümkündür. Ancak oldukça uzun dönemde devam eden doğrudan yabancı sermaye yatırımları için “hedging” pratik bir işlem değildir. Ülkenin döviz kuru politikası hem transfer riski hem de döviz kuru riskini belirleme açısından önemli bir gösterge olabilir. Hükümetin kontrol ettiği dalgalanmaya dayanan döviz kuru politikası, sabit kur veya para kurulu sistemine oranla daha yüksek risk içerir. Dalgalı kur sistemi genellikle döviz kuru açısından en az risk üreten sistemdir. Paranın aşırı veya eksik değerlenmesi kur riskini belirleme açısından önemli bir göstergedir (Kula, 2006; 158).

Ev sahibi ülke para birimindeki bir değerlenme, bu ülkedeki tüketicilerin satın alma gücünü yükselteceği için yerel piyasa yönlü yabancı sermaye yatırımı girişini

arttırabilir. Reel döviz kuru, refah seviyesi ve işgücü maliyetlerini etkileyen bir değişken olduğundan ev sahibi ülkenin parasında meydana gelen bir değer kaybı, yabancı işletmelerin refahını ve yabancıların yerli mallarına yönelik harcamalarını arttırabilir. Buna ek olarak reel bir değer kaybı, daha ucuz hale gelen yerli işgücüne yönelik avantaj sağlama isteği ile ülkeye sermaye akışını arttırabilir. Çünkü karşılaştırmalı üretim maliyetleri gibi belirleyenler reel döviz kuru seviyesi ile doğrudan ilişkilidir (Güngör, 2002; 76).

İstikrara yönelik bir makro-ekonomik politika, işgücü ve ürün pazarındaki reformların istihdam açısından sağladığı kazançları da ön plana çıkarabilir. Parasal ve/veya mali politika, ekonominin yapısal reformdan kaynaklanan arz artışı potansiyelinin karşılanması ve böylece gerekli ayarlamaların sadece piyasalara bırakılmasından daha kısa sürede makro-ekonomik istikrar sağlanması için gerekli olabilir (OECD, 2006; 5).

2.2.1.2 Piyasa büyüklüğü ve ölçek ekonomileri

Piyasa büyüklüğü işletmelerin yerel piyasaya yönelik olarak gerçekleştirdikleri doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında göz önüne aldıkları en önemli faktördür. İşletmeler hedeflenen pazarların yeterince büyük olması durumunda ihracat yoluyla faaliyet göstermek yerine DYSY yoluna gidebilirler. Burada ana kıstas bir malın ihracat yoluyla piyasaya girişinin işletmeye getirdiği ortalama maliyet ile aynı piyasadaki ortalama üretim maliyetleri arasındaki ilişkidir. Bir malın ortalama ihracat maliyeti aynı malın hedef ülkede üretilmesinden fazlaysa işletmeler bu ürünü DYSY yoluyla hedef ülkede üretmeyi tercih ederler.

Piyanın talep potansiyelinin göstergesi ülke nüfusedir. Ancak piyanın hacim olarak büyüklüğünün yanında piyasadaki kişi başına düşen milli gelirin de, yani tüketicilerin alım gücünün de yüksek olması yabancı sermaye yatırımlarını çeken bir etkidir (Poniachek, 1986; 15).

Gayri safi milli hâsıla, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının cezbedilmesinde önemli rolü olan piyasa büyüklüğünün kantitatif bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. Yerel piyasaya yönelen ve yerel piyasadaki talebi karşılamayı amaçlayan DYSY için en önemli belirleyendir. Gayri safi milli hâsılanın yeterince büyük olması durumunda yeni piyasaların ölçek ekonomilerinden yararlanacak kadar

büyümesiyle birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımları ihracat yerine tercih edilecektir (Büyükağaoğlu, 2003; 56).

2.2.1.3 Vergi politikası

İşletmeler yatırım yaparken elde edecekleri kârın hesaplanmasında tüm vergi giderlerinin sonrasında kalan miktarı göz önünde bulundurlar. Dolayısıyla düşük vergi giderleri daha yüksek kâr miktarlarının işletmelere kalmasını sağlar. Buradan hareketle kârlarını artırmak amacıyla olan işletmeler DYSY gerçekleştirirken düşük vergi oranlarının bulunduğu ülkeleri tercih etmektedir.

Genellikle kendi ülkelerinde uygulanan ağır vergi yükünden kurtulmaya çalışan yatırımcılar, kârlılıklarını artırmaya çabalarlar. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımları, vergi mevzuatının uygun olduğu bölgelere yönelecektir. Dolayısıyla ülkelerini DYSY için çekici duruma getiren ülkeler, örneğin yerli yatırımcı ile yabancı yatırımcıya aynı vergi politikasını uyguladığında tercih edilecektir. Yabancı yatırımcılara ikili vergi anlaşmaları gibi uygulamalar da doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde önemli rol oynamaktadır (Buckley and Casson, 1992; 65).

Gelişmekte olan ülkelerin gelişmelerini sürdürebilmek için yabancı sermayeye duydukları ihtiyacın giderek önem kazanması ile bu ülkeler arasında yabancı sermayeyi ülkelere çekmek için büyük bir rekabet ortaya çıkmıştır. Bu rekabette avantaj sağlamak için pek çok ülke vergi politikalarında yabancı yatırımcılara avantaj sağlayacak yönde değişiklik yaparak kendilerini daha cazip yatırım alanları haline getirmeye çalışmıştır. Bu yolla işletmelerin buldukları ülkelerin vergi şartlarının ağır olması halinde ellerine yeni ve daha cazip yatırım imkânları geçmiş olmaktadır, bu bölgelerde yatırım yapan yabancı işletmeler daha düşük vergi oranları ile kârlılıklarını artırmışlardır.

2.2.1.4 Özelleştirme uygulamaları

Özelleştirmenin dayandığı fikir devletin ana var oluş amaçları olan adalet ve güvenlik şartlarının tüm vatandaşlar için eşit olarak sağlanması dışında diğer alanlardan elini çekerek, özel sektör tarafından yapılması mümkün olmayan yatırım alanları dışında piyasayı özel sektöre bırakarak serbest piyasa enstrümanlarının pazarı yönetmesine olanak tanımaktır.

Özelleştirme sonucunda varlıklar yerli yatırımcılara satılabileceği gibi yabancı yatırımcılara da satılabilmektedir. Yabancı yatırımcıların özelleştirme ihalelerine girmek istemesinin ve hükümetlerin de buna olumlu bakmasının temel iki nedeni vardır. İki özelleştirilen varlıkların genellikle telekom, enerji, ulaştırma gibi büyük miktarda finansal kaynak gerektiren yatırımlardan oluşması; ikincisi ise bu faaliyetlerin verimli çalıştırılabilmesi için devralacak işletmelerin önemli ölçüde mülkiyet avantajlarına (yönetim ve pazarlama becerileri, uluslararası şebekelere erişim, teknoloji ve teknik bilgi) sahip olmasına ihtiyaç duyulmasıdır. Yabancı şirketler özelleştirme yoluyla devralacakları teşebbüslerin en çok pazar paylarını veya marka haklarını ele geçirmeyi amaçlamaktadırlar (Oğuz, 2004; 71).

Küreselleşme süreciyle birlikte hız kazanan özelleştirme politikaları pek çok ülkenin ekonomik gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Özelleştirme politikalarının ana hedeflerinden birisi, mülkiyetin el değiştirmesi yoluyla ekonomide rekabetin sağlanmasıdır. Özelleştirme programları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını giderek Latin Amerika'ya, Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine doğru yönlendirmektedir (Sabır,2002; 5).

DYSY açısından özelleştirme politikaları çok çekici bir faktör haline gelebilir. Yabancı yatırımcıların bu alanlara yönlendirilmesi gelişmekte olan ülkelere hem kaynak sağlayacak hem de daha sağlıklı işleyen bir piyasa yapısı ve rekabet ortamı sağlayacaktır.

Yabancı yatırımcılar açısından özelleştirme politikalarında devletin gösterdiği kararlılık, devletin özel sektör gelişimini destekleyeceği ve yabancı yatırımların önündeki engelleri kaldıracacağı yönünde mesajlar vermektedir. Yabancılar için açık özelleştirme ihaleleri ve politikaları yabancı yatırımcıların yatırım kararları üzerinde çok olumlu etkiler yaratmaktadır (Oğuz, 2004; 72).

2.2.1.5 Yurtiçi yatırımlar

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yurtiçi yatırımlardan nasıl etkileneceğini açıklamak için hızlandırıcı ilkesi kullanılmaktadır. Yatırımın hızlandırıcı ilkesi, toplam talepte meydana gelen bir artışın, ülkedeki sermaye stokunu artıracak şekilde ortaya koymaktadır. Sermaye stokundaki değişiklikler ise net yatırım miktarı ile ilgilidir. Buradan hareketle, talepte meydana gelecek bir değişikliğin yatırımlarda da bir

değişikliğe neden olacağı sonucuna varılmaktadır. Talep artışıyla ortaya çıkacak olan yatırım artışının bir kısmının ise yabancı sermaye tarafından gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar ile karşılanması beklenmektedir. Sonuç olarak yurtiçi yatırımların artışı yabancı sermaye yatırımlarının artışı noktasında bir hızlandırıcı etkisi gösterecektir.

Hızlı bir ekonomik gelişme doğrudan yabancı sermaye yatırımları için oldukça önemli bir göstergedir. Yurtiçi yatırımlardaki artış, toplam talebin artmasını sağlar. İstikrarlı bir büyüme hızını sağlayabilmek için yatırımların daha fazla bir oranda yapılması gerekmektedir (Aristotelous and Fountas, 1996; 576).

Yatırımların daha çok yapılabilmesi için tasarrufların artırılmasını gerekmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen gelirin düşük olması, gelirlerden tasarrufa ayrılan miktarın düşük olmasına neden olur. Bu nedenden ötürü yatırımların ülke içi kaynaklarla artırılması zorlaşmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ev sahibi ülkedeki yerel yatırımları olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedirler. Dolayısıyla ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yurtiçi yatırımları nasıl etkileyeceği ve yerli yatırımları tamamlayıcı mı yoksa ikame edici mi bir özellik taşıdığı da önemlidir. Eğer doğrudan yabancı sermaye yatırımları aynı sektörler, aynı kaynakları kullanarak yatırım yaptıysa ikame edici, eğer yurtiçi yatırımcının teknoloji ve sermaye birikimi eksikliğiyle yatırım yapmadığı sektörler yatırım yaptıysa tamamlayıcı yatırım niteliğindedir. Ürün piyasasında çok uluslu işletmelerle rekabete girmek isteyen yerel işletmeler yatırım yapmaktan vazgeçebilirler dolayısıyla rekabet, bir kısım yerli işletmeyi piyasa dışına itebilir. Ya da bunun dışında çok uluslu işletmelerin rekabeti artırması, yerel işletmelerin daha etkin üretim teknolojilerini benimsemelerini sağlayarak etkinlik artışına yol açabilir. Böylece dışlama etkisi yerine çekme etkisi ortaya çıkacaktır. Çekme etkisi, yapılan yatırımın ileri ya da geri bağlantılarının derecesine bağlı olmaktadır (UNCTAD, 1999; 172).

2.2.1.6 İşgücü maliyetleri

İşletmeler kârlarını artırabilmek için sadece çok miktarda mal satmak değil ayrıca satacakları malları mümkün olan en az maliyetle üretmek zorundadırlar. Bu üretim maliyetleri içerisinde en önemlilerinden biri de işgücü maliyetleri yani ücretlerdir. Ülkeler arasında gelişmişlik düzeyi ve sosyo-kültürel yapı gibi pek çok

faktörden dolayı ücretler arasında farklılıklar görülür. Bu farklar boyutlarına göre işletmelere ciddi rekabet avantajı sağlayabilir bu durumda işletmeler ürünlerini bu ülkelerde üretmek için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına girişirler. Ücretler aynı zamanda yabancı sermayeyi ülkelere çekmek isteyen geliştirmekte olan ülkeler içinde bir rekabet unsurudur. Daha önce de bahsedildiği gibi kalkınmalarını sürdürebilmek için geliştirmekte olan ülkeler yabancı sermayeye ihtiyaç duyarlar ve mümkün olduğunca fazla çekici faktörü bünyelerinde toplayabilmek için rekabet içinde bulunurlar, bu noktada ucuz işgücü maliyetleri önemli bir fark yaratmaktadır.

Fakat işgücü maliyetlerinin ya da işgücü niteliğinin önemini vurgulaması açısından ihracat yönlü ve yerel piyasa yönlü doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını birbirinden ayrı düşünmek gerekir. İhracat yönlü doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından en önemli motivasyon aracı işgücü maliyetleridir. Bu tür işletmeler, ihracata yönelik nihai ürünleri piyasaya sunmaktadırlar. Ancak yerel piyasa yönlü doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından işgücü maliyetlerinin önemi nispeten daha az olmaktadır. Çünkü bu tür doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının geliş amacı piyasaya yönelik üretim yapmak ve yerel piyasada üstünlük kurmaktır. Bu nedenle, bu tür doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında işgücünün maliyetine nazaran işgücünün niteliği ve kalitesi ön plana çıkmaktadır (Zhang, 2001; 270).

İhracata yönelik üretim yapan DYSY için işgücünün niteliği çok fazla önem arz etmemektedir. Çünkü imalat sanayinde üretim yapmayı tercih ettikleri alanlar, ileri teknoloji gerektirmeyen tekstil, çimento, tütüncülük gibi basit yatırım alanlarıdır. Basit yatırım alanlarında üretim sürecini gerçekleştirebilmek için kalifiye işgücü yerine kalifiye olmayan ama üretim maliyetini düşürücü bir unsur olan ucuz işgücü ön plana çıkmaktadır (Lal, 1975; 22).

Ucuz işgücünün önemi, çokuluslu işletmelerin neredeyse tamamının gelişmiş ülkelerden çıktığı düşünülürse daha iyi anlaşılacaktır. Bu cazip faktörü kullanarak rakiplerine avantaj sağlamak isteyen işletmeler özellikle geliştirmekte olan Asya ülkelerine ciddi yatırımlar yaparak sermaye ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli rol oynamışlardır. 1970'lerden itibaren çoğunluğu ABD'li olan işletmeler Malezya, Hindistan, Kore, Tayvan gibi uzak doğu ülkelerinde yatırım faaliyetlerine ucuz işgücünden yararlanabilmek amacıyla yatırım yapmıştır. Günümüzde ise Çin'in ticari faaliyetleri yine ucuz işgücü noktasında çokça tartışılmaktadır. Çin'de faaliyet gösteren

işletmelerin ucuz işgücü sayesinde ne kadar avantaj sağladıkları fiyatlarına yansırken diğer yandan da işgücü kalitesinin düşük olmasından kaynaklı kalite ve güvenilirlik sorunları halen tartışmalar yaratmaya devam etmektedir.

2.2.2 Siyasi Faktörler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen ev sahibi ülkeye yönelik ikinci grup faktörler ise siyasi faktörler olarak sınıflandırılabilir. Siyasi faktörler de en az sosyal ve ekonomik faktörler kadar önemlidir. Bu başlık altında incelenecek siyasi faktörler siyasi istikrar, ekonomik entegrasyonlara ve uluslararası kuruluşlara üyelik, dışa açık olma seviyesi ve ülkenin kısa ve uzun dönemli siyasi rolüdür.

2.2.2.1 Siyasi istikrar

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları uzun dönemli yatırımlar olduğundan yatırımcılar için yatırım bölgesinin siyasi açıdan son derece istikrarlı olması önemli bir karar faktörüdür. Kârların uzun dönemli olarak hedeflenmesi ve yatırım yapıldıktan sonra ev sahibi ülkeden çıkışın oldukça yavaş ve zor bir süreç oluşu yatırım bölgesinin siyasi açıdan istikrarlı olmasını daha da önemli bir hale getirmektedir. Siyasi istikrarın bulunmadığı ve belirsizlik ortamının hâkim olduğu ülkeler yabancı yatırımcılar için risk alanlarıdır ve uzak durulması gerekir.

Çoğu kez yatırımcı işletmeler tarafından yatırım karar sürecinde üzerinde en fazla durulan konu ülkenin politik istikrarıdır. Siyasi istikrar, ülkenin politik yaşamında aşırı dalgalanmaların olmayışını tanımlar. Kuşkusuz bu da, o ülkedeki politik risklerin en az düzeye inişini beraberinde getirir. Yaptığı yatırımların bir süre sonra millileştirilebileceği tehlikesi, yabancı sermayeye caydırıcı bir etki yapmaktadır. İkinci grup, yatırım yapılan ülkenin millileştirme gibi yabancı yatırımcılar için tedirginlik verici gerçek ve potansiyel değişimleri de içerir. Devletin bu işlemi, ya potansiyel kâr ya da işletmenin aynı piyasada etkinlik gösteren diğer işletmeler ile arasındaki rekabette bir takım dezavantajlara sahip olmasına neden olur. Diğer yandan siyasi riskler yabancı sermayeli işletmeler için şöyle sınıflandırılabilir (Demircan, 1971; 102):

- Tüm yabancıları etkileyen riskler,
- Belli endüstri ya da kişisel girişimleri etkileyen riskler.

Tüm yabancıları etkileyen riskler grubunda ülkenin genel politik yapısında ortaya çıkacak değişiklikler ve uluslararası anlaşmazlıklar gibi risk faktörleri bulunur. Sadece belirli endüstri ya da kişisel girişimleri etkileyen riskler grubunda ise stratejik önem arz eden endüstri gruplarının yerel girişimlerin elinde bulunmasının istenmesi ve ülkenin sahip olduğu doğal kaynakların yine aynı şekilde yerel işletmelerin ve/veya devletin kontrolünde bulunmasının istenmesi gibi risk faktörleri bulunur.

2.2.2.2 Ekonomik entegrasyonlara ve uluslararası kuruluşlara üyelik

Yabancı yatırımcıların siyasi ve ekonomik istikrarın yanı sıra, söz konusu ülkenin dünya ticaret sistemine ve bu sistemin bünyesinde oluşturulan anlaşmalara (MAI, TRIMS vb.) ne ölçüde katıldığına da önem vereceği söylenebilir. Örneğin, Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI), yatırım akımlarının sürekliliğini sağlamak ve garantiye almak amacıyla yapılmıştır (Sabır, 2002; 4).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapılış amaçlarından birisi de ticari engellerden kurtulmak ve bazı ekonomik entegrasyonların getirdiği avantajlardan yararlanmaktır. NAFTA, MERCOSUR, AB gibi birlikler üye ülkelere kendi aralarında yapacakları ticarete ciddi avantajlar sağlamaktadır. İşte bu avantajlardan yararlanmak için yatırımcılar bu birliklerden birinde yatırım yaparak diğer ülkelerle avantajlı ticaret olanaklarından yararlanmak isterler. Bu tarz ekonomik entegrasyonların oluşum amaçlarından birisi de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artış sağlamaktır. Böylece yatırımcılar ve yatırım çekmeyi amaçlayan ülkeler açısından karşılıklı olarak kazanç sağlanmış olur.

Ekonomik entegrasyon hareketlerinin gerçekleştirildiği bölgenin kalkınmasında önemli bir role sahip olduğu kabul edilmektedir. Ekonomik entegrasyon hareketlerinden biri olan gümrük birliklerinin, birliği oluşturan bölge için şu yararları sağlayacağı düşünülebilir;

- Öncelikle, gümrük birlikleri ticaretin artmasını sağladığından, ticaretten sağlanan kazancı da artıracaktır.
- Etkin olarak faaliyette bulunmayan endüstrileri daha etkin çalışmaya zorlayacaktır.
- Dışsal tarifeler hem bölge içinde yeni endüstrilerin oluşumunu sağlayacak, hem de yabancı sermaye bölge içine akacaktır. Çünkü bölge içinde yatırım, yabancı sermaye için daha fazla avantaj sağlar. Bunun ortaya koyduğu sonuç bölge içinde tarife fabrikaların oluşmasıdır.
- Bölgenin ticaret hadlerini iyileştirme yoluyla da entegrasyon kalkınmayı hızlandırabilir (Ertürk, 1993; 39).

Sanayileşmiş ülkeler açısından gelişmekte olan ülkelerin gelişim sürecinin desteklenmesi uzun zamandır dile getirilen bir amaçtır, sanayileşmiş ülkeler açısından birer potansiyel pazar konumunda olan gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları bireylerin alım gücünü artıracığından bu yönde bir eğilim bulunmaktadır. Bu amaca yönelik olarak çeşitli programlar düzenleyen uluslararası kuruluşların Devlet Planlama Teşkilatına (DPT) göre iki temel varsayımı bulunmaktadır. Bunlar;

- Gelişmiş ülkeler kaynaklı doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasına önemli bir katkıda bulunacaklardır,
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere akışlarının sağlanması desteklenmedikçe, akış çok sınırlı kalacaktır.

Gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının desteklenmesi için çalışan uluslararası kuruluşların başlıca isimleri şöyledir;

- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)
- Dünya Ticaret Örgütü (WTO)
- Birleşmiş Milletler Ticaret ve Yatırım Konferansı (UNCTAD)
- Dünya Bankası (IBRD)
- Uluslararası Finans Kurumu (IFC)

1957 yılında imzalanan Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğunun (AET) kurulması büyük bir aşama olmuştur. ABD ve AET ile birlikte imkânlar sağlamış ve ürünlerin satışı için yeni pazarlar bulmuştur. Ayrıca Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) bu yönde etkili olmuştur. Bunların dışında dünya ticaretini hızlandırmak için uluslararası niteliğe sahip kuruluşlar meydana getirilmiştir (Özalp, 2005; 25).

2.2.2.3 Dışa açıklık seviyesi

Ülkelerin genel ekonomik politikalarının önemli bir parçasını oluşturan dış ticaret politikası söz konusu ülkenin dışa açıklık seviyesini belirlemektedir. Ülkelerin ihracat ve ithalat faaliyetlerine karşı aldıkları tutum tam serbestlikten, dışa kapalı politikalara kadar geniş bir yelpazede bulunur. Bu yelpaze üzerinde ülkenin bulunduğu nokta, yani ihracat ve ithalat faaliyetlerine ne derece izin verdiği ve ne derecede bu

faaliyetlere karşı sınırlamalar ve yasaklar getirdiği yabancı yatırımcılar için önemli bir faktördür. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapılabilmesi için sınırlamaların mümkün olduğunca az bir başka ifadeyle ülkenin mümkün olduğunca dışa açık olması beklenir.

Serbest ticaret görüşü, teoride ne kadar güçlü olursa olsun uygulamada hiçbir sınırlandırmaya tabi olmayan uluslararası mal ve hizmet ticaretine genel olarak rastlanmaz. Hükümetler, çeşitli amaçları gerçekleştirmek için uluslararası ticarete müdahalede bulunurlar. Bu müdahalenin altında ekonomik olduğu kadar, sosyal ve siyasal amaçlar da yatabilir (Duran, 2002; 10).

Piyasa ekonomisine dayalı gelişmiş ülkelerde benimsenen serbest rekabet, ekonomik etkinliğin zorunlu koşullarındandır. Fakat özellikle ithalatla rekabet edemeyen iç üreticilerin baskıları sonucu koruyucu önlemler alınmaktadır. Ayrıca az gelişmiş ülkelerde sanayileşme hızlarını arttırmak amacıyla dış ticaretin üzerine çeşitli müdahalelerde bulunurlar. Birçok ülkenin ithalat kısıtlamalarına gitmesi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapılmasını ihracata göre daha avantajlı duruma getirir ve ülkenin ihracat artışı sağlaması için gerekli bir yol olarak görülebilir. Kaynak ülkenin ihracatının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından nasıl etkilendiği konusunda literatürde iki görüş vardır. İlk olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkenin ihracatını olumsuz etkilediği düşünenler ki bu durum yerel piyasa yönlü doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını destekler niteliktedir, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkenin ihracatının yerine geçtiğini düşünürler. İkinci olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ülkenin ihracatını olumlu etkilediğini düşünenler ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ihracatın yerini almadığını ve yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ihracat yönlü olduğunu, yatırımların daha önce ihracat yapılmayan alanlarda gerçekleştiğini düşünürler (Kwon, 2002; 214).

2.2.2.4 Ülkenin kısa ve uzun dönemli siyasi rolü

Ev sahibi ülkenin dünya konjonktüründeki kısa ve uzun dönemli rolü de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen başka bir faktördür. DYSY hareketlerinin altında yatan temel güdülerden biri de, doğal olarak girişimcinin uluslararası alanda kâr yapma isteği ve bu isteği gerçekleştirebilmek amacıyla sürekli rekabet gücünü arttırabileceği yeni piyasalar aramasıdır. Ancak, bir başka ülkede

yatırım kararı girişimcinin rekabet gücünü arttırsa da önemli riskleri beraberinde getirmektedir. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkelerin mevcut durumları yanında gelecekteki konumlarına bağlı olarak da yönlendirilmektedirler (Zengin, 2003; 60).

İşletmeler yatırım kararını almadan önce bir kez daha geleceğe yönelik isabetli tahminler yapmak zorunluluğu ile karşı karşıya geldikleri bu noktada, ülkelerin sürekli gelişen dinamik bir süreç olan dünyanın konjonktürel yapısı içinde alacakları yeni rolleri ve üstlenecekleri sorumlulukları da hesaplamak yoluyla ancak hedeflenen başarıyı sağlayabilirler. Çünkü değişen siyasi yapı beraberinde ülkeleri diğer ülkelerle hem karşı karşıya getirebilmekte hem de onları birbirine yaklaştırabilmektedir. Yatırım yapılan ülkenin diğer ülkelerle iyi ilişkiler içinde olması işletmenin bu ülkelere yönelik pazarlama faaliyetlerini ve aynı zamanda tüm dünyadaki imajını doğrudan etkileyecektir. Bu yüzden işletmeler DYSY kararı verirken ülkelerin dünya siyasetinde ki rolleri üzerinde önemle düşünerek karar verirler. Bu durum ülkelere daha fazla yabancı sermaye çekmek için rekabet eden ülkeler açısından da stratejik bir öneme sahip olduğundan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkelerin uluslararası politikalarında da önemli bir rol oynamaktadır.

Söz konusu durumun en önemli örneği büyük enerji kaynakları ile tüm dünyanın dikkatle izlediği Hazar bölgesinde yaşanmaktadır. Bölgede bulunan verimli petrol ve doğalgaz kaynakları son dönemlerin en stratejik kaynağı olan enerjiyi kontrol etmek isteyen güçlerin ilgisini bölgeye çekmektedir. Dünyanın en büyük petrol tüketicisi olan ABD bölgede bulunan kaynaklar üzerinde hakimiyet kurabilmek için hem askeri hem de ekonomik enstrümanları kullanmaktadır. Askeri müdahalelerin dışında Amerikan işletmelerinin bölgede etkinliklerini artırması bu stratejinin bir parçasıdır. Bu yolla ABD enerji kaynaklarını kontrol altında tutmak istemektedir. Ancak bölgede bulunan tek çıkar sahibi güç ABD değildir. Rusya ve İran'da bu bölgede etkinliklerini sürdürmek istemektedirler.

Rusya, İran, Çin, Türkiye, Pakistan ve hatta Hindistan'ın bölge ile ilgilendiği bilinmektedir. Ancak son dönemde bölgedeki en önemli hareketlenme ABD'nin bölgeye çok güçlü bir şekilde girişiyle yaşanmıştır. Dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi ABD bölgeye girerken askeri üsler ve güçlü siyasi bağlantıları hedeflemiştir. Rusya'nın eski nüfuz sahasında birçok üs açan ABD, Hazar'a da büyük önem

vermektedir. Bu önemin ilk nedeni Hazar Havzası'nın alternatif bir enerji kaynağı oluşudur. Burası, Avrupa başta olmak üzere Batı pazarlarına alternatif enerji sunacak, aynı zamanda enerji piyasalarındaki rekabeti hafifletecektir (Laçiner, 2006; 70).

ABD 11 Eylül 2001 yılında yaşanan saldırılar sonrasında bölgede askeri olarak varlığını güçlendirme şansını elde etmiştir. Saldırıları sonrasında Afganistan'a yapılan askeri müdahale ile Hazar Havzası enerji kaynaklarının hakimiyet altına alınabilmesi için ABD askeri varlığını giderek daha kalıcı hale getirmiştir.

2.2.2.5 Şeffaflık ve yolsuzluk seviyesi

Çokuluslu işletmeler, yatırım yapmayı planladıkları yerlerden çok yüksek güvence beklemektedirler. Fakat yabancı ülkelerde yapılması planlanan yatırım, sürekli bir belirsizlik taşımaktadır (Dunning, 1994; 29).

Şeffaflık ve yolsuzluk seviyeleri ülkelerin sosyal gelişmişlik düzeylerinin bir göstergesi olduğu kadar işletmeler için yatırıma uygun olup olmadığının da göstergesidir. Yolsuzlukların yaygın olarak yaşandığı ülkeler DYSY açısından çoğunlukla yatırıma uygun alanlar değildir. Çokuluslu işletmeler için de hesap verebilir konumda bulunmak son derece önemli bir gereksinimdir. Denetime tabi olan bu işletmeler hem piyasa imajları açısından hem de hissedarlarının şeffaflık taleplerine karşılık verebilmek için tüm işlerini yolsuzluktan uzak ve şeffaf bir biçimde gerçekleştirmek durumundadır.

Ancak bu konuda da ters yönde görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşlere göre şeffaflık seviyesinin düşük olduğu ve yolsuzlukların yaşandığı ülkeler bazen yatırım açısından uygun alanlar olarak hatta fırsat alanları olarak görülebilir. Örnek vermek gerekirse işletmelerin çevreyi korumaya yönelik alması gerektiği önlemlerin görmezden gelinileceği ülkeler bu işletmelerin çevreyi kirletmek pahasına olsa bile önemli bir maliyet kaleminden kurtuluş alanları olarak görülebilmektedir.

Ancak bu konuda ilk görüşün daha ağır bastığını Tablo 14'de verilen Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün (Transparency International: TI) hazırladığı dünya şeffaflık raporu ile ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarını çekme konusunda ki sıralamaları karşılaştırıldığında görmek mümkündür.

Ülke yönetiminde şeffaflığın en az olduğu ve genel olarak yönetimde gizliliğin ve yolsuzluğun hâkim olduğu ülkeler, risk ve getirilerin önceden belirlenebilmesinde

yetersiz kalacaklardır. Bu risk ve belirsizlik ortamı, ülkenin iş ve yatırım ortamı olarak değerlendirilmesini engelleyici bir unsur olmaktadır (Duran, 2002; 63).

2.2.2.6 Bürokratik işlemler

İşletmeler yatırım kararlarını uygulama aşamasına geçtiklerinde planlanan en kısa zamanda ve kaynakları etkin olarak kullanarak yatırımlarını gerçekleştirmek isterler. Bu yüzden bürokratik işlemlerin uzun sürmesi yabancı yatırımcılar için negatif bir faktördür. Bürokratik işlemlerin çok uzun sürmesi planların aksamasının yanında gereksiz bir takım maliyetleri ortaya çıkartacağından işletmeler bu tip bürokratik engellerden kaçınmak eğilimindedir.

Dünya bankası tarafından yapılan bir araştırma DYSY gerçekleştirmek için hedef ülkelerde gerçekleştirilmesi gereken işlem sayısını ve bu işlemlerin aldığı süreyi ortaya koymaktadır. Bu çalışmaya göre bürokratik yoğunluğu en az ve en çok olan ülkeler Tablo 15 ve Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 14. 2007 Yılı Ülkelerin Yolsuzluk Algılama Listesi

Sıra	Ülke	Notu	Sıra	Ülke	Notu	Sıra	Ülke	Notu	Sıra	Ülke	Notu	Sıra	Ülke	Notu
1	Danimarka	9,4	38	Botsvana Cum.	5,4	72	Meksika	3,5	111	Guatemala	2,8	147	Nijerya	2,2
1	Finlandiya	9,4	39	Kıbrıs	5,3	72	Fas	3,5	111	Moldova	2,8	150	Azerbaycan	2,1
1	Yeni Zelanda	9,4	39	Macaristan	5,3	72	Peru	3,5	111	Mozambik	2,8	150	Belarus	2,1
4	Singapur	9,3	41	Çek Cum.	5,2	72	Surinam	3,5	111	Ruanda	2,8	150	Kongo Cum.	2,1
4	İsveç	9,3	41	İtalya	5,2	79	Gürcistan	3,4	111	Solomon Ada.	2,8	150	Fildişi Sah.	2,1
6	İzlanda	9,2	43	Malezya	5,1	79	Grenada	3,4	111	Uganda	2,8	150	Ekvador	2,1
7	Hollanda	9,0	43	Güney Afrika	5,1	79	S.Arabistan	3,4	118	Benin	2,7	150	Kazakistan	2,1
7	İsviçre	9,0	43	Güney Kore	5,1	79	Sırbistan	3,4	118	Malavi	2,7	150	Kenya	2,1
9	Kanada	8,7	46	Bahreyn	5,0	79	Trinidad Tobago	3,4	118	Mali	2,7	150	Kırgızistan	2,1
9	Norveç	8,7	46	Butan	5,0	84	Bosna Hersek	3,3	118	Sao Tome	2,7	150	Liberya	2,1
11	Avustralya	8,6	46	Kosta Rika	5,0	84	Gabon	3,3	118	Ukrayna	2,7	150	Sierra Leone	2,1
12	Lüksemburg	8,4	49	Kosta Verde	4,9	84	Jamaika	3,3	123	Komorolar	2,6	150	Tacikistan	2,1
12	Birleşik Krallık	8,4	49	Slovakya	4,9	84	Kiribati	3,3	123	Guyana	2,6	150	Zimbabve	2,1
14	Hong Kong	8,3	51	Letonya	4,8	84	Lesoto	3,3	123	Moritanya	2,6	162	Bangladeş	2,0
15	Avusturya	8,1	51	Litvanya	4,8	84	Makedonya	3,3	123	Nikaragua	2,6	162	Kamboçya	2,0
16	Almanya	7,8	53	Ürdün	4,7	84	Maldivler	3,3	123	Nijer	2,6	162	Afrika Cum.	2,0
17	İrlanda	7,5	53	Morityus	4,7	84	Karadağ	3,3	123	Doğu Timor	2,6	162	Papua Yeni Gine	2,0
17	Japonya	7,5	53	Umman	4,7	84	Svaziland	3,3	123	Vietnam	2,6	162	Türkmenistan	2,0
19	Fransa	7,3	56	Yunanistan	4,6	84	Tayland	3,3	123	Zambiya	2,6	162	Venezüella	2,0
20	ABD	7,2	57	Namibya	4,5	94	Madagaskar	3,2	131	Burundi	2,5	168	Kongo Cum.	1,9
21	Belçika	7,1	57	Samoa	4,5	94	Panama	3,2	131	Honduras	2,5	168	Ekvator Ginesi	1,9
22	Şili	7,0	57	Seyşeller	4,5	94	Sri Lanka	3,2	131	İran	2,5	168	Gine	1,9
23	Barbados	6,9	60	Kuveyt	4,3	94	Tanzanya	3,2	131	Libya	2,5	168	Laos	1,9
24	Saint Lucia	6,8	61	Küba	4,2	98	Vanuatu	3,1	131	Nepal	2,5	172	Afganistan	1,8
25	İspanya	6,7	61	Polonya	4,2	99	Cezayir	3,0	131	Filipinler	2,5	172	Çad	1,8
25	Uruguay	6,7	61	Tunus	4,2	99	Ermenistan	3,0	131	Yemen	2,5	172	Sudan	1,8
27	Slovenya	6,6	64	Bulgaristan	4,1	99	Beliz	3,0	138	Kameron	2,4	175	Tonga	1,7
28	Estonya	6,5	64	Hırvatistan	4,1	99	Dominik Cum	3,0	138	Etiyopya	2,4	175	Özbekistan	1,7
28	Portekiz	6,5	64	Türkiye	4,1	99	Lübnan	3,0	138	Pakistan	2,4	177	Haiti	1,6
30	İsrail	6,1	67	El Salvador	4,0	99	Moğolistan	3,0	138	Paraguay	2,4	178	Irak	1,5
30	St. Vincent ve Grenadines	6,1	68	Kolombiya	3,8	105	Arnavutluk	2,9	138	Suriye	2,4	179	Myanmar	1,4
32	Katar	6,0	69	Gana	3,7	105	Arjantin	2,9	143	Gambiya	2,3	179	Somali	1,4
33	Malta	5,8	69	Romanya	3,7	105	Bolivya	2,9	143	Endonezya	2,3			
34	Macau	5,7	71	Senegal	3,6	105	Burkina Faso	2,9	143	Rusya	2,3			
34	Tayvan	5,7	72	Brezilya	3,5	105	Cibuti	2,9	143	Togo	2,3			
34	Bir. Arap Em.	5,7	72	Çin	3,5	105	Mısır	2,9	147	Angola	2,2			
37	Dominika	5,6	72	Hindistan	3,5	111	Eritre	2,8	147	Guinea Bissau	2,2			

* Notlar söz konusu ülkede iş yapan insanlar ve analistlerin algılamalarını ifade etmektedir. 10 yolsuzluk algılamasının en düşük, 1 ise en yüksek olduğunu ifade eder.

Kaynak: Transparency International, 2007; 27

Tablo 15. Ükelere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımına Başlamak İçin Gereken Süre

En Az		En Çok	
Ülke	Süre (Gün)	Ülke	Süre (Gün)
Yeni Zelanda	1	Laos	103
Avustralya	2	Brunie	116
Gürcistan	3	Ekvator Ginesi	136
Belçika	4	Venezüella	141
Singapur	4	São Tomé ve Príncipe	144
Kanada	5	Brezilya	152
Macaristan	5	Kongo Dem. Cum.	155
İzlanda	5	Haiti	202
Danimarka	6	Guinea-Bissau	233
Mauritius	6	Surinam	694

Kaynak: World Bank, 2009; 11

Tablo 16. Ükelere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımına Başlamak İçin Tamamlanması Gereken Bürokratik İşlem Sayısı

En Az		En Çok	
Ülke	İşlem Sayısı	Ülke	İşlem Sayısı
Kanada	1	Yunanistan	15
Yeni Zelanda	1	Montenegro	15
Avustralya	2	Filipinler	15
Belçika	2	Venezüella	16
Finlandiya	3	Guinea-Bissau	17
Gürcistan	3	Brezilya	18
İsveç	3	Brunei	18
Bulgaristan	4	Uganda	18
Danimarka	4	Çad	19
Singapur	4	Ekvator Ginesi	20

Kaynak: World Bank, 2009; 11

2.2.3 Yerel Faktörler

DYSY kararlarını etkileyen ev sahibi ülkeye yönelik faktörler içinde son grup yerel faktörlerdir. Bu faktörler siyasi, sosyal ve ekonomik yönleri doğrudan bu başlıklarla ilgili olmayan daha çok ülkelerin yerel özelliklerinden kaynaklanan faktörlerdir. Bu grupta yer alan faktörler ise yatırım teşvikleri, altyapı durumu, serbest bölgeler, kültürel ve psikolojik faktörler, coğrafi konum ve kurumsal yapı şeklinde sıralanmaktadır.

2.2.3.1 Yatırım teşvikleri

Dünya genelinde gelişmekte olan ülkelerde merkezi planlamanın zayıflayarak piyasa ekonomisine geçişin hızlanmasıyla birlikte teşvik politikalarının kapsamının da

daralacağı ve genel ekonomi politikası içindeki göreceli gücünün zayıflayacağı yönünde bir gelişme beklenmekteydi. Ancak, piyasa ekonomisine sonradan geçiş yapan bazı ülkelerin yatırım ve iş ortamı açısından cazip konuma gelerek, uluslararası alanda hareket eden yabancı sermaye yatırımlarında daha fazla pay almak için teşvikleri yoğun olarak kullanmaları, bu beklentileri değiştirmiştir (Duran, 2002; 10).

Uluslararası alanda, yatırım maliyetleri açısından üstünlük yakalayan ülkeler yerine bir sermaye hareketinin yaşanması, sermaye veren ülkeleri de bu yönde çeşitli tedbirler almaya zorlamıştır. Bu bağlamda, gelişmiş ülkelerde de gerek sermaye kaçışını önlemek, gerekse bazı alanlarda rekabet gücü kazanmak ya da üstünlüklerini korumak amacıyla teşvik tedbirlerine başvurulmaktadır. Yatırım kararı aşamasında ya da işletmeye geçilen ilk yıllarda işletmenin yükümlülüklerinde yapılacak indirimler, muafiyetler, istisnalar ya da yatırıma uygun koşullu finansman sağlanması teşvik aracı olarak kullanılabilir. Hükümetler, yatırım indirimi, gümrük vergilerinden muafiyet veya taksitlendirme, ucuz kredi gibi teşvik tedbirleri ile yabancı sermayeyi yatırım yapmaya özendirir. Teşvik tedbirleri yabancı sermayeyi çekmekte tek başına yeterli değildir. Teşvik tedbirlerinin etkinliğini azaltan önemli bir neden, her gelişmekte olan ülkenin farklı ölçülerde de olsa, yabancı sermaye için teşvik tedbirleri uygulamakta olmasıdır (Duran, 2002; 11).

Ancak ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hepsine aynı derecede teşvik uygulamamaktadırlar. Yatırım teşviklerinin özellikle uygulandığı yabancı sermaye yatırımları yerli yatırımları ikame edici değil fakat ihracata yönelik yabancı sermaye yatırımları olmaktadır. Ülkeler yabancı sermayeyi ülkelerine çekebilmek için teşvik uygulamaları yaparlarken bir yandan da yerli yatırımcılarını korumak ve yatırımcılardan gelen baskılara karşı durabilmek için ihracata yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını daha yoğun biçimde teşvik etmektedir. Böylece yerli yatırımcı yabancı sermayenin rekabetinden kısmen korunarak gelişme olanağına sahip olmakta diğer yandan ülke kalkınmasını sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu sermayeyi yabancı yatırımlar yoluyla elde etmektedir.

2.2.3.2 Alt yapı durumu

Ev sahibi ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerine çekebilmek için bazı fiziksel avantajlar da sağlamaları gerekmektedir. Bunlardan birisi

de güçlü iletişim, dağıtım ve ulaşım imkânlarına sahip olmaktır. Ev sahibi ülkenin yatırımcı için yukarıda sayılan altyapı imkânlarını güçlü ve organize bir şekilde hazır olarak sunması yabancı sermaye için yatırım yapmayı kolaylaştıran bir faktördür. Bu çekici faktöre sahip olunması yabancı işletme açısından maliyetleri azaltacak ve işleri kolaylaştıracak bir faktör olmasının yanı sıra ev sahibi ülke açısından da sunulan altyapı hizmetinin ekonomik getirileri gibi ikincil kazançları beraberinde getirecektir.

Bunların yanı sıra ülkede enerji ve iletişim harcamaları paylarının yüksek olması, doğrudan dış yatırımları olumlu etkilemektedir. Altyapıda ve insan sermayesinde yapılan iyileştirmelere, yerel piyasa yönlü dış yatırımlar daha büyük önem vermektedirler (Zhang, 2001: 252).

2.2.3.3 Serbest bölgeler

Küresel ekonomik sistemde mal ve sermayenin dolaşımından daha fazla pay almak isteyen ülkeler yeni stratejiler geliştirmektedir. Serbest bölge uygulamaları da bu stratejiler arasında önemli bir alternatif olarak yer almaktadır. Günümüzde gelişmiş ülkelerde etkin ticari merkezler olarak çok önemli lojistik işlevler üstlenen serbest bölgeler, gelişmekte olan ülkeler açısından ise uluslararası ticaret ve yatırım olanaklarından daha etkin yararlanmak ve ilave istihdam alanları oluşturmak için yeni fırsatların yaratıldığı bir araç olarak ön plana çıkmaktadır. Ekonomi ve dış ticaret stratejilerinin önemli bir aracı olarak yararlanılan serbest bölgeler, hukuki çerçevesi ülkeden ülkeye küçük değişiklikler göstermekle beraber, esas olarak gümrük işlemlerinin askıya alındığı ve yatırımların değişen oranlarda teşvik edildiği özel alanlar olarak tanımlanabilir. Dünyada ilk serbest bölgeler büyük tüketim merkezlerine yakın ticaret yolları üzerinde kurulan ticaret kolonilerinin “serbest alan” veya “gümrük dışı bölge” haline getirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Daha sonraları ise ülkelerin ekonomilerini güçlendirmek amacıyla çeşitli model ve isimlerle serbest ticaret ve serbest üretim bölgeleri kurulmaya başlanmıştır. Başarılı serbest bölgeler bu uygulamanın daha da yaygınlaşmasını sağlamıştır. Değişik ülkelerdeki serbest bölge uygulamaları arasında “gümrük hattı dışında sayılma” ve “özel teşviklerin sağlanması” gibi ortak özellikler bulunmakla beraber, ülkelerin ekonomi ve ticaret politikalarının yanı sıra, sosyal ve siyasal durumlarına göre de bazı farklılıklar bulunabilmektedir. Serbest bölge uygulamaları arasındaki bu farklılıklar nedeniyle serbest bölge ile ilgili terminolojide

büyük bir çeşitlilik bulunmaktadır. Halen yirmiye yakın terim genellikle serbest bölge olarak bilinen uygulamayı tanımlamak için kullanılmaktadır. Benzer anlamda olan bu terimlerden bazıları aşağıda verilmiştir (Özçelik ve Yadıkar, 2002; 1):

- Serbest Bölge (Free zone)
- Serbest liman (Free port)
- Gümrüksüz bölge (Customs free zone)
- İhraç ürünleri işleme bölgesi (export processing zone)
- Dış ticaret bölgesi (Foreign trade zone)
- Serbest ekonomik bölge (Free economic zone)
- Serbest üretim bölgesi (Free production zone)
- Serbest ticaret bölgesi (Free trade zone)
- Endüstriyel serbest bölge (Industrial free zone)
- İkiz fabrika (Maquiladora)
- Özel ekonomik bölge (Special economic zone)
- Vergisiz ticaret bölgesi (Tax free trade zone)
- Vergisiz Bölge (Tax free zone)
- Gümrüksüz havaalanı (Customs free airport)
- Yabancı yatırım bölgesi (Foreign access zone)

2.2.3.4 Kültürel ve psikolojik faktörler

Yatırımı gerçekleştiren yatırımcının, ev sahibi ülke piyasasına sunmak istediği ürünün niteliğinin, söz konusu piyasadaki tüketim kalıplarına uygun olması beklenmektedir. Bu konuda karşılaşılan sorunlardan birisi, yabancı yatırım yoluyla yaratılan yüksek değerli ürünlerin, gelişmekte olan ülkelerdeki gelir düzeyi düşük tüketiciler tarafından satın alınması muhtemelen olmayan ürünler olmasıdır. Ancak bu noktada kesin genellemeler yapmak mümkün değildir. Zira gelişmekte olan ülkelerdeki tüketici tercihleri de düşük kaliteli ürünler yerine yüksek kaliteli ve pahalı ürünlere yönelik olabilmektedir (Lal, 1975; 35).

Yet Western kozmetik işletmesi Japon kozmetik pazarında çok küçük paya sahip oldu. Satışları azaltan kültürel sınırlayıcılar arasında parfümün Japonlar tarafından az kullanılması, güneş yağlarının çirkin bir şey olarak düşünülmesi vardı. Çok işletme yönetimi tüketici isteklerinin farklı olduğunu görmemektedir. Örnek olarak ABD’li

araba sahipleri arada bir garaja yağ damlamasından rahatsız olmadıkları halde Japon araba sahipleri bu işten çok fazla rahatsız olmakta ve bu durumu işletmeye şikâyet etmektedirler (Özalp, 2005; 144).

Yatırım yapılan ülkede tüketicilerin kültürel alışkanlıkları yanı sıra yatırım yapılan ülke vatandaşlarının istihdam edilmesi ile çalışanlar açısından da kültürel faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin İngiltere’de çalışanlar beş çayı içmek için mola talep edebilecekleri gibi Müslüman bir ülkenin vatandaşları da dini bayramlarda çalışmak istemeyecektir. Çalışanlar açısından bir diğer önemli nokta da yatırım yapılan ev sahibi ülkede yabancı personel çalıştırmakta ortaya çıkabilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yönünün çoğunlukla gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere doğru olduğu göz önünde bulundurulduğunda gelişmiş ülkelerde yaşayan ve bu ülkelerin hayat standartlarına alışmış çalışanların az gelişmiş ülkelerde uyum sorunu yaşamaması muhtemeldir.

Sonuç olarak yatırım yapılması planlanan ülkenin kültürel özelliklerini önceden araştırmak ve buna göre hareket etmek işletmenin hem satış hem de üretim aşamasında verimliliğini arttıracaktır. İşletmelerin kendi kültürlerine en çok benzeyen kültürel ortamlarda yatırım yapması ise başarısızlık riskini azaltan bir faktör olacaktır.

2.2.3.5 Coğrafi konum

İşletmeler arası ve sınır ötesi işletme faaliyetlerinin bir takım maliyetleri vardır. Bu yüzden yatırım bölgesinin coğrafi konumu büyük önem arz etmektedir. Ancak uluslararası taşımacılık ve telekomünikasyon teknolojilerinin gelişmesi, coğrafi konumun önemini azaltmaktadır (Dunning, 1994; 29).

Haberleşme ve ulaştırma sektöründe büyük gelişmenin meydana gelmesi çokuluslu işletmelerin faaliyetlerini uluslararası alana yayılmasını kolaylaştırmıştır. Coğrafi yönden çok yaygın ve geniş bir alana yayılan çokuluslu işletmeler etkin bir haberleşme ile sorunlarını halledebilmektedirler. Aynı şekilde ulaşım araçlarının hızlarındaki gelişmelerde çokuluslu işletmeleri teşvik etmektedir. Çokuluslu işletmelerin yöneticileri devamlı yer değiştirdiklerinden ulaşım vasıtaları önemli bir rol oynar, yirmi yıl öncesi ile bugünün ulaşım araçları hız ve diğer özellikleri yönünden oldukça farklıdır (Özalp, 2005; 28).

Coğrafi yakınlık DYSY kararı verilirken yatırımın yapılması için olumlu bir etkidir. Yakınlık, ülkelerin benzer sosyo-kültürel yapıda bulunmalarına neden olabilir. Dolayısıyla yabancı kültürlerin, yabancı ülkedeki şubelerin yönetiminde yaşayabilecekleri zorlukları azaltabilir. Coğrafi yakınlık, Batı Avrupalı doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından önemli bir durumdur. Örneğin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine (Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti) en çok Alman, İtalyan ve Avusturyalı işletmeler yatırım yapmaktadırlar. Çünkü bu üç ülke de coğrafi olarak bölgeye çok yakındır. Örneğin yine ulaşım maliyetleri göz önüne alınırsa, Meksika’da Amerikan işletmeleri Japon işletmelerine kıyasla daha çok yatırım yapmaktadırlar (Altomonte, 2000; 80).

Coğrafi uzaklığın doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını aynı zamanda teşvik edici bir etkisi de vardır. Birbirine coğrafi olarak uzak olan söz konusu iki ülkenin ticaret yapması da ulaştırma maliyetleri yüzünden kârlılığını yitirebilmektedir. Böyle durumlarda ticaret yapmak yerine söz konusu ülkelerde, yerinde üretim yapılarak ulaştırma maliyetleri azaltılmış olur.

2.2.3.6 Kurumsal yapı

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının geleceği açısından güvenilir dayanaklardan biri de, sağlam kurumsal yapıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının karar mekanizmasının işleminde çok değişik karar odaklarının olması ve bunların arasında koordinasyon eksikliğinin bulunması bürokratik yavaşlık doğurmakta ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları bakımından caydırıcı etki yapmaktadır. Yatırım kararı alındıktan sonra işletmenin ev sahibi ülkede kaldığı sürece tabi olacağı yasalar ve kurallar ile bunların sürekliliği ve uluslararası işlemlere uygunluğu belirleyici faktörlerdendir. Dış fon akımları sağlam bir kurumsal temele oturmamış, zayıf ve çeşitlenmemiş sermaye piyasasına sahip olan ya da bu türden piyasaları hiç olmayan ve işletmeleri uluslararası piyasalarda zayıf ülkeler, doğrudan yabancı sermaye yatırımları bakımından dezavantajlı ülkelerdir. İdari ve mali kolaylıkları düzenleyen yasal ve kurumsal ortamı yabancı yatırımcılar için çekici hale getirmek, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmeye yönelik temel hareket noktalarından biridir. Ayrıca kurumsal yapının zayıflığı, faaliyette bulunan işletmelerin izlenmesini de zorlaştırdığı için, vergiden kaçma ve yerel tekellerle işbirliği yapan

işletmelerin yasalarda izin verilmemesine karşın tekelleşme fırsatları artabilmektedir. Bu ise kurumsal yapının gelişmemişliğinin ũlke ekonomisine maliyeti olmaktadır. Mevzuatın sık sık değiştirilmesi ve ekonomiyle ilgili yasaların kararların beklenmedik zamanlarda değişim gŖstermesi, gŖveni zedeleyici bir faktŖr olmaktadır. Mūlkiyet haklarının kabulū ve korunması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Ŗnemli belirleyici faktŖrlerindedir. Dođrudan yabancı sermaye yatırımlarının korunması bakımında sağlam bir kurumsal yapı gerekli olmakla birlikte, daima yeterli olmayabilir. Yabancılarla yapılacak sŖzleřmelerden kaynaklanacak uyuşmazlıkların ulusal yargı tarafından değil de uluslararası bir hakem kurulu tarafından karara bağlanması daha gūven vericidir (Zengin, 2003; 59).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere sağladığı avantajların farkına varılması söz konusu yatırımların önemini ve talebini artırmıştır. Yabancı sermayeyi ülkelere çekmek isteyen ülkeler daha liberal ekonomi politikaları uygulayarak bu yolda adımlar atmışlardır. Bu ülkelerden birisi de elbette Türkiye’dir. Bu bölümde Türkiye’nin yabancı sermaye ile olan ilişkisi tarihi bir perspektif içinde Cumhuriyet öncesi dönemden başlayarak günümüze doğru incelenmiştir. Söz konusu inceleme yapılırken ele alınan dönemlerde yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için uygulanan teşvikler ve yasal düzenlemeler gibi önemli noktalara değinilmeye çalışılmıştır.

3.1 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelenirken Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce yani Osmanlı Devleti döneminden başlanması doğru olacaktır. Genç bir cumhuriyet olan Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının varlığı 50 yıldan daha uzun değildir ancak Osmanlı Devleti döneminde yabancı sermaye etkinlikleri görülmeye başlanmıştır.

Bu noktadan hareketle Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları Cumhuriyet öncesi, Cumhuriyet dönemi ve 2000’li yıllar günümüz şartları olmak üzere üç dönemde incelenmiştir.

3.1.1 Cumhuriyet Öncesi Dönem

Yabancı sermayenin Osmanlı Devleti döneminde ülkeye girişi genel anlamda kapitülasyonlarla başlamıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti eski gücünden uzakta ve Avrupa devletleri karşısında direncini yitirmiş bulunmaktaydı.

Osmanlı Devletinde DYSY sayılabilecek ilk gelişme 1838 yılında İngiltere ile Balta Limanı Ticaret Anlaşması’nın imzalanması ile ortaya çıkmıştır. 1838’de imzalanan anlaşmayla bu tarihe kadar batının hiçbir ülkesinde uygulanmayan liberal ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Böylelikle devletin iç piyasası önce İngilizlere, daha sonra tüm yabancılara açılmış ve dış ticaretten sağlanan gelirler

ortadan kalkmıştır. Bu durumda devlet dış açıklarını kapatabilmek için hızla borçlanmaya başlamıştır. Böylelikle Osmanlı ekonomisi, Batı ülkeleri için sanayi mallarının kolayca satılabildiği bir açık pazar haline geldiğinden yabancı işletmeler, sanayi alanında yatırımla ilgilenmemişlerdir. Bu anlaşmayla;

- İç ticarete yed-i vahit usulü kaldırılacak.
- İngiliz Osmanlıya mal götürürken Osmanlı tüccarlarının ödediği vergiyi ödeyecek, dışarıdan getirdikleri için ise yarısını ödeyecektir (Jacques, 1985; 745).

Bu anlaşma ile Osmanlı'ya kabul ettirilen liberalizm o tarihlerde batının hiçbir ülkesinde uygulanmıyordu. Anlaşma sonucunda devletin dış ticaretten sağladığı gelirler ortadan kalkmış ve devlet hızla borçlanmaya başlamıştır. Dış borç ödemedeki karşılaşılan güçlükler sonucunda “Düyun-u Umumiye-i Osmaniye” olarak anılan idare, Muharrem Kararnamesi ile 1881’de kurulmuştur (Karluk, 2002; 648).

19. yüzyılda modern kapitalist devletin başarısını pekiştiren araçların başında demiryolu gelir. Batıda ilk başarılı buharlı tren demiryolu 1830’da açılmıştır. 1840’lardan sonra demiryolları İngiltere’nin başlıca şehirlerini birbirine bağlar hale gelmiştir. 1870’lerde Batı Avrupa oldukça yoğun bir demiryolu şebekesi ile kaplanmıştır. İngiltere’nin 1913 yılındaki yatırımlarının yaklaşık % 40’ı demiryollarına gitmiştir. Avrupalı sermayedarlar Osmanlı ülkesinde demiryolu hakkı kazanmak için yoğun rekabete girmişlerdir. Sonuçta 1860’lardan itibaren demiryolları hizmete girmiştir. 1872 yılında İstanbul Tramvay Şirketi kurulmuştur. O dönemde dış borçlar dışındaki yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık üçte ikisi demiryolu şirketlerine yönelmiştir. İngiltere’nin Batı Anadolu’da yapmış olduğu hatlar bölgede İngiliz sermayesini güçlendirmiş, İngiltere ile ticaret hacmini arttırmış, İngiliz sermayedarlar madencilik sanayi ve belediye hizmetleri alanlarında yatırımlara yönelmişlerdir. Benzer bir durum 1888’den itibaren Almanya için geçerli olmuştur. 1892’de İzmit-Ankara, 1896’da Eskişehir-Konya hatlarının, 20. yüzyıl başlarında da Güneydoğu Anadolu’ya kadar uzanan Bağdat demiryolunun yapımları da Orta ve Güney Anadolu’ya Alman sermayesinin giriş sürecini başlatmıştır. Bölgenin Almanya ile olan ticareti genişlemiştir. Yine bölgenin tarım ve madencilik imkânları Alman sermayesini,

Çumra'daki büyük sulama projesinde olduğu gibi, altyapı yatırımlarına yönelmiştir (Pamuk, 1986; 213).

I. Dünya Savaşı öncesinde demiryollarının yapılmasıyla üretim ve ihracat artış göstermiş fakat dış ticaret açıkları da o ölçüde artmıştır. Bu dönemde Avrupa sermayesi Osmanlı ekonomisi ve maliyesini denetime devam etmiş, dış borç faiz ödemeleri, alınan borçları aşmıştır. 1896 sonrasında diğer yabancı sermaye yatırımlarından doğan kâr aktarımları da yeni sermaye girişlerinin üzerinde seyretmiş ve yabancı sermaye getirdiğinden fazlasını götürür olmuştur (Pamuk, 1989; 720).

Osmanlı döneminde ülkede bulunan yabancı sermayeli yatırımların değeri hakkında kesin bir rakama ulaşmak oldukça güçtür. Bir çalışmaya göre, 1914 yılında Türkiye'de Fransız yatırımlarının miktarı 3,3 milyar Fransız Frangına, 1913 yılında İngiliz yatırımları ise 24 milyon İngiliz Sterlinine ulaşmıştır. Diğer bir çalışmaya göre ise, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete intikal eden yabancı sermaye Misak-ı Milli sınırları içinde 94 kuruluşu kontrol ediyordu. Yabancı sermayenin bu kuruluşlardaki yatırımı ise 63,4 milyon İngiliz Sterlini civarında idi (Karluk, 1999; 545).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından hemen önce Osmanlı Devleti döneminde ülkeye gelen ilk yabancı sermaye ülkeye Osmanlı Devletinin politik ve askeri zayıflığından faydalanarak gelmiş ve yatırım amacına ise sadece zayıflamış bir devletin ekonomik zenginliğini elde etmeyi yerleştirmiştir. Günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından beklenen faydaların hiçbiri bu dönem için söz konusu olmamıştır. Bu şartlar altında ülkede bulunan doğrudan yabancı sermaye yatırımları Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar varlıklarını yukarıda bahsedilen amaçlar dahilinde sürdürmüştür.

3.1.2 Cumhuriyet Dönemi

Yabancı sermayenin Türkiye ile olan ilişkisinin ikinci dönemi olarak cumhuriyetin kurulmasından sonraki dönemi göstermek doğru olacaktır. Osmanlı Devleti yıkılmış, genç Cumhuriyet ise kurtuluş savaşı sonrasında ekonomisini de düzeltme yolunda çalışmalara başlamıştır. Bu dönemin yabancı sermaye hareketlerini doğrudan etkilemesi bakımından en önemli olayı 1950 yılında çok partili hayata geçilmesidir. 1950 yılı çok partili hayata geçilmesi ve savaş sonrası çift kutuplu dünya düzeninde Türkiye'nin ekonomi politikası liberal akımlardan büyük ölçüde etkilenmiş

ve yabancı sermayeye bakış açısında değişiklikler yaşanmıştır. Konuyu bu yönüyle ele almak ve bu dönüm noktasından önce ve sonra şeklinde bir ayrıma gitmek doğru olacaktır.

3.1.2.1 Türkiye’de 1950 yılından önce yabancı sermaye yatırımları

1923 yılında toplanan 1. İzmir İktisat Kongresi’nde ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunması ve siyasal otoritenin zedelenmemesi koşuluyla, yabancı yatırımları uyaran bir politikanın izlenmesi gerekliliği belirtilmiştir. Cumhuriyet’in ilanından sonra Türkiye’nin Osmanlı borçlarından kendi payına düşeni ödeyip ödemeyeceği konusundaki belirsizlik, Türkiye’ye yeni yabancı sermaye gelmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Buna rağmen 1930 yılına kadar, yabancı sermaye girişleri artan bir tempoyla gerçekleşmiştir (Kovacı, 1982; 62). Lozan Antlaşması ile yabancı devletlere tanınan ticari kapitülasyonlar kaldırılmıştır ve Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti tarafından 1854 yılında alınan ilk dış borcun 100 yıl sonrasında 1954 yılında son borç taksitini ödeyerek söz konusu borç sorununu ortadan kaldırmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk 17 Şubat ve 4 Mart 1923 tarihli arasında toplanan 1. İzmir İktisat Kongresi’nin açılış konuşmasında yabancı sermayeye yönelik tutumunu şu sözlerle ifade etmiştir (Emil, 2003; 114):

“İktisadiyat sahasında düşünür ve konuşurken zannolunmasın ki ecnebi sermayesine hasımız, hayır bizim memleketimiz vasidir. Çok say* ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeğe hazırız. Ecnebi sermayesi bizim sayimize inzimam etsin ve bizim ile onlar için faydalı neticeler versin. Mazide, Tanzimat devrinden sonra ecnebi sermayesi müstesna bir mevkie malikti. Devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Her yeni millet gibi Türkiye buna muvafakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptırmayız.”

Hükümet 1929 yılına gelene kadar etkili bir korumacı dış ticaret politikası izleyemediği görülmektedir. Bunun da sebebi, genç Türk Devleti’nin Osmanlı gümrük tarifelerinden ancak Lozan Barış Anlaşmasının imzalanmasından 5 yıl sonra kurtulabilmiş olmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı gümrük tarifelerinden kurtulmasının ardından Türkiye Büyük Millet meclisinin kabul ettiği Gümrük Tarife Kanunu ile kendi milli tarifesine ve dolayısıyla korumacı bir dış ticaret politikası izleme imkânına kavuşmuştur. Görüldüğü gibi Türkiye 1923 – 1939 yılları arasında zoraki liberal bir dış ticaret politikası izlemek zorunda kalmıştır (Türkyılmaz, 2004; 5).

---

* Arapça emek.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında millileştirmeler nedeniyle çok düşük miktarlarda yabancı sermaye hareketi görülmektedir. 1929 – 1930 Dünya Ekonomik Bunalımı yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz etkilemiştir. Bu yıllardan sonra Türkiye'den sermaye çıkışı olmuş, Osmanlı borçlarının ödenmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının millileştirilmesi sonucu ödenen bedeller yurt dışına transfer olmuştur. 1928 yılından itibaren Türk Hükümeti 24 yabancı sermayeli işletmeyi millileştirmiştir. Bu millileştirmelerin 21'i 1933 – 1945 döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu millileştirmelerle devletçilik politikalarının aynı döneme rast gelmesi dolayısıyla devletçiliğin, genel bir politika olarak yabancı işletmelere karşı tutum oluşturduğu sonucu çıkarılmıştır. Oysa örneğin demiryollarındaki millileştirmenin amacı bu hatların yabancı işletmelerin elinde olmasının neden olduğu stratejik sakıncalardır (Candemir, 2005; 180).

1931 – 1939 yılları arası devletleştirilen şirketler şöyledir: Mudanya – Bursa demiryolları (31 Mart 1933), İzmir Kasaba ve demiryolları (31 Mayıs 1934), Samsun sahil demiryolları (23 Mayıs 1933), Temdidi Demiryolları (31 Mayıs 1934), İstanbul Dok, Rıhtım ve Antrepo Şirketi (23 Mayıs 1934), İzmir Rıhtım Şirketi (12 Haziran 1933), Aydın demiryolları (30 Mayıs 1935), Ergani Bakır T.A.Ş.' ne ait Deutsche Bank Und Diskonto Gesellschaft elinde bulunan 1,5 Milyon liralık itibari hisse senedinin 850 bin liraya kadar satın alınması (11 Haziran 1936), Ereğli Şirketi (31 Mart 1937), Şark demiryolları (26 Nisan 1937), Anadolu Demiryolları ve Haydarpaşa Liman Şirketi (2794 Sayılı Kanun), İstanbul Elektrik Şirketi (22 Haziran 1938), İzmir Elektrik Şirketi (22 Haziran 1938), İzmir Telefon Şirketi (24 Haziran 1938), İstanbul Tramvay Şirketi (12 Haziran 1939), İstanbul Tünel Şirketi (21 Haziran 1939), Bursa ve Müttehit Elektrik Türk Anonim Şirketleri (13 Temmuz 1939) (Karluk, 1999; 46).

Türkiye' de yabancı sermaye ile ilgili ilk mevzuat 1925 yılında yürürlüğe giren 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu'dur. Bu kanun döviz kontrolünü düzenlemiştir. Bu kanunla borsalarda serbest işlem gören yabancı hisse senetleri alışverişleri denetim altına alınmıştır. Ardından 1930 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle döviz ve yabancı sermaye hareketlerini düzenlemek ve denetlemek amaçlanmıştır. Bu kanun 1947 yılına kadar, Türkiye' de yabancı sermaye girişlerini engelleme politikasının bir aracı olarak kullanılmıştır. Yabancı sermaye girişlerinin engellenmesi 22 Mayıs 1947 tarihli ve 13

sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile son bulmuştur. Bu kararlar yabancı sermayenin geliş şekli, transferi, amacı hakkında ek düzenlemeler yapılmıştır (Emil, 2003; 114).

1950 yılına gelinene kadar geçen dönemde yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen diğer bir dönüm noktası da İsmet İnönü döneminin başlangıcıdır. Bu dönemde 1936 yılında hazırlandığı halde, ikinci beş yıllık sanayi planı, II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile uygulama konulamamıştır. Türkiye Cumhuriyeti II. Dünya Savaşı'na katılmamış olmakla birlikte savaşın getirdiği yeni ekonomik şartlardan doğrudan etkilenmiştir. Bu dönem içinde özel sektörün faaliyetleri çok sık denetlenmiş ve aynı sıklıkla devlet tarafından müdahaleye maruz kalmıştır. İsmet İnönü'nün uygulamayı tercih ettiği devletçilik politikası daha önce Atatürk tarafından uygulanan politikaya kıyasla daha katı bir hal almıştır.

Savaş sonrası döneme yeni ekonomi politikası arayışlarıyla giren Türkiye'nin ekonomi politikalarının belirlenmesinde özellikle bu dönemde dış etmenler çok etkilidir. Savaş öncesi yıllardan başlayarak Türkiye dış ilişkilerinde giderek Birleşik Krallığa (UK) yaklaşmıştır. Savaş sonrasında ise SSCB ile ilişkilerin giderek bozulması, ülkeyi üzerinde güneş batmayan imparatorluk olarak nitelenen Britanya İmparatorluğu'nun yerini alan ABD'ye yakınlaştırmıştır. Türkiye – ABD yakınlaşması, Türkiye'nin ekonomi politikasının oluşmasında ABD'nin belirleyici rol oynaması sonucunu da birlikte getirmiştir. ABD'nin belirleyiciliği, sağladığı krediler ve yardımlarla başta savaştan harap çıkmış Avrupa'nın büyük devletleri olmak üzere SSCB nüfuz alanı dışındaki alanlarda olmuştur. Nitekim ABD 1946'da Bretton Woods ikizleri olarak adlandırılan Dünya Bankası ve IMF'yi kurarak kendisine bağlı dünyanın yeni ekonomik düzenini yönlendirmeyi sağlayabilecek kurumsal yapıları ortaya çıkarmıştır (Görgün, 2004; 34). ABD, 1947 ve sonrasında, "Truman Doktrini"nin uygulanması ve "Marshall Planı" çerçevesinde Türkiye'ye birçok uzman göndermiştir. Uzman raporları, Türkiye ekonomisini sağlıklı bulmakla beraber, izlenmekte olan ekonomi politikasını şiddetle eleştirmiş ve bunların yerine farklı ekonomi politikaları önermişlerdir. Eleştiriler, özellikle, özel girişime yeterli serbestinin verilmediği, iç ve dış ticarete serbest piyasa koşullarının yeterince uygulanmadığı ve Türkiye'nin kamu kesiminin ekonomiye egemen olduğu, onu denetimi altında tuttuğu noktalarında toplanmıştır. Bu rapora göre Türkiye'nin ABD yardımlarından yararlanması ve özellikle Marshall Planı kapsamına alınması için, ekonomi politikasında köklü değişiklikler

yapması gerekmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2000; 93). Rapora göre önerilenler şunlardır; öncelikle ekonomide kamu girişimciliği daraltılmalı ve özel kesime daha hızlı gelişme olanağı sağlanmalı ve bu çerçevede ekonomik gelişme için yerli ve yabancı yatırımcılara sağlanan olanaklar artırılmalıdır. Ek olarak, Türkiye’de ağır sanayi kurulmamalı; tarım ürünlerinin işlenmesi, hafif metal, inşaat malzemesi, deri, orman ürünleri, seramik ve el sanatlarına dayalı sanayileşmeye önem verilmelidir. Bu öneriler; Türkiye ekonomisinin yeni uluslararası işbölümünde hangi nitelikleriyle yer alabileceğini ortaya koymuştur. Artık yeni bir lider ekseninde yeni bir dünya düzeni kurulmaktadır ve Türkiye de bağlı olduğu yere göre şekillenecektir. Tabii bu şekillenmede şekli veren önce kendi çıkarları doğrultusunda düzenlemeler yapmaktadır. Benzer yapılanma SSCB tarafından da kendi nüfuz bölgesinde yapılmıştır (Görgün, 2004; 35). Savaş sırasında yıkıma uğramamış olan Türkiye’nin Marshall Planı kapsamına alınmasının başlıca nedeni, ülkenin Avrupa’nın yeniden inşasına ancak tarım ürünleri ve madencilik üretimiyle katkıda bulunabileceği görüşünün dış yardım çevrelerinde egemen olmasıdır. Dolayısıyla, ABD yardım uzmanlarına göre, Türkiye tarımının pazara açılması ve tarımsal üretimin artırılması gereklidir. Bu amaca ulaşmanın yolu da tarımın makineleşmesi ve karayolları yapımına öncelik verilmesinden geçmektedir. Dönem boyunca izlenen traktör sağlanması politikası ve karayolları yapımı da bu politikalar ekseninde şekillenmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2000; 93).

3.1.2.2 1950 – 1960 Yılları çok partili dönemde yabancı sermaye

22 Mayıs 1950 – 8 Mart 1951 tarihleri arasında görev başında bulunan birinci Menderes hükümetinin programında; “yabancı teşebbüs sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanabilmenin şartlarını tahakkuk ettirmek ve icaplarını yerine getirmek” biçiminde dolaylı bir ifade bulunmaktadır. 9 Mart 1951 – 14 Mayıs 1954 döneminde görev yapan ikinci Menderes hükümetinin programında ise, “üretimi hızlandırmaya yönelik olarak, ecnebi sermayenin memlekete gelmesini sağlayabilecek bir kanun tasarısı da hazırlanmıştır” ifadesi vardır. Türkiye’de yabancı sermayenin gerçek anlamda teşviki 18 Ocak 1954 tarihinde kabul edilen 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası ile başlamıştır. Bu yasa Amerikan Dış Ekonomik Politika Komisyonu başkanı Clarence Randall yönetiminde hazırlanmıştır. Yabancı sermaye politikasında

gözlenen olumlu yaklaşım, 9 Aralık 1955 – 1 Kasım 1957 tarihleri arasında iktidarda bulunan dördüncü Menderes hükümeti programında artık daha açık bir şekilde ifadesini bulmuştur: “Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası ile petrolerimizin işletilmesi mevzuundaki tedbirlerimizde de gayet kararlıyız. Bu vadideki faaliyetlerimize ve yabancı sermayenin memleketimize akmasını temin hususundaki gayretlerimize hızla devam eyleyeceğiz” (Emil, 2003; 111).

1954 – 1961 döneminin iktisat politikaları bakımından ilk önemli uğrağı, 1954 Temmuz ayında uygulamaya konan dış ticaret rejimidir. Aslında, dış ticaret ve kambiyo rejimlerinde serbesti, 1953 Eylül ayında 4/1360 – 1361 sayılı kararnamelerle ortadan kaldırılmıştır. 1954 Temmuz ayında 4/3321 sayılı kararname ile yeni kontrol ve sınırlamalar getirilerek, sonraki yılların dış ticaret politikalarını oluşturan ana unsurlar ortaya çıkmıştır. Bundan sonra, 1958 yılına kadar dış ticaret rejimi her yıl çıkarılan Bakanlar Kurulu kararlarının belirlediğı kurallar ve sınırlamalar içinde sürdürüldü. Dış ticaret rejiminde kontrollere ve korumacılığa gidilmesine yol açan temel etken, serbest ticaret rejiminin sürekli ve giderek büyüyen dış açıklara yol açması ve dış yardım ve kredileri sağlamakta karşılaşılan güçlüklerdi. Bu sorunların, korumacı politikalarla değil, dünya ekonomisi ile kurulmakta olan bütünleşme biçimi sürdürülerek çözülmesi doğrultusunda dış telkin ve baskılar 1954’den itibaren, özellikle, IMF kanalıyla, etkili olmaya başladı (Boratav, 2004; 110).

Bu dönemde yabancı sermaye ile ilgili ilk düzenleme 1950 yılında çıkarılan 5583 sayılı “Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun” dur. Bu kanun özel teşebbüslere dövizle borçlanma imkânı getirmiştir. 5583 sayılı Kanun bir yıl sonra kaldırılmış, yerine 8 Eylül 1951 yılında kabul edilen 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu yürürlüğe konmuştur. Bu kanuna göre yabancı sermaye, Türk özel sermayesine açık olan işlerde kullanılacak, tekel ve ayrıcalık öngörmeyecek, sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarında çalışabilecektir. Yine bu Kanun’a göre yabancı sermayenin yıllık kâr transferi %10’ u geçmemelidir. 5821 sayılı kanunun 3 yıllık uygulaması beklenen sonucu vermeyince 18 Ocak 1954 tarih ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Dünyanın en liberal yabancı sermaye kanunlarından biri olarak tanımlanabilecek bu kanunun yanında, 7 Nisan 1954 tarih ve 6326 sayılı Petrol Kanunu, 28 Şubat 1960 tarihli ve 7462 sayılı Ereğli Demir-Çelik

Fabrikaları Kanunu ile 11 Ağustos 1962 tarih ve 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun ve kanuna ilişkin 17 sayılı kararı görülmektedir. 18 Ocak 1954 yılında kabul edilen 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu, yabancı sermayeyi düzenleyen mevzuat içinde önemli bir yere sahiptir. Bu kanun, belirgin bir şekilde yabancı sermayeyi teşvik amacıyla hazırlanmış ve o zamandan beri petrol arama çıkarma, işletme ve dağıtımıyla ilgili yatırımların dışındaki tüm yabancı yatırımların dayandığı yasal düzenlemeyi oluşturmuştur. Bu kanunun önemli özelliklerinden bir kaçını saymak gerekirse (Türkyılmaz, 2004; 8);

- Ülkenin ekonomik gelişmesine yararlı olmak, tekel veya imtiyazlar ifade etmemek koşulu ile Türk özel teşebbüsüne açık bulunan her alanda yabancı sermayeye çalışma olanağı tanımıştır.
- Yerli girişimcilere tanınan tüm haklar muafiyetler ve kolaylıklardan aynı alanda çalışan yabancı sermayeli işletmelerin de yararlanabilmelerine olanak tanımaktadır.

6224 sayılı Kanun, izin verilmesi durumunda yatırımcıya aşağıda sıralanan hakların kullanımı imkânını tanımaktadır. Bu haklar;

- Kâr transferi ve kuruluşun tavsiyesi halinde satış hâsılatının transferi,
- Yurt dışından alınan onaylanmış borçların anapara ödemelerinin ve faiz ödemelerinin transferi,
- Kârların sermayeye dönüştürülmesi,
- Yabancı personelin istihdamı ve onaylanmış yabancı işçilerin kazançlarının transferi,
- Yerli yatırımcıyla eşit muamele görme.

Yukarıda sayılan haklar değerlendirildiğinde 6224 sayılı kanun için yabancı yatırımlar için çok müsait bir ortam hazırladığı söylenebilir. Fakat aslında söz konusu haklardan faydalanmak için gereken ön şart olan yatırım izinlerinin alınması noktasında yasa oldukça geniş ve belirsiz ifadeler kullanmıştır. Bu durum söz konusu izinlerin alınmasında, izini verecek kuruma geniş bir faaliyet serbestisi sağlamıştır. Bu durumda bu yasanın sağladığı bu geniş haklardan faydalanmak isteyen yabancı yatırımcıların izin

taleplerinden pek çoğu, çok zaman alan bu keyfi izin sürecinde oyalanmış ve unutulmuş ya da tamamen reddedilmiştir.

“1954 – 1961 yılları, kendisinden önceki ve sonraki dönemlere göre, milli gelir büyüme hızının ortalama %4 seviyesinde olduğu bir dönemdir. Bu oran, savaş sonundan itibaren yüksek bir büyüme temposuna alışmış olan toplumsal gruplarca durgunluk olarak algılanmıştır. Ekonominin artık tabii olduğu birikim biçiminin ve büyüme hızının temel belirleyicisi, dış kaynaklardır. Ekonomi, sınaî tüketim malı ithalinden ziyade, giderek ithal malı girdilere bağımlı hale geldiği için, bu girdi akımında tıkanmalara yol açan ithalat güçlükleri doğduğunda, büyüme hızı zorunlu olarak düşecektir. Üretken girdilerde ithal ikamesine dönük bir yatırım politikası bu dönemde henüz başlamamıştır. İthal ikamesi, çimento gibi bazı istisnalar dışında, dış pazarlardan sağlanan nihai tüketim mallarına dönüktür. Kâğıt ve demir – çelik gibi temel girdilere dönük devlet işletmeleri ise 1930’lu yılların armağanıdır” (Boratav, 2004; 111).

ABD petrol işletmeleri avukatı Marks Ball’a hazırlatılan 6326 sayılı Petrol Kanunu 1954 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanun petrolde devletçilikten vazgeçmekte, petrol kaynaklarının özel teşebbüs eliyle değerlendirilmesini kabul etmektedir. Bu karardan sonra Shell ve Mobil gibi yabancı işletmelerle eşit olarak çalışmak durumunda bırakılan Türkiye Petrolleri bir anonim işletme olarak kurulmuştur. 1957 yılında, petrol kanununda değişiklik yapılmış ve petrol işletmelerine rafineri kurma hakkı sağlanmıştır (Candemir, 2005; 186).

1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ve kanuna ilişkin 17 sayılı karara göre Türkiye’ye gelecek yabancı sermayeli kuruluş, T.C. Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı’na başvuracaktır. Ülkeye gelen sermaye, belli koşulları yerine getirdiğinde, ülkeden geri çıkabilir. 17 sayılı karara göre, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kapsamı dışında kalan gerçek ve tüzel kişiler, dış ülkelerden kredi sağlayabilir. Ancak kredinin alınabilmesi için Maliye Bakanlığı aracılığıyla Bakanlar Kurulu’nun izin vermesi gereklidir (Görgün, 2004; 37). 17 sayılı karar esas olarak üretimle uğraşacak yabancı sermayeyi hedef almadığı halde, Türkiye pazarında büyük payı olan bazı sanayi faaliyetler 17 sayılı karar çerçevesinde sürdürülmüştür. 29 Aralık 1983 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 28 sayılı karar” 17 sayılı kararı yürürlükten kaldırmıştır. Yürürlükten

kaldırılan karar hükümlerine göre başlamış olan işlemler, eski hükümlere bağlı olacak ve yeni kararın ilgililer olan hükümlerinden de yararlanacaklardır. 28 sayılı karar ile:

- Türkiye' ye her türlü yoldan ve cinsten döviz ithali, hiçbir kayda tutulmaksızın, serbest bırakılmıştır.
- Türkiye' de yerleşik kişilerin, beraberlerinde döviz bulundurmaları kayda tabi tutulmaksızın serbest kılınmıştır.
- Türkiye' ye yerleşik kişilerin yurt dışına çıkışlarında, beraberlerinde 3000 doları veya eşitine kadar döviz çıkarabilmeleri esası getirilmiştir (Türkyılmaz, 2004; 9).

3.1.2.3 Planlı dönem

1963 yılından itibaren uygulamaya konulan üç adet beş yıllık kalkınma planı (BYKP), planlama yöntemleri ve plan uygulaması üzerine yapılan tüm haklı eleştirilere rağmen, yatırım politikaları üzerinde belirleyici olmuştur. Kamu yatırımları beş yıllık planların çerçevesinde hazırlanan yıllık planlara uyum göstermek zorundaydı. Özel yatırımlar ise, çeşitli özendirici ve desteklerden yararlanabilmek için Devlet Planlama Teşkilatı'nın veya yatırım projelerinin plan hedeflerine uygunluğunu denetleyen diğer kamu kuruluşlarının onayına muhtaçtılar. Böylece ekonominin yatırım politikaları ile belirlenen uzun dönemli kaynak tahsisleri büyük ölçüde plan hedeflerince belirlenmiştir (Boratav, 2004; 118).

Bu dönemde yabancı sermayenin ihracata ve turizm sektörüne kaydırılmasına ağırlık verilmiştir. Aynı dönemde izin alındığı halde, faaliyete geçmeyen, faaliyetini durduran, gerçekleştirme sürecini aşanların izinleri geri alınmıştır. İzin verilen yatırımların gümrük muafiyetinden ve yatırım indiriminden faydalanması, transfer edilen teknolojiyi ülke şartlarına uydurmaları, araştırma laboratuvarları kurmaları, öncelikle makine, imalat, kimya, elektronik sektörlerin ara malı ve yatırım malı niteliğinde olanlara öncelik verilmesi ile "Türk ekonomisinin iktisadi gelişmesine yararlı olma" prensibi ortaya konulmuştur (Türkyılmaz, 2004; 11).

Birinci BYKP, yabancı sermaye konusunda özel bir hüküm getirmemiş, yabancı sermayeye ödemeler dengesi açısından yaklaşmıştır. Planda yabancı sermaye konusunda yer alan esaslar şöyledir (Karluk, 1983; 51):

- Özel sektörün plandaki hedeflerine ulaşabilmesi için sermayenin teşviki de gereklidir. Bugünkü Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunumuz, yabancı sermayeye

işigal sahaları itibariyle Türk Şirketleri ile tamamen aynı hakları tanıyarak, istimlâk ve devletleştirme hallerinde yapılacak ödemeler ve transferler konusunda sağlam garanti, doğacak kârların transferlerinin gerçekleşeceği hakkında inanç ve haksız rekabete karşı güven vererek hukuki bakımdan gerekli ortamı yaratmıştır.

- Ancak hukuki tedbirler tek başlarına yabancı sermaye akımını teşvik etmek için yeterli değildir. Bir taraftan, özel teşebbüsün dış âlemle temasını artırarak yabancı sermayeyi celbetmesi, öte taraftan da Devletin yabancı sermayenin gelmesinde çıkan idari güçlükleri ortadan kaldırmak üzere gerekli tedbirleri alması gerekir. Yabancı sermaye ile ilgili bugünkü devlet kuruluşu yeniden düzenlenecek ve bütün zamanını bu işlere verebilecek kimselerden kurulu yeni kuruluş tek karar merciinin yönetimi altında olacaktır. Bu kuruluş aynı zamanda teklifleri teknik ve ekonomik bakımdan değerlendirebilecek, yeni tekliflerin yapılması için dış âlemde gerekli faaliyetlerin gösterilmesini sağlayacaktır. Bu da bir yandan verimli konuları gösteren hazırlanmış yatırım öncesi incelemelerin yabancı sermayedarlara duyurulması, öte yandan özel sermayeyi destekleyen milletlerarası kuruluşlarla temas ile olacaktır. Yurda sermaye celbi için dış temsilciliklerimizin bütün imkânlarından da faydalanılarak aktif yol tutulacaktır (DPT, 1962; 494 – 495).

İkinci BYKP, Birinci Planın aksine teknoloji transferi üzerinde önemle durmuş ve yabancı sermayeye ödemeler dengesi ve dış ekonomik ilişkiler politikası başlığı altında yer vermekle beraber sadece ödemeler dengesi açısından değerlendirmemiştir (Karluk, 1983; 54):

Özel yabancı sermaye ek bir tasarruf, döviz ve teknoloji kaynağı olarak önem verilecektir. Bu teşebbüsler Türk ekonomisine en faydalı sahalara yöneltilecektir. Özel yabancı sermayenin Türk müteşebbisinin teknik bilgi, tecrübe ve sermaye yetersizliği sebepleriyle ele alamadığı sanayi dallarına kabul edilmesine özel bir dikkat gösterilecektir. Planda ve programlarda öngörülmemiş iç tüketim eğilimlerini teşvik edici yabancı sermaye girişlerine izin verilmeyecektir (DPT, 1967; 119).

Üçüncü BYKP döneminde kısa dönemli sermaye hareketlerinde artış görülmüştür. Buna karşın özel yabancı sermaye girişi istenen boyutlarda gerçekleşmemiştir. Bu durumun sebebi ise Üçüncü Planın yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için yeterince teşvik sunmaktan uzak oluşudur.

Dördüncü BYKP, Türkiye’de bir yıl gecikmeyle uygulamaya konulmuş ve 1978 yılı için bir ara program kabul edilmiştir. Plan, 31 Ağustos 1978 gün ve 16393 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmış olan hedefler ve stratejinin esasları çerçevesinde hazırlanmış, 1983 yılında yabancı sermaye yatırımlarının yıllık 500 milyon dolar olacağını öngörmüştür. Planın ilk yılı için bu rakam 50 milyon dolardır. Daha sonraki yıllarda öngörülen rakamlar, 150, 250, 400 ve 500 milyon dolardır (Karluk, 1983; 61).

Dördüncü BYKP yabancı sermayeye diğer planlardan daha fazla yer vermiştir. Üçüncü plan döneminde Türkiye’de 6224 sayılı kanuna göre faaliyette bulunan işletme

sayısı 118 iken, 1978’de bu sayı 98’e inmiş, 1980 yılında ise 100’e yükselmiştir. 1979 yılında, 1974’te olduğu gibi ülkeye yabancı sermaye girişi negatif olmuştur (Karluk, 1983; 62).

İhracata yönelik sanayileşme politikasının uygulandığı 1980 sonrası dönemde uluslararası sermaye hareketleri doğal olarak yoğunluk kazanmıştır. 24 Ocak istikrar kararları, ekonomik büyümeyi, dış kaynak sağlanmasının bir sonucu olarak ele aldığından yabancı yatırımları daha çok özendirmek amacı ile idari ve yasal düzenlemelere gidilmiştir (Görgün, 2004; 45).

Yabancı sermayeyi özendirme amacı ile çıkarılan Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi’nde yabancı sermayeli ortaklıkların toplam sabit yatırım tutarının 2 – 50 milyon ABD Doları olabileceği belirtilmektedir. Ayrıca bir ortaklığa yabancı sermaye katılım payının en az 1 milyon ABD Dolarına ve oransal olarak da % 10 – 49 olması öngörülmüştür. Üçüncü olarak kararnamede, bir kısım sektörlerde yabancı sermaye yatırımı sonucu elde edilecek üretimin belirli bir oranda dışarıya satılması koşulu getirilmiştir. Bu oran gıda sanayinde % 30, dokumada % 50, orman ürünlerinde % 60, otobüste % 40, kamyonada % 24 ve madeni eşyada % 30’dur. Kararda ayrıca İslam Kalkınma Bankası gibi uluslararası yatırımları ile İran ve Petrol üreten Arap ülkelerinin Ortadoğu ülkelerine ihracat potansiyeli taşıyan yatırımlarında, yatırım miktarı ve oranları ile ilgili sınırlamaların dikkate alınmayacağı hükme bağlanmıştır. Aynı istisna belirli nitelikteki turizm yatırımlarına da getirilmiştir (Emil, 2003; 112).

24 Ocak Kararları ile getirilen yeni düzenlemelerin ışığı altında yabancı sermayeye daha gerçekçi bir gözle bakılmış, geçmişte karşılaşılan güçlüklerle süratli çözümler getirilmeye çalışılmış, yeni yatırım izinleri verilmiş, garantisiz ticari borçların bir kısmının Türkiye’de yatırımlara dönüşmesi sağlanmış, Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşların sayısında artış meydana gelmiş, herşeyin üstünde yabancı sermayeye güven veren bir siyasi ve ekonomik ortam yaratılmıştır (Karluk, 1983; 69).

Beşinci BYKP yabancı sermaye politikası başlığı altında bir kez daha yüksek finansman ve teknoloji ihtiyacı bulunan önemli projelerin yabancı sermaye yatırımları yoluyla yapılması gereğine vurgu yapılmıştır. Planda yabancı sermaye politikasına yönelik eylemler şu şekilde sayılmıştır (DPT, 1984, 32);

- 6224 sayılı Kanun kapsamı dışında kalan (petrol hariç) yabancı sermaye işlemleri bu Kanun kapsamına alınacak, yabancı sermaye uygulamalarında teşkilat ve mevzuat

yönünden gerçekleştirilen düzenlemelerin bahis konusu kanuna dahil edilmesine çalışılacaktır.

- Dünya'daki gelişmelere paralel olarak, ticarî ve sınai faaliyetleri Türkiye dışında bulunan şirketlerin (off - shore business), kuruluşuna imkan verecek tedbir ve teşvikler geliştirilecektir.
- Körfez ülkelerinin, ekonomimizin kalite, teknoloji ve pazar kabiliyetini geliştirecek şekilde yatırım yapmaları desteklenecektir.
- Yüksek finansman ve ileri teknoloji gerektiren kritik projelerin uygun yabancı sermaye yatırımlarıyla gerçekleştirilmesi teşvik edilecektir.
- Serbest Bölgelerin geliştirilmesi yoluyla yurt içindeki ithal mallarının stok seviyelerinin düşürülmesine, transit ticaretin ve bu bölgelerden yapılacak ihracattan sağlanacak döviz gelirlerinin artırılmasına çalışılacaktır.

Altıncı BYKP döneminde (1990 – 1994) dış borçlanma eğiliminin azalacağı, ülkeye yabancı sermaye girişinin yıldan yıla artarak 5,5 milyar ABD Doları düzeyine varacağı ifade edilmiştir (Emil, 2003; 113).

Altıncı Plan'ın son yılı olan 1994 yılına girilirken yükselen kamu açıklarına bağlı olarak artan iç faiz oranları, sıcak para girişini hızlandırmış ve TL'nin reel olarak aşırı değer kazanmasına neden olmuştur. Bu gelişme işgücü maliyetindeki reel artışlar, doğrudan ve dolaylı, ihracat teşviklerindeki azalma ile birleşerek Türkiye ekonomisinin hızla rekabet gücünü kaybetmesine yol açmıştır. Sonuçta yüksek kamu açıklarından kaynaklanan ekonominin iç dengesizlikleri dış dengede de hızla bozulmaya neden olmuş, ithalat hızla artmış, ihracat yavaşlamış ve dış ticaret açığı önemli bir boyuta ulaşmıştır. Hızla bozulan iç ve dış dengeler 1994 yılı başında para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi bir krize yol açmıştır. Tüm bunların sonucunda 5 Nisan 1994'de "Olağanüstü İstikrar Tedbirleri" açıklanmak zorunda kalınmıştır (Görgün, 2004; 47).

1996 yılına gelindiğinde Yedinci Plan'ın uygulamaya girmesiyle birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını doğrudan etkileyecek bir diğer gelişme olan Türkiye – AB arasında Gümrük Birliği'nde de ilk yıl geride kalmıştır. Ayrıca 1995 seçimleri ertesinde ortaya çıkan siyasi belirsizlik ve IMF ile yapılan stand-by düzenlemesinin sona ermesi de yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişlerini önemli boyutlarda etkileyen diğer gelişmelerdir.

Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin uygulamaya girdiği 1 Ocak 1996'dan sonra önemli ölçüde yabancı sermaye girişinin olacağı beklentisi gerçekleşmemiştir. 1997 yılında 1,6 milyar dolarlık izin verilen sermayeden ancak 1 milyar dolarlık kısmı fiilen gerçekleşmiştir. 1998 yılında, bu rakam daha da azalmıştır. İzin verilen 1,6 milyar doların ancak 976 milyon doları ülkeye gelmiştir. 1999 yılında izinler 1,7 milyar, fiili giriş ise ancak 817 milyon dolar olmuştur (Karlık, 2001; 104).

Bu dönemde yabancı sermaye girişini hedefine ulaşmak için bir takım hukuki düzenlemelere de gidilmiştir. 18 Nisan 1999'da yapılan erken genel seçimler sonucu göreve gelen hükümetin icraatlarından bir tanesi de; uzun süre gündemde bulunan ve yabancı sermayenin Türkiye'ye yeterince gelmemesinin bir nedeni olarak gösterilen uluslararası tahkime olanak sağlayan Anayasa değişikliğinin yapılmasıdır (Emil, 2003; 114).

2000 yılı Kasım ayının son haftasında ve 2001 Şubat ayında ise, bankacılık sisteminden kaynaklanan ve tüm piyasalara güveni sarsan önemli bir finansal kriz yaşandı. Türkiye XXI. Yüzyıla, AB tam üyeliğine aday ülke olarak girerken, üç temel iktisadi sorunu aşma yönünde çaba sarfetmektedir. Bunlar; enflasyonu tek haneli rakamlara indirmek, kamu finansman dengesini sağlamak ve cari işlemler açığını kontrol altına almaktır. Bu amaçla Türk Lirası 22 Şubat 2001'de dalgalanmaya bırakılmış ve uygulanacak yeni ekonomi politikasının çerçevesi "Ekonomik Politikalar Bildirgesi" ile hükümet tarafından ortaya konmuştur. Söz konusu bildirgenin "Türk Ekonomisinde Özel Sektörün ve Yabancı Yatırımın Rolünün Artırılması" başlıklı bölümünde "önemli bir miktara ulaşmış bulunan dış borç stokunu azaltabilmek ve ekonomiyi daha da modernize edebilmek için orta vadede DYSY çekme zorunluluğu vardır" ifadesine yer verilmiştir (Emil, 2003; 114 – 115).

2001 yılında yaşanan krizle birlikte "döviz çıpası" programı rafa kaldırılmıştır. Dolar dünyadan çekildiği için TL bir anda çok değerlenmiş ve piyasanın düzeltilmesi için bir anlamda bekle gör politikaları ile 22 Şubat 2001'de dalgalanmaya bırakılmıştır (Görgün, 2004; 49).

3.1.3 2000 Yılı Sonrası Gelişmeler

2000'li yıllara gelindiğinde bu dönemin başlangıcında 2001 yılından başlamak üzere Sekizinci BYKP uygulamaya konulmuştur. Sekizinci BYKP, TBMM'ye "uzun vadeli strateji" üst başlığı ile sunulmuştur.

Sekizinci Planın ilk bölümünde, planın uygulanmaya başlamasından önce mevcut bulunan durumun bir değerlendirmesi yapılmıştır. Değerlendirmeden bazı önemli noktalar şu şekilde sıralanabilir (DPT, 2000, 1 – 2);

- Bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler sonucunda bilgilerin uzun mesafeler boyunca kolay ve hızlı iletilebilmesi arzın ve dolayısıyla işletmeler arasındaki rekabetin küreselleşmesinde önemli rol oynamıştır. Bu süreç, uluslararası rekabet kurallarında köklü değişikliklere yol açmış bulunmaktadır. Tüketicilerin de

bilgilere çok hızlı ve kolay ulaşma olanağına kavuşmuş olması talebi de küreselleştirmiştir. Bunun sonucunda çeşitli ülkelerdeki tüketici tercihleri ve yaşam biçimleri arasında benzerlikler oluşmaktadır.

- Üretimdeki teknolojik gelişmeler sonucunda üretim süreçlerinin bölünmesi ve şirket faaliyetlerinin küresel nitelik kazanması aynı zamanda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında önemli artışların gerçekleşmesini sağlamıştır.
- DYSY yoluyla dış ülkelerdeki üretim birimlerinin yaygınlaşması yönetim bilimindeki ilerlemelerle hızlanmış, bu ise işletmelerin, dünyanın uzak bölgelerindeki birçok üretim birimini yönetebilecek yeteneğe sahip olmalarını sağlamıştır. Ancak, üretimin küreselleşmesinde en büyük rolü, bilişim ve mikroelektronik teknolojisindeki sıçramayla telekomünikasyon sektöründeki teknik ilerlemelerin birlikte uygulanması oynamıştır. Çok sayıda bilgiyi çok düşük maliyetlerle uzak mesafelere ulaştırabilen işletmeler, yönetim etkinliğini yitirmeden üretimin çeşitli aşamalarını farklı coğrafi alanlarda örgütleme olanağına kavuşmuşlardır. Bu gelişmeler, biyoteknoloji, -gen mühendisliği ve yeni malzemeler alanlarındaki ilerlemelerle birlikte bilgi ekonomisi ve bilgi toplumunun oluşumu süreçlerini hızlandırmaktadır.
- Çok sayıda ülkenin yabancı sermaye rejimlerini serbestleştirilmesi nedeniyle ülkelerin yabancı sermaye girişini artırabilmeleri, makroekonomik istikrarın sağlanmış olmasına, altyapının yeterliliğine ve işgücünün niteliğine bağlı hale gelmiştir.

Sekizinci Planın, Makroekonomik Politikaları, Hedefleri ve Tahminleri bölümünde doğrudan yabancı sermaye yatırımları konusundaki saptamaları ise şu şekilde ifade edilmiştir (DPT, 2000; 34 – 36);

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ülkemizin üretim ve teknoloji kapasitesi ve rekabet gücüne katkısına önem verilecek, ihracata dönük ve yüksek katma değer yaratabilecek projeler özendirilecektir.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili mevzuat AB normlarıyla uyumlu hale getirilecektir.
- Yabancıların Türkiye’de çalışma hakları ve yabancı yatırımcının mülk edinmesi ile ilgili alanları düzenleyen kanunlar günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden düzenlenecektir.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili Türkiye’nin imzaladığı sözleşmelere işlerlik kazandırılacaktır.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ileri teknoloji gerektiren üretim alanlarına yönlendirecek bir şekilde etkin tanıtım kampanyaları yapılacaktır.
- Plan döneminde GSMH büyümesine en yüksek marjinal katkının Toplam Faktör Verimliliğinde (TFV) öngörülen artıştan gelmesi beklenmektedir. TFV artışı; üretim artışının sermaye, işgücü gibi geleneksel üretim faktörlerindeki değişme tarafından açıklanamayan kısmıdır. Sürdürülebilir büyüme açısından önemli bir olgu olan TFV’nin başlıca belirleyicileri; eğitim, Ar-Ge harcamaları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, dışa açıklık, kurumsal yapı ve altyapı yatırımlarıdır. Türkiye ekonomisinde son otuz yıllık dönemde yılda ortalama yüzde 15’ler civarında seyreden ve son yıllarda yüzde 20 düzeyini aşan TFV’nin büyümeye katkısının Plan dönemi boyunca yüzde 30’lara yükseleceği tahmin edilmektedir. Plan döneminde TFV artışı, kamu kaynaklarının artan ölçüde eğitim, sağlık, Ar-Ge, haberleşme ve enerji yatırımlarına yönlendirilmesiyle mümkün olacaktır.

2007 – 2013 yılları arasını kapsayan Dokuzuncu BYKP içinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik olarak “*Yüksek katma değerli üretim yapısına geçişte ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliğine önem verilecek, işletmelerin dünyaya*

açılmalarını kolaylaştırmak üzere yabancı sermaye yatırımları özendirilecektir.” (DPT, 2006; 81) ifadesine yer verilmiştir.

Dokuzuncu planda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesine yönelik bazı önemli hedefler ise şu şekilde ifade edilmiştir;

- Kalkınma Ajanslarının kurulmasıyla bölgesel potansiyelleri değerlendirmek üzere yabancı sermaye yatırımlarından yararlanmaya önem verilecek, böylece ülke genelinde Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı tarafından yürütülecek tanıtım faaliyetlerini bölgesel bazda tamamlayıcı bir yaklaşım uygulanacaktır. Ayrıca illerde Yatırım Destek Ofisleri kurularak yatırımcıların izin işlemleri kolaylaştırılacaktır (DPT, 2006; 67).
- Bilgi teknolojileri sektörünün rekabet gücünün geliştirilmesi amacıyla, iç talebin geliştirilmesinin yanı sıra doğrudan yabancı sermaye yatırımları için uygun ortam oluşturulacaktır. Bu yolla sektörel bazda teknoloji transferi sağlanacak, işletmelerin uluslararası kalite sertifikasyonlarına sahip olmaları, iş yapma yetkinliklerinin geliştirilmesi ve finansmana erişimin kolaylaştırılmasına yönelik tedbirler hayata geçirilecektir (DPT, 2006; 82).

3.1.3.1 Türkiye’de yatırım ortamının iyileştirilmesi reform programı

10 – 11 Eylül 2001 tarihlerinde çeşitli kamu kuruluşları ve bakanlıklar ile özel sektörün önemli temsilcilerinin Hazine Müsteşarlığı’nın koordine etmesiyle bir araya gelerek yaptıkları çalışma sonucunda Türkiye’de yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik olarak yapılması gerekli olan reform ve düzenlemeler saptanmıştır.

Sözü edilen çalışma sonucunda ortaya konan reform programında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin olarak uygulanmakta olan kanuni mevzuatın, zaman içinde yapılan bir dizi değişiklik ve düzeltme sırasında işlevi ve önemi azalmış olan 1954 tarihli bir yasa üzerine kurulu olduğu saptanmıştır. Konuyla ilgili olarak öncelikli çözüm gerektiren sorun Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını düzenleyen tek ve kapsamlı bir mevzuatın bulunmayışıdır.

Sorunun çözümüne yönelik olarak ise, 18.01.1954 tarihli ve 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu”nun, Türkiye’deki yatırım ortamının liberal niteliğini yansıtacak daha uygun bir yasa ile değiştirilmesi için yeni bir DYSY yasa tasarısı hazırlamak amacıyla, yatırımlarla ilgili tüm yasak çerçevenin dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesi gereği ortaya konulmuştur.

3.1.3.2 2007 Yılı katılım öncesi ekonomik program

Türkiye, 26 – 27 Kasım 2000 tarihli Ekonomik ve Mali İşler Konseyi’nin (ECOFIN Council) talebine bağlı olarak, 2001 yılından itibaren Katılım Öncesi Ekonomik Program (KEP) hazırlamakta ve Avrupa Komisyonuna sunmaktadır. 2008 –

2010 dönemini kapsayan 2007 yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı, makroekonomik istikrar ve büyüme ortamının devamını sağlayacak ekonomi politikaları ile piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi ve gelecekte makroekonomik dengesizliklere yol açabilecek alanlarda olası risklerin ortadan kaldırılması için gerekli olan yapısal reformları ortaya koymaktadır (DPT, 2007; 1).

Önceki planlarda öngörülen DYSY girişlerinin cari açık açısından önemiyle ilgili olarak 2007 yılı programında şu ifadeler yer verilmiştir:

“Türkiye ekonomisinde, son yıllardaki yüksek oranlı cari açıklar, yüksek seviyede sermaye girişleri ile finanse edilmiştir. Sermaye girişlerinin kaynakları incelendiğinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önceki yıllara kıyasla önemli ölçüde arttığı gözlenmektedir. Bu artışlar ile cari işlemler açığının finansmanının kalitesinde iyileşme sağlanmıştır. Önümüzdeki dönemde, yabancı sermaye yatırımlarının beklenenin altında gerçekleşmesi durumunda cari açığın finansmanı açısından risk oluşabilecektir” (DPT, 2007; 27).

Yatırım ortamını iyileştirme çalışmaları, kamu ve özel sektör işbirliğine dayalı ulusal bir platform niteliğinde olan Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) tarafından yürütülmekte ve kurul, yatırım ortamına ilişkin konularla ilgili olarak çalışmalarını her biri yatırım ortamının farklı bir konusunda görevli 11 Teknik Komite aracılığıyla sürdürmektedir. YOİKK, Türkiye’deki yatırımlarla ilgili düzenlemeleri rasyonel hale getirmek, yatırım ortamının rekabet gücünü artıracak gerekli düzenlemeleri tespit ederek politika önerileri geliştirmek ve işletme dönemi de dahil olmak üzere yatırımın her safhasında, ulusal ve uluslararası yatırımcıların karşılaştığı idari engellere çözüm üretmek amacını taşımaktadır (DPT, 2007; 57 – 58).

3.2 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İçinde Türkiye’nin Yeri

Türkiye, yeraltı ve yerüstü zenginlikleriyle dolu geniş coğrafyası ve dinamik nüfusuyla doğrudan yabancı sermaye yatırımları için önemli potansiyele sahip bir ülkedir. Bu ihtiyaca rağmen 1954–1980 döneminde Türkiye’nin çekebildiği yabancı sermaye miktarı 200 Milyon Dolar civarındadır. Türkiye’nin dünyadaki yabancı sermaye stokundan aldığı pay %1’lerin altında kalmaktadır. Buna rağmen 2000 yılından itibaren dünya ekonomisindeki yabancı sermaye yatırımlarının artışından Türkiye’de etkilenmiştir (Güven, 2008; 76).

Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının benzer diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında, oldukça düşük bir seviyede olduğu görülmektedir. Özellikle 1980’den önceki yıllarda Türkiye’ye gelen yabancı sermaye miktarı çok azdır. 1954

yılında yürürlüğe giren ve çok liberal hükümler taşıyan 6224 sayılı Yasa'ya rağmen, 1990 yılına kadar Türkiye'ye istenilen ölçüde yabancı sermayenin gelmemiş olması, sadece yasal düzenlemeler ile ülkelerin yabancı sermayeyi çekemeyeceklerini göstermesi bakımından ilginçtir. 1980 yılından sonra görülen yabancı sermaye girişlerinin artışında temel faktör, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan Ekonomik İstikrar Kararlarıyla Türkiye'nin dışa açık bir politika izlemeye başlaması, ülkede politik ve ekonomik istikrarın yeniden sağlanması ile yabancı sermayeye uygulanan politikaların güven vermesidir (Karluk, 2000; 104).

Tablo 17. Türkiye'nin 1990 Sonrası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Değerlendirmesi

	1990 – 2000	2004	2005	2006	2007	2008
Sermaye Girişi (Milyon Dolar)	791	2.785	10.031	19.989	22.029	18,2
Sermaye Çıkışı (Milyon Dolar)	227	780	1.064	924	2.106	893

Kaynak: www.unctad.org/fdistatistics, erişim tarihi: 28.01.2009

Tablo 17'de görüldüğü üzere Türkiye 1990 yılından başlayarak yabancı sermaye girişlerini sürekli artırmıştır. Tablonun başlangıç ve bitiş yılları olan 1990 ve 2007 yılları arasında geçen 17 yıllık dönemde ise yabancı sermaye girişleri yaklaşık 3 kat artmıştır.

Uluslararası Yatırımcılar Derneği (YASED) verilerine göre 2009'un ilk çeyreği itibari ile uluslararası DYSY girişleri 2,2 milyar dolara ulaşmıştır. Geçtiğimiz yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında yüzde 50 düşüş anlamına gelen bu giriş seviyesi - yıl genelinde de benzer oranda bir düşüş olduğu takdirde - yıl sonu itibari ile 10 milyar doların altına bir gerilemeye işaret etmektedir.

3.2.1 Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye'de Dağılımı

Bu bölümde Türkiye'de yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, yıllara, sektörlere, ülkelere ve bölgelere göre dağılımı sayısal veriler ışığında incelenmiştir.

3.2.1.1 Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke ve ülke gruplarına göre dağılımı

2008 yılı içerisinde gerçekleşen nakit sermaye girişinin %68,1'i (10 milyar dolar) AB ülkeleri, %5,8'i (859 milyon dolar) ABD kaynaklıdır. Söz konusu oranlar 2007 yılı için sırasıyla %66,1 (12,7 milyar dolar) ve %21,9 (4,2 milyar dolar) olarak gerçekleşmiştir.

2008 yılı uluslararası DYSY girişlerinde orijin ülke bazında ilk 3 sırayı İngiltere (%15,5), Lüksemburg (%14,1) ve Hollanda (%12,1) almıştır. Özellikle British American Tobacco'nun Tekel'in tütün kolunu özelleştirme kapsamında satın alması İngiltere'nin ilk sırada yer almasında önemli rol oynamıştır. Lüksemburg, Migros'u alan özel hisse fonunun getirdiği sermaye ile ikinci sırada yer almıştır (YASED, 2009; 3 – 4)

Tablo 18. Ülke ve Ülke Gruplarına Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri 2007 – 2008 (Milyon Dolar)

2007				2008			
Sıra	Ülke	Sermaye	Yüzde Pay (%)	Sıra	Ülke	Sermaye	Yüzde Pay (%)
1	Hollanda	5.682	29,6	1	İngiltere	2.281	15,5
2	ABD	4.206	21,9	2	Lüksemburg	2.074	14,1
3	Yunanistan	2.263	11,8	3	Hollanda	1.778	12,1
4	Almanya	1.004	5,2	4	S. Arabistan	1.244	8,5
5	Portekiz	701	3,7	5	Almanya	1.050	7,1
6	İngiltere	688	3,6	6	ABD	859	5,8
7	Kazakistan	613	3,2	7	İspanya	825	5,6
8	İspanya	588	3,1	8	Yunanistan	778	5,3
9	Lüksemburg	586	3,1	9	Fransa	652	4,6
10	Brezilya	466	2,4	10	Avusturya	559	3,8
	Diğer	2.393	12,5		Diğer	2.579	17,5
	Toplam	19.190	100,0		Toplam	14.709	100

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2008; 12

Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, 2008 yılında kurulan 2.759 yeni yabancı sermayeli şirket/şube ve 638 şirkete yabancı sermaye iştiraki ile birlikte, Türkiye'deki toplam yabancı sermayeli şirket sayısı ise 21.079'a ulaşmıştır. 2008 yılında Türkiye'de gerçekleşen toplam 170 civarındaki birleşme ve satın alma işleminin 100'den fazlasında uluslararası yatırımcılar taraf olmuştur. Anlaşma tutarı açıklanan birleşme ve satın alma

işlemlerinin toplamı 16,3 milyar dolar olurken, açıklanmayanlara ilişkin tahminlerle birlikte, toplam birleşme ve satın alma işlemi değeri 18,5 milyar dolara ulaşmaktadır. Uluslararası yatırımcılar bu toplam değerinin yüzde 75'ini oluşturan 13,8 milyar dolarlık işlem gerçekleştirmişlerdir (YASED, 2009; 4 – 5).

Tablo 19. Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	1954-2001 (kümülatif)	2002	2003	2004	2005	2006	2007	1954-2007 (toplam)
AB Ülkeleri (25)	2.624	227	466	1.042	1.626	2.045	2.118	10.148
Almanya	885	63	148	377	494	579	579	3.125
Hollanda	432	45	69	140	199	274	260	1.419
İngiltere	325	37	67	132	329	478	463	1.813
Diğer AB Ülkeleri	982	82	182	393	604	714	816	3.773
Diğer Avrupa Ülkeleri	558	47	141	280	344	387	506	2.263
Afrika Ülkeleri	73	15	30	41	58	43	49	309
Kuzey Amerika	326	41	57	104	112	145	169	954
ABD	304	37	48	93	99	118	135	834
Kanada	22	4	9	11	13	27	34	120
Orta ve G. Amerika, Karayipler	40	2	5	13	14	10	21	105
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	970	109	269	368	398	431	527	3.072
Azerbaycan	83	13	39	55	59	83	121	453
Irak	138	27	41	51	60	79	115	511
İran	298	27	108	128	126	115	108	910
Diğer	451	42	81	134	153	154	183	1.198
Diğer Asya	302	38	110	160	172	171	277	1.230
ÇHC	88	214	44	58	33	21	42	300
Güney Kore Cum.	48	2	15	16	17	12	24	134
Diğer	166	22	51	86	122	138	211	796
Diğer Ülkeler	56	10	13	31	26	56	35	227
Toplam	4.949	489	1.091	2.039	2.750	3.288	3.702	18.308

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2008; 28

AB ülkeleri içinde ise Almanya 2007 yılı sonunda 44 adet sermayesi 500.000 dolardan büyük şirketle ilk sırada yer almaktadır. Avrupa ülkelerinin ardından ABD 12 adet 500.000 dolardan daha büyük sermayeli şirketle ikinci grupta yer almaktadır.

Tablo 20. Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sermaye Büyüklüğü Açısından Ülkelere Göre Dağılımı (2006 – 2007)

Ülkeler	2006					2007				
	<50.000\$	50.000-200.000\$	200.000-500.000\$	>500.000\$	Toplam	<50.000\$	50.000-200.000\$	200.000-500.000\$	>500.000\$	Toplam
AB Ülkeleri (25)	1.274	518	139	141	2.045	1.252	540	135	191	2.118
Almanya	353	155	42	29	579	319	173	43	44	579
Hollanda	172	55	21	26	274	151	55	16	38	260
İngiltere	308	134	16	20	478	298	116	24	25	463
Diğer AB Ülkeleri	414	174	60	66	714	484	196	52	84	816
Diğer Avrupa Ülkeleri	238	101	27	21	387	273	159	43	31	506
Kuzey Afrika Ülkeleri	18	5	1	---	24	14	14	1	1	30
Diğer Afrika Ülkeleri	12	6	1	---	19	10	6	2	1	19
Kuzey Amerika	88	31	15	11	145	112	27	14	16	169
ABD	73	26	12	7	118	90	18	13	14	135
Kanada	15	5	3	4	27	22	9	1	2	34
Orta ve Güney Amerika, Karayipler	4	3	---	3	10	19	---	---	2	21
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	232	145	35	19	431	251	179	50	47	527
Azerbaycan	41	33	4	5	83	58	40	12	11	121
Irak	38	31	6	4	79	58	41	11	5	115
İran	71	39	5		115	58	36	10	4	108
Diğer	82	42	20	10	154	77	62	17	27	183
Diğer Asya	98	45	18	10	171	142	79	26	30	277
Diğer Ülkeler	39	9	5	3	56	19	6	4	6	35
Toplam	1.976	863	241	208	3.288	2.092	1.010	275	325	3.702

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2008; 30

3.2.1.2 Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı

Türkiye'ye giren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyük bölümü hizmet ve imalat sektörlerini tercih etmektedir. Son yıllarda ise finans sektörü gerek Türkiye gerekse dünyada en çok yabancı sermaye çeken sektör olma özelliğine kavuşmuştur. Nitekim UNCTAD tarafından açıklanan 2003 – 2005 dönemi sektörlere göre dünya toplam DYSY girişleri içerisinde, 127,3 milyar dolarlık yatırımla finans sektörü ve 124,9 milyar dolarlık yatırımla iş faaliyetleri* sektörü ilk iki sırada yer almaktadır. Madencilik ve taşocaklığı sektörü 88,6 milyar dolar tutarındaki yatırımla ilk iki sektörü takip etmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2008; 11).

Tablo 21. Sektörlere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri 2007 (Milyon Dolar)

Sıra	Sektör	Sermaye	Yüzde (%)
1	Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	11.409	59,5
2	İmalat	4.199	21,9
3	Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	1.199	5,8
4	Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	905	4,7
5	Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtımı	555	2,9
6	Madencilik ve Taşocaklığı	341	1,8
7	İnşaat	260	1,4
8	Toptan ve Perakende Ticaret	181	0,9
9	Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	178	0,9
10	Oteller ve Lokantalar	26	0,1
	Diğer	17	0,1
	Toplam	19.190	100,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2008; 11

* NACE faaliyet sınıflandırmasına göre iş faaliyetleri sektöründe, hukuk, mali müşavirlik, muhasebe, hesap uzmanlığı ve vergi danışmanlığı, iş ve yönetim danışmanlığı ile piyasa ve kamuoyu araştırma faaliyetleri; holdingler; mimarlık, mühendislik ile ilgili teknik danışmanlık faaliyetleri; teknik test ve analiz faaliyetleri; reklam hizmetleri; işe girecek kişilerin seçimi ve yerleştirilmesi faaliyetleri; soruşturma ve güvenlik faaliyetleri; bina temizleme faaliyetleri (endüstriyel amaçlı temizlik) ve başka yerde sınıflandırılmış, çeşitli iş faaliyetleri alt sektörleri yer almaktadır.

Dünya ekonomisindeki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına ilişkin yayımlanan en son veriler 2006 yılına aittir. Dünyada 2006 yılında 1,3 trilyon dolar tutarında uluslararası DYSY gerçekleşmiştir. Bu şimdikiye kadar kaydedilen en yüksek ikinci değerdir. Bir önceki yıla göre %38 oranında gerçekleşen bu artışa, özellikle madencilik sektöründeki yoğunlaşma sebep olmuştur. 2005 – 2006 yıllarında petrol sektöründeki sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemleri, madencilik sektörü ortalamasının iki katına (yaklaşık 63 milyon dolar) ulaşmıştır. 2006 yılında gerçekleşen 5 büyük birleşme ve satın alma işleminin ikisi madencilik sektöründe gerçekleşmiştir. Sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemleri dikkate alındığında imalat sektörü 2002 – 2006 yıllarında gerçekleşen %31 pay ile önceki dönemlere göre bir düşüş kaydetmektedir. Kimya ve otomotiv sektörlerinde 1990 – 2005 yıllarında bir artış gözlemlenmiştir (UNCTAD, 2008; 9).

Türkiye’de kimya sektörü, dünyadaki artışa paralellik göstererek uluslararası DYSY girişleri açısından son iki yılda ilk beş sektör arasında yer almıştır. Türkiye’de 2007 yılında ulaştırma, depolama ve haberleşme sektöründeki yatırımlarda bir artış görülmüş ve sektör en fazla DYSY çeken ilk beş sektör arasına girmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2008; 52).

Tablo 22. En Fazla Uluslararası Doğrudan Yatırım Çeken Beş Sektördeki Doğrudan Yatırım Girişleri 2002 – 2007 (Milyon Dolar)

Sektörler	2002	2003	2004	2005	2006	2007
1- Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	260	51	69	4.018	6.956	11.409
2- Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	1	2	639	3.285	6.700	1.119
3- Kimyasal Madde ve Ürünler	9	9	39	174	602	1.103
4- Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	0	6	3	29	99	905
5- Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı	0	0	1	53	125	766
Diğer	352	677	540	979	3.163	3.888
Toplam	622	745	1.291	8.538	17.645	19.190

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2008; 53

Tablo 23. Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörler	1954 – 2001 (kümülatif)	2002	2003	2004	2005	2006	2007	1954 – 2007 (toplam)
Tarım, Avcılık, Ormanlık ve Balıkçılık	83	5	25	33	34	47	52	279
Madencilik ve Taşocakçılığı	79	18	12	34	54	48	82	327
İmalat Sanayi	1.297	75	264	356	433	469	500	3.394
Gıda ve İçecek	137	7	21	52	38	45	34	334
Tekstil	122	13	62	55	71	50	49	422
Kimya	162	7	28	44	41	47	54	383
B.Y.S. Makine ve Teçhizat	97	7	20	23	27	50	48	272
Motorlu Kara Taşıtı	116	5	16	18	21	12	19	207
Diğer İmalat	663	36	117	164	235	165	296	1.776
Elektrik, Gaz ve Su	58	6	8	16	11	45	76	220
İnşaat	176	21	31	130	334	428	512	1.632
Toptan ve Perakende Ticaret	1.736	204	427	860	765	815	828	5.635
Oteller ve Lokantalar	541	42	60	76	171	213	224	1.327
Ulaştırma, Haberleşme	378	46	96	216	248	274	309	1.567
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	332	37	91	226	519	708	891	2.804
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	269	35	77	92	181	241	228	1.123
Toplam	4.949	489	1.091	2.039	2.750	3.288	3.702	18.308

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2008; 27

2005 ve 2006 yıllarında faaliyette bulunan sırasıyla 2.750 adet ve 3.288 adet uluslararası sermayeli şirketin sektörel dağılımında; toptan ve perakende ticaret, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri ile imalat sanayi sektörleri ilk üç sırada yer almaktadır. 2007 yılında ise 3.702 adet uluslararası sermayeli şirketin sektörel dağılımında gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri, toptan ve perakende ticaret, inşaat ile imalat sanayi sektörlerinin önde gelen faaliyet alanları olduğu görülmektedir.

Dünya genelinde gözlenen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hizmetler sektöründe yoğunlaşması eğilimi, Türkiye açısından da önemli oranda geçerlilik taşımaktadır. İmalat sanayi sektörü 2004 yılına kadar toptan ve perakende ticaret sektörünü takip ederken, 2005–2007 yıllarında ise gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri sektöründen sonra yer almaya başlamıştır. 2007 yılında imalat sanayinde faaliyette bulunan uluslararası sermayeli şirketler arasında kimyasal madde ve ürünler imalatı birinci sırada yer alırken, bunu tekstil ürünleri imalatı ile makine ve teçhizat imalatı izlemektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2008; 27).

3.2.1.3 Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yıllara göre dağılımı

Kalkınma için gerekli sermaye birikimini yurtiçi kaynakların yetersizliği nedeniyle dış borçlanma ve DYSY girişleri ile sağlamaya çalışan Türkiye’de 1980 yılına kadar kayda değer bir artış göstermeyen DYSY izinleri, 1980’de 97 milyon dolardan 1981’de 337 milyon dolara yükselerek büyük bir sıçrama kaydetmiştir. İkinci büyük sıçrama, 1986’da yapılan mevzuat değişikliği ile gerçekleşmiş ve 1986 yılında 364 milyon dolar olan DYSY izinleri 1987’de 655 milyon dolara çıkmıştır. 1992 yılında yapılan mevzuat değişikliği ve Tek Avrupa Senedi ile AB iç pazarının bütünleşmesi öncesinde tüm dünyayı etkileyen şirket birleşmeleri ve satın almalarının Türkiye’ye de yansmasıyla ilk kez 2 milyar Dolar seviyesine ulaşılmış ve nihayet 1995 yılında da 3 milyar Dolar seviyesine gelinmiştir. 1997 – 1999 döneminde ortalama 1,7 milyar dolar tutarında izinlerle 1999 yılı sonuna kadar verilen izinlerin toplamı 25,6 milyar Dolara ulaşmıştır (DPT, 2000a, 9).

Tablo 24. Türkiye'ye Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi ve Yabancı Sermayeli İşletmelerin Sayısı

	Uluslararası Sermayeli İşletme Sayısı (Adet)	Sermaye Girişi (Milyon Dolar)	Uluslararası Sermayeli İşletme Sayısındaki % Değişim	Sermaye Girişindeki % Değişim
1954–1999	4.050	9.660	---	---
2000	437	982	---	---
2001	462	3.352	5,7	241,3
2002	489	1.133	5,8	-66,2
2003	1.091	1.752	123,1	54,6
2004	2.039	2.885	86,9	64,7
2005	2.750	10.029	34,9	247,6
2006	3.288	19.918	19,6	98,6
2007	3.702	21.873	12,6	9,8
Toplam	18.308	71.584	---	---

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2008; 20

2007 yılında Türkiye'de 3.051 adet uluslararası sermayeli şirket ve şube kurulmuş, 651 adet yerli sermayeli şirkete de uluslararası sermaye iştiraki gerçekleşmiştir (Tablo 24). 2006 yılında ise 2.635 adet uluslararası sermayeli şirket ve şube kurulmuş, 653 adet yerli sermayeli şirkete uluslararası sermaye iştiraki gerçekleşmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2008; 20).

Tüm dünya genelinde incelendiğinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemli bir kısmını yeni yatırımlardan çok, sınır ötesi birleşmeler ve satın almalar oluşturmaktadır. Türkiye'nin yabancı sermayeyi çekmedeki başarısı yıllara göre artış gösterirken birleşme ve satın alma faaliyetleri de aynı şekilde artış göstermiştir. Buna karşılık Türkiye'nin bu alanda dünya çapında gerçekleşen yatırımlardan aldığı pay oldukça düşüktür.

Tablo 25. Türkiye'nin Satın Alma ve Birleşme Faaliyetlerindeki Değerlendirmesi

	Satışlar				Satın Almalar			
	1990-2000	2005	2006	2007	1990-2000	2005	2006	2007
Türkiye	112	12.889	16.058	16.468	39	1.733	1.814	1.585
Yunanistan	125	3.170	7.578	5.795	51	2.285	7.124	811
İsrail	323	2.508	8.227	1.094	126	1.456	9.400	5.376
Gelişmekte Olan Ülkeler	16.531	122.473	171.811	179.211	12.806	90.479	151.605	178.438
Dünya	159.269	929.362	1.118.068	1.637.107	159.269	929.362	1.118.068	1.637.107

Kaynak: www.unctad.org/fdistatistics, erişim tarihi: 28.01.2009

2007 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de 18.308 adet uluslararası sermayeli şirket faaliyette bulunmaktadır. Bu şirketlerin 14.943 adedi uluslararası sermayeli şirket ve şube kuruluşu, 3.365 adedi ise yerli sermayeli şirketlere yapılan uluslararası sermaye iştirakidir (Tablo 26). Aynı yılın sonunda Türkiye'de 18.308 adet uluslararası sermayeli şirket faaliyette bulunmakta ve 2004 yılından itibaren uluslararası sermayeli işletme sayısı ortalama %22,4'lük artış göstermiştir.

Tablo 26. Yıllar İtibariyle Kuruluş Türlerine Göre Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısı

Yıl	Yeni	İştirak	Şube	Toplam
1954–1999 (Kümülatif)	3.357	550	143	4.050
2000	305	115	17	437
2001	320	114	28	462
2002	354	113	22	489
2003	851	208	32	1.091
2004	1.515	460	64	2.039
2005	2.191	501	58	2.750
2006	2.571	653	64	3.288
2007	2.991	651	60	3.702
Toplam	14.455	3.365	488	18.308

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2008; 17

3.2.1.4 Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının illere göre dağılımı

2007 yılı sonu itibariyle Türkiye'ye giriş yapan toplam 19.094 milyon dolarlık uluslararası sermayenin 17.033,9 milyon dolarlık kısmını yani %89,21'ini alan İstanbul illere göre dağılımında ilk sırada yer almaktadır. İstanbul'u 603,8 milyon dolar ve %3,16'lık payla Ankara izlemektedir. Bu tablo Türkiye'nin gelişme düzeyinin bölgeler arasında büyük farklılıklar göstermesini ortaya koyması bakımında da oldukça önemlidir. Türkiye'de 2007 yılında uluslararası sermaye girişlerinden en yüksek payı alan ilk 18 ilden geriye kalan 2,6 milyon dolarlık miktar yani %0,01'lik pay illerin geri kalanı arasında paylaşılmaktadır.

Tablo 27. İllere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişleri 2007 (Milyon Dolar)

İller	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı	Yüzde	İller	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı	Yüzde
İstanbul	17.033,9	89,21	Uşak	6,9	0,04
Ankara	603,8	3,16	Manisa	4,7	0,02
Kocaeli	463,0	2,42	Adana	4,0	0,02
Bursa	424,4	2,22	Karaman	3,5	0,02
İzmir	292,6	1,53	Kırklareli	3,4	0,02
Hatay	100,1	0,52	Muğla	3,3	0,02
Denizli	54,7	0,29	Konya	1,9	0,01
Mersin	51,5	0,27	Iğdır	1,0	0,01
Tekirdağ	19,7	0,10	Diğer	2,6	0,01
Antalya	19,1	0,10	Toplam	19.094,0*	100,00

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2008; 14

Uluslararası DYSY ile ilgili şirket ve yatırım projesi sayısı gibi diğer göstergeler, DYSY girişine kıyasla Türkiye genelinde il bazında daha dengeli bir dağılım göstermektedir. Uluslararası sermayeli işletmelerin merkezlerinin çoğunlukla büyük illerde kayıtlı olması sebebiyle DYSY girişleri büyük şehirlerde yoğunlaşmış görünmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2008; 14 – 15).

* TCMB'nin yeniden yatırımda kullanılan kazançlar için yaptığı tahmin hariç tutulmuştur.

Tablo 28'e göre 1954 ile 2009 yılları arasındaki dönemde toplam 21.856 adet uluslararası sermayeli işletmenin illere göre dağılımında 11.959 adet işletme ile İstanbul birinci sırada yer almaktadır. Antalya 2.820 adet, Ankara 1.464 adet ve İzmir 1.296 adet ile diğer en fazla uluslararası sermayeli işletmenin faaliyette bulunduğu illerdir. Eskişehir ise 45 adet işletme ile 16. Sırada yer almaktadır.

Tablo 28. Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının İllere Göre Dağılımı (İlk 10 İl)

Sırası	İl	Şirket Sayısı (1954 – 2009)	Toplam Uluslararası Sermayeli Şirket İçindeki Payı (%)
1	İstanbul	11.959	54,7
2	Antalya	2.820	12,9
3	Ankara	1.464	6,7
4	İzmir	1.296	5,9
5	Muğla	1.238	5,6
6	Bursa	438	2,0
7	Aydın	399	1,8
8	Mersin	373	1,7
9	Kocaeli	264	1,2
10	Adana	173	0,8
16	Eskişehir	45	0,2
	Diğer İller	1.387	6,5
	Toplam	21.856	100

Kaynak:

http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/%c4%b0statistikler/Uluslararası%c4%b1%20Do%c4%9frudan%20Yat%c4%b1r%c4%b1m%20%c4%b0statistikleri/Di%c4%9fer/F%c4%b0RMA_L%c4%b0STES , erişim tarihi: 08.09.2009

Tablo 29'a göre 18.308 adet uluslararası sermayeli işletmenin %54,9'unun faaliyette bulunduğu İstanbul ilinde; uluslararası sermayeli işletmelerin en yoğun olduğu alanlar sırasıyla toptan ve perakende ticaret (3.698 adet), imalat sanayi (2.026 adet), gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri (1.401 adet) sektörleridir.

Tablo 29. Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Faaliyette Buldukları İllerde Sektörlere Göre Dağılımı (1954 – 2007)

Sektörler	İstanbul	Antalya	Ankara	Muğla	İzmir
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	69	58	17	13	33
Madencilik ve Taşocakçılığı	116	14	61	3	37
İmalat Sanayi	2.026	131	185	26	288
Gıda ve İçecek	163	23	16	4	41
Tekstil	282	6	10	4	25
Kimya	268	13	9	1	27
B.Y.S Makine ve Teçhizat	167	1	20	1	25
Motorlu Kara Taşıtı	81	---	9	---	13
Diğer İmalat	1.065	88	121	16	157
Elektrik, Gaz ve Su	105	13	57	1	22
İnşaat	506	481	137	186	80
Toptan ve Perakende Ticaret	3.698	317	357	87	368
Oteller ve Lokantalar	421	413	64	241	65
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	959	225	61	124	68
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	1.401	526	181	398	102
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	752	105	104	44	57
Toplam	10.053	2.283	1.224	1.123	1.120

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2008; 34

3.2.2 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Kararı Verilmesinde Etkili Olan Faktörler Açısından Türkiye'nin Konumu

Türkiye'nin DYSY çekme potansiyeli üzerine sıkça olumlu değerlendirmeler yapılmaktadır. Nitekim ABD Dış Ekonomik İlişkiler Müsteşarlığı 1994 yılında, "Ten Big Emerging Market" stratejisi çerçevesinde Türkiye'yi 10 büyük gelişen pazar içerisine dahil etmiştir. Buna göre; Türkiye, Meksika, Brezilya, Arjantin, Güney Afrika

ve Polonya arasında, en önemli pazarlar arasında değerlendirilmektedir. Stratejinin 2010 yılı için öngörüsü ise, bu 10 ülkenin Avrupa ve Japonya'nın toplam hacmine ulaşması şeklindedir. Öngörü, Türkiye hariç, diğer dokuz ülke büyük bir isabetle gerçekleştirmiştir. Bu da, stratejinin öngörülerinde yüksek isabet şansına sahip olduğunu göstermektedir (DPT, 2000a;16). Buna rağmen Türkiye, güven duymada, geleceğe dönük umut sıralamalarında, işgücü verimliliğinde, Ar-Ge ve teknoloji harcamalarında, para biriminin değerinde, DYSY çekmede, yatırım yapmaya uygunluk endeksinde, ekonomik özgürlük endeksinde ve rekabet gücü sıralamasında dünya ülkeleri sıralamasında son sıralarda yer almaktadır. Buna karşılık, rüşvette, yolsuzlukta şeffaflık eksikliğinde, gelir dağılımı dengesizliğinde, devlet bürokrasisinin hantallığında, makro ekonomik ve politik istikrarsızlıkta ilk sıralarda yer almaktadır (Duran, 2002; 73).

Ancak Türkiye, Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki büyük piyasalara yakınlık, 70 milyonluk bir iç piyasa, nispeten düşük işgücü maliyetleri, iyi eğitilmiş bir yönetici sınıfı, sağlam bir telekomünikasyon altyapısı gibi avantajları ile yatırımcılar açısından cazip bir ülke görünümü sergilerken diğer açıdan kendisi çok başarısız bir yabancı yatırım performansına mahkum eden baskın karakterli zayıflıkların bir arada olduğu bir ülke görünümü sergilemektedir (Oksay, 2000; 10).

Türkiye, Dünya Bankası tarafından her yıl düzenlenen ve ülkeleri yeni yatırımların yapılmasında sağladıkları kolaylıkları göz önünde bulundurarak değerlendiren "Doing Business Report" isimli çalışmaya göre iş ortamı açısından 181 ülke içinde 2009 yılı raporunda 59. sırada yer almıştır. Uluslararası piyasalarda Türkiye'nin rakibi konumunda bulunan Kore, Brezilya, Romanya Meksika, Macaristan ve Polonya arasında en iyi performansı dünya sıralamasında 23. sırada yer alan Kore gösterirken Türkiye 5. sırada yer almıştır (World Bank, 2009; 6). Türkiye'nin rakibi konumundaki bu ülkelerle olan ayrıntılı karşılaştırılması Tablo 30'de sunulmuştur.

Tablo 30. Seçilmiş İş Ortamı Göstergelerine Göre Türkiye ve Rakip Ülkelerin Performansları

	Kapsamı	Gösterge	G.Kore	Macaristan	Romanya	Meksika	Türkiye	Polonya	Brezilya	En Başarılı Ülke
İŞ ORTAMI	181 Ülke Arasında Ülke Sırası		23	41	47	56	59	76	125	Kore
1. İşletme Kuruluşu	Bürokrasi ve maliyeti	İşlem Sayısı	10	4	6	9	6	10	18	Macaristan
		İş. Maliyeti (1)	16,9	8,4	3,6	12,5	14,9	18,8	8,2	Romanya
2. Lisans ve İzin	İnşaat, elektrik, su, gaz, telefon, işlem maliyeti	İşlem Sayısı	7	4	8	5	6	6	14	Macaristan
		İş. Maliyeti (1)	5,1	11,0	2,4	4,8	3,0	0,5	2,7	Polonya
3. İşe Alma / İşten Çıkarma	İstihdam esnekliği ve işe giriş/çıkış maliyeti	İşe Alma Zorluğu (2)	44	0	67	33	44	11	78	Macaristan
		İşten Çıkarma Zorluğu (2)	30	10	40	70	30	40	0	Brezilya
4. Emlak Alım / Kayıt	Tapu işlemi / maliyeti	İşlem Sayısı	13	31	17	12	25	30	18	Meksika
		İş. Maliyeti (3)	154,6	10,3	91,2	131,0	249,3	137,0	46,7	Macaristan
5. Kredi Temini	Teminat / bilgi sistemi	Yas. Hak. En. (4)	7	7	8	4	4	8	3	Romanya / Polonya
		Bilgi En. (5)	6	5	5	6	5	4	5	G. Kore/Meks.
6. Yatırımcı Koruması	Şeffaflık / ortakların Hakları	İş. Açık. En. (4)	7	2	9	8	9	7	6	Romanya / Türkiye
		Yat. Kor. En. (4)	5,3	4,3	6,0	6,0	5,7	6,0	5,3	Romanya / Meksika / Polonya
7. Vergi Ödeme	Bürokrasi / vergi yükü	İşlem Sayısı	14	14	113	27	15	40	11	Brezilya
		Vergi Yükü (6)	33,7	57,5	48,0	51,5	45,5	40,2	69,4	G. Kore
8. Dış Ticaret	Belge sayısı / bürokrasi	İhr. Belge Sayısı	4	5	5	5	7	5	8	G. Kore
		İth. Belge Sayısı	6	7	6	5	8	5	7	Meksika
9. Ticari Sözleşme	Yaptırım gücü / maliyeti	İşlem Sayısı	35	33	31	38	35	38	45	Romanya
		Maliyeti (7)	10,3	13,0	19,9	32,0	18,8	12,0	16,5	G. Kore
10. İşletme İflası	Yargı etkinliği / maliyeti	Süre (Yıl)	1,5	2,0	3,3	1,8	3,3	3,0	4,0	G. Kore
		Tahsil Oranı (8)	80,5	38,4	29,5	64,2	20,2	29,8	17,1	G. Kore

Kaynak: World Bank, Doing Business Report 2009'dan elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

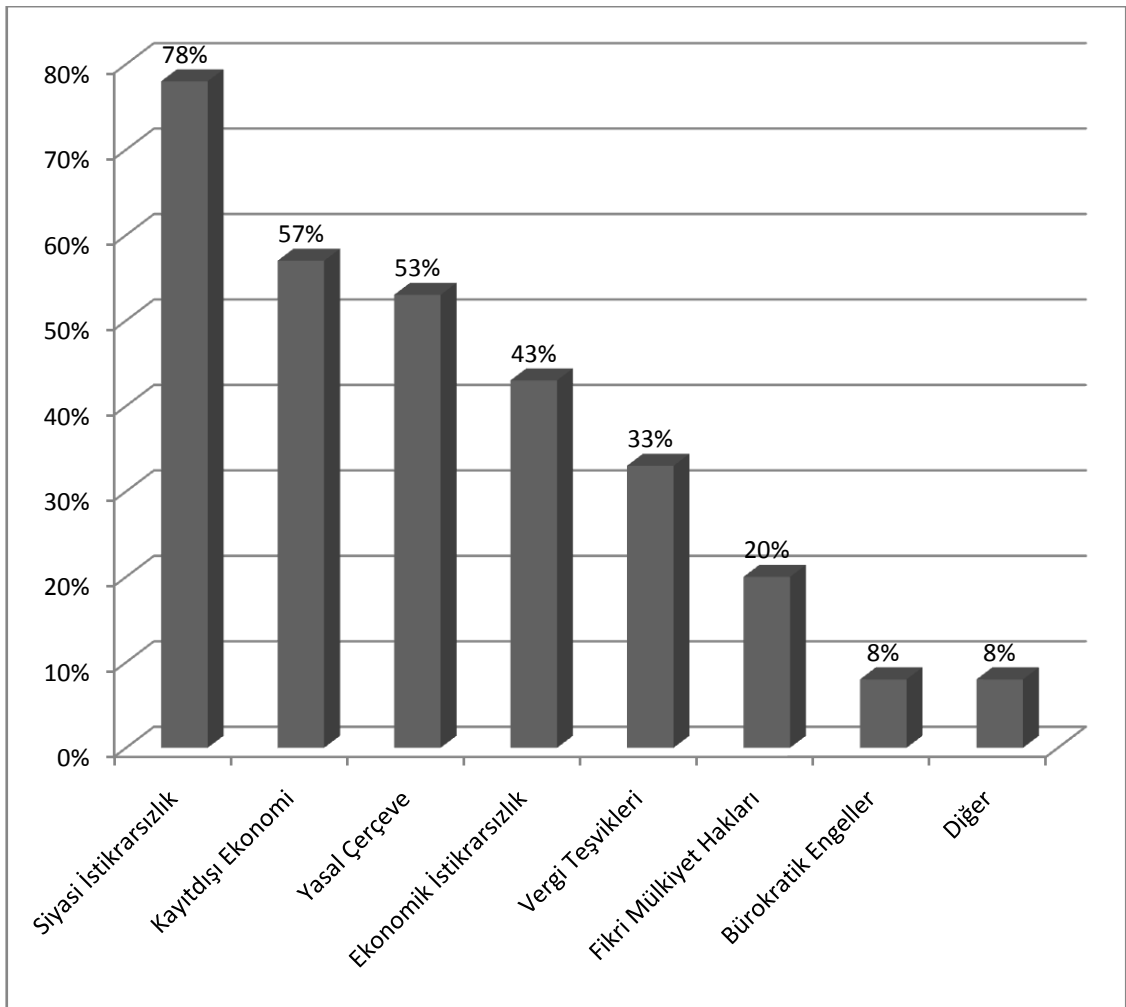
(1) Kişi Başına gelirin yüzdesi	(5) 0 – 6 arasında, yüksek değer olumlu
(2) 0 – 100 arasında, düşük değer olumlu	(6) Vergi ödemelerinin brüt kâra oranı
(3) Emlak değerinin yüzdesi	(7) Borcun Yüzdesi
(4) 0 – 10 arasında, yüksek değer olumlu	(8) 1 dolarlık alacak karşılığı cent

Tablo 30'dan elde edilen verilerle yabancı sermayeye yatırım ortamı sunmada Türkiye'nin avantajlı ve dezavantajlı olduğu konuları şu şekilde sıralamak mümkündür;

- İşletmenin kuruluş aşamasında karşılaşılan maliyet, kişi başına düşen gelirin % 14,9'u ile Türkiye'de oldukça yüksek bulunmaktadır. Ancak kuruluş için gereken 6 adet işlem ile Türkiye rakipleri arasında makul bir konumda bulunmaktadır.
- Lisans ve izin işlemlerinin alt bileşenlerini oluşturan inşaat ruhsat ve izin alımı ile iş yeri için gerekli olan elektrik, su, doğalgaz gibi altyapı bileşenleri için gereken işlem sayısı ve bu işlemlerin maliyetleri geçen yıllara kıyasla çok iyi bir konuma gelmiş olmakla birlikte Türkiye'nin rekabet gücünü artırması yönünde hâlâ geliştirilmesi gereken bir noktadır.
- İşten çıkarma noktasında Türkiye gereken prosedürün azlığı ve maliyetlerin düşüklüğü ile rakipleri arasında en düşük 2. ülke konumundadır. İşe alımlarda ise Macaristan ve Polonya gibi rakiplerinin gerisinde kalmaktadır.
- Emlak alımları yada kiralaması konusunda ise Türkiye oldukça kötü bir performans göstermektedir. Tapu almak için gereken 25 adet işlem rakipleri arasında en yükseklerden birisidir.
- Kredi alımında alacaklı ve borçlunun haklarının değerlendirmesinde Türkiye, Brezilya ile birlikte en zayıf ülkedir. Ancak kredi temini için gereken bilgi sisteminin kapsamı ve kalitesi yüksektir.
- Yatırımcıların haklarının korunması bakımından Türkiye hem rakipleri hem de genel sıralama içinde oldukça iyi bir pozisyonda bulunmaktadır.
- İşletmelerin ödedikleri vergi kalemlerinin sayısı bakımında Türkiye'nin bulunduğu yer avantajlı olmakla birlikte, ödenen vergi yükünün brüt kâra oranı Polonya ve Güney Kore'den daha yüksektir.
- İhracat ve İthalat yapmak için gereken belge sayıları karşılaştırıldığında Türkiye, Brezilya ile birlikte en son sırada yer almaktadır.
- Ticari sözleşme yaptırım gücü ile ilgili gereken işlem sayıları kıyaslandığında Türkiye rakipleri arasında 3. sırada yer almaktadır. Ancak bu işlemlerin maliyetleri göz önüne alındığında aynı avantajı sürdürmek mümkün olmamaktadır.

- İşletmelerin iflas işlemleri için gereken sürenin uzunluğu noktasında bir kez daha Türkiye ve Brezilya en kötü performansı göstermektedir. Ancak alacakların tahsili noktasında Türkiye, Brezilya'dan daha iyi noktadadır.

YASED tarafından yılda iki defa Türkiye'deki yatırım ortamının değerlendirilmesine yönelik olarak gerçekleştirilen Barometre Anket Çalışması'nın 2008 sonuçlarına göre Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önündeki engeller Şekil 8'de sunulmuştur;

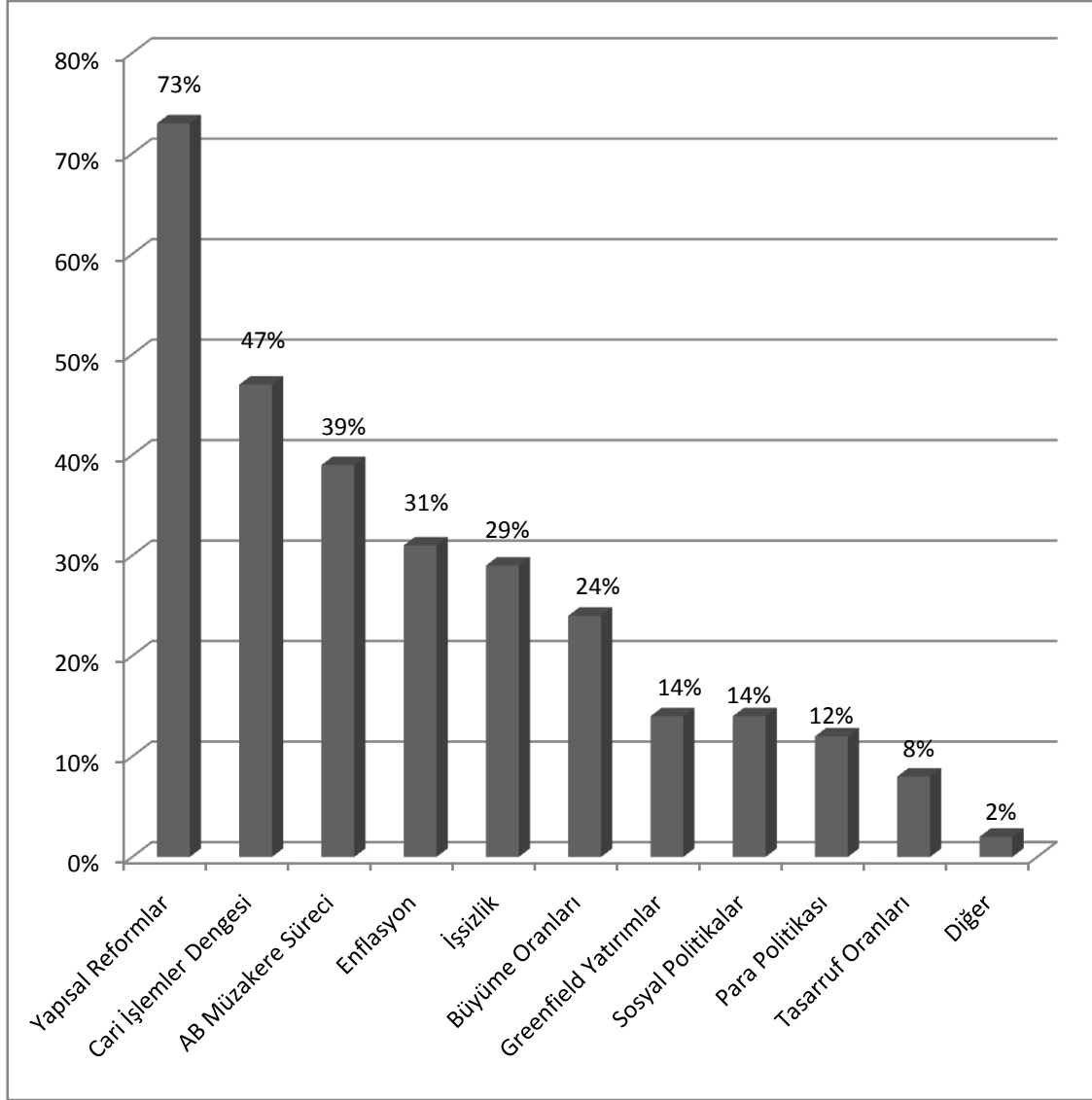

Şekil 8. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önündeki Engeller

Kaynak: YASED, 2008; 5

YASED tarafından yapılan çalışmanın Şekil 8'de ortaya konan sonuçlarına göre Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasının önündeki en büyük

sorun hâlâ siyasi istikrarsızlıktır. Ayrıca aynı çalışmada kayıt dışı ekonomi ve yasal çerçeve gibi yapısal sorunların etkisinin ortadan kaldırılmasına yönelik yapısal reform çalışmaları yabancı sermaye tarafından öncelikle üzerinde durulması gereken konu olarak belirtilmiştir.

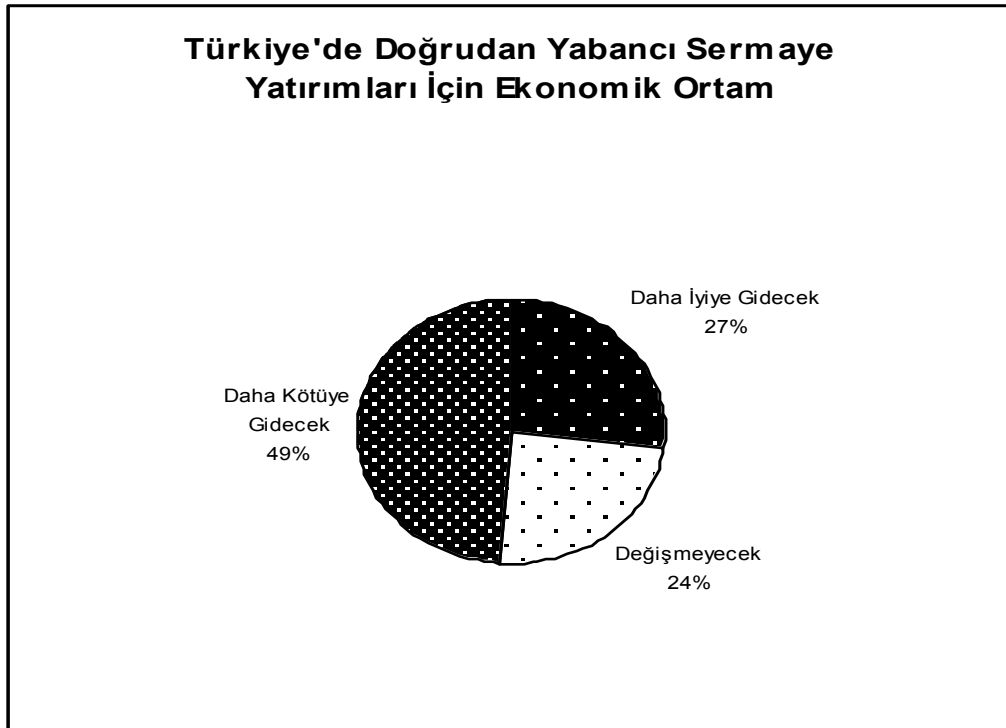
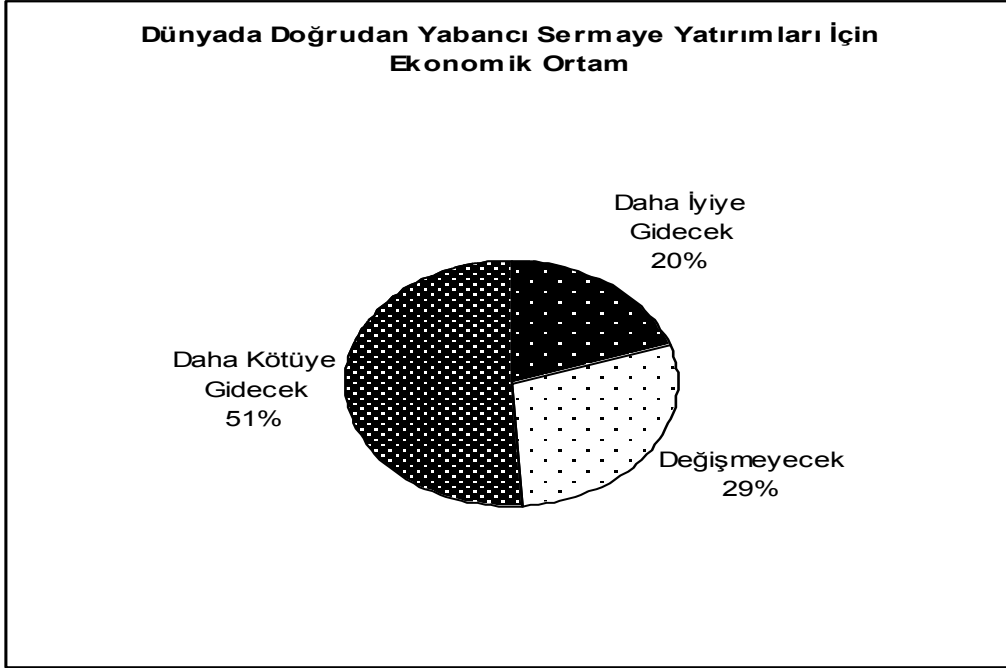

Şekil 9. Hükümetin Önümüzdeki Dönemde Öncelik Vermesi Gereken Konular

Kaynak: YASED, 2008; 5

Barometre 2008 II, anketinin verdiği sonuçların 2008 yılı başında gerçekleştirilmiş olan Barometre 2008 I, çalışması ile karşılaştırılması ile elde edilen sonuçlardan dikkat çekici olanları, ekonomik istikrarın küresel krizin de etkisiyle daha

kötü bir duruma yöneleceği ve yapısal reformlarda hükümetin performansının artmak yerine durağan ve negatif yönde gelişeceği noktalarında öngörülmesidir.

Şekil 10. 2008 Yılında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Ortamına Yönelik Beklentiler

Kaynak: YASED, 2008; 4.

UNCTAD'ın hazırladığı Dünya Yatırım Raporlarında her sene yer verilen uluslararasılaşma endeksi (Transnationality index), söz konusu ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ne ölçüde yararlanabildiğini ortaya koyan önemli veri kaynaklarından birisidir. 2008 yılı raporunda da yer verilen son çalışma 2005 yılında yapılmıştır. 2005 yılı uluslararasılaşma endeksinde Türkiye gelişmekte olan ülkeler arasında 23. sırada yer almaktadır. Bu sıralamada Türkiye'nin arkasından 9 ülke daha sıralanmış olup bunlar içinden Türkiye'ye yakın sonuçlar elde eden Brezilya 24. ve Çin 25. sırada yer almaktadır. Listenin son sırasında ise Hindistan bulunmaktadır (UNCTAD, 2008; 12).

DYSY çekme noktasında Türkiye'nin genel görünümünü bu şekilde özetlemek mümkündür. Çalışmanın bu aşamasında Türkiye'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımlara ev sahipliği yapmada gösterdiği performansı etkileyen önemli faktörlerin olumlu ve olumsuz yönleri açıklanmaya çalışılacaktır.

3.2.2.1 Türkiye – AB Gümrük Birliğinin etkileri

Türkiye AB üyesi ülkelerin işletmeleri için zengin doğal kaynakları, genç nüfus yapısının sağladığı geniş işgücü kaynakları, gelişime açık iç pazarı, Orta Doğu ve Kafkaslara olan coğrafi yakınlığı ile yatırımlar yönelik cazip bir ülke konumundadır. Ancak bütün bu olumlu özellikleri Türkiye'nin özellikle Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesinden sonra yabancı sermaye girişlerinin artmasına yönelik koyduğu yüksek hedeflere ulaşmasına yetmemiştir.

Türkiye, Gümrük Birliği sürecinde, kalkınma hızının artırılabilmesi için özellikle iki alanda umutlu idi. Birincisi Türkiye'de yabancı sermaye yatırımların artacağı beklentisi, ikincisi AB fonlarından sağlanacak yardımları. Yunanistan, İspanya ve Portekiz deneyimleri de bu iki kaynağın önemini Türkiye'ye göstermiştir. Türkiye aynı koşullar altında bugüne kadar tek başına yüklendiği dışa açılma maliyetini düşürmüş olacaktı. Ancak 1996'dan beri devam eden Gümrük Birliği sürecinde bu iki hedefe ulaşılammıştır (Aykaç ve Parlak, 2002; 128). Türkiye'ye yıllar itibariyle giren yabancı sermaye miktarı ve yabancı sermayeli işletme sayısı Tablo 31'de verilmiştir.

Tablo 31. Yıllara Göre Türkiye'ye Giren Yabancı Sermaye Miktarı ve Yabancı Sermayeli İşletme Sayısı

Yıllar	Fiili Giriş (Milyon Dolar)	Yabancı Sermayeli İşletme Sayısı
1990	1005	267
1991	1041	207
1992	1242	224
1993	1016	276
1994	830	331
1995	885	421
1996	772	486
1997	805	465
1998	940	417
1999	783	378
2000	982	437
2001	3352	462
2002	1133	489
2003	1752	1091
2004	2785	1948
2005	10031	2613
2006	20185	3169
2007	22046	3629
2008	18171	3397

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://831679608c6ba2da641258f88362f886>, erişim tarihi: 22.05.2009

Tablo 31'de gösterilen verilere göre Türkiye'ye yabancı sermaye girişi yıllar içinde istikrarsız bir seyir izlemektedir. Fakat Gümrük Birliği'nin gerçekleştiği yıl olan 1996'den sonra gerçekleşen yabancı sermaye girişlerine bakıldığında 2001 yılında yaşanan büyük artış dışında son yıllara gelene kadar beklenen yabancı sermaye girişi gerçekleşmemiştir. Ancak, tablonun 2003'ten itibaren değişmeye başladığı söylenebilir. Düzelen makroekonomik göstergeler ve siyasi istikrarın sağlanması tablonun

düzelmesinde en önemli etkenler olmuştur. Ayrıca, temel sorunlardan birini oluşturan mevzuat açısından da 1954 yılına dayanan 6224 sayılı eski kanunun yerine, Temmuz 2003'te 4875 sayılı yeni bir Doğrudan Yabancı Yatırım Yasası kabul edilmiştir.

Tablo 32'de 2004 yılında Avrupa Birliği'ne katılan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Türkiye'ye giren doğrudan yabancı sermaye yatırımları karşılaştırılmaktadır. Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan, Türkiye ile kıyaslandığında çok yüksek miktarda DYSY girişinden faydalanmaktadır. Bunun sebebi, bu ülkelerin yabancı yatırımcılara Türkiye'den daha iyi koşullar sağlamalarıdır. Bu durumun diğer bir önemli nedeni de yabancı sermayeyi çekme konusunda Türkiye'nin rakibi olan bu ülkelerin Gümrük Birliği ve Avrupa Birliği'ne giriş süreçlerini Türkiye'den farklı biçimde gerçekleştirmiş olmaları ve söz konusu ülkelere sağlanan siyasi desteğin Türkiye'ye kıyasla daha fazla olmasıdır. Türkiye dışında, aday ülkeler arasında en problemlili ülke olarak gösterilen Polonya, 2003 yılına kadar 12 yıllık bir dönemde toplam 51 milyar dolar DYSY girişinden faydalanmıştır. Almanya'nın Polonya'yı üyelik konusunda desteklemesi, Polonya'nın bu derece yüksek doğrudan yabancı sermaye yatırımdan faydalanmasında önemli rol oynamıştır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2004; 20).

Tablo 32. Türkiye ile Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Karşılaştırılması (milyar dolar)

Ülke	1995	1998	1999	2000	2001	2002	2003
AB'ye katılmış Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri	12,2	16,7	18,6	20,3	18,4	22,6	11,5
Çek Cumhuriyeti	2,6	3,7	6,3	5,0	5,6	8,5	2,6
Macaristan	5,1	3,8	3,3	2,8	3,9	2,8	2,5
Polonya	3,7	6,4	7,3	9,3	5,7	4,1	4,2
Slovakya	0,3	0,7	0,4	1,9	1,6	4,1	0,6
Türkiye	2,9	1,6	1,7	3,5	2,7	2,2	1,2
Dünya Geneli	335,7	690,9	1806,8	1388,0	817,6	678,8	559,6
AB	114,6	249,9	479,4	671,4	357,4	374,0	295,2

Kaynak: UNCTAD, 2004; 72

Sonuç olarak Türkiye AB ile gerçekleştirdiği Gümrük Birliği'nin avantajlarını verimli kullanamamış ve yabancı sermayeyi ülkeye çekme konusunda başarısız bir performans ortaya koymuştur. Sonraki başlıklarda açıklanan ve Türkiye'nin yabancı sermaye performansını etkileyen faktörler gümrük birliğinden beklenen verimin sağlanamamasında da etkili olmuştur.

3.2.2.2 Uluslararası Tahkim ve Türkiye

DYSY kararı alan bir yabancı işletmenin, ekonomik ve siyasi istikrarın yanında bu kararı almasındaki önemli etkenlerden biri de, yatırım yapacağı ülkedeki hukuk sisteminin ve adalet mekanizmasının işleyişidir. Bu alanlarda, işleyişte yaşanan aksaklıklar ve ihtisaslaşma eksiklikleri yabancı yatırımcı için önemli bir caydırıcı unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancı yatırımcının, yatırım yaptığı ülkede karşılaşacağı hukuki muameleyi bilmesi bu anlamda, yatırım kararı vermesinde önemli rol oynamaktadır (Ormanoğlu, 2004; 23).

Yatırımlar ve uluslararası tahkim arasındaki bağlantı genel olarak yatırım iklimine dayanmakta ve bu çerçevede hukuki iklimin temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Gerçekten de, ev sahibi devletin yatırımları koruyan ulusal yatırım mevzuatı, taraf olduğu uluslararası anlaşmalar, yatırımları teşvik politikaları ve bunların hayata geçirilmesi bakımından güvenilir hukuki ve idari kurumları, hukuki açıdan uygun bir yatırım ikliminin vazgeçilemeyecek unsurlarıdır. Bu bağlamda, yatırımları nedeniyle ortaya bir uyuşmazlık çıkması halinde, uyuşmazlığın tarafsız bir şekilde, makul sürelerde çözülmesi ve verilen yargı kararının icra edilebilmesi yatırımcılar için hayati önem taşımaktadır (Tiryakioğlu, 2007; 172–173).

Uluslararası tahkim, yatırım uyuşmazlıkların çözüm yöntemi olarak iki taraflı yatırım anlaşmalarının vazgeçilmez ortak özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Yatırım anlaşmalarında uyuşmazlık çıktığında önce uyuşmazlığın uzlaşma yoluyla, eğer bu başarılammamışsa tahkim yoluyla çözüleceğine dair hükümler vardır. Yatırım anlaşmalarının başvurulacak kurumsal tahkim mekanizmaları konusunda başta ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes) tahkimi olmak üzere en çok ICC (International Chamber of Commerce) ve UNCITRAL (United Nations Commission on International Trade Law) tahkimi öngörülmekte, bunun dışında diğer kurumsal tahkim imkanlarına da yer verilmektedir. Yatırım anlaşmalarının bazen birden

çok kurumsal tahkimi alternatif olarak bir arada, bazen de bunlardan sadece birini tercih ettiği gözlenmektedir (Görgün, 2004; 77).

Türkiye'de uluslararası tahkimi anayasal bir temele kavuşturan düzenleme, ilk kez, 1999 yılında 4446 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile yapılmıştır. Ancak, Anayasa'da yapılan bu değişiklik sadece uluslararası tahkimin kabulüne yönelik değildir. Bu düzenleme, tahkimle dolaylı veya dolaysız bağlantıları bulunan özelleştirme ve kamu imtiyaz sözleşmelerindeki yargı denetimine ilişkin olarak Anayasa'da düzenleme öngören bir değişiklik paketi niteliğindedir.

Bu gelişmelerle birlikte, bu dönemde başlanan özelleştirme uygulamaları da yabancı sermayeyi ülkeye çekme konusunda etkili olmuştur. Özelleştirme idaresi Başkanlığı verilerine göre, 1985–1999 tarihleri arasındaki özelleştirme uygulamaları sonucunda toplam 4.622 milyon dolar özelleştirme geliri elde edilmiştir. 2000 yılı ile 2003 yılı Haziran ayı arasındaki özelleştirme geliri ise 3.488 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Buna göre, son dört yılda yapılan özelleştirmelerden, 2000 yılı öncesindeki toplam özelleştirme gelirlerinin yaklaşık %75'i oranında gelir elde edilmiştir (Ormanoğlu, 2004; 16 – 17).

3.2.2.3 Bürokrasi

1980'li yıllarda yaşanan gelişmeler ile birlikte Türkiye ekonomisinin öncü gücünün özel sektör tarafından oluşturulması hedefinin yeniden ve daha güçlü bir biçimde vurgulanması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ancak özel sektöre gelişim imkânları yaratılırken, kamu bu gelişmeye paralel olarak ilerlemediğinden bürokrasi özel sektörün dinamik yapısına cevap veremeyen hantal bir konuma gelmiştir.

Dünya Bankası ve Uluslararası Finans Kurumu'nun (IFC) ortak kuruluşu olan Yabancı Yatırım Danışmanlık Hizmetleri (FIAS), Hazine Müsteşarlığının isteği üzerine “Türkiye’de Yatırımlara İdari Engeller” konusunda detaylı bir rapor hazırlamıştır. Hazırlanan Rapor içerik itibariyle bugüne kadar bu amaca dönük yapılan en kapsamlı çalışma özelliği taşımaktadır. 150 yatırımcı ile yapılan bir anket çalışmasıyla da yatırımlar önündeki engeller belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmalardan kamuoyunda olumlu karşılanmasıyla gündem yatırımların önündeki engeller üzerinde

odaklanmıştır. FIAS'ın hazırladığı Rapor ve bu yöndeki diğer kurumsal çalışmalardan çıkarılan ortak sonuç; Türkiye'de uygulanmakta olan bürokratik yapının yatırım ve iş ortamını olumsuz etkileyen unsurların başında geldiğidir (Duran, 2002; 79).

Bürokratik yapının çağdaş standartlara uydurulabilmesi için AB'nin şirket kuruluşu ve işletme sırasında uygulanan resmi işlemleri basitleştirip kolaylaştırmak amacıyla üye ülkelere önerdiği 8 temel reform tedbiri Türkiye için de yol gösterici olabilir. Bu reformlar (Duran, 2002;81);

- Tek bir iş yeri kimlik numarası sisteminin kurulması,
- Kaydın yapılacağı tek bir temas noktasının belirlenmesi,
- Tek bir kayıt formunun kullanılması,
- Mükerrer veya gereksiz formların ve temas noktalarının kaldırılması için tedbir alınması,
- Diğer devlet kurumları tarafından yapılan mükerrer bilgi taleplerinin önlenmesi,
- İşlemlerin tamamlanması ve izin verilmesi için kesin bir sürenin belirlenmesi,
- İdarenin, işlemleri belirlenen sürede tamamlanmaması durumunda, talebin bu sürenin sonunda kendiliğinden onaylanmış sayılacağını sağlayacak bir sistemin uygulanması,
- Devlet daireleri arasında bilgi paylaşımını sağlayacak bilgi teknolojisinin ve veri tabanlarının kullanılması.

3.2.2.4 Rekabet gücü

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bir ülkeye çekilmesinde söz konusu ülkenin uluslararası alanda sahip olduğu rekabet gücü büyük önem taşımaktadır. Rekabet gücü ülkelerin ekonomik durumlarıyla doğrudan ilişkilidir, ekonomisi büyüyen devletlerde kamu harcamaları artış göstermektedir. Kamu harcamalarında ortaya çıkan artış beraberinde kaynak sorununu gündeme getirmektedir. Büyümenin sürdürülebilmesi için gereken kaynağın sağlanması için ilk başvuru yöntem ise vergi artışları olmaktadır. Bu durum ise ülkenin yabancı sermayeyi çekme konusunda rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir.

Rekabet gücü indeksine göre Türkiye 2008 – 2009 dönemi için 63. sırada yer almıştır. Aynı raporda bir yıl önce açıklanan sıralamada Türkiye 53. sırada bulunmaktadır. Raporda 2008 – 2009 dönemi için ilk üç sırayı ise ABD, İsviçre ve Danimarka almıştır (World Economic Forum, 2008; 10).

3.2.2.5 Maliyet engelleri

Yabancı sermayenin ülkeye çekilmesinde negatif etki gösteren maliyet engelleri, vergi maliyetleri, işgücü maliyetleri ve enerji maliyetleri olmak üzere üç kategoride değerlendirilebilir.

Yatırımcılar için vergilendirme ile ilgili önemli sorunların başında; karmaşık ve sıkça değişen vergi mevzuatı, vergi dairelerinde yaşanan sorunlar, enflasyon muhasebesinin yokluğu ve geciktirilen ya da hiç yapılmayan geri ödemeler ve genel olarak vergi yükünün yüksekliği gelmektedir. Türkiye’de yatırımcılar ve şirketler için vergi sisteminin son derece karmaşık, iş kurma ve yerleşme ile ilgili prosedür tamamlandıktan ve işletmeye geçtikten sonra da şirketlerin çilesinin devam ettiği genel bir olgudur. Vergi yükü -hem teşvikli hem de teşviksiz- rakip ülkelerle kıyaslandığında oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Duran, 2002; 84). Bununla birlikte Türkiye son dönemde vergi sistemi konusunda önemli adımlar atmıştır. 2004 vergi yılından bu yana vergi tabanında enflasyona bağlı kazançları ayrı tutmak ve mükelleflerin reel karlar üzerinden kurumlar vergisi vermelerini sağlamak için enflasyon muhasebesi sistemine geçilmiştir. Bunun yanında kurumlar vergisi ve temettü bulundurma vergileri üzerindeki %10’luk pay kaldırılmıştır. Bu iyileştirmelerle beraber Türkiye’nin DYSY çekme potansiyelini arttırmak ve daha iyi bir yatırım ortamı yaratmak için yapması gereken bazı düzenlemeler de bulunmaktadır. Öncelikle vergi sisteminin daha basit bir şekilde düzenlenmesi ve vergi oranlarındaki hızlı değişimlerin yeni istikrarlı bir vergi tabanının alması sağlanmalıdır. Ucuz arazi tahsisi, vergi tatilleri, işgücüne yönelik vergi indirimleri gibi yabancı yatırıma yönelik teşvikler sunulmalıdır. Şirketlerin saydamlıklarını arttırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır (TÜSİAD ve YASED, 2004; 8).

Rekabet avantajı sağlama noktasında önemli bir diğer kalem ise işgücü maliyetleridir. OECD verilerine göre Türkiye’de işgücü maliyetleri 1995 – 2000 dönemleri arasında %73,1 oranında artış göstermiştir. Yine OECD verilerine göre Türkiye’de çalışanların bir saat için ortalama kazançları 1998 yılında 7,8 dolar iken 2004 yılında 1,5 dolar seviyesine kadar gerilemiştir. Bu verilerden çıkartılabilecek sonuç çalışanların net gelirlerinde artış olmamasına hatta ciddi düşüşler yaşanmasına karşılık işgücü maliyetlerinin yükselmesi şeklinde olacaktır. Bu durumun başlıca sebebi işgücü maliyetlerini oluşturan kalemler içerisinde işçi ücretleri dışındaki diğer

kalemlerin büyük artışlar göstermesidir. Bu durum Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü oldukça kötü etkilemektedir.

Türkiye'nin rekabet gücünü zayıflatan diğer bir maliyet engeli ise enerji maliyetleridir. Türkiye'de sanayi kesimi tarafından kullanılan elektriğin fiyatı yıllar içinde dalgalanmalar göstermekle birlikte, rakip ülkelere kıyasla daha pahalı olmuştur. Türkiye'de 2007 yılı itibariyle sanayide kullanılan elektrik fiyatları ve AB ülkelerinde kullanılan elektrik fiyatları Tablo 33'te verilmiştir. Türkiye'de elektrik fiyatları AB ortalamasının altında olmakla birlikte yabancı sermayeyi çekme konusunda rekabet ettiğimiz ülkelerin çoğunda elektrik fiyatları daha ucuzdur. Bu durumun başlıca sebepleri enerji kaynaklarında yeteri kadar çeşitliliğe gidilmemesi ve enerji üzerinden alınan dolaylı vergilerin oldukça yüksek olması gelmektedir.

Tablo 33. Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinin 2007 Sanayi Elektriği Fiyatları

Ülke	Fiyat €/100 kWh	Ülke	Fiyat €/100 kWh
Belçika	9,69	Macaristan	8,20
Bulgaristan	4,70	Malta	8,97
Çek Cumhuriyeti	7,83	Hollanda	10,30
Danimarka	7,06	Avusturya	9,52
Almanya	10,69	Polonya	5,93
Estonya	5,34	Portekiz	8,60
İrlanda	11,25	Romanya	8,42
Yunanistan	6,98	Slovenya	7,50
İspanya	8,51	Slovakya	9,32
Fransa	5,87	Finlandiya	5,65
İtalya	13,87	İsveç	6,31
G. Kıbrıs	10,70	İngiltere	9,74
Letonya	4,43	AB Ortalaması	9,18
Litvanya	5,48	Türkiye	6,27
Lüksemburg	9,95		

Kaynak: Eurostat, 2009, 117

3.2.2.6 Şeffaflık seviyesi

Ülkelerin iş ve yatırım ortamı olarak değerlendirilmesinde öne çıkan temel kriterlerden biri de şeffaflıktır. Bu amaca dönük yapılan araştırmalardan çıkan sonuç, yönetimde açıklığın olduğu ülkelerde yolsuzluğun en az olduğu, yolsuzluğun fazla

olduğu ülkelerde ise yönetimde açıklık yeterli olmayıp kamu yönetiminde “gizliliğin” hakim olduğudur. Şeffaflık düzeyinin düşük olduğu ülkelerde yatırımcının risk ve getirileri önceden kestirebilmesi mümkün olmamaktadır. Bu durum özellikle dış yatırımcılar tarafından o ülkeye uygulanan ülke risk priminin artması ve gizli bir ilave kurumlar vergisi gibi görülmektedir. Şeffaflık sadece sermayenin maliyetini değil, aynı zamanda bir ülkeye doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önündeki engelleri de tartışmasız bir şekilde belirleyen etkenlerden biridir. Uygulamaya ilişkin kuralların objektif kriterlere dayanması ve herhangi bir kesimin lehine veya aleyhine sonuç doğuracak düzenlemelerin kabul edilebilir makul gerekçelere dayanması gerekir (Duran, 2002; 90).

Çalışmada Tablo 14’te bulunan dünya şeffaflık örgütü tarafından hazırlanan ve ülkelerin yolsuzluk algılamalarını ortaya koyan bu çalışmaya göre Türkiye 4,1 puanla 64. sırada yer almıştır. Bu sonuç Türkiye’nin hala uluslararası yatırımlar için riskli bir alanda olduğunu göstermektedir.

3.2.2.7 Piyasa büyüklüğü

Piyasa büyüklüğünü ifade etmek için gayri safi yurtiçi hasıla rakamları kullanılmaktadır. Bu rakamlar yabancı yatırımlar için ülkenin sahip olduğu kaynaklar kadar satış aşamasında, ülke pazarına arz edilecek ürünlere oluşacak talebi öngörme noktasında da önemlidir. OECD üyesi ülkeler arasında Türkiye 2008 yılında gerçekleşen 779 milyar dolar GSYİH ile 12. sırada yer almıştır.

Tablo 34’de görüldüğü gibi Türkiye piyasa büyüklüğü açısından bulunduğu yer itibariyle bir avantaj sağlamaktadır. Ancak bunun uygulamada gerçekten bir fırsat olabilmesi için ülkede refah seviyesinin tüm kesimlere adaletli olarak dağılması gerekmektedir. Yabancı sermayeyi çekme noktasında Türkiye piyasa büyüklüğü ile yakaladığı avantajı milli gelirin bireyler arasında adaletli olarak dağılmasını gerçekleştiremediği için kaybetmektedir.

Tablo 34. OECD Üyesi Ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasılları

2005	2006	2007	2008	
1132,8	1278,7	1429,7	1501,8	Kanada
844,1	945,7	1019,4	1081,7	Meksika
12364,1	13116,5	13741,6	14196,5	ABD
738,8	787,4	947,4	1029,2	Avustralya
4552,2	4362,6	4380,4	4908,8	Japonya
791,4	888,2	969,8	882,0	Kore
110,4	107,2	130,5	128,6	Yeni Zelanda
304,0	322,8	370,7	413,5	Avusturya
375,7	399,2	458,4	508,0	Belçika
124,5	142,3	174,0	221,1	Çek Cumhuriyeti
257,7	273,9	310,1	340,3	Danimarka
195,3	209,5	245,9	272,7	Finlandiya
2146,5	2267,4	2589,8	2855,6	Fransa
2789,6	2912,3	3316,1	3650,3	Almanya
245,8	267,5	312,3	356,9	Yunanistan
110,2	113,1	138,4	158,6	Macaristan
16,3	16,6	20,0	16,0	İzlanda
201,7	222,4	260,9	271,7	İrlanda
1776,3	1856,6	2101,6	2328,7	İtalya
37,6	42,6	49,7	55,2	Lüksemburg
638,5	677,3	776,1	871,7	Hollanda
302,0	336,7	388,5	450,0	Norveç
303,9	341,6	421,9	522,5	Polonya
185,4	195,0	223,3	245,6	Portekiz
47,9	55,9	75,0	95,0	Slovakya
1130,2	1232,3	1437,9	1604,2	İspanya
366,0	393,2	453,0	478,7	İsveç
371,9	388,4	426,7	491,3	İsviçre
483,0	530,9	657,3	779,0	Türkiye
2277,3	2432,2	2803,4	2668,1	Birleşik Krallık
35221,3	37115,9	40629,5	43383,2	OECD Ülkeleri Toplamı

Kaynak: www.oecd.org , erişim tarihi: 21.03.2009

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESKİŞEHİR'DE İMALAT SANAYİNDE GERÇEKLEŞEN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMI KARARLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

4.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye'nin küresel ekonomiye entegre olma amacına yönelik attığı adımları gün geçtikçe arttırması, geçmişe oranla daha istikrarlı bir ekonomik ortama kavuşması ve AB ile tam üyelik müzakerelerine başlamış olması, yıllardır istenen ölçüde ivme sağlanamayan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesi noktasında oluşan beklentileri daha da arttırmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik ülkenin cari işlemler açığının kapanmasına ve işsizlik mücadeleye katkı sağlayacağı beklentileri özellikle öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tüm gelişmekte olan ekonomiler gibi Türkiye ekonomisine de teknoloji transferi, kaynakların verimli kullanımı, rekabet ortamının iyileştirilmesi ve reel ücretlerin yükselmesi gibi olumlu etkileri olacağı beklenmektedir.

Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konum, geniş iç pazar, nitelikli işgücü ve yatırım imkânları ile yabancı sermaye için cazip hale gelmektedir. Ancak Türkiye'nin tümünün aynı özelliklere sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Bölgesel gelişmişlik farkları ve yerel anlayış farklılıklarını bünyesinde barındırma yönüyle Türkiye yabancı sermaye yatırımcıları için de çeşitli özellikler sergilemektedir.

Çalışmanın amacı bu özelliklerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ne şekilde etkilediğini Eskişehir özelinden hareketle ortaya koyarak diğer bölgelerin sahip oldukları özelliklerin nasıl kullanılabileceğini veya varsa bu özelliklerden kaynaklı dezavantajların nasıl ortadan kaldırılabileceğini ortaya koymaktır. Bu çalışma ile profilleri ortaya konulan yabancı sermayeli işletmelerin sözü edilen yerel özelliklerden ne şekilde etkilendikleri, memnuniyetleri ve beklentileri ortaya konularak geleceğe yönelik olarak yatırım ortamının iyileştirilmesi için öneriler ifade edilmeye çalışılmıştır.

Eskişehir ilinin yabancı sermayeye sunduğu yatırım ortamı performansının güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya koyması bakımından bu çalışmanın ayrı bir önem taşıdığı söylenebilir. Bunun dışında elde edilecek sonuçlara dayanılarak Eskişehir ile benzer özelliklere sahip iller için de çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Türkiye'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekme konusunda genel performansını

etkileyecek boyutlarda sonuçların ve önerilerin elde edilebilmesi ise önem taşıyan bir diğer konudur.

İzleyen başlıklarda yapılan araştırmaya ilişkin bilgiler sunulmuştur.

4.2 Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın uygulama aşamasında karşılaşılan en önemli kısıt yerel özelliklere önemle vurgu yapılmak istenmesine karşılık araştırmanın yapılacağı ana kütleyi oluşturan Eskişehir ili imalat sanayinde faaliyet gösteren yabancı sermayeli işletmelerin sayısının oldukça az olmasıdır. Az sayıda işletmeden oluşan bu örneklem ile gerçekleştirilen çalışmada istenilen özelliklere uygun işletmelerin tamamına ulaşabilmek için ESO (Eskişehir Sanayi Odası) kayıtları öncelikli kaynak olarak kullanılmıştır.

Diğer bir kısıt ise oldukça az sayıda olan yabancı sermayeli işletmelerin bazılarının çalışmada veri toplama yöntemi olarak seçilen anket yöntemiyle bilgi verme konusunda isteksiz oluşudur. İşletmeye ait ticari bilgileri en az şekilde sorgulayacak tarzda bir anket düzenlenmesine karşılık bazı işletmeler bu bilgileri verme konusunda yine de büyük tereddütler yaşamıştır.

Son olarak anket sorularının oluşturulması aşamasında kısıtlı örneklemden gerekli bilgileri toplayabilmek için yapılan düzenlemelerin diğer yandan güvenilirlik sorunlarının ortaya çıkmasına sebep olması araştırmanın önemli kısıtlarıdır.

4.3 Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örnekleme

Araştırmanın ana kütlesi “Eskişehir ilinde imalat sanayinde faaliyet gösteren yabancı sermayeli işletmeler” olarak belirlenmiştir. Söz konusu işletmelerin belirlenmesinde ise ESO ve Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü kayıtları veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

Elde edilen listede yer alan tüm işletmeler çalışmanın önceki bölümlerinde ortaya konulan doğrudan yabancı sermaye yatırımı özelliklerine sahip olması ve ana kütleinin oldukça küçük ve tamamına ulaşılabilir nitelikte olduğundan herhangi bir örneklem yöntemi kullanılmayarak ana kütleinin tamamı çalışmaya dahil edilmiştir.

ESO tarafından sağlanan yabancı sermayeli işletmeler listesinde yer alan 14 adet yabancı sermayeli işletmelerden iki tanesi aynı yönetim kadrosu tarafından aynı

zamanda kurulmuş olması ve organizasyonel olarak aralarında bir ayrım bulunmamasından dolayı tek bir işletme olarak değerlendirilerek bir adet anket uygulanmıştır.

Anket çalışması, 10.05.2009 ve 20.06.2009 tarihleri arasında Eskişehir ilinde imalat sanayinde faaliyet gösteren yabancı sermayeli işletmelere uygulanmıştır. Çalışmanın uygulanacağı işletmelerin seçimi aşamasında sağlıklı veriye ulaşılabilmesi için 1 yıldan uzun süredir faaliyet gösteren işletmeler esas alındığı için ana kütlenin tamamı bu koşula uygundur.

4.4 Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada bilgi toplama yöntemi olarak Ek'te sunulan anket formu kullanılmıştır. Araştırma kütlesine ulaşma noktasında anket formları birebir görüşme ve e-posta yollarıyla ilgili kişilere ulaştırılmıştır. Uygulama aşamasında geleneksel ve modern anket türleri beraber kullanılmıştır. Anketin uygulanmasında seçilen yola anketi cevaplayacak yöneticilerin talepleri doğrultusunda karar verilmiştir. Yanıtlayanın ve uygulayanın yönettiği geleneksel yollardan elden bırakıp alma yöntemi kullanılmıştır aynı zamanda randevu alınarak biçimsel mülakatla da anket çalışması yürütülmüştür. Modern türler içerisinde ise e-posta ile anket uygulanması kullanılmıştır. Anket çalışmasına yöneticilerin katılımını artırmak ve zaman aralığını hedeflenen aralıklarda tutabilmek için işletmelere hatırlatıcı e-postalar yollanmış ve telefon görüşmeleri yapılmıştır. Bunun sağlanabilmesi için işletme yetkililerine 2 kez hatırlatıcı e-postalar yollanmış ve 8 işletme yetkilisi ile telefonda görüşmeler yapılmıştır.

Çalışmanın sonucunda 13 işletmenin tamamının katılımı sağlanmıştır. Buradan hareketle anketin uygulandığı grubun hedeflenen ana kütleyi %100 oranında temsil ettiği söylenebilir. Anket sorularını yanıtlayan yetkililerin %23'ü işletme sahibi veya ortağı, %38,5'i genel müdür veya genel müdür yardımcısı, %38,5'i ise bölge sorumlusu ve diğer yetkililerdir.

4.4.1 Araştırmada Kullanılan Anket Formunun Tasarımı ve Özellikleri

Araştırmada kullanılan anket formu, 5 alt bölüm ve toplam 29 sorudan oluşmaktadır. Anket formu Ek'te verilmiştir. Ankette kullanılan sorularda 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Kullanılan likert ölçeğinde olumludan olumsuz doğru uzanan bir

yön kullanılmıştır. İthalat ve ihracat oranı, kapasite kullanım oranı, çalışan sayısı vb. gibi sayısal veri alınacak sorularda ise analiz, yeniden gruplamaya uygunluğu ve veri netliği açısından oranlı ölçekler kullanılması tercih edilmiştir. İşletmelerin kurumlarla yaşadıkları potansiyel sorunların belirlenmesine yönelik soruda cevaplayanların tercihlerini önem sırasına göre belirtmeleri istenmiştir.

Uygulanan ankette yer alan alt bölümlerde bulunan sorular özet olarak şu şekilde sıralanmaktadır;

- İşletmelerin profili ve ekonomik performansı: Bu bölümde işletmenin kuruluş şekli, yönetim kurulunun yapısı, yöneticilerin milliyetlerine göre dağılımı, çalışan sayıları, faaliyet gösterdikleri pazar ve sektörler, sahip oldukları sertifika bilgileri, ciro, kârlılık, ihracat, ithalat, kapasite kullanım oranlarına yönelik sorular yer almaktadır.
- Doğrudan yatırım yapılmadan önceki iş ilişkileri: Yabancı yatırımcının Türkiye’de doğrudan sermaye yatırımı yapmadan önce Türkiye ile sahip olduğu iş ilişkileri ve türlerini saptamaya yönelik sorular yer almaktadır.
- Yatırım yeri tercihi: Yabancı yatırımcının yatırım yeri olarak Türkiye’yi ve Eskişehir’i seçmelerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik sorular yer almaktadır.
- Ortaklarla ilişkiler ve yönetim biçimi: İşletmenin varsa yerel ortağının seçiminde rol oynayan faktörleri, gerçekleştirdiği ortaklığın beklentilerini karşılama oranı, ortaklığın katkıları ve yönetim paylaşımı gibi konuların açıklanmasına yönelik sorular bulunmaktadır.
- İşletmenin sorunları, Türkiye ve Eskişehir ile ilgili değerlendirmeleri: Yatırım yapılırken ve yatırım gerçekleştikten sonra faaliyet esnasında karşılaşılan güçlükleri, geleceğe yönelik beklentilerini ve işletmenin Eskişehir’e katkılarını saptamaya yönelik sorular yer almaktadır.

4.5 Araştırma Verilerinin Analizi

Yukarıda açıklanan işletme profili ve ekonomik performans, yatırım öncesi iş ilişkileri, yatırım yeri tercihi, ortaklarla ilişkiler, işletmenin sorun ve beklentileri şeklindeki alt bölümler çalışmanın sonraki bölümünde ayrıntılı olarak incelenecektir.

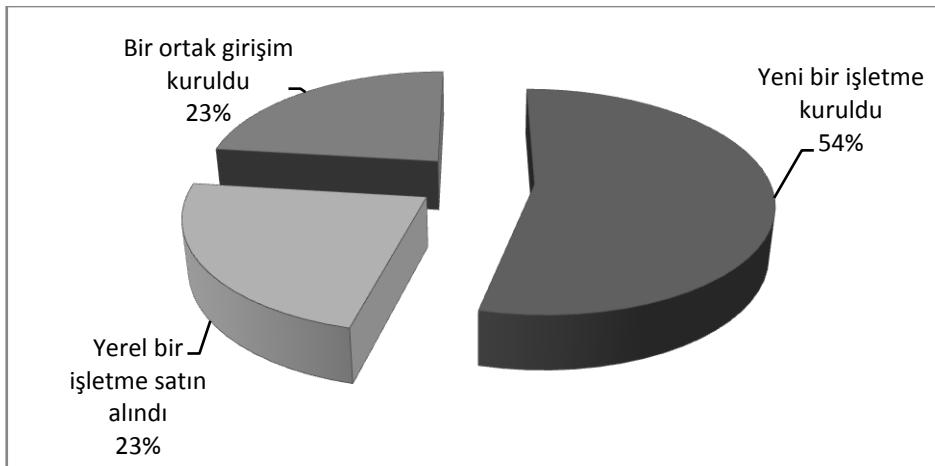
Anket sonuçlarının değerlendirilmesinde SPSS 13.0 istatistik programı desteği ile frekans dağılımı, çapraz tablo analizi, tek örneklem t-testi, korelasyon analizi ve Friedman anlamlılık testleri kullanılmıştır.

4.5.1 İşletmelerin Profili ve Ekonomik Performans Analizi

Çalışmanın bu bölümünde Eskişehir ilinde ve imalat sanayinde faaliyet gösteren yabancı sermayeli işletmelerin genel profili ortaya konulmaya çalışılacak ve ekonomik olarak performans değerlendirmeleri yapılacaktır. Uygulanan anket çalışmasının ilk bölümünde yer alan sorulara verilen yanıtların analizi ve karşılıklı değerlendirilmesi ile elde edilen sonuçlar alt başlıklar halinde sunulmuştur.

4.5.1.1 Yabancı sermayeli işletmelerin Eskişehir ilindeki yatırım şekilleri ve sermaye yapıları

Ankete katılan işletmelerden Türkiye’de gerçekleştirdikleri doğrudan yabancı sermaye yatırımını ne şekilde gerçekleştirdiklerini belirtmeleri istenmiştir. Çalışmaya katılan 13 işletmenin %54’ü yeni bir işletme kurulması yoluyla, %23’ü yerel bir işletmenin satın alınması yoluyla ve %23’lük bir kısmı ise ortak bir girişim kurulması yolu ile yatırımlarını gerçekleştirdiklerini belirtmiştir.

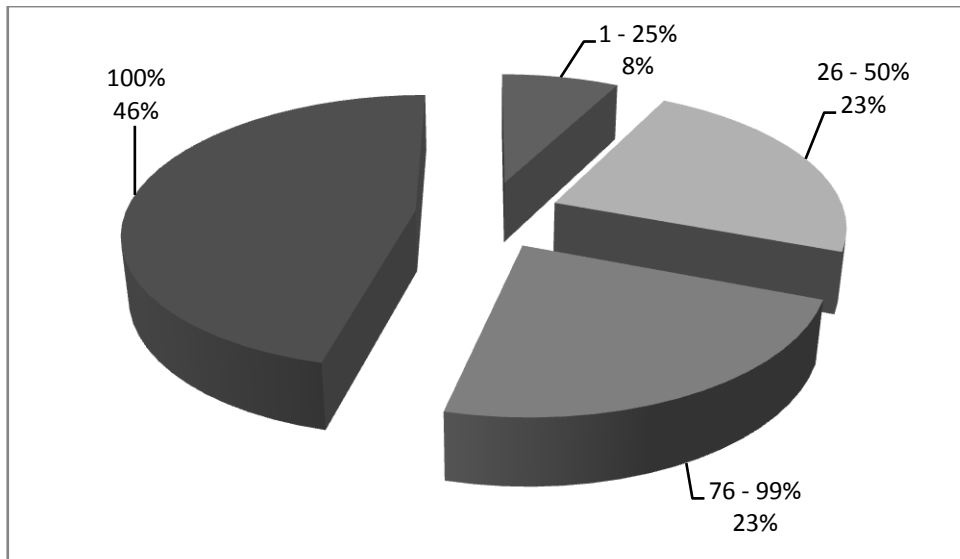
Şekil 11. Yabancı Sermayeli İşletmelerin Kuruluş Şekilleri

Yabancı sermayeli işletmelerin sermaye yapıları incelenirken %25'lik dilimler halinde gruplandırılarak 4 grupta incelenmiştir. Çalışmaya dahil olan işletmelerin sermaye yapılarına bakıldığında söz konusu işletmelerden 9 tanesi işletme sermayesinin % 76 – 100'lük kısmının yabancı sermaye olduğunu belirtmiştir. Geriye kalan işletmelerden 3 tanesi sermayelerinin % 26 – 50'lik kısmının yabancı sermaye olduğunu ve 1 işletme ise yabancı sermaye payının % 25'den daha küçük olduğunu belirtmiştir.

Tablo 35. Yabancı Sermayeli İşletmelerin Sermaye Yapısı

Yabancı Sermaye Payı	İşletme Sayısı	Yüzdesi
% 1 – 25	1	%8
% 26 – 50	3	%23
% 51 – 75	0	%0
% 76 - 99	3	%23
%100	6	%46
Toplam	13	%100

Eskişehir'de imalat sanayinde faaliyet gösteren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyük çoğunluğunda yabancı sermaye payı %50'den fazladır. Özellikle %76 – 100'lük grupta yer alan işletmelerin 6 tanesi %100 yabancı sermayeli olduğunu belirtmiştir.

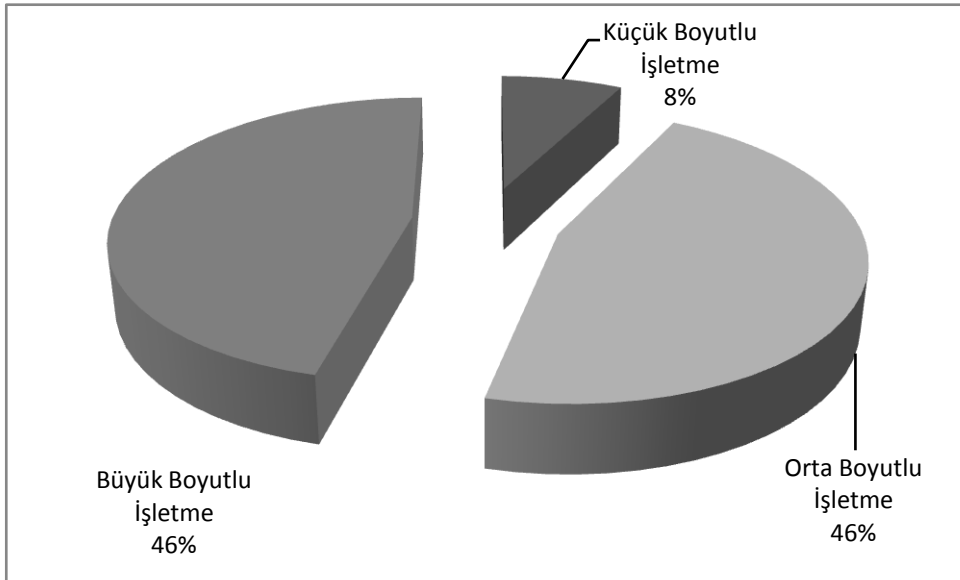

Şekil 12. İşletmelerde Bulunan Yabancı Sermaye Payı

4.5.1.2 İşletmelerin büyüklükleri ve personel yapıları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ev sahibi ülkelerin en büyük beklentilerinden birisi yeni istihdam olanakları sağlamasıdır. Bu bağlamda, çalışmaya katılan işletmelere çalışan sayıları ve yapılarıyla ilgili soru yöneltilmiştir. İşletmelerin büyüklüklerinin belirlenmesinde KOSGEB'in büyüklük tanımına uyulmuştur. Bu tanıma göre çalışan sayısı 1 – 50 arasında olan işletmeler küçük boyutlu işletme, 51 – 250 kişi arasında olanlar orta boyutlu işletme ve 251 kişi üzerinde çalışan istihdam eden işletmeler büyük boyutlu işletmeler olarak sınıflandırılmıştır.

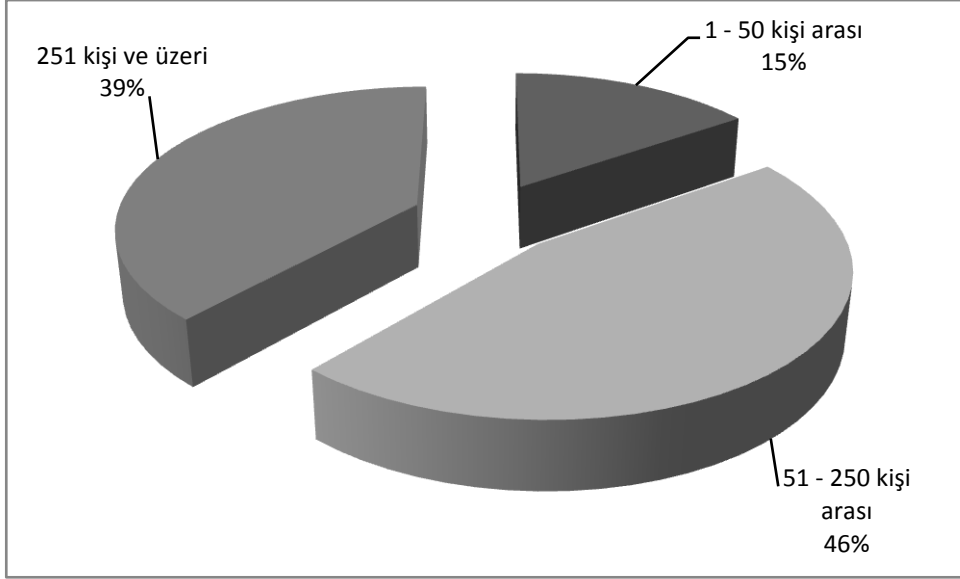
Bu tanıma göre çalışma kapsamındaki işletmelerin %8'i küçük boyutlu işletme, %46'sı orta boyutlu işletme ve %46'sı da büyük boyutlu işletme olarak belirlenmiştir. İşletmelerin büyüklüklerine ve personel yapılarına ait grafik aşağıda yer almaktadır.

Şekil 13. İşletmelerin Büyüklükleri

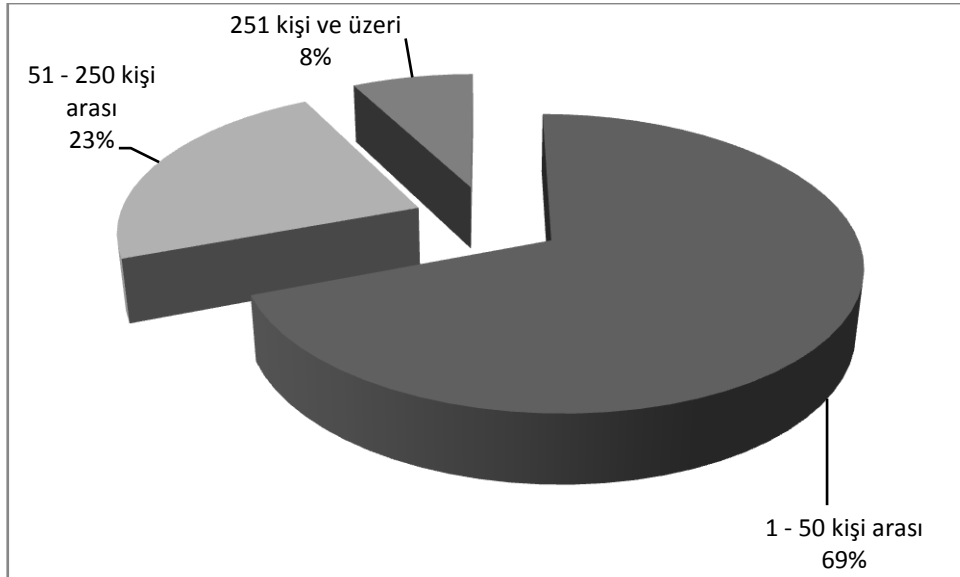
Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yatırım bölgesi seçiminde, kalifiye işgücünün yeterli oranda bulunması da belirleyici bir faktör olarak sayılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmaya katılan işletmelerin personel yapısının ve ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik olarak çalışan sayılarını mavi yakalı, beyaz yakalı ve kadrolu taşeron elamanları olmak üzere sınıflandırmaları istenmiştir.

Buna göre işletmelerin %39'luk kısmı 251 ve üzeri sayıda, %46'sı 51 – 250 kişi arası, %15'i de 1 – 50 arası mavi yakalı personel istihdam etmektedir.

Şekil 14. İşletmelerin İstihdam Ettikleri Mavi Yakalı Personel Sayıları

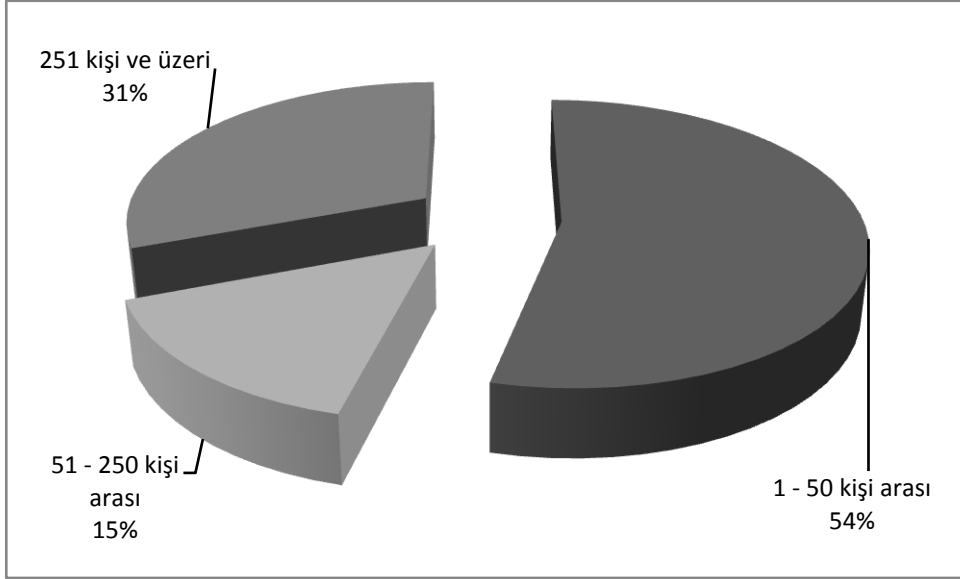
İşletmelerin yönetici sınıfını oluşturan beyaz yakalı personel için ise dağılım 251 ve üzeri beyaz yakalı çalışanı bulunan işletmelerin oranı %8, 51 – 250 arası için %23 ve 1 – 50 arası için ise %69 olarak belirlenmiştir.

Şekil 15. İşletmelerin İstihdam Ettikleri Beyaz Yakalı Personel Sayıları

İşletmelerin personel ihtiyaçlarını taşeronlar üzerinden giderebildikleri de dikkate alınarak işletmelerden kadrolu taşeron elamanlarının sayılarını belirtmeleri

istenmiştir. Sonuçlar 251 ve üzeri kadrolu taşeron elamanı bulunan işletmelerin oranı %31, 51 - 250 arası için %15 ve 1 – 50 arası için ise %54 olarak ortaya çıkmıştır.

Şekil 16. İşletmelerde Bulunan Kadrolu Taşeron Elaman Sayıları

4.5.1.3 İşletmelerin yönetim kurulları ve üst düzey yöneticilerinin yapıları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından beklenen faydalardan bir diğeri de ev sahibi ülkeye yönetim becerisi anlamında katkıda bulunmasıdır. Bu beklentinin gerçekleşmesi söz konusu işletmelerde ev sahibi ülke vatandaşlarının üst düzey yöneticilik kadrolarında yer bulabilmesi ve işletmelerin yönetim kurullarında yerli üyelere yer verilmesiyle mümkün olacaktır. Bunun yanında yerli ve yabancı yöneticilerin bir arada çalışması karar alma aşamalarında işletme ile beraber ev sahibi ülkenin de çıkarlarının korunması açısından önemlidir.

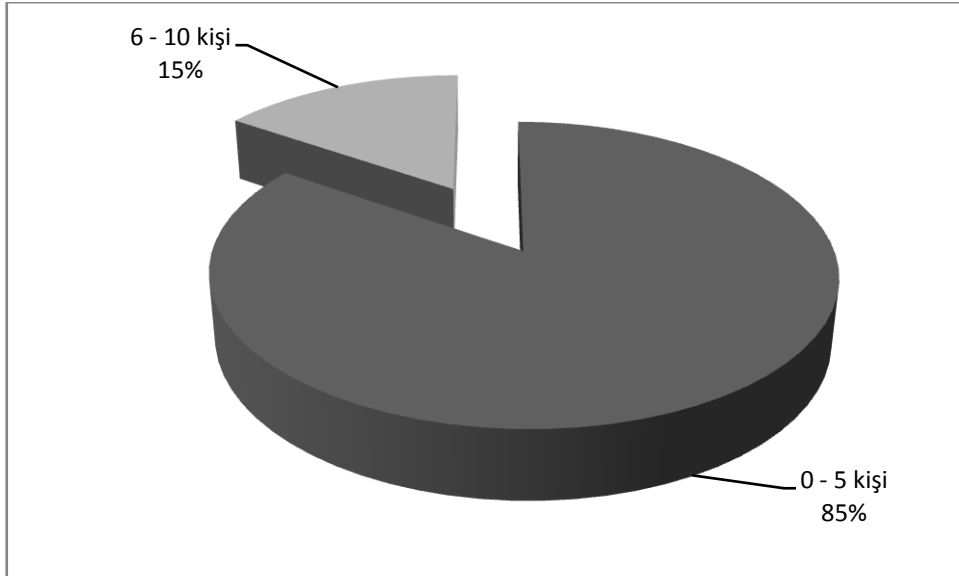
İşletmelere yönetim kurullarının yapıları ile ilgili sorulan sorudan alınan yanıtlar 0 – 5 arası ve 6 – 10 arası olmak üzere iki grupta kümelenecek şekilde incelenmiştir. Yönetim kurullarında görev alan yerli üye sayısı 0 – 5 arasında olan işletmelerin oranı %85 olurken 6 – 10 arası olanların oranı %15 olarak ortaya çıkmıştır. Yabancı üyeler için ise 0 – 5 arası üye sayısına sahip olan işletmeler %77 oranına sahipken 6 – 10 arası yabancı üye sayısına sahip işletmelerin oranı ise %23 olmuştur.

Tablo 36. İşletmelerin Yönetim Kurullarının Yapıları

Yerli Üye Sayıları			Yabancı Üye Sayıları		
Üye Sayısı	İşletme Sayısı	Yüzdesi	Üye Sayısı	İşletme Sayısı	Yüzdesi
0 – 5 arası	11	%85	0 – 5 arası	10	%77
6 – 10 arası	2	%15	6 – 10 arası	3	%23
Toplam	13	%100	Toplam	13	%100

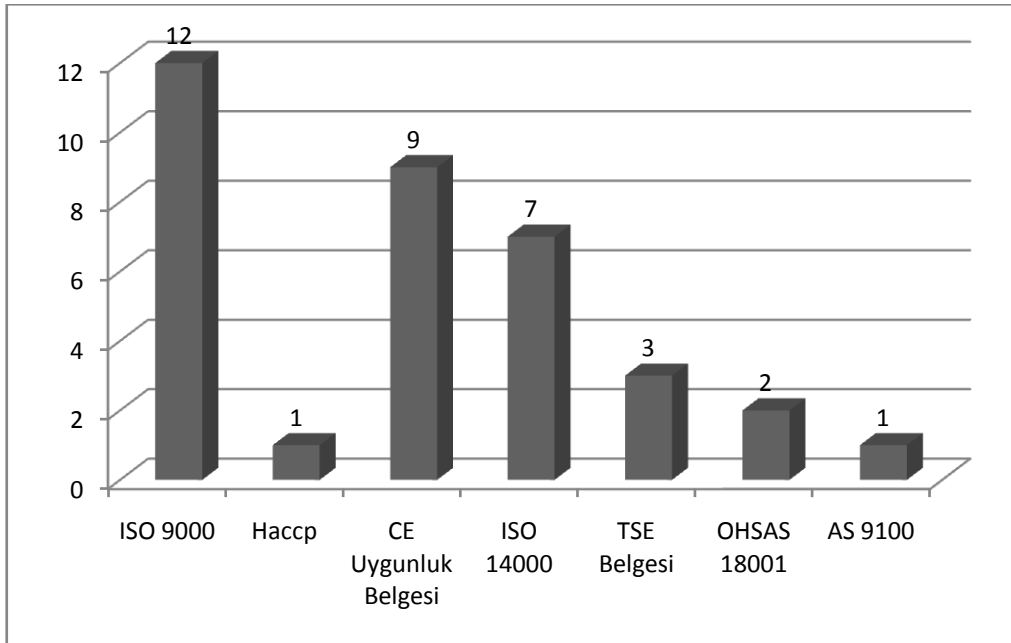
İşletmelerin istihdam ettikleri yabancı uyruklu üst düzey yönetici sayılarını belirtmelerinin istendiği soru sonucunda elde edilen veriler yine aynı kümeleme yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonucunda çalışmaya katılan işletmelerin %85’lik kısmı 0 – 5 kişi arasında yabancı uyruklu üst düzey yönetici istihdam ederken %15’lik kısmı ise 6 - 10 kişi arasında yabancı uyruklu üst düzey yönetici istihdam etmektedir. Kümeleme analizinde ortaya konamayan diğer bir önemli sonuç ise çalışmaya katılan 13 işletmeden 8 tanesinde yabancı uyruklu üst düzey yönetici bulunmamasıdır.

Şekil 17. İşletmelerde İstihdam Edilen Yabancı Uyruklu Üst Düzey Yönetici Sayısı

4.5.1.4 İşletmelerin sahip oldukları belgeler

İşletmelerin sahip oldukları belgeler üretim süreçleri ve ürünlerinin kalitesini ortaya koyması bakımından önemli bir göstergedir. Söz konusu yabancı sermayeli işletmelerin bu belgelere sahip olmaları rekabet içinde oldukları yerli işletmelerin de

benzer belgelere sahip olma gerekliliğini getirmesi ve standartların belirlenmesi açısından önemlidir. Bu noktada çalışmaya katılan işletmelere sahip oldukları belgeleri belirtmelerini isteyen bir soru yöneltilmiştir. Yapılan frekans analizinin sonucunda çalışmaya katılan işletmelerin %92'si ISO 9000 belgesine, %69'u CE uygunluk belgesine, %54'ünün ISO 14000 belgesine, %23'ünün TSE belgesine ve %8'inin Haccp belgesine sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca işletmelerin %15'i British Standarts Institute (BSI) tarafından yayınlanmış olan iş sağlığı ve güvenliği standardı olan OHSAS 18001 belgesine sahiptir. %8'i Amerikan Havacılık Kalite Grubu (AAQG), Uluslararası Havacılık Kalite Grubu (IAQG) ve havacılık sektörünün liderleri tarafından geliştirilen havacılık sektörü kalite yönetim sistemi AS 9100 belgesine sahiptir.

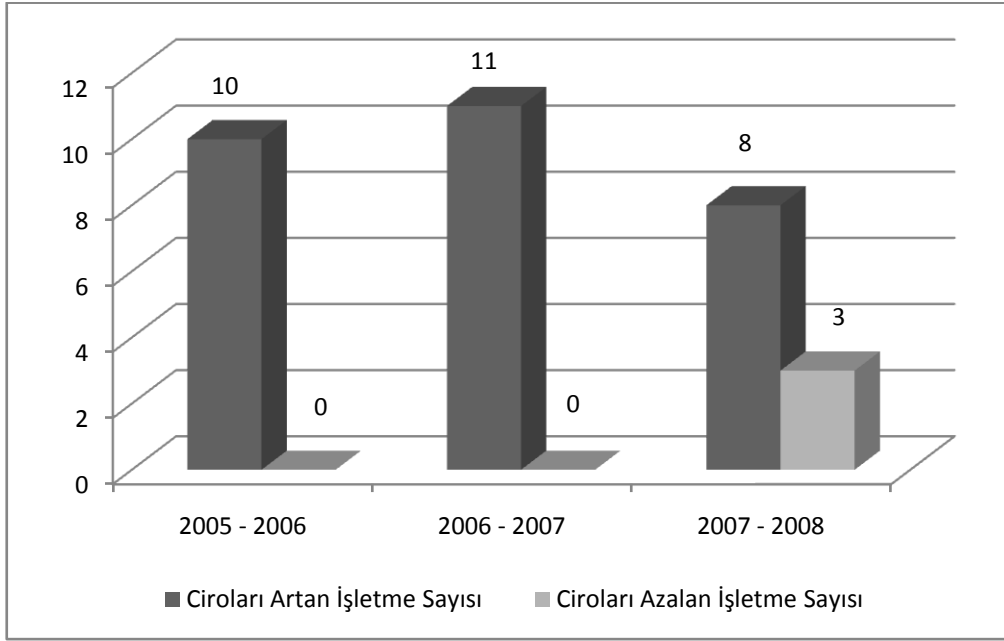
Şekil 18. İşletmelerin Sahip Oldukları Belgeler

4.5.1.5 İşletmelerin satış düzeyleri

Çalışmada işletmelerin ciro, kâr, ihracat ve ithalat gibi işletmenin ekonomik performansını saptamaya yönelik sorulara yer verilmiştir. Ancak söz konusu işletmelerin bu bilgileri paylaşma konusunda isteksiz ve şüpheli olmaları yüzünden doğrudan rakamsal bilgiler yerine tablo içinde verilen dilimlerden uygun olanı seçmeleri istenmiştir. Artış oranını ifade eden bu dilimler %0 – 15 arası, %16 – 30 arası, %31 – 45 arası ve %46 üstü olarak belirlenmiştir. Ayrıca işletmelere söz konusu dönem

için belirtecekleri para birimi üzerinden artış ya da azalış şeklinde seçim yapma imkanı verilmiştir. Çalışma sonunda elde edilen veriler içinde farklı para birimi ile işaretleme yapılmışsa bu bilgiler TL'ye dönüştürülmüştür. Söz konusu zaman aralığında faaliyeti bulunmayan işletmelerin soruyu boş bırakması istenmiştir. Bu aşamadan sonra yapılan frekans analizi sonucu aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

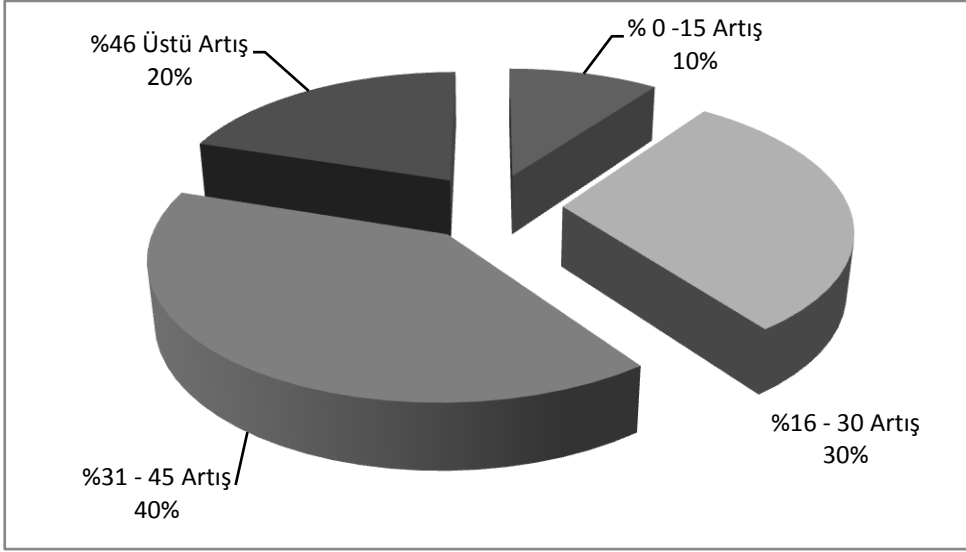
Alınan sonuçlara göre işletmelerin yıllara göre genel ciro hareketleri Şekil 19'da verilmiştir.

Şekil 19. İşletmelerin Yıllara Göre Ciro Hareketleri

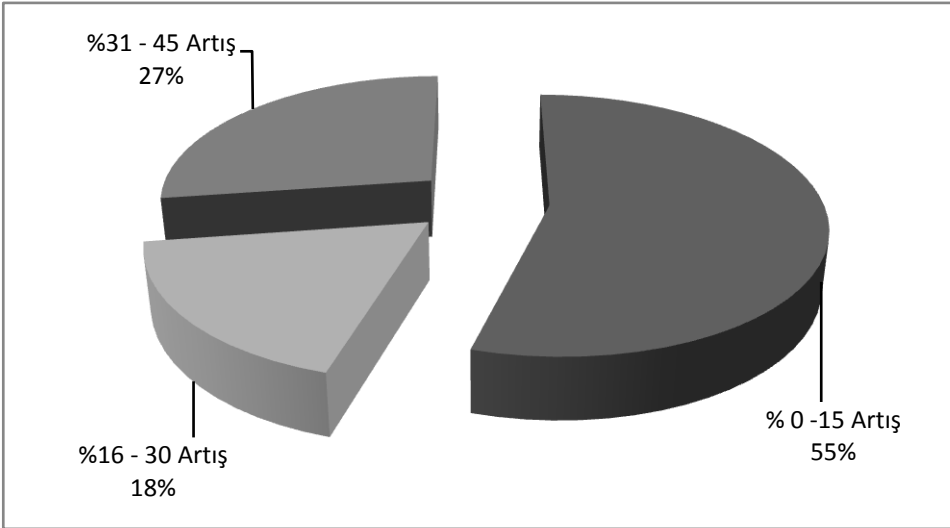
Şekil 19'da görüldüğü üzere çalışmaya katılan işletmelerin tamamı 2005 – 2006 ve 2006 – 2007 dönemleri için cirolarının arttığını belirtmiştir. Ancak küresel finansal krizin etkilerinin hissedilmeye başlandığı 2007 – 2008 dönemi için 3 işletme cirolarında küçülme olduğunu belirtmiş ve çalışmanın ileriki bölümlerinde ayrıntılı olarak verileceği gibi işletmelerin ciro artış oranları önemli ölçüde azalmıştır.

2005 – 2006 döneminde soruya cevap veren işletmelerin %100'ü cirolarının önceki döneme göre arttığını belirtmiştir. Bu işletmelerin %10'u artış oranının %0 – 15 arasında, %30'u artışın %16 – 30 arasında, %40'ı artışın %31 – 45 arasında ve %20'side artışın %46'nın üstünde olduğunu belirtmiştir.

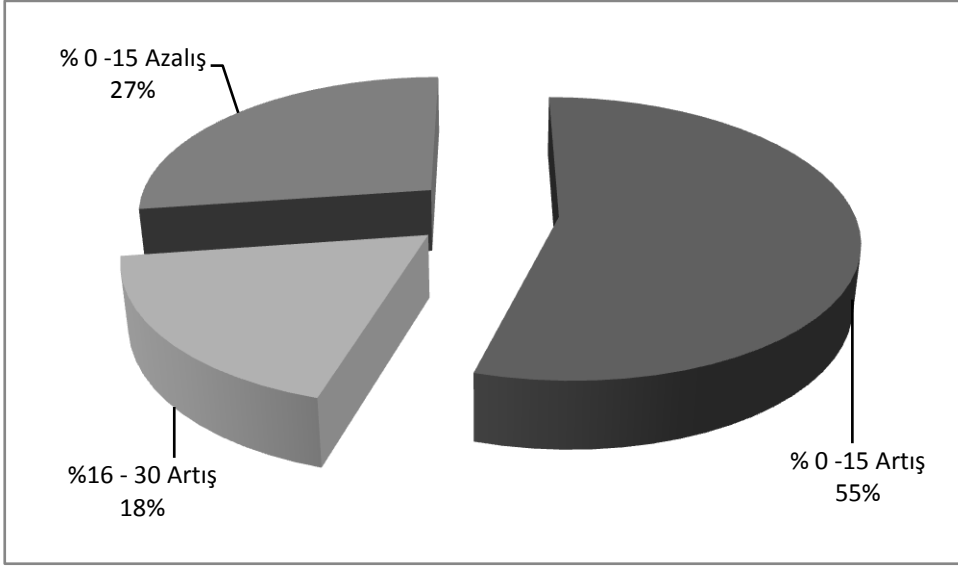
Şekil 20. 2005 – 2006 Döneminde İşletme Cirolarının Değişim Oranları

2006 – 2007 döneminde ise çıkan sonuçlar işletmelerin cirolarında gerçekleşen artışın devam ettiği ancak artış oranının azalarak %0 – 15’lik dilimde yoğunlaştığı görülmektedir.

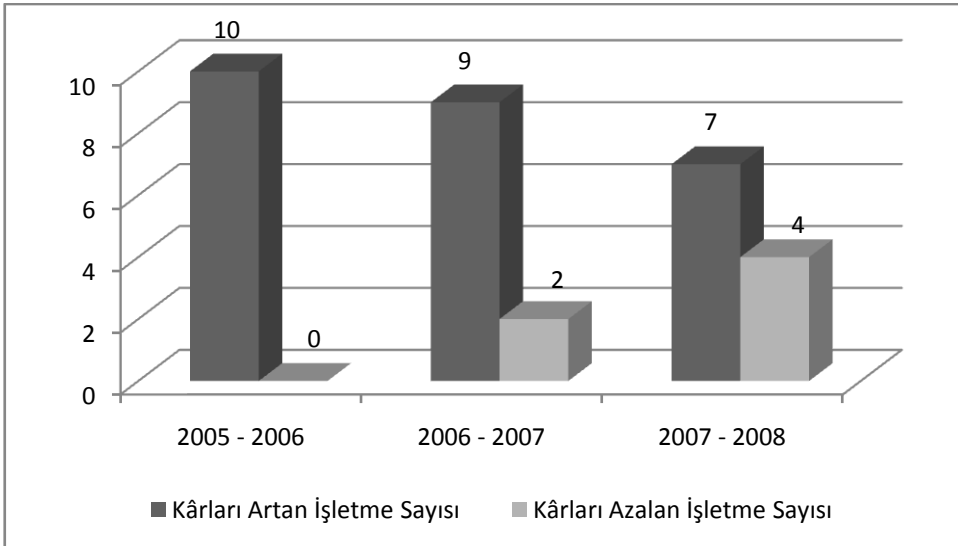
Şekil 21. 2006 – 2007 Döneminde İşletme Cirolarının Değişim Oranları

Küresel finansal krizin etkilerinin hissedilmeye başlanması ile 2007 – 2008 döneminde çalışmaya katılan işletmelerden bazıları çalışmanın odaklandığı zaman aralığı içinde ilk kez cirolarında küçülme belirtmişlerdir. Cirolarında artış sağlamayı başarabilen işletmelerin artış oranı ise yine %0 – 15 aralığında yoğunlaşmıştır.

Şekil 22. 2007 – 2008 Döneminde İşletme Cirolarının Değişim Oranları

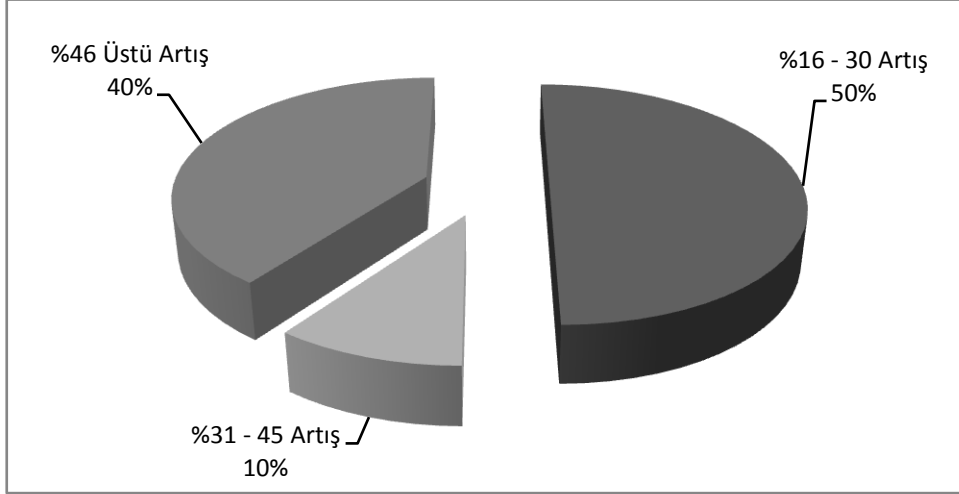
İşletmelerin kârlılık analizine yönelik yönelten soru, ciro analizi için sorulan soru ile aynı şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca aynı dilimleme yöntemi ve oranları korunmuştur. Çalışmaya katılan işletmelerin kârlarındaki değişim Şekil 23’de görülmektedir.

Şekil 23. İşletmelerin Yıllara Göre Kârlılıklarının Değişim Yönü

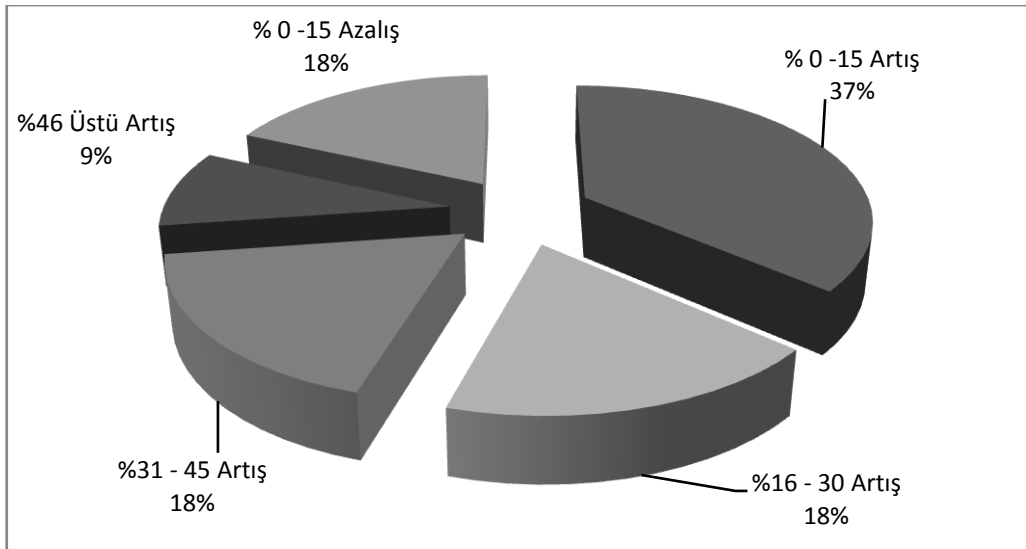
Analiz sonucunda 2005 – 2006 döneminde işletmelerin tümü kârlılıklarının önceki döneme göre artış gösterdiğini belirtmiştir. 2006 – 2007 döneminde 9 işletme

kârlarının arttığını buna karşılık 2 işletme ise kârlarının azaldığını belirtmiştir. Bu noktada işletmelerin ciro bilgileri ile farklılıklar gözlenmiştir.

Şekil 24. 2005 – 2006 Döneminde İşletme Kârlarının Değişim Oranları

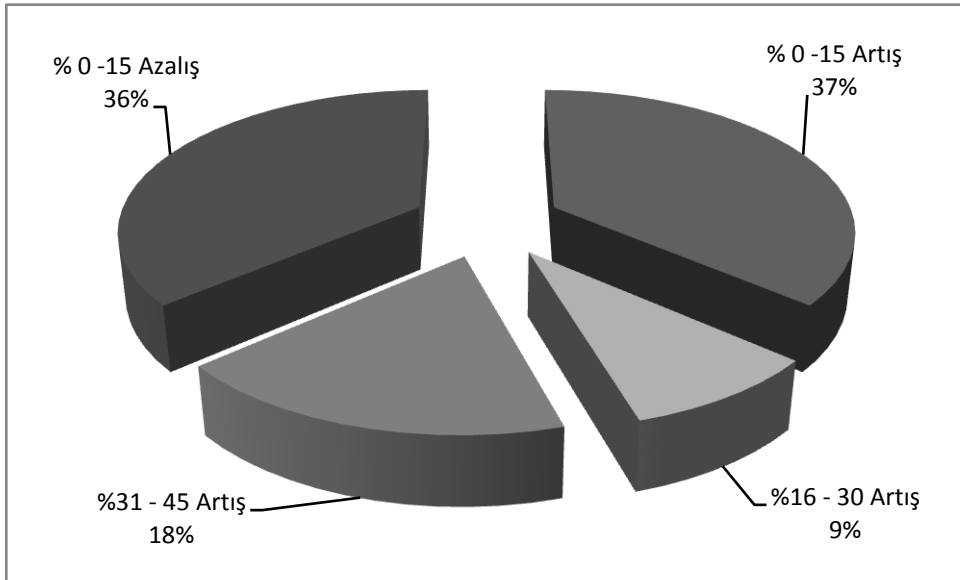
2005 – 2006 dönemi incelendiğinde işletmelerin kârlarında yaşanan artış yüksek dilimlerde toplanmaktadır. Dikkat çekici bir sonuç olarak aynı dönemde işletmelerin yalnızca %20'sinin cirosu %46 ve üstü artış gösterirken kârları %46 ve üstü artan işletmelerin oranı bunun iki katı yani %40 olarak ölçülmüştür.

Şekil 25. 2006 – 2007 Döneminde İşletme Kârlarının Değişim Oranları

İzleyen dönem olan 2006 – 2007 içinde işletmelerin kârlarında ciddi değişimler yaşanmıştır. Önceki döneme oranla kâr artışlarının hızı kesilirken azalma yaşayan işletmeler de olmuştur. Önceki dönemde %46 ve üstü oranda kâr artışı belirten işletmelerin oranı %40 olarak ölçülmesine karşılık bu dönemde aynı dilim içine işletmelerin sadece %9'u girebilmiştir. Ayrıca önceki dönem kârlarının azaldığını belirten işletme olamamasına rağmen bu dönemde işletmelerin %18'i kârlarının %0 – 15 oranında azaldığını belirtmiştir.

Aynı dönemler itibariyle değerlendirildiğinde işletmelerin ciro ve kârlılıkları arasında gözlenen uyumsuzlukların ve 2006 – 2007 döneminde gerçekleşen kârlılık değişimlerinin başlıca sebebi azalan taleple birlikte rekabet şartlarının sertleşmesi ve işletmelerin bu duruma kâr marjlarını azaltarak uyum gösterme çabalarıdır.

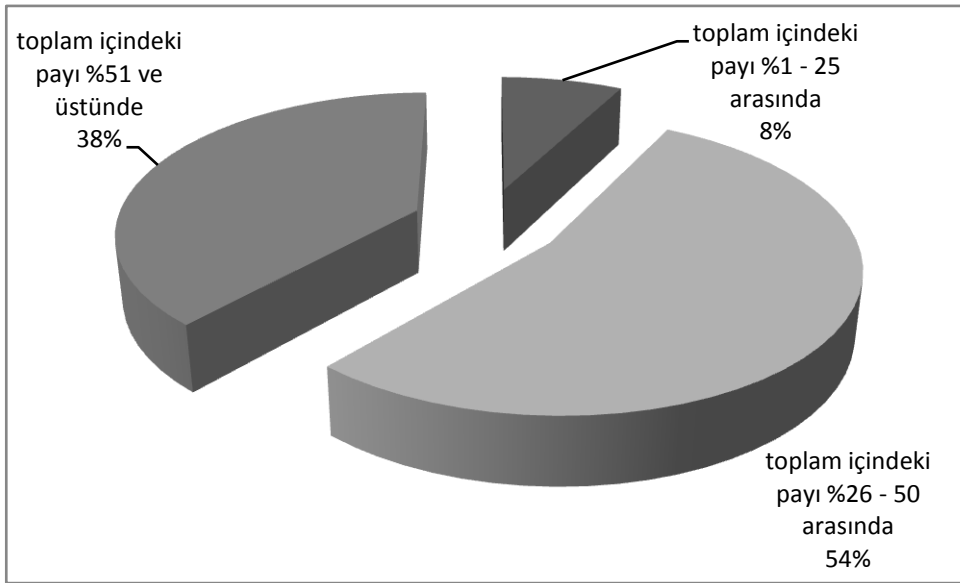
Şekil 26. 2007 – 2008 Döneminde İşletme Kârlarının Değişim Oranları

Küresel finansal krizin etkilerinin gözlemlendiği 2007 – 2008 döneminde %46 üstü kâr artışı bildiren işletmelerin olmamasına karşılık işletmelerin %36'sı bu dönemde kârlarının %0 – 15 arasında azaldığını belirtmiştir. İmalat sanayi için ciro değişim oranları ile birlikte değerlendirildiğinde 2007 – 2008 döneminde kârlarını arttırmayı sürdüren işletmeler de olmakla birlikte genel bir küçülmeden söz etmek mümkündür.

4.5.1.6 İşletmelerin ihracat, ithalat gelirleri ve pazarları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları pazar hedefleri açısından iç pazara yönelik ve ihracata yönelik olarak sınıflandırılmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında ihracata yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımları özellikle ülkeye çekilmesi hedeflenen türde bir yatırım türüdür. Bu yönüyle yabancı sermayeli işletmelerin ülkenin ihracatını artırması ve ödemeler dengesine olumlu katkı yapması beklenmektedir.

Çalışmaya katılan işletmelerin ihracat ya da iç pazar hedefli olup olmadığının belirlenmesine yönelik olarak sorulan soruda işletmelerden varsa ihracatlarının toplam satışları içindeki payını belirtmeleri istenmiştir. Bu soruya verilen cevaplar kümeleme metodu kullanılarak %1 – 25 arasında, %26 – 50 arasında ve %51 ve üstünde olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Sonuçlar Şekil 29’da görüldüğü gibidir.

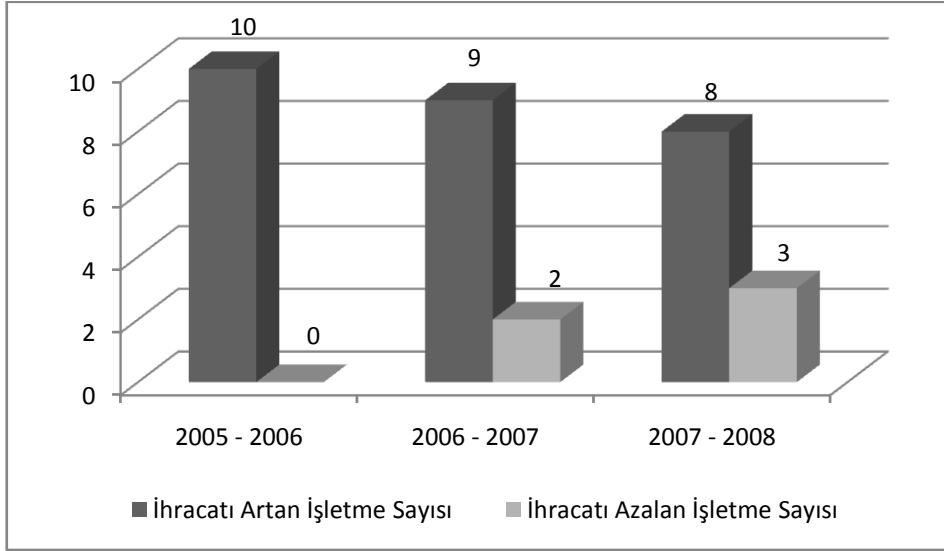

Şekil 27. İşletmelerin İhracatlarının Toplam Satışlar İçindeki Payı

Şekil 27’de görüldüğü gibi çalışmaya katılan işletmelerin %38’i satışlarının yarısından fazlasının ihracata yönelik olduğunu belirtmiştir. %54’lük büyük kısmın ise ihracatlarının toplam satışları içindeki payı %26 – 50 arasındadır. Çalışmaya katılan işletmelerden sadece 1 tanesinde ihracatın satışlar içindeki payı %25’den küçüktür. Bu sonuçlar ışığında Eskişehir’de imalat sanayinde faaliyet gösteren yabancı sermayeli işletmelerin neredeyse tamamının ihracat odaklı üretim yapmakta olduğu söylenebilir.

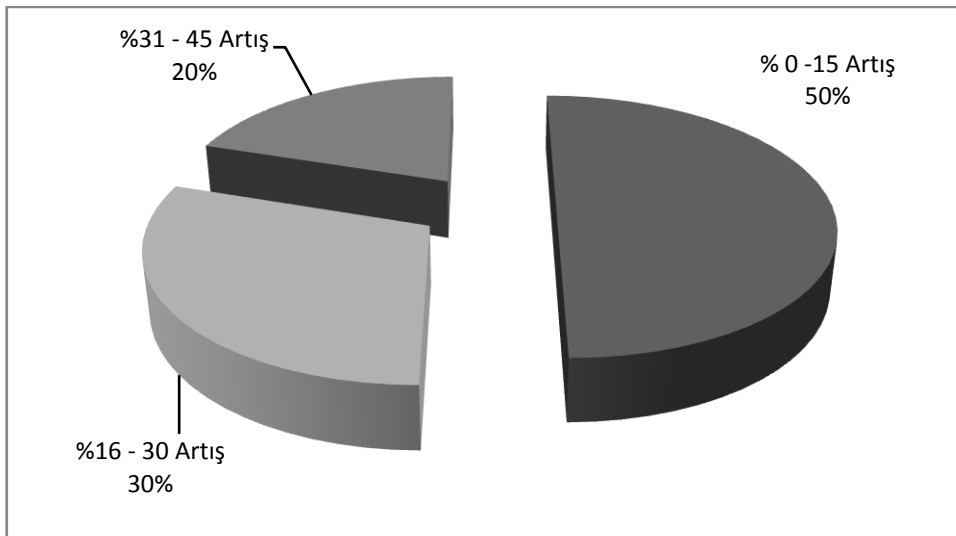

İşletmelerin yıllar içindeki ihracat değişimleri ve oranlarının analizinde daha önce ciro ve kâr bilgilerinin analizinde kullanılan esaslar kullanılmıştır. Çalışmaya katılan işletmelerin ihracatlarının yıllara göre değişim yönü Şekil 28’de verilmiştir.

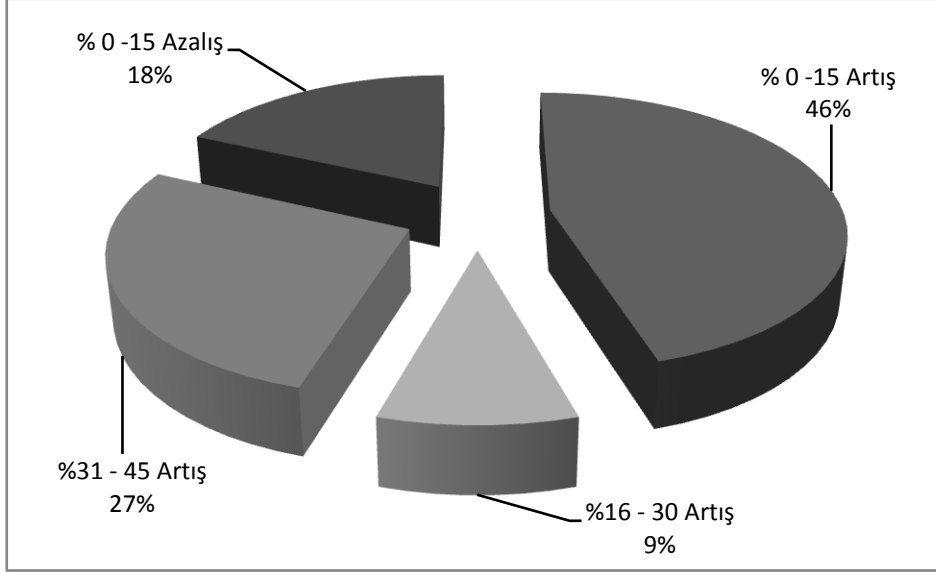
Şekil 28. İşletmelerin Yıllara Göre İhracatlarının Değişim Yönü

İşletmelerin ihracatlarındaki değişim kârlılıkları ve cirolarıyla paralellik göstermektedir. Dikkat çekici sonuç dönemler ilerledikçe ihracat oranlarının da düşmesidir. 2007 yılında etkileri hissedilmeye başlanan küresel finansal krizin gelirleri ihracata dayanan işletmeleri de olumsuz etkilemiş olduğu sonucuna varılabilir.

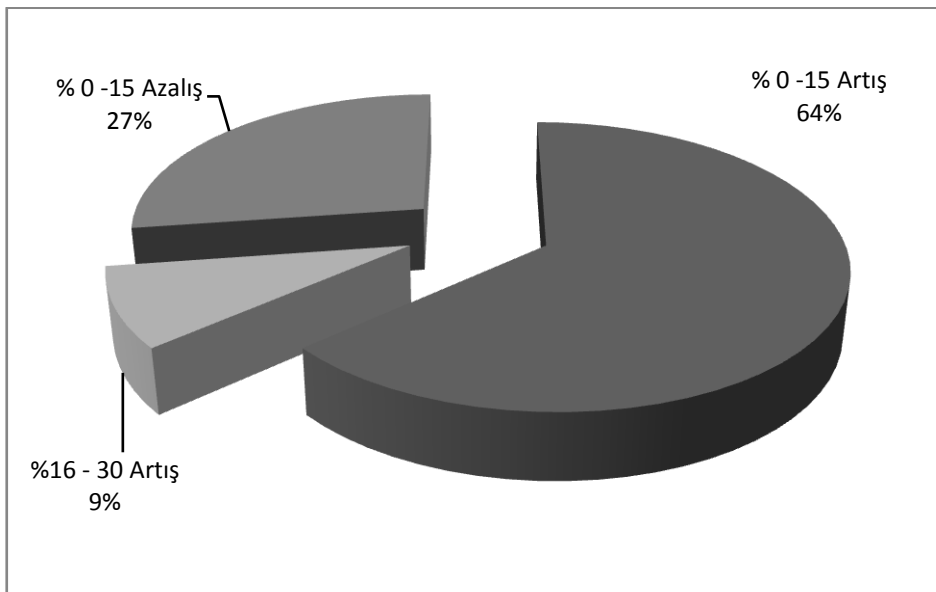
Şekil 29. 2005 – 2006 Döneminde İşletmelerin İhracat Değişim Oranları

Şekil 29'da 2005 – 2006 döneminde işletmelerin tümünün ihracatlarının arttığı ve söz konusu artışın %0 – 15'lik dilimde yoğunlaştığı görülmektedir.

Şekil 30. 2006 – 2007 Döneminde İşletmelerin İhracat Değişim Oranları

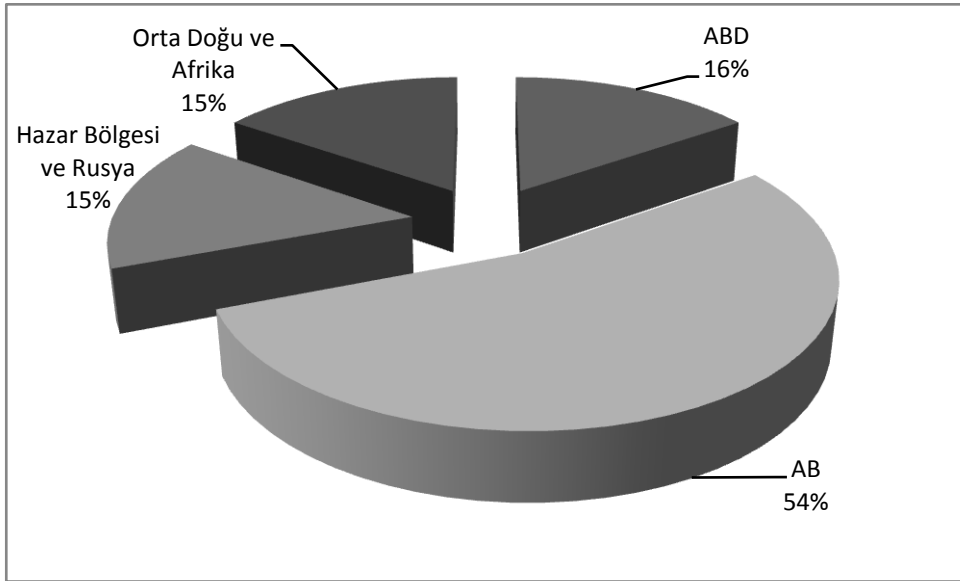
2006 – 2007 dönemi için elde edilen sonuçlara bakıldığında önceki dönem tüm işletmelerin ihracatlarını artırmayı başarmış olmalarına karşın bu dönemde işletmelerin %18'inin ihracat gelirlerinde düşüş gözlemlenmektedir.

Şekil 31. 2007 – 2008 Döneminde İşletmelerin İhracat Değişim Oranları

Daha önce de belirtildiği gibi küresel finansal krizin ihracat gelirlerini etkilemesi ile 2007 – 2008 döneminde ihracatlarının düştüğünü belirten işletmelerin oranı %18'den %27'ye çıkmıştır. İhracatını artırmaya devam edebilen işletmelerin ise %64'lük çok büyük bir kısmı %0 – 15'lik dilim içinde yer almıştır. İhracatını %15'in üzerinde artıran işletmeler ise ancak %9'luk bir pay alabilmiştir.

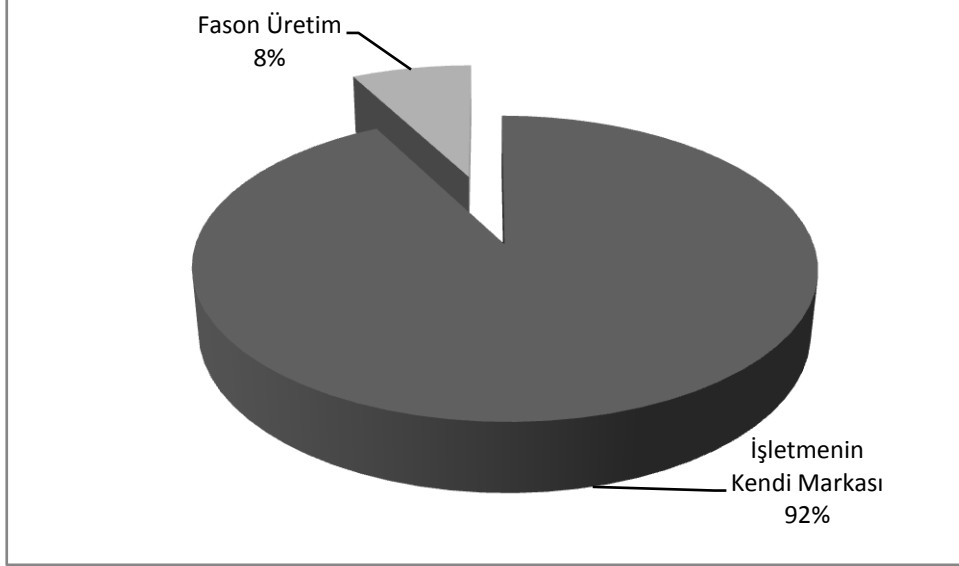
Çalışmaya katılan işletmelere ihracat yaptıkları en önemli ülkeleri belirtmeleri istenmiştir. Alınan yanıtlar sonucunda frekans analizi yapılmış ve söz konusu ülkelerin 4 grupta toplandığı görülmüştür. Bu gruplar ABD, AB ülkeleri, Rusya ve Hazar Bölgesi, Orta Doğu ve Afrika Ülkeleri şeklindedir. Çalışmaya katılan 13 işletmenin %54'lük en büyük kısmı en önemli ihracat bölgesi olarak AB üyesi ülkelerin bulunduğunu belirtmiştir. % 16'sı ABD, %15 Rusya ve Hazar bölgesi geri kalan %15 ise Orta Doğu ve Afrika ülkelerinin kendileri için en önemli ihracat bölgesi olduğunu belirtmiştir.

Şekil 32. İşletmelerin En Önemli İhracat Bölgeleri

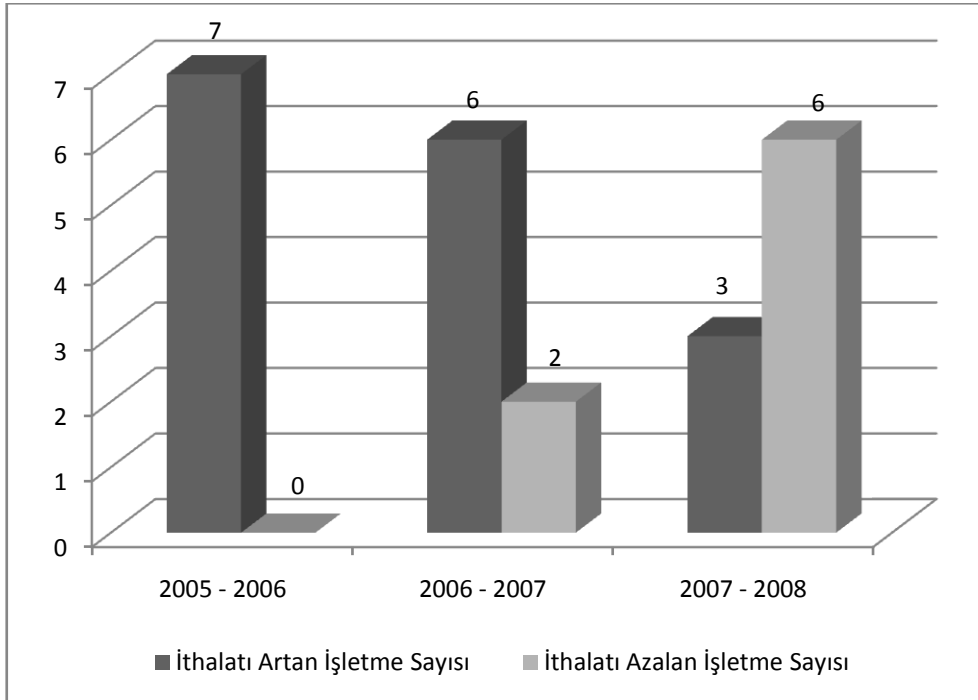
Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ihracat gelirlerini etkileyen bir diğer faktör de işletmelerin ihracatlarını kendi markalarıyla mı yoksa fason üretim yoluyla mı gerçekleştirdiğidir. Çalışmaya katılan işletmelere bu yönde yöneltilen sorudan elde

edilen sonuç Eskişehir’de imalat sanayinde faaliyet gösteren 13 işletmenin 12 tanesi kendi markasıyla ihracat yaparken yalnızca 1 tanesi fason üretim gerçekleştirmektedir.

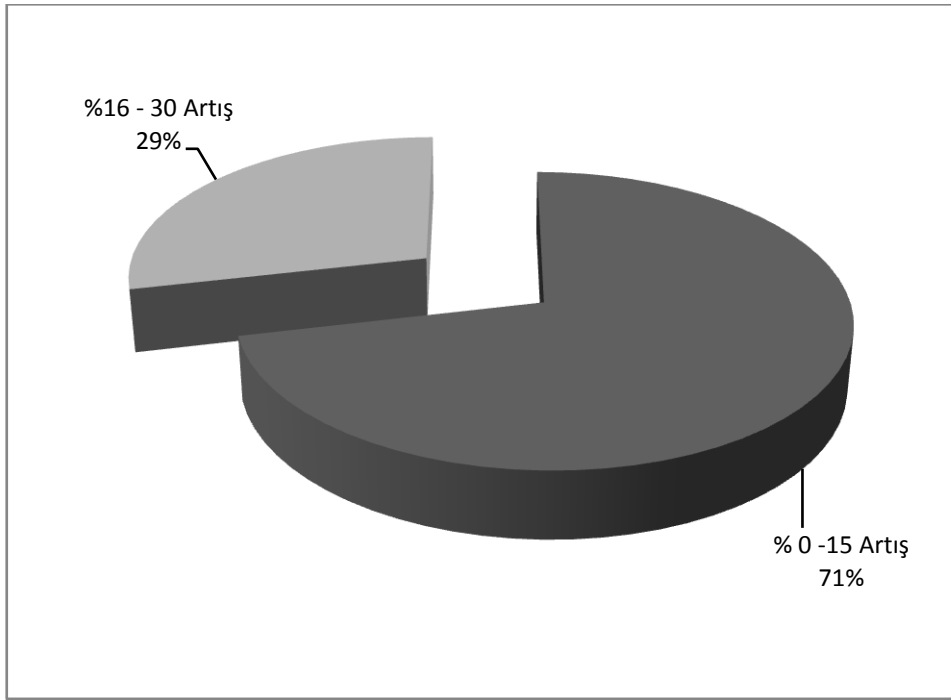
Şekil 33. İşletmelerin İhracatlarını Gerçekleştirdikleri Marka Bilgileri

Benzer değerlendirmeler işletmelerin ithalat verileri içinde yapılmıştır. Şekil 34’de işletmelerin yıllara göre ithalatlarının değişim yönleri sunulmaktadır.

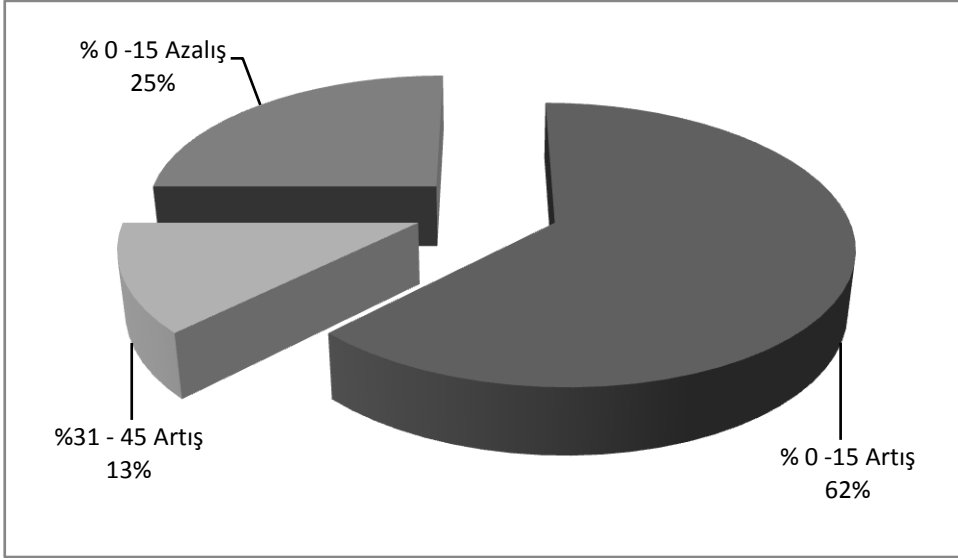
Şekil 34. İşletmelerin Yıllara Göre İthalatlarının Değişim Yönü

Şekil 34’de görüldüğü gibi ithalatı azalan işletme sayısı azalma eğilimi göstermektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlardan beklenen ödemeler dengesine olumlu etkinin gerçekleşmesi noktasında, çalışma kapsamındaki işletmelerin ihracatlarının artması buna karşılık ithalatlarının azalması olumlu bir sonuçtur. İthalat rakamlarında yaşanan azalmaya sebep olan iki önemli faktörden birincisi kuşkusuz küresel finansal krizin üretim hacminde sebep olduğu daralmadır. İthalat rakamlarında gözlenen azalmanın diğer önemli sebebi ise işletmeler yıllar içinde üretim için ihtiyaç duydukları kaynakları yurtiçinden temin etmeye başlamaları sonucunda ithalatlarının azalmasıdır. Bu durumun ortaya konabilmesi için ithalat oranlarının ayrıntılı incelenmesine ihtiyaç vardır.

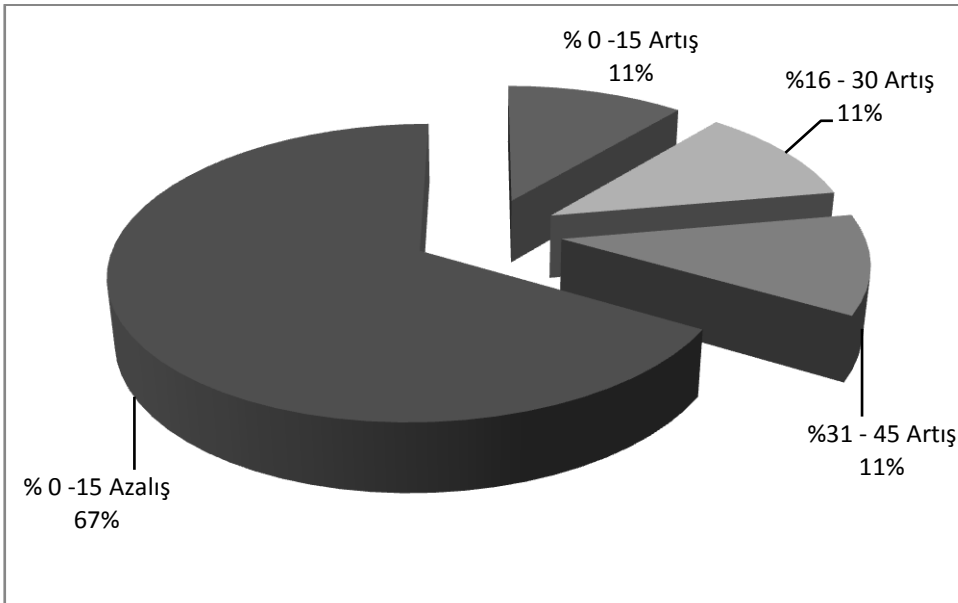
Şekil 35. 2005 – 2006 Döneminde İşletmelerin İthalat Değişim Oranları

2005 – 2006 dönemi için ayrıntılı olarak bakıldığında çalışmaya katılan işletmelerin %71’lik kısmının ithalatları bir önceki döneme oranla %0 – 15 arasında artış göstermiştir. Geriye kalan %29’luk kısmın ise ithalatı %16 – 30 oranında gerçekleşmiştir. Karşılaştırma yapılabilmesi için gerekli olan 2006 – 2007 dönemine ait ihracat değişim oranları Şekil 36’da sunulmuştur.

Şekil 36. 2006 – 2007 Döneminde İşletmelerin İthalat Değişim Oranları

2006 – 2007 döneminde ithalatları %0 – 15 arasında artış gösteren işletmelerin oranı %71'den %62'ye gerilemiştir. Buna karşılık işletmelerin %13'lük kısmının ithalatı %31 – 45 oranında artış göstermiştir. İthalatının %0 – 15 arasında azaldığını belirten işletmeler ise %25'de kalmıştır. İncelenen iki dönem arasında ithalat rakamlarında gerçekleşen önemli bir azalmadan söz etmek mümkün değildir. Ancak çalışmaya katılan işletmelerin %25'inin ithalatının azalması aynı dönemde ihracatın gösterdiği artış karşısında ödemeler bilançosuna katkı açısından olumlu bir gelişmedir.

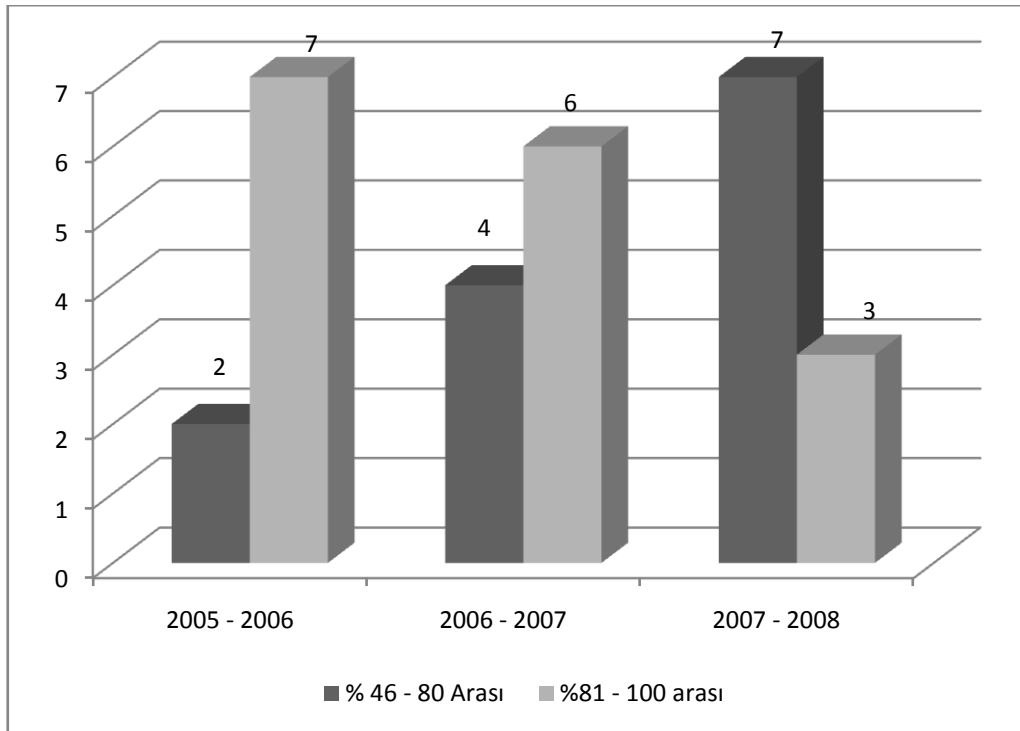

Şekil 37. 2007 – 2008 Döneminde İşletmelerin İthalat Değişim Oranları

Şekil 37’de verilen 2007 – 2008 dönemine ilişkin ithalat değişim oranlarında en çarpıcı sonuç çalışmaya katılan işletmelerin %67 gibi çok büyük bir kısmının ithalatının %0 – 15 arasında azaldığını belirtmesidir. Bu durumun yaşanmasında kuşkusuz finansal krizin getirdiği üretim daralmasının payı büyüktür.

4.5.1.7 İşletmelerin kapasite kullanım oranları

Doğrudan yabancı sermayeli işletmelerin yaptıkları yatırımdan beklentilerini alıp alamadıkları noktasında kârlılık verilerinin dışında önemli bir diğer nokta da işletmelerinin verilen dönemler için kapasitelerinin ne kadarını kullanabildikleridir. Üretim hacminin artması ciro ve kâr rakamlarını etkilediği kadar diğer yönden yatırım yapılan bölgede istihdam artışına da neden olabilir. Çalışmaya kapsamındaki işletmelere verilen dönemler içinde kapasitelerini ne oranda kullandıklarına yönelik bir soru yöneltilmiş ve alınan sonuçlara uygulanan frekans analizi sonucunda elde edilen veriler Şekil 38’de sunulmuştur.

Şekil 38. İşletmelerin Yıllara Göre Kapasite Kullanım Oranları

Görüldüğü gibi 2005 – 2006 yılında çalışmaya katılan işletmelerin %78’inin kapasite kullanım oranı %81 – 100’lük dilimde geri kalan %12’si ise %46 – 80

arasındaki dilimde yer almıştır. 2006 – 2007 dönemine gelindiğinde %81 – 100'lük dilime işletmelerin %60'ı girerken, %46 – 80'lik dilime %40'ı girmiştir. Soru yöneltilen son bölüm olan 2007 – 2008 döneminde işletmelerin ancak %27'si %81 – 100'lük dilime girebilmiştir, geriye kalan %73'lük kısmı %46 – 80 arasında kalan dilime girmiştir. Bu sonuçlardan, verilen yıllar içinde işletmelerin kapasite kullanım oranlarında gözle görülür bir düşüşün olduğu görülmektedir.

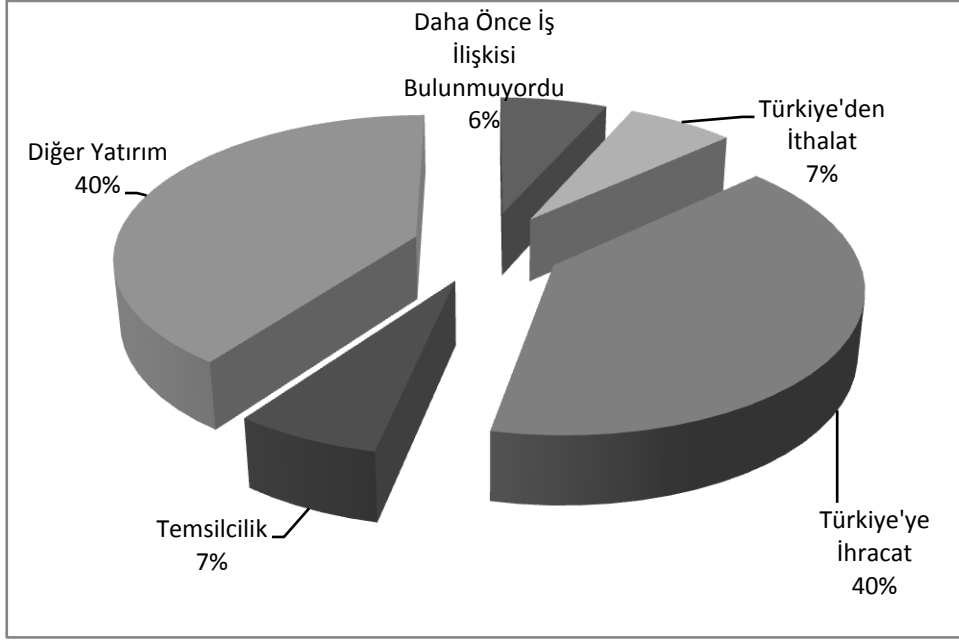
4.5.2 İşletmelerin Eskişehir'de Gerçekleştirdikleri Yatırım Öncesi İş İlişkileri

Yabancı sermayeli işletmeler için doğrudan yatırım yapmadan önce var olan ithalat, ihracat gibi iş ilişkileri yatırım kararını etkileyen önemli bir faktördür. Daha önceden var olan bu iş ilişkileri yoluyla yatırımcılar Türkiye pazarını, yatırım ortamını ilk elden tanıma fırsatı bulabilmektedir. Türkiye'de iş ilişkileri konusunda tecrübe kazanarak kendi fizibilite çalışmalarını yürüterek yatırım kararı alabilmektedir.

Bu kapsamda çalışmaya katılan işletmelere Eskişehir'de gerçekleştirdikleri yatırımdan önce Türkiye ile iş ilişkileri olup olmadığına yönelik bir soru yöneltilmiş ve varsa söz konusu iş ilişkisinin türünü belirtmeleri istenmiştir. Yöneltilen bu soruda daha önce var olan iş ilişkileri için işletmelere Türkiye'den ithalat, Türkiye'ye ihracat, temsilcilik, diğer yatırım şeklinde seçenekler sunulmuştur ve bu yaygın seçenekler dışında bir iş ilişkisi olan işletmelerin belirtebilmesi için alan verilmiştir. Cevaplardan alınan sonuçlar değerlendirildiğinde çalışmaya katılan 13 işletmeden 12 tanesinin daha önceden Türkiye ile söz edilen türlerde iş ilişkileri olduğu saptanmıştır.

Şekil 39'da sunulduğu üzere çalışmaya katılan işletmelerin %40'lık bölümü Eskişehir'de ki yatırımlarından önce Türkiye'de başka yatırımlarının olduğunu ve diğer bir %40'lık kısmı ise Türkiye'ye ihracat yaptıklarını belirtmiştir. Bu iki büyük grup dışında işletmelerin %7'si Türkiye'den ithalat yaptığını ve %7'si de Türkiye'de temsilciliklerinin bulunduğunu belirtmiştir.

Şekil 39. İşletmelerin Eskişehir’de Bulunan Yatırımlarından Önce Türkiye İle Var Olan İş İlişkileri

4.5.3 Yatırım Yeri Tercihinde Etkili Olan Faktörler

Çalışmanın odaklandığı ana konu olan yatırım yerinin tercihinde etkili olan faktörlerin incelenmesi iki ayrı kısımda yapılmıştır. Bunlardan ilki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, yatırım alanı olarak neden Türkiye’yi seçtiğini diğeri ise neden Eskişehir’i seçtiğinin incelenmesine yöneliktir. Eskişehir ilinin yatırım alanı olarak seçilmesinde etkili olan faktörler ise ekonomik, yerel ve sosyal – kültürel faktörler şeklinde gruplara ayrılmıştır.

4.5.3.1 İşletmelerin yatırım yeri olarak Türkiye’yi tercih etmesinde etkili olan faktörler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları için ülkeleri çekici kılacak çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerden bir ya da daha fazlasının bir ülkede bulunması o ülkeyi yabancı yatırımcı gözünde yatırım yapmak için cazip hale getirebilmektedir. Çalışmaya katılan işletmelere bu faktörlerin önem derecesinin saptanmasına yönelik sorular yöneltilmiş ve verilen faktörler içinden önemlerine göre değerlendirme yapmaları istenmiştir. Soru içinde önem derecesini belirtebilmeleri için işletmelere “Çok Önemli”den “Hiç Önemli Değil”e uzanan beşli likert ölçeği verilmiştir. Alınan

yanıtlar sonucu %95 güven seviyesinde yapılan bağımsız örneklem T testi sonuçları Tablo 37’de sunulmuştur.

Tablo 37. İşletmelerin Yatırım Yeri Olarak Türkiye’yi Tercih Etmesinde Etkili Olan Faktörler

Sırası	Faktörler	Önem Derecesi*
1	Diğer pazarlara coğrafi yakınlık	1,38
2	Devlet teşvik uygulamalarından yararlanılması	2,07
3	Türkiye pazarının çekici olması	2,15
4	Gümrük Birliğinin sağladığı olanaklardan yararlanılması	2,30
5	Önceden var olan iş ilişkileri	2,69
6	Vergi politikalarının sağladığı olanaklardan yararlanılması	2,76
7	Güçlü bir yan sanayinin bulunması	2,92
8	Siyasi ve sosyal istikrar bulunması	3,15
9	Kalifiye işgücünün kolay bulunması	3,23
10	Girdi maliyetlerinin düşük olması	3,23
11	İşgücü maliyetlerinin düşük olması	3,30
12	Türkiye’nin AB ile tam üyelik müzakerelerine başlaması	3,76
13	Yolsuzluk oranının düşük olması	4,38
14	Özelleştirme uygulamalarında yararlanılması	4,53

* 1= Çok Önemli, 5= Hiç Önemli Değil

Diğer pazarlara coğrafi yakınlık 1,38 puan ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye’yi tercih etmesinde en önemli faktör olarak değerlendirilmiştir. Türkiye’nin bulunduğu coğrafi konum ihracat odaklı işletmeler için oldukça önemlidir. Hem Avrupa ülkelerine hem de Orta Doğu ülkelerine ihracat için stratejik bir noktada bulunan Türkiye son zamanlarda daha aktif ilişkiler yürüttüğü ve coğrafi olarak çok yakın bulunduğu Kafkaslara yönelik ihracat için de bir üs olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’nin sahip olduğu bu jeostratejik konum çalışma kapsamındaki işletmeler arasında en önemli yatırım sebebi olarak değerlendirilmiştir.

İkinci sırada 2,07 puanla devlet teşvik uygulamalarının sağladığı yatırım kolaylıkları yer almaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekebilmek

için devlet tarafından uygulanan yatırım için arazi tahsisi, vergi indirimleri gibi adımlar Türkiye'yi yabancı yatırımcılar için daha cazip hale getirmeyi başarmıştır.

Türkiye iç pazarının çekici olması çalışmaya katılan işletmeler arasında 2,15 puanla üçüncü en önemli faktör olmuştur. Türkiye'nin sahip olduğu büyüme hızı ve artış gösteren kişi başına düşen milli gelir oranı yerli yatırımcı kadar yabancı yatırımcılar için ülkeyi cazip bir pazar haline getirmektedir. Bu pazarın sunduğu fırsatları en iyi şekilde değerlendirmek isteyen yabancı yatırımcıların bulunması ve yatırımlarını bu gerekçe ile gerçekleştirmeleri doğal karşılanabilecek bir durumdur.

Türkiye ve AB arasında bulunan Gümrük Birliğinin sağladığı avantajlar 2,30 puanla dördüncü sırada yer almıştır. Daha önce yapılan analizlerde ortaya konan sonuçlara göre çalışmaya katılan işletmelerin sermayesinin büyük kısmının AB üyesi ülkelerden gelmesi ve çok büyük kısmının en önemli ihracat pazarı olarak AB üyesi ülkeleri göstermesi, ilk üç seçenek ile beraber değerlendirildiğinde Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği gerçekleştirmiş olmasının yatırımları etkileyen faktörler içindeki bu önemli yerini daha iyi açıklamaktadır.

Beşinci önemli faktör ise 2,69 puanla işletmelerin Eskişehir'de bulunan yatırımlarından önce Türkiye ile yürüttükleri diğer iş ilişkileridir. Daha önce var olan ithalat ve ihracat gibi iş ilişkileri söz konusu işletmelere Türkiye pazarını ve yatırım ortamını tanıma imkanı sağlamıştır. Önceden yürütülen bu iş ilişkilerinden elde edilen veriler sonucu işletmelerin Türkiye'de yatırım yapmayı bir fırsat olarak değerlendirmesi ve bu yöndeki ihtiyaçları sonucunda yatırımlarını gerçekleştirdikleri söylenebilir.

Vergi politikalarının sağladıkları olanaklardan yararlanılması 2,76 puanla altıncı sırada yer almıştır. Türkiye'nin yabancı yatırımcıları ülkeye çekebilmek için uyguladığı vergi teşviklerinin çalışmaya katılan işletmeler tarafından olumlu değerlendirildiği ve bu avantajdan faydalanmak üzere yatırımlarını gerçekleştirdiklerini söylemek doğru olacaktır. Eskişehir'deki işletmeler açısından vergi avantajları sağlayarak yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için gösterilen çabanın yeterli olmadığı sonucu çıkartılabilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'de yatırım yapmasını etkileyen faktörler içinde yedinci sırada 2,92 puanla güçlü bir yan sanayinin bulunması yer almaktadır. Ancak 2,92 puanla bu faktör olumlu olarak değerlendirilebilecek faktörler içinde son sırayı almaktadır. Çalışmanın yapıldığı alan olan imalat sanayi için yan sanayinin hayati bir önem taşıdığı düşünüldüğünde Türkiye'nin bu alana daha fazla

yatırım çekebilmek için geliştirmesi gereken alanların başında yan sanayi kuruluşlarının olduğu değerlendirilebilir.

Olumlu olarak değerlendirilebilecek bu sonuçlardan sonra sırasıyla siyasi ve sosyal istikrarın bulunması, kalifiye iş gücünün kolay bulunması, girdi maliyetlerinin düşük olması, işgücü maliyetlerinin düşük olması ve AB ile tam üyelik müzakerelerine başlanması yer almaktadır. Bu faktörler arasında en çarpıcı sonucu girdi ve işgücü maliyetlerinin düşük olmasıdır. Çalışmaya katılan işletmeler bu iki faktörün yatırım kararı almalarında etkisi bulunmadığını belirtmiştir. Geçmiş yıllarda uygulanan benzer çalışmalarda Türkiye'nin ucuz işgücü ve ucuz girdiler yüzünden tercih edildiği görülmektedir. Ancak yapılan çalışma sonucunda Türkiye'nin bu özelliğini artık yitirdiği ve bunun yerine coğrafi konum ve iç pazarın çekici olmasının geçtiği görülmektedir. Türkiye'de işgücü maliyetleri hala ucuz olarak görülse de ücretler üzerinde vergi ve diğer mali yüklerin bu faktörü cazip kılmaktan uzaklaştırdığı söylenebilir. Özellikle ÇHC'nin sahip olduğu ucuz işgücü ve ucuz girdi maliyetleri gibi faktörler değerlendirildiğinde Türkiye'nin artık bu iki faktörün getirdiği avantaja sahip olmadığı söylenebilir.

Bu soru kapsamında değerlendirilmesi istenen yolsuzluk oranının düşüklüğü ve devlet teşvik uygulamalarının olumsuz yönde puan alan iki faktör olduğu Tablo 37'de görülmektedir. Yolsuzluk oranının yerel yatırımcılar kadar yabancı yatırımcılar için yatırım yapmaktan uzaklaştıran bir etkisi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak çalışmaya katılan işletmelerin devlet teşvik uygulamalarına verdikleri puan bu uygulamalardan beklenen etkinin çok uzağında kalmaktadır. Bu iki faktör arasında bir ilişki olup olmadığına yönelik olarak yapılan korelasyon analizinin sonuçları Tablo 38'de sunulmuştur. Analiz sonucuna göre 0,05 güvenilirlik seviyesinde, yolsuzluk oranının düşük olmasına verilen yanıtlar ile özelleştirme uygulamalarından faydalanılmasına verilen yanıtlar arasında pozitif yönlü ve orta derecede ($r=0,62$) bir ilişki saptanmıştır ($p<0,05$). Çalışmaya katılan işletmeler için yatırım kararı verilmesinde yolsuzluk oranının düşük olmasının önemi arttıkça devlet teşvik uygulamalarından yararlanmanın da önemi artmaktadır.

Tablo 38. Yolsuzluk Oranının Düşük Olması ve Devlet Teşvik Uygulamalarından Yararlanılması İçin Korelasyon Analizi Sonuçları

		Yolsuzluk Oranının Düşük Olması	Devlet Teşvik Uygulamalarından Yararlanılması
Yolsuzluk Oranının Düşük Olması	r	1	0,625
	p		0,022
	N	13	13
Devlet Teşvik Uygulamalarından Yararlanılması	r	0,625	1
	p	0,022	
	N	13	13

İhracat odaklı üretim yapan işletmeler için AB Gümrük Birliğinin öneminin ortaya konabilmesi için çapraz tablo analizi yapılmıştır. Analizin sonuçları Tablo 39’da ortaya konmuştur. Buna göre, işletmelerin %69’u Gümrük Birliğinin yatırım kararlarında etkili olduğunu belirtmiştir.

Tablo 39. İhracat Payları ve Gümrük Birliğinin Yatırım Yeri Seçimine Etkisine Yönelik Çapraz Tablo Sonuçları

	Gümrük Birliği				
	Çok Önemli	Önemli	Fikrim Yok	Önemsiz	Hiç Önemli Değil
İhracatın Payı $\leq$ %50	1	3	2	1	1
İhracatın Payı $\geq$ %51	2	3	0	0	0

Tablo 39’da görüldüğü gibi ihracatının satışları içindeki payı %51’den fazla olan işletmelerden 2 tanesi gümrük birliğinin yer seçiminde çok önemli olduğunu geri kalan 3 tanesi ise önemli olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık ihracatın payı %51’den az olan işletmeler için önem derecesi farklılıklar göstermektedir.

4.5.3.2 İşletmelerin yatırım bölgesi olarak Eskişehir'i tercih etmesinde etkili olan faktörler

Yabancı sermaye yatırımlarının çekilmesinde ülkelerin sahip olduğu özellikler kadar bölgesel anlamda sahip olunan farklılıklar da etkili olmaktadır. Türkiye açısından değerlendirildiğinde bölgeler arasında bulunan gelişmişlik farkı yabancı sermaye yatırımının çekilmesi noktasında da etkili olmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın ana hedefi olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Eskişehir'de yapılmasına etki eden faktörleri saptamak için işletmelere sorular yöneltilmiştir. Bu sorular için uygulanan esaslar daha önce Türkiye'nin tercih edilmesine yönelik olan sebepleri belirlemek amacıyla yöneltilen soruyla aynı şekildedir. İşletmelere sunulan faktörler içinden beşli likert ölçeğine göre önem derecesini belirtmeleri istenmiştir. Ancak bu bölümde Eskişehir'in tercih edilmesinde etkili olan faktörler ekonomik, sosyal – kültürel ve yerel faktörler olarak üç bölümde incelenecektir. Çalışmaya katılan işletmelerin verdikleri yanıtlar %95 güven seviyesinde tek örneklem T testi ile değerlendirilmiş ve sonuçlar aşağıda yer alan tablolarda sunulmuştur.

Tablo 40. İşletmelerin Yatırım Bölgesi Olarak Eskişehir'i Tercih Etmesinde Etkili Olan Ekonomik Faktörler

Sırası	Faktörler	Önem Derecesi*
1	İç pazarlara yakın olması	1,69
2	Kalifiye işgücünün yeterli düzeyde bulunması	2,38
3	Güçlü bir yan sanayi bulunması	3,07
4	Hammaddeye yakın olması	3,23
5	İşgücü maliyetlerinin düşük olması	3,53
6	Organize sanayi bölgesinin sunduğu olanaklardan yararlanmak	3,53
7	Eskişehir'deki mevcut sanayi işletmelerinin yatırım fırsatı yaratması	3,61
8	Önceden var olan iş ilişkileri	3,69

* 1= Çok Önemli, 5= Hiç Önemli Değil

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılırken Eskişehir'i tercih eden işletmelerin bu kararlarına etki eden Eskişehir'in sahip olduğu faktörler içinde önem

sirasına göre ilk sırayı 1,69 puanla Eskişehir'in iç pazarlara yakın olması gelmektedir. Çalışmaya katılan işletmeler içinde ihracat odaklı olan işletmeler kadar satışlarının büyük kısmını iç pazara yapan işletmelerin de olduğu göz önüne alındığında bu faktörün ilk sırayı alması beklenen bir sonuçtur. Ancak bu faktörün öne çıkmasında ihracat odaklı olan işletmelerin de üretimlerinin bir kısmını iç pazara satmaları etkili olmuştur.

2,38 puanla ikinci sırayı alan faktör ise işletmelerin ihtiyaç duyduğu kalifiye işgücünün Eskişehir'de yeterli düzeyde bulunması almaktadır. Çalışmanın yapıldığı imalat sektörü yüksek teknik ve idari beceri gerektiren üretim ve yönetim süreçlerine sahip olduğundan işletmeler için bu süreçleri başarıyla yürütebilmek için gerekli olan yetişmiş işgücünün Eskişehir'de bulunması önemli bir tercih sebebi olarak ortaya çıkmaktadır.

Eskişehir'de güçlü bir yan sanayinin bulunması yabancı sermayeli işletmelerin yatırım bölgesi seçiminde etkili olan üçüncü faktördür. Ancak üçüncü sırayı alan bu faktörün sahip olduğu 3,07'lik puan çalışmaya katılan işletmelerin Eskişehir'i yatırım bölgesi olarak tercih ederken ilk iki faktöre odaklandığını göstermektedir. Türkiye geneli için yapılan analiz sonucunda da güçlü bir yan sanayinin bulunmasının önemi benzer düzeyde olmuştur.

Eskişehir'in yatırım bölgesi olarak tercih edilmesine etki eden faktörler içinde dördüncü sırada 3,53 puanla işgücü maliyetlerinin düşük olması gelmektedir. Ucuz işgücünün işletmelerin tercih sebepleri arasında önemli bir yerde olmadığını gösteren bu sonuç tekrar Türkiye geneli ile paralellik göstermektedir. Ancak Eskişehir için değerlendirme yapıldığında kalifiye işgücünün yeterli miktarda olması seçeneği ile birlikte işletmelerin bu iki faktörü aynı yatırım bölgesinde talep etmemeleri dikkat çekicidir.

Son üç sırayı Organize Sanayi Bölgesinin sunduğu imkanlardan yararlanmak, Eskişehir'deki mevcut sanayi işletmelerinin yatırım fırsatı yaratması ve önceden var olan iş ilişkileri almaktadır. Organize Sanayi Bölgesinin sunduğu fırsatların değerlendirilmesinin bölge seçiminde etkisinin zayıf olmasını, alternatif şehirlerde de bulunması ile açıklamak mümkündür. Önceden var olan iş ilişkilerinin son sırayı alması ise çalışmaya katılan işletmelerin Eskişehir'de yatırım yapma kararı verirken kullandıkları bilgi kaynaklarının yoğun olarak ikincil kaynaklar olduğunu ortaya

koymaktadır. Eskişehir'deki mevcut sanayi işletmelerinin yatırım fırsatı yaratması seçeneğinin öneminin düşük olmasının sebebi ise çalışmaya katılan işletmelerin yüksek oranda yeni bir işletme kurması ile açıklanabilir. Bu sonucun ortaya konulabilmesi için işletmelerin kuruluş şekilleri ve Eskişehir'deki mevcut sanayi işletmelerinin yatırım fırsatı yaratması seçeneği arasında çapraz tablo analizi uygulanmıştır ve sonuçları Tablo 41'de sunulmuştur.

Tablo 41. İşletmelerin Kuruluş Şekilleri ve Mevcut Sanayi İşletmelerinin Yatırım Fırsatı Yaratması Arasındaki İlişki

	İşletmelerin Kuruluş Şekilleri			
		Yeni bir işletme kuruldu	Yerel bir işletme satın alındı	Bir ortak girişim kuruldu
Mevcut Sanayi İşletmelerinin Yatırım Fırsatı Yaratması	Çok önemli	1	2	0
	Önemli	0	0	1
	Fikrim yok	0	1	0
	Önemsiz	1	0	0
	Hiç önemli Değil	5	0	2

Çapraz tablo analizinden elde edilen sonuçlara göre Eskişehir'deki mevcut sanayi işletmelerinin yatırım fırsatı yaratmasını önemsiz olarak değerlendiren 8 işletmeden 6 tanesi yeni bir işletme kurmuş yani greenfield yatırımı yapmıştır. Geri kalan 2 işletme ise ortak bir girişim (Joint Venture) kurmuştur.

Yabancı yatırımcıların yatırım bölgesi olarak Eskişehir'i tercih etmesinde etkili olan faktörler içinde ikinci grubu Eskişehir'in sahip olduğu yerel faktörler almaktadır. Çalışmaya katılan işletmelere yerel faktörler ile ilgili yöneltilen sorulardan alınan cevaplara uygulanan tek örneklem T testinin sonuçları Tablo 42'da sunulmuştur.

Tablo 42. İşletmelerin Yatırım Bölgesi Olarak Eskişehir’i Tercih Etmesinde Etkili Olan Yerel Faktörler

Sırası	Faktörler	Önem Derecesi*
1	Ulaşım arterlerine yakın olması	1,38
2	Altyapı olanaklarının diğer illere göre daha iyi olması	2,07
3	Şehir içi ulaşım olanaklarının yeterli düzeyde bulunması	2,53
4	Şehirdeki sağlık kuruluşlarının yeterli düzeyde bulunması	3,15
5	Şehirdeki üniversitelerin sunduğu olanaklardan yararlanılabilmesi	3,23
6	Şehirdeki eğitim kuruluşlarının yeterli düzeyde bulunması	3,23
7	Eskişehir halkının yabancılara yaklaşımının olumlu olması	3,53
8	Teknoloji geliştirme bölgesinin sunduğu imkanlardan yararlanmak	3,61
9	Şehirdeki suç seviyesinin düşük olması	3,76
10	Yerel yönetimlerin yabancı sermaye yatırımlarına yaklaşımlarının olumlu olması	4,07

* 1= Çok Önemli, 5= Hiç Önemli Değil

Yapılan analiz sonucunda Eskişehir’in yatırım bölgesi olarak seçilmesine etki eden yerel faktörler arasında ilk sırayı 1,38 puanla ulaşım arterlerine yakın olması yer almaktadır. İşletmelerin üretimlerini gerek yurtiçi pazarlara gerek yurtdışı pazarlara nakletmeleri için gereken demiryolu ve karayolu ulaşım imkanlarına sahip olması Eskişehir’i doğrudan yabancı sermaye yatırımları için diğer bölgelere göre avantajlı kılmaktadır. İşletmelerin Türkiye’de yatırım yapma noktasında en önem verdikleri faktörler arasında ilk sırada diğer pazarlara coğrafi yakınlığın yer alması ile birlikte değerlendirildiğinde Eskişehir işletmelerin hedef pazarlarına yakın bir ülkede ulaşım arterlerine yakın bir il olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının lojistik ihtiyaçlarının karşılanması açısından oldukça avantajlı bir konumda bulunmaktadır.

Eskişehir’e doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çekilmesi noktasında avantaj sağlayan ikinci önemli yerel faktör 2,07 puanla altyapı olanaklarının diğer illere göre daha iyi olması bulunmaktadır. Eskişehir ilinin altyapı çalışmalarını önemli oranda

tamamlamış olması çalışmaya katılan işletmelerin yatırım kararı almasında olumlu bir rol oynamıştır. Organize Sanayi Bölgesi büyürken altyapıya gösterilen özen, sahip olduğu doğalgaz çevrim santrali ile işletmelerin enerji ihtiyacını karşılayabilmesi, eğitim ve tanıtım faaliyetleri düzenlemesi gibi hizmetleriyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bölgeye çekilmesine katkıda bulunarak altyapı yatırımlarının karşılığının alınmasını sağlamıştır.

Çalışmaya katılan işletmelerin yatırım kararlarını etkileyen üçüncü önemli faktör 2,53 puanla şehir içi ulaşım imkanlarının yeterli düzeyde bulunmasıdır. Eskişehir'in son zamanlarda toplu taşımaya verdiği önem ve bu konuyu geliştirmeye yönelik attığı adımlar işletmeler açısından olumlu karşılanmaktadır. Çalışanlar için işyerlerine ulaşabilmek kadar iş saatleri dışında yaşam alanlarında ulaşım ihtiyaçlarını karşılamak da önemli bir tercih sebebi olabilmektedir. Eskişehir yerel yönetimlerinin ulaşım imkanlarını düzenlerken gerçekleştirdikleri başarılı yaklaşım yabancı yatırımcılar için bir tercih sebebi olmaktadır.

3,15 puanla dördüncü sırada yer alan şehirdeki sağlık kuruluşlarının yeterli düzeyde bulunması ortalama bir puan almakla birlikte, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çekilmesinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapmasıyla elde edilmesi beklenen ikincil faydalardan biri de iş güvenliği uygulamaları, örgüt kültürü gibi noktalarda yerel işletmelere örnek teşkil edecek konumda yer almalarıdır. Ancak çalışma sonucunda alınan sonuçlar bu beklentinin yeteri kadar karşılanamadığını göstermektedir.

Beşinci ve altıncı sırada 3,23 puanla şehirdeki üniversitelerin sunduğu olanaklardan yararlanılabilmesi ve şehirdeki eğitim kuruluşlarının yeterli düzeyde bulunması yer almaktadır. Alınan bu ortalama sonuç şehirde bulunan iki üniversite ile sanayi işletmeleri arasında bulunan bağın zayıf olduğunu göstermektedir. Bu durum işletmeler kadar üniversiteler için de yeni işbirliği imkanları için uygun bir zemin yaratmaktadır. İşletmelerin ihtiyaç duydukları teknik bilgi ve beceri ile yeni ürünlerin daha iyi şartlarla üretilebilmesi için gereken Ar-Ge faaliyetlerinin gerçekleşmesi ancak üniversite ile işletmeler arasında kuvvetli bir işbirliğinin sağlanması ile mümkün olacaktır. Bu işbirliği üniversitelerin ihtiyaç duydukları uygulama alanlarının yanı sıra yeni mali olanaklar sağlayabilmesi için hayati öneme sahiptir.

Yöneltelen sorular içinde yatırım bölgesi olarak Eskişehir'in seçilmesine etki etmeyen faktörler olarak sıralanabilecek olanlar sırasıyla Eskişehir halkının yabancılara karşı yaklaşımının olumlu olması, teknoloji geliştirme bölgesinin sağladığı imkanlardan yararlanılabilmesi, şehirdeki suç seviyesinin düşük olması ve yerel yönetimlerin yabancı sermaye yatırımlarına yaklaşımlarının olumlu olması şeklindedir.

Yabancı yatırımcıların Eskişehir'i yatırım bölgesi seçmesinde etkili olan faktörler içinde son grup sosyal ve kültürel faktörler olarak gruplandırılmıştır. Çalışmaya katılan işletmelere yatırım kararı alırken etkili olan sosyal ve kültürel faktörleri önem derecesine göre belirtmeleri istenmiştir. Alınan yanıtlar sonucunda %95 güvenilirlik seviyesinde yapılan tek örneklem T testinin sonuçları Tablo 43'de yer almaktadır.

Tablo 43. İşletmelerin Yatırım Bölgesi Olarak Eskişehir'i Tercih Etmesinde Etkili Olan Sosyal ve Kültürel Faktörler

Sırası	Faktörler	Önem Derecesi*
1	Şehrin geçmişten gelen bir sanayi kültürünün bulunması	2,38
2	Şehrin sosyal gelişmişlik düzeyinin yüksekliği	3,38
3	Şehrin çevresindeki dinlenme noktalarının yeterli düzeyde bulunması	3,38
4	Şehirdeki kültür ve sanat etkinliklerinin yeterli düzeyde bulunması	3,76
5	Şehirdeki eğlence ve tatil olanaklarının yeterli düzeyde bulunması	3,92

* 1= Çok Önemli, 5= Hiç Önemli Değil

Yapılan test sonucunda alınan veriler incelendiğinde yatırım bölgesi tercihinde Eskişehir'de bulunan yabancı sermayeli işletmeler için öneme sahip tek sosyal ve kültürel faktör olarak 2.38 puanla şehrin geçmişten gelen bir sanayi kültürünün bulunması gösterilebilir.

Çalışmaya katılan işletmeler diğer dört seçeneğin yatırım kararları üzerinde önemli bir etkisi bulunmadığını belirtmişlerdir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken konu işletmelerin bu seçeneklerin yatırım kararları üzerinde etkili olmadığını belirtmelerine karşın bu faktörlerin güçlendirilmesiyle birlikte Eskişehir'in yabancı yatırımcılar için daha cazip hale gelebileceğidir. Bu faktörlerin geliştirilmesiyle birlikte

Eskişehir'in hem daha büyük yatırımlar için gereken kalifiye çalışanlar için hem de yatırımcıların uzun dönemli yatırımları için daha cazip hale gelebileceğidir.

4.5.4 Ortaklarla ilişkiler ve yönetim biçimi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yapılırken bazı işletmeler yatırım yapılan ülkeden bir ortakla çalışmayı tercih etmektedir. Yerel bir ortağın olması söz konusu yabancı sermayeli işletmenin Türkiye pazarını iyi tanımaması, gerekli yerel iş bağlantılarını kurmak için yeterli zaman olmaması gibi sorunlarını çözmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca yatırım yapılırken alınan riskin yerel bir ortakla paylaşılması da önemli bir etkidir.

4.5.4.1 Yerel ortağın seçiminde etkili olan faktörler

Çalışmanın bu bölümünde Eskişehir'de bulunan yatırımcı yerel bir ortak ile birlikte gerçekleştiren işletmelere, yerel ortaklarını seçerken kendilerini etkileyen faktörlerin saptanmasına yönelik sorular sorulmuştur. Daha önce yer alan sorularda olduğu gibi beşli likert ölçeği kullanılarak önem derecelerini belirtmeleri istenmiştir.

Çalışmaya katılan 13 işletmeden 6 tanesinin yerel ortağı olmaması yüzünden bu bölümde yer alan soruları 7 işletme cevaplamıştır. Alınan cevaplar sonucunda %95 güven seviyesinde yapılan tek örneklem T testi sonuçları Tablo 44'de sunulmuştur.

Tablo 44. Yerel Ortağın Seçiminde Etkili Olan Faktörler

Sırası	Faktörler	Önem Derecesi*
1	Güvenilirlik	1,14
2	Pazar bilgisi	1,28
3	Piyasa bilgisi	1,42
4	Yönetim becerisi	2,00
5	Deneyim	2,00
6	Finansal gücü	2,57
7	Marka değeri	3,57

* 1= Çok Önemli, 5= Hiç Önemli Değil

Yapılan analiz sonucunda çalışmaya katılan işletmeler için yerel ortak seçiminde en önemli faktörün 1,14 puanla güvenilirlik olduğu ortaya çıkmıştır. Yabancı yatırımcılar için yeni bir yatırım yapılırken alınan risk sadece finansal anlamda olmayıp söz konusu işletmenin hem marka değeri hem de diğer yatırımlarını olumsuz etkilememesi için güvenilirlik faktörü yerel ortak seçiminde ön planda yer almaktadır.

İkinci ve üçüncü sıralarda 1,28 ve 1,42 puanla yerel ortağın pazar bilgisi ve piyasa bilgisi gelmektedir. Eskişehir’de yatırım yapılmasını etkileyen faktörlerin analizi yapılırken en son sırada yer alan daha önceden var olan iş ilişkilerinden hareketle yatırımcıların bilgi kaynaklarının ikincil olduğu saptanmıştır. Buradan hareketle yeni bir yatırım ortamına girerken yabancı sermayeli işletmelerin bu bilgi açıklarını gidermek için pazar ve piyasa bilgisi iyi bir yerel bir ortak seçmeleri daha anlamlı hale gelmektedir.

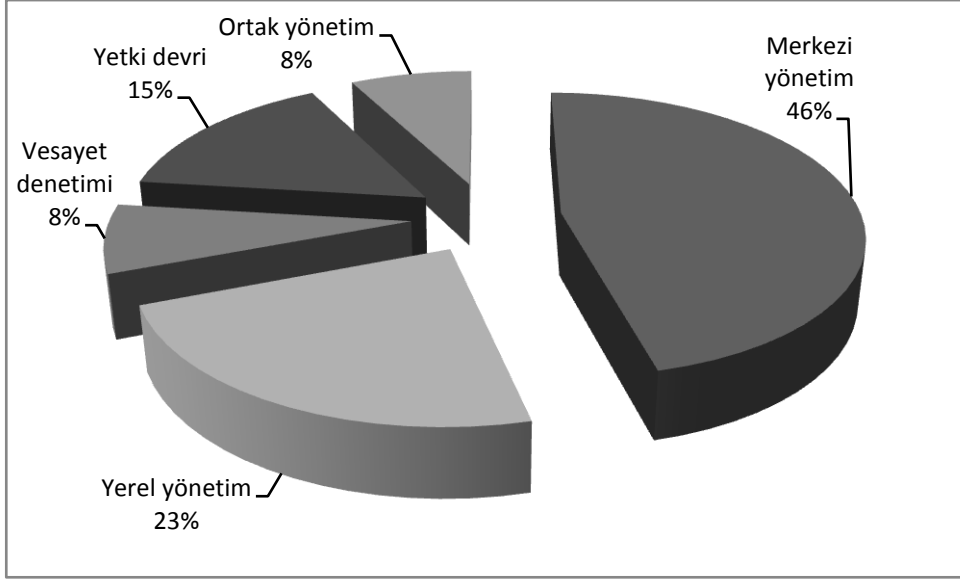
Yönetim becerisi ve deneyim etkili faktörler arasında dördüncü ve beşinci sıralarda yer almaktadır. İşletmelerin yerel ortaklarını yönetime katkıda bulunması yabancı yatırımcılar için önem taşımaktadır. Elbette yönetim aşamasında bu işbirliğinin başarılı olabilmesi için yerel ortağın deneyimli olması büyük önem taşımaktadır.

2,57 puan alan yerel ortağın finansal gücü önem sıralamasında altıncı sırada yer almaktadır. Çalışmaya katılan işletmelerin finansal riski yerel ortakla paylaşmaya istekli oldukları sonucunu çıkarmak mümkün olmaktadır.

Yerel ortak seçiminde etkili olan faktörler içinde en az etkili olanı ise yerel ortağın marka değeridir. Çalışmaya katılan işletmelerin %92’sinin ihracat yaparken kendi markasını kullandığı çalışmanın ilk bölümünde ortaya konulmuştur. Bu oran yerel ortağı bulunan işletmeler için yeniden değerlendirildiğinde ise yerel bir ortağı olan işletmelerin tamamı ihracat için kendi markasını kullanmakta olduğu görülmüştür.

4.5.4.2 İşletmelerin organizasyon biçimleri

Çalışmaya katılan işletmelere organizasyon biçimlerini saptamak için bir soru yöneltilmiş ve bu soruda verilen seçenekler içinde kendilerine en çok uyanı işaretlemeleri istenmiştir. Soruda yer alan seçenekler merkezi yönetim, yerel yönetim, vesayet denetimi, yetki devri ve ortak yönetim şeklindedir. Alınan cevaplar sonucu yapılan frekans analizinin sonuçları Şekil 40’da sunulmuştur.

Şekil 40. İşletmelerin Organizasyon Biçimleri

Alınan sonuçlar incelendiğinde çalışmaya katılan işletmelerin %46'lık çoğunluğu merkezi yönetimi organizasyon biçimlerine en çok uyan seçenek olarak değerlendirmiştir. İkinci sırada ise %23'lük payla yerel yönetim gelmiştir. İşletmelerin %15'i de organizasyon biçimlerini yetki devri olarak belirtmiştir. Vesayet denetimi ile yönetilen işletmeler ise %8'lik bir pay almaktadır. Aynı şekilde ortak yönetim seçeneği de %8'lik oldukça küçük bir paya sahiptir. Çalışmaya katılan işletmelerin büyük kısmının yerel ortağı bulunmadığı göz önüne alındığında ortak yönetim seçeneğinin bu kadar düşük bir pay alması beklenen bir sonuçtur.

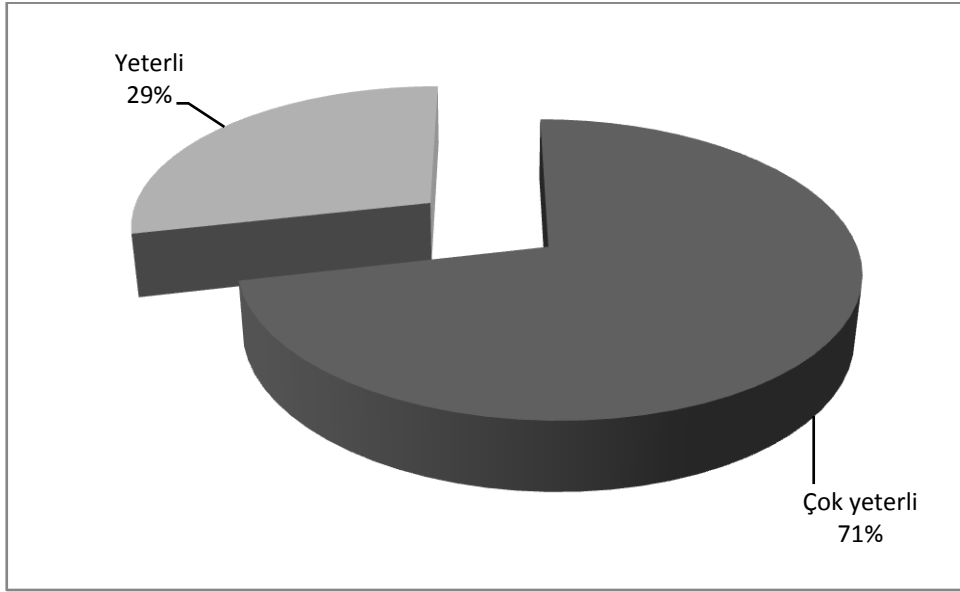
Eskişehir imalat sanayinde yer alan yabancı sermayeli işletmelerin yarısına yakın bir kısmının merkezi yönetim ile yönetilmesine karşılık, merkezi yönetim dışında yerel faktörleri de yönetime dahil eden diğer biçimlerin payı da oldukça yüksektir. Bu sonuç yabancı sermayeli yatırımlardan beklenen yerel işletmelerin yönetim becerisini geliştirme misyonu açısından olumlu değerlendirilebilir.

4.5.4.3 Gerçekleştirilen yerel ortaklığın beklentileri karşılama oranı

İşletmelerin Eskişehir'deki yatırımlarını yaparken gerçekleştirdikleri ortaklıklarının beklentilerini yeteri kadar karşılması gelecekte yeni yatırımların yapılmasına olumlu katkısı olacağı bir gerçektir. Uyumlu çalışmayı başaran başarılı

ortaklıklar sayesinde hem yerli yatırımcının yurtdışında güvenilirliği artacaktır hem de uzun dönemli ortaklıklar sonucu daha büyük yatırımlar yapılmasının önü açılacaktır.

Çalışmaya katılan işletmelerden yerel ortağı bulunanlara gerçekleştirdikleri ortaklığın beklentilerini ne derecede karşıladığını ölçebilmek için bir soru yöneltilmiş ve çok yeterliden çok yetersize uzanan beşli likert ölçeğine uygun seçenekler sunulmuştur. Alınan cevaplar sonucu yapılan frekans analizinin sonuçları Şekil 41’de sunulmaktadır.

Şekil 41. Gerçekleştirilen Ortaklığın Beklentileri Karşılama Oranı

Yapılan analiz sonucu çalışmaya katılan işletmelerin %71’inin Eskişehir’de gerçekleştirdikleri ortaklıklarının beklentilerini karşılama oranının çok yeterli olarak, geri kalan %29’unun ise yeterli olarak belirttiği görülmektedir. Bu sonuçlar hem Eskişehir’in gelecekte yeni yatırımlara ev sahipliği yapması açısından çok olumludur hem de yerli yatırımcıların başarılı sonuçlar alarak yurtdışı iş ortamlarında saygınlığının artması bakımında oldukça önemlidir.

Çalışmaya katılan işletmelerin ortaklıklarının beklentilerini ne kadar karşıladığına yönelik yanıtları ve gelecek yıllarda Türkiye’de yatırım yapma planlarına verdikleri yanıtlar arasında çapraz tablo analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 45’de sunulmuştur.

Tablo 45. Ortaklığın Beklentileri Karşılması ve Yeni Yatırım Planları Arasındaki İlişki

		Yeni Yatırım Planları	
		Kapasite artırımı	Eskişehir’de yeni yatırım
Ortaklığın Beklentileri Karşılama Oranı	Çok yeterli	4	1
	Yeterli	2	0

Yapılan analizin sonuçlarına göre Eskişehir’de gerçekleştirdikleri ortaklıklarının beklentilerini çok yeterli düzeyde karşıladığını belirten işletmeleri 4 tanesi gelecek yıllarda mevcut yatırımlarının kapasitesini artırmayı planlarken 1 tanesi de Eskişehir’de yeni yatırım yapmayı planlamaktadır. Ortaklıktan beklentilerinin karşılanma oranını yeterli olarak belirten 2 işletme ise gelecek yıllarda mevcut yatırımlarının kapasitesini artırmayı planlamaktadır.

4.5.5 İşletmenin sorunları, Türkiye ve Eskişehir ile ilgili değerlendirmeleri

Çalışmanın son bölümünde doğrudan yabancı sermaye yatırımları gerçekleştirilirken yabancı yatırımcıların yaşadıkları sorunların neler olduğu, hangi kurumlarla sorunlar yaşandığı ve işletmelerin Eskişehir’e yaptıkları katkıların neler olduğu gibi sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır. İncelenecek alt bölümler, işletmelerin karşılaştıkları ve Türkiye’nin özelliklerinden kaynaklanan sorunlar ve karşılaştıkları bürokratik güçlükler, işletmelerin sorun yaşadıkları kuruluşlar ve yatırımlarının Eskişehir’e katkıları şeklinde olacaktır.

4.5.5.1 Yabancı yatırımcıların karşılaştıkları ve Türkiye’nin özelliklerinden kaynaklanan sorunlar

Yabancı yatırımcıların Türkiye’de karşılaştıkları ve Türkiye’nin özelliklerinden kaynaklanan sorunların saptanmasına yönelik olarak yöneltilen soruda beşli likert ölçeği kullanılmıştır ve işletmelere verilen sorunları önem derecesini göre belirtmeleri istenmiştir. Alınan sonuçlar sonunda yapılan tek örneklem T testi sonuçları Tablo 46’da yer almaktadır.

Tablo 46. Yabancı Yatırımcıların Karşılaştıkları Türkiye'nin Özelliklerinden Kaynaklanan Sorunlar

Sırası	Sorunlar	Önem Derecesi*
1	Makro ekonomik istikrarsızlık	1,76
2	Mali piyasaların yetersiz oluşu	1,84
3	Vergi sistemi	1,92
4	Bürokratik engeller	1,92
5	Patent ve marka haklarının korunmaması	2,53
6	Yolsuzluk	2,84
7	Yabancı sermaye kanunundan kaynaklanan zorluklar	3,46
8	Nitelikli insan gücünün yetersiz oluşu	4,07
9	Yatırım alanlarının sınırlı olması	4,30
10	Çevre koruma mevzuatı	4,30
11	Sosyal çevrenin gelişmemiş olması	4,38
12	Gelenek ve görenekler	4,61

* 1= Çok Önemli, 5= Hiç Önemli Değil

Yapılan analiz sonucunda işletmelerin karşılaştıkları sorunlar arasında en önemli olanı 1,76 puanla makro ekonomik istikrarsızlıktır. İşletmelerin yabancı ülkelerde yatırım yaparken önemle üzerinde durdukları bu faktörün Türkiye için olumsuz bir sonuç ortaya koyması, son yıllarda sağlanan gelişmeye rağmen makro ekonomik istikrar düzeyinin hala istenen düzeyde olmadığını göstermektedir.

İkinci sırada 1,84 puanla mali piyasaların yetersiz oluşu bulunmaktadır. Büyük yatırımlar yapan işletmelerin faaliyetlerine devam edebilmek için ihtiyaç duydukları finansal kaynaklara istenen hızda ulaşamamaları bu faktörün öne çıkmasında önemli rol oynamaktadır.

Türkiye vergi sisteminin karmaşık ve ağır işleyen yapısı yabancı yatırımcıların karşılaştıkları sorunlar içinde 1,92 puanla üçüncü önemli seçenek olmuştur. Çalışmanın daha önceki bölümlerinde incelenen vergi sistemi ve sistemin işletmelere getirdiği mali yükün yüksekliği Türkiye'yi doğrudan yabancı sermayeyi ülkeye çekme noktasında rakiplerine göre dezavantajlı bir pozisyona sokmaktadır.

Beşinci önemli sorun ise 2,53 puanla beşinci sırada yer alan patent ve marka haklarının korunmaması yer almaktadır. İşletmelerin ürünlerinin satışında kullandıkları markalar Türkiye’de kolayca taklit edilebilmekte ve işletme maddi olarak uğradığı zararın yanında marka değerinin düşmesi tehlikesiyle karşı karşıya gelmektedir. Bunun yanında patent haklarının da yeterince korunmaması işletmelerin ürünlerini yenilemek için katlandıkları Ar-Ge masraflarını anlamsız kılmakta her çıkan yeni ürün hızla taklit edilmektedir.

Yolsuzluk 2,84 puanla işletmelerin karşılaştıkları sorunlar arasında altıncı sırada yer almaktadır. Yerel yatırımcılar kadar yabancı yatırımcılar da devlet kademeleri ile çeşitli düzeylerde ilişki kurmaktadır. Bu ilişkilerin şeffaf ve adil olarak yürütülmemesi işletmelerin Türkiye’de faaliyette bulunmasını zorlaştıran bir etki göstermektedir.

İşletmelerin karşılaştıkları sorunlar arasında önemsiz olarak ortaya çıkan sorunlar ise sırasıyla yabancı sermaye kanunundan kaynaklanan zorluklar, nitelikli insan gücünün yetersiz oluşu, yatırım alanlarının sınırlı olması, çevre koruma mevzuatı, sosyal çevrenin gelişmemiş olması, gelenek ve görenekler şeklindedir.

Yabancı yatırımcıların karşılaştıkları Türkiye’nin özelliklerinden kaynaklanan sorunlar konusunda Friedman anlamlılık testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 47’de sunulmuştur. Testin sonucu anlamlı çıkmıştır ($p<0,01$). Oluşturulan hipotezler aşağıdadır.

Tablo 47. Yabancı Yatırımcıların Karşılaştıkları Türkiye’nin Özelliklerinden Kaynaklanan Sorunlar İçin Yapılan Friedman Anlamlılık Testi Sonuçları

N	13
Ki-kare	93,958
df	11
Anlamlılık	,000

Ho: Yolsuzluk ile patent ve marka haklarının korunmaması arasında bir ilişki yoktur.

Tablo 48’de görüldüğü gibi Ho reddedilmiştir. Yolsuzluk ile patent ve marka haklarının korunmaması arasında pozitif yönlü orta derecede bir ilişki vardır ($p=0,020$,

$r=0,633$). Yolsuzluk oranının önemi arttıkça patent ve marka haklarının korunmamasının da önemi artmaktadır.

Ho: Sosyal çevrenin gelişmemiş olması ile gelenek ve görenekler arasında bir ilişki yoktur.

Tablo 48’de görüldüğü gibi Ho reddedilmiştir. Sosyal çevrenin gelişmemiş olması ile gelenek ve görenekler arasında pozitif yönlü kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır ($p=0,002$, $r=0,773$). Sosyal çevrenin gelişmemiş olmasının önemi arttıkça gelenek ve göreneklerin de önemi artmaktadır.

Tablo 48. Yabancı Yatırımcıların Karşılaştıkları Türkiye’nin Özelliklerinden Kaynaklanan Sorunlar İçin Yapılan Korelasyon Analizi Sonuçları

		Patent ve marka haklarının korunmaması	Gelenek ve görenekler
Yolsuzluk	r	,633	,138
	p	,020	,653
	N	13	13
Sosyal çevrenin gelişmemiş olması	r	,196	,773
	p	,520	,002
	N	13	13

4.5.5.2 İşletmelerin yatırım sürecinde karşılaştıkları bürokratik güçlükler

İşletmelere Türkiye’de yaşadıkları zorlukların neler olduğu sorusunda 1.92 puan alan bürokratik güçlüklerin neler olduğunun saptanmasına yönelik olarak bir soru yöneltilmiştir. Soruda, çalışmaya katılan işletmelerin yaşanan çeşitli bürokratik güçlükler için beşli likert ölçeğine göre önem derecesini belirtmeleri istenmiştir. Alınan yanıtlar ile %95 güvenilirlik seviyesinde yapılan tek örneklem T testi sonuçları Tablo 49’da sunulmaktadır.

Tablo 49. İşletmelerin Yatırım Sürecinde Karşılaştıkları Bürokratik Güçlükler

Sırası	Bürokratik Güçlükler	Önem Derecesi*
1	Resmi kurumlar arasında eşgüdüm bulunmaması	1,53
2	Kuruluş ve tescil işlemlerinde bürokrasi	2,00
3	Vergi işlemlerinde zorluklar	2,23
4	Gümrük işlemlerinde zorluklar	2,46
5	Rüşvet, adam kayırma gibi usulsüz işlemler	3,30
6	Ulusal yatırımcılara oranla ayrımcılık yapılması	4,53

* 1= Çok Önemli, 5= Hiç Önemli Değil

Yapılan test sonucunda çalışmaya katılan işletmelerin yaşadığı en önemli bürokratik güçlük 1.53 puanla resmi kurumlar arasında eşgüdüm bulunmaması yer almıştır. Yatırım yapılmadan önce işletmelerin almaları gereken izin ve altyapı için gerekli olan işlemlerin çok uzun ve her kurum için ayrı olarak gerçekleşmesi zaman kaybı ve maliyet yükü oluşturmaktadır. İşletmelerin yapması gereken resmi işlemlerin tek elden organize edilmesi bu sorunu ortadan kaldırarak daha cazip bir yatırım ortamı yaratmaya olumlu katkıda bulunacaktır.

Kuruluş ve tescil işlemlerinde yaşanan bürokrasi 2,00 puanla ikinci önemli bürokratik güçlük olarak saptanmıştır. Kuruluş işlemleri için gereken işlem sayısı ve işlemlerin aldığı süre son zamanlarda oldukça azaltılmış olmakla birlikte işletmeler için hala önemli sorunlar arasında bulunmaktadır.

Üçüncü sırada 2,23 puan alan vergi işlemlerinde zorluklar yer almaktadır. Türk vergi sisteminden kaynaklanan sorunlar Türkiye’de kaynaklı sorunlar içinde 1,92 puan alarak üçüncü sırada yer almıştı, vergi sisteminin karışıklığı ve çok sayıda işlem gerektirmesi aynı şekilde bürokratik güçlükler içinde de önemli bir sorun olarak algılanmaktadır.

Gümrük işlemlerinde zorluklar 2,46 puanla dördüncü sırada yer almıştır. Çalışmaya katılan işletmelerin hepsinin ihracat yapması ve büyük kısmının da üretimlerini ihracat odaklı gerçekleştirmeleri gümrük işlemleri ile çok fazla karşılaşmaları anlamını taşımaktadır. İşletmelerin bazıları ayrıca üretim süreci için gerekli olan girdilerin bir kısmını da ithal etmektedir. Gümrük işlemlerin uzun sürmesi işletmelerin üretim ve satış aşamalarında gecikmelere sebep olmaktadır.

Son iki sırada rüşvet, adam kayırma gibi usulsüz işlemler ve ulusal yatırımcılara oranla ayrımcılık yapılması yer almaktadır. Bu iki güçlüğün önem derecesinin düşük çıkması Türkiye yatırım ortamı açısından oldukça umut verici bir sonuçtur. Bu sonuç, uzun yıllar boyunca yabancı sermayeye karşı olumsuz yaklaşım algılaması ve iş yapabilmek için mutlaka usulsüzlüklere katlanma gereği bulunduğuna yönelik algının değiştiğini göstermektedir.

İşletmelerin karşılaştıkları bürokratik güçlükler için Friedman anlamlılık testi yapılmış ve sonuç anlamlı çıkmıştır ($p < 0,01$). Testin sonuçları Tablo 50’de sunulmuştur ve oluşturulan hipotezler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 50. Yabancı Yatırımcıların Karşılaştıkları Bürokratik Güçlükler İçin Yapılan Friedman Anlamlılık Testi Sonuçları

N	13
Ki-kare	41,039
df	5
Anlamlılık	,000

Ho: Kuruluş ve tescil işlemlerinde bürokrasi ile resmi kurumlar arasında eşgüdüm sorunu bulunması arasında bir ilişki yoktur.

Tablo 51’de görüldüğü gibi Ho reddedilmiştir. Kuruluş işlemlerinde bürokrasi ile resmi kurumlar arasında eşgüdüm bulunmaması arasında pozitif yönlü kuvvetli bir ilişki vardır ($p=0,003$, $r=0,760$). Kuruluş işlemlerinde bürokrasi sorununun önemi arttıkça resmi kurumlar arasında eşgüdüm bulunmaması sorununun önemi de artmaktadır.

Ho: Resmi kurumlar arasında eşgüdüm bulunmaması ile ulusal yatırımcılar ayrımcılık yapılması arasında bir ilişki yoktur.

Tablo 51’de görüldüğü gibi Ho reddedilmiştir. Resmi kurumlar arasında eşgüdüm bulunmaması ile ulusal yatırımcılara ayrımcılık yapılması arasında negatif yönlü kuvvetli bir ilişki vardır ($p=0,010$, $r= -0,686$). Resmi kurumlar arasında eşgüdüm bulunmaması sorununun önemi arttıkça ulusal yatırımcılara oranla ayrımcılık yapılması sorununun önemi azalmaktadır.

Tablo 51. Yabancı Yatırımcıların Karşılaştıkları Bürokratik Güçlükler İçin Yapılan Korelasyon Analizi Sonuçları

		Kuruluş ve tescil işlemlerinde bürokrasi	Resmi kurumlar arasında eşgüdüm bulunmaması	Ulusal yatırımcılara oranla ayrımcılık yapılması
Kuruluş ve tescil işlemlerinde bürokrasi	r	1	,760	-,505
	p		,003	,078
	N	13	13	13
Resmi kurumlar arasında eşgüdüm bulunmaması	r	,760	1	-,686
	p	,003		,010
	N	13	13	13
Ulusal yatırımcılara oranla ayrımcılık yapılması	R	-,505	-,686	1
	p	,078	,010	
	N	13	13	13

4.5.5.3 İşletmelerin faaliyetleri esnasında sorun yaşadıkları kuruluşlar

İşletmelerin yaşadıkları sorunların neler olduğunun belirlenmesine yönelik sorunun ardından hangi kuruluşlarla sorun yaşadıklarının saptanmasına yönelik olarak bir soru yöneltilmiştir. Soruda işletmelerin en çok ilişki içinde oldukları kurumlar sıralanmış ve işletmelerden bu kurumlarla yaşadıkları sorunların derecesine göre 1'den 5'e kadar puan vermeleri istenmiştir. Alınan cevaplara %95 güvenlik seviyesinde uygulanan tek örneklem T testi sonuçları Tablo 52'de sunulmaktadır.

Tablo 52. İşletmelerin Faaliyetleri Esnasında Sorun Yaşadıkları Kuruluşlar

Sırası	Sorun Yaşanan Kuruluş	Önem Derecesi*
1	Bakanlıklar	2,69
2	Liman ve Gümrük İşletmeleri	2,69
3	Meslek Kuruluşları	4,07
4	Organize Sanayi Bölgesi Yönetimi	4,53
5	Belediyeler	4,76
6	Sanayi Odası	5,00
7	Ticaret Odası	5,00

* 1= Çok Önemli, 5= Hiç Önemli Değil

Tablo 52’de görülen sonuçlara göre çalışmaya katılan işletmelerin en çok sorun yaşadığı iki kurum 2,69 puanla bakanlıklar ve liman ve gümrük işletmeleri olarak saptanmıştır. Bu sonuçlar göstermektedir ki gerçekleştirilen tüm olumlu faaliyetlere rağmen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının en çok sorun yaşadığı kuruluşların başında devlet kademeleri yer almaktadır.

Çalışmanın çarpıcı sonucu yabancı sermayeli işletmelerin söz ilk iki kurum dışında kalanları ile yaşadıkları sorunları önemsiz olarak değerlendirmeleridir. Yaşanan sorunların önemsiz olduğu belirtilen kuruluşların ortak özelliği ise hepsinin yerel kuruluşlar olmasıdır. Yabancı sermayeli işletmelerin yerel kurumlarla sorunsuz ve uyum içinde çalıştıklarını belirtmelerini, Eskişehir’in doğrudan yabancı sermaye yatırımları için çok uygun bir il olduğu şeklinde değerlendirmek mümkündür.

4.5.5.4 İşletmelerin Eskişehir’e katkıları ve AB tam üyelik süreciyle ilgili beklentileri

Yabancı yatırımcıların Eskişehir’de gerçekleştirdikleri doğrudan yabancı sermaye yatırımının Eskişehir’e ne gibi katkılarda bulunduğuna yönelik olarak çalışmaya katılan işletmelere beşli likert ölçeği kullanılarak verilen seçeneklerin önem derecesini belirtmeleri istenmiştir. Alınan cevaplar ile %95 güven seviyesinde yapılan tek örneklem T testi sonuçları Tablo 53’de yer almaktadır.

Tablo 53. İşletmelerin Eskişehir’e Katkıları

Sırası	İşletmelerin Katkıları	Önem Derecesi*
1	Yeni istihdam imkanları yaratması	1,07
2	Şehrin kalkınmasına katkısı	1,23
3	İşgücü niteliği ve verimliliğinin yükselmesine etkisi	1,84
4	Yeni işletmelerin kurulmasını teşvik etmesi	2,00
5	Çalışanların hayat standartlarına katkısı	2,23
6	Öğrencilere eğitim ve uygulama imkanı sağlaması	2,53
7	Sosyal sorumluluk projeleri üretmesi	3,30
8	Çevre korumasına katkısı	3,30

* 1= Çok Önemli, 5= Hiç Önemli Değil

Çalışmaya katılan işletmelerin Eskişehir'e yaptıkları katkılar içinde ilk sırayı 1,07 puanla yeni istihdam olanakları yaratması yer almaktadır. Eskişehir'de bulunan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının %85'lik bölümünün orta ve büyük boyutlu işletmelerden oluştuğu dikkate alındığında oldukça yüksek bir istihdam imkanının yaratıldığı ve Eskişehir'e önemli derecede katkı yaptığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

İkinci sırada 1,23 puanla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının şehrin kalkınmasına katkısı yer almaktadır. Yaratılan yeni istihdam imkanları ile birlikte değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç doğal olarak değerlendirilebilir.

İşgücü niteliği ve verimliliğinin yükselmesine etkisi 1,84 puanla üçüncü sırada yer almaktadır. Bu da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere yapması beklenen önemli bir katkıdır. Eskişehir'in genç ve dinamik nüfusunun verimli bir biçimde üretime katılması ve niteliklerinin artması çok önemli bir katkıdır.

Test sonuçlarına göre dördüncü sırada 2,00 puanla yeni işletmelerin kurulmasını teşvik etmesi yer almaktadır. Yan sanayinin gelişmemiş olması sorunundan yakınan işletmeler için sorunun çözümü, yerel yatırımcıların bu alanlarda ortaya çıkan fırsatları değerlendirerek yeni yatırımlara girişmesi ve şehrin kalkınmasına katkıda bulunması büyük öneme sahiptir.

Beşinci sırada 2,23 puanla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çalışanlarının hayat standartlarına katkıda bulunması yer almaktadır. Bu katkı sadece uygulanan ücret politikaları ile değil aynı zamanda çalışanların sahip oldukları diğer yan haklar yönüyle de oldukça önemlidir. Yüksek hayat standartlarına kavuşan çalışanların aynı zamanda birer tüketici olduğu göz önünde bulundurulduğunda doğrudan yabancı sermayeli işletmelerin şehrin kalkınmasına ikincil katkılarının bu aşamada yoğun olarak ortaya çıktığı düşünülebilir.

Öğrencilere eğitim ve uygulama imkanı sağlaması 2,53 puanla altıncı sırada yer almaktadır. Türkiye genelinde eğitim sisteminde yaşanan aksaklıklardan biri olarak değerlendirilen öğrenilen bilgilerin pratik uygulamalarıyla pekiştirilememesi sorunu ancak yabancı sermayeli işletmeler gibi diğer tüm işletmelerin de konuya katkısıyla çözüme kavuşturulabilir. Bu bağlamda çalışmaya katılan işletmeler kendileri için bu konunun önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Son iki sırada 3,30 puanla sosyal sorumluluk projeleri ve çevre korumaya katkı konuları yer almaktadır. Bu iki önemli maddenin aldığı düşük puan doğrudan yabancı

sermaye yatırımlarının ekonomik olmayan bu yönleriyle şehre katkıda bulunmadıklarını göstermektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Eskişehir'e katkılarına yönelik olarak alınan sonuçlara Friedman anlamlılık testi uygulanmış ve Tablo 54'de görüldüğü gibi sonuç anlamlı çıkmıştır ($p < 0,01$). Oluşturulan hipotezler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 54. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Eskişehir'e katkıları için yapılan Friedman anlamlılık testi sonuçları

N	13
Ki-kare	56,497
df	7
Anlamlılık	,000

Ho: Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Eskişehir'in kalkınmasına etkisi ve yeni istihdam imkanları yaratması arasında bir ilişki yoktur.

Tablo 55'de görüldüğü gibi Ho reddedilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının şehrin kalınmasına etkisi ve yeni istihdam imkanları yaratması arasında pozitif yönlü çok kuvvetli bir ilişki vardır ($p=0,00$, $r=0,887$). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının şehrin kalınmasına etkisinin önemi arttıkça yeni istihdam imkanları yaratmasının da önemi artmaktadır.

Ho: Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Eskişehir'in kalınmasına etkisi ve yeni işletmelerin kurulmasını teşvik etmesi arasında bir ilişki yoktur.

Tablo 55'de görüldüğü gibi Ho reddedilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının şehrin kalınmasına etkisi ve yeni işletmelerin kurulmasını teşvik etmesi arasında pozitif yönlü orta dereceli bir ilişki vardır ($p=0,018$, $r=0,644$). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının şehrin kalınmasına etkisinin önemi arttıkça yeni işletmelerin kurulmasını teşvik etmesinin de önemi artmaktadır.

Ho: İşgücü niteliği ve verimliliğinin yükselmesine etkisi ile öğrencilere eğitim ve uygulama imkanı sağlanması arasında bir ilişki yoktur.

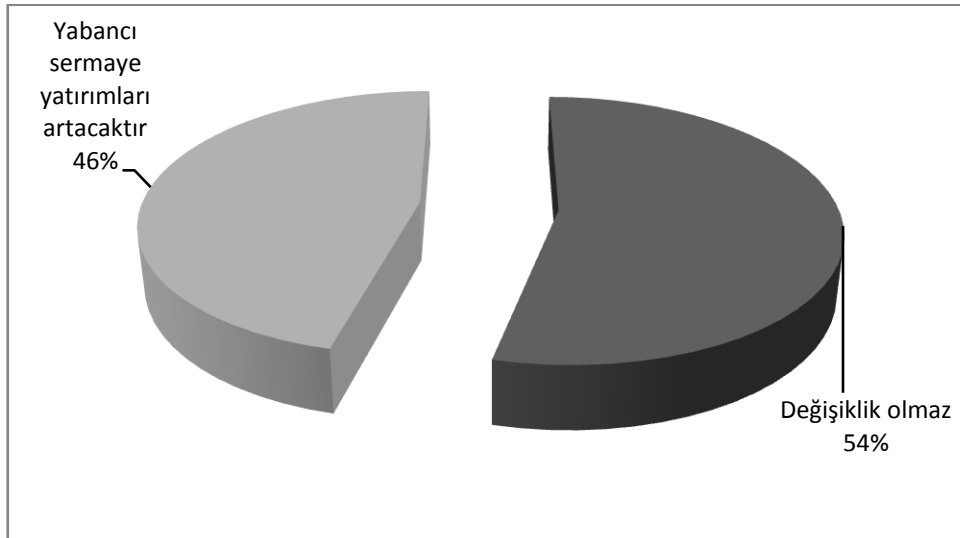
Tablo 55'de görüldüğü gibi Ho reddedilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının İşgücü niteliği ve verimliliğinin yükselmesine etkisi ile öğrencilere eğitim ve uygulama imkanı sağlanması arasında pozitif yönlü ve orta dereceli bir ilişki vardır

($p=0,045$, $r=0,564$). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının İşgücü niteliği ve verimliliğinin yükselmesine etkisinin önemi arttıkça öğrencilere eğitim ve uygulama imkanı sağlanmasının da önemi artmaktadır.

Tablo 55. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Eskişehir'e katkıları İçin Yapılan Korelasyon Analizi Sonuçları

		Yeni istihdam imkanları yaratması	Yeni işletmelerin kurulmasını teşvik etmesi	Öğrencilere eğitim ve uygulama imkanı sağlanması
Eskişehir'in kalkınmasına etkisi	r	,887	,644	,081
	p	,000	,018	,792
	N	13	13	13
İşgücü niteliği ve verimliliğinin yükselmesine etkisi	r	,067	,112	,564
	p	,828	,716	,045
	N	13	13	13

Son olarak işletmelere Türkiye'nin AB tam üyelik müzakerelerine başlamış olmasının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ne şekilde etkileyeceğine yönelik bir soru yöneltilmiştir. Alınan yanıtlara uygulanan frekans analizi sonuçları Şekil 42'de sunulmuştur.

Şekil 42. İşletmelerin AB Tam Üyelik Müzakerelerinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Ne Şekilde Etkileyeceğine Yönelik Öngörülerini

Şekil 42’de sunulan sonuçlara göre çalışmaya katılan işletmelerin %54’ü Türkiye’nin AB tam üyelik müzakerelerine başlamış olmasının yabancı sermaye yatırımlarını etkilemeyeceğini öngörürken geri kalan %46’lık payı yabancı sermaye yatırımlarının artacağını öngören işletmeler oluşturmaktadır.

SONUÇ

Dünya genelinde yaşanan hızlı küreselleşme süreci coğrafi sınırların kalkması yanında ticari faaliyetlerin de coğrafi sınırların engellemesinden kurtulmasına yol açmaktadır. Bu süreç içinde bölgesel ve küresel entegrasyonların da etkisiyle ülkeler arasında sermaye hareketliliği daha da artmıştır. Dolaşımda olan sermayenin hacminin büyümesi ile birlikte artık sanayileşme yerel olmaktan çıkmış ve işletmeler kendilerine en uygun fırsatları sunan bölgelere yatırım yapma imkânına kavuşmuştur. Bütün bu gelişmeler sonunda doğrudan yabancı sermaye yatırımları giderek daha yaygın hale gelmiştir.

Ülkeler arasında bulunan ticari sınırların kalkması, neredeyse tüm dünyayı tek bir pazar haline getirmiştir. Bu pazar içinde faaliyet gösteren işletmeler ise ülke sınırları olmaksızın bu pazardan pay alabilmek için en kaliteli ürünleri en düşük maliyetlerle üreterek birbirleriyle rekabet etmek durumunda kalmıştır. İşletmelerin içinde bulunduğu bu rekabet şartlarının yanında ülkeler de yatırımları kendilerine çekebilmek için rekabet içine girmek zorunda kalmıştır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomiler için en büyük sorun olan sermaye ve teknoloji yetersizliğine doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile çözüm bulma fikri benimsenmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek için rekabete giren ülkeler vergi indirimleri, kolay ve esnek mevzuat yapıları ve ucuz işgücü sağlanması gibi alanlarda kendilerini geliştirerek diğer ülkelere göre yatırım ortamlarını daha cazip hale getirmeye çalışmaktadır. Bu yollarla ülkelere daha fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı çeken ülkeler kalkınma ve gelişmiş ülkelerin standartlarına ulaşma noktasında yerel işletmelerin yetersizliğinden kaynaklanan sorunlarını giderebilmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları uzun vadeli olmaları ve ülke ekonomileri katkılarının boyutları bakımından diğer yatırım türlerine göre daha fazla tercih edilmektedir. Bu sebeple kısıtlı sermayenin çok sayıda ülke tarafından paylaşılması sürecinde ülkeler çok güçlü rekabet şartları içinde mücadele etmektedir. Günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına verilen önemin artmasının sebebi, geçmişe göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından beklenen faydaların artması ve çok çeşitli alanlara yayılmasından ileri gelmektedir. Özetlemek gerekirse geçmişte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından beklenen faydalar;

- Sermaye açığına kapatmaya etkisi,
- Üretimi artırması,
- İstihdam imkânları yaratması,
- Döviz açığının giderilmesine etkisi,
- Kaynakların verimli kullanımının sağlanması şeklinde sıralanabilir.

Günümüzde ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından beklenen faydalar çeşitlilik kazanmış ve artmıştır. Geçmişteki beklentilere ek olarak günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından;

- Teknoloji ve know-how transferi sağlamak,
- Sermaye ihraç eden ülkelerden politik ve ekonomik destek sağlamak,
- Daha güçlü bir rekabet ortamı oluşturmak,
- Dışa açılarak küreselleşme sürecine dahil olmak,
- Ülkenin sahip olduğu diğer kaynaklar için tanıtım olanakları sağlamak,
- Tüketicilerin daha kaliteli ürünlere ulaşabilmesini sağlamak,
- Çevre korumasında yeni standartlara uyum sağlamak gibi faydalar beklenmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından beklenen faydalar bu şekilde sıralanırken söz konusu yatırımlara ev sahipliği yapabilmek için ülkelerin sundukları imkânlar giderek çeşitlenmektedir. Türkiye bu noktada sahip olduğu genç ve dinamik nüfus yapısı, büyüyen ekonomisi ve yer aldığı coğrafyada lider konumda bulunması gibi özellikleri ile yabancı yatırımcılar için önemli fırsatları bünyesinde barındırmaktadır. Batı ve doğu arasındaki köprü konumuyla birlikte Türkiye geçmişten gelen tarihi bağlarını iyi kullanmalı ve bölgede sahip olduğu liderlik konumunu güçlendirerek korumalıdır.

Türkiye'ye ihraç ettiği büyük sermaye payı ile AB ve Türkiye arasında ilişkilerin geliştirilmesi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artırılması açısından hayati öneme sahiptir. AB ile Türkiye arasında gerçekleştirilen Gümrük Birliği geçen süre içinde yatırımların çekilmesine olumlu katkı yapmakla birlikte sahip olunan potansiyel gerçeğe yeterli oranda dönüştürülemediği. Sözü edilen potansiyelin gerçeğe dönüştürülememesinin en önemli sebepleri Türkiye'nin yıllardır siyasi ve

ekonomik istikrar bakımından güven vermemesi ve tarafların hukuki ve ticari anlamda mevzuatları arasında uyumsuzlukların bulunması olarak sayılmaktadır. AB tam üyelik müzakerelerinin sağladığı olumlu hava ile birlikte bu sorunları çözmeye yönelik samimi adımlar Türkiye ve AB arasında sermaye akışını çok daha üst düzeylere çekmiştir. Öte yandan Türkiye AB Gümrük Birliği alanı dışında olan ancak bu alana yönelik üretim yapmak isteyen İslam ülkeleri ve Uzak Doğu ülkeleri ile gerçekleştireceği karşılıklı anlaşmalar ile her iki taraftan yatırımlar için bir çekim alanı oluşturabilecek ve stratejik pozisyonunu ekonomik fırsatlarla destekleme imkânına ulaşabilecektir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekme konusunda ülkeler arasında süren rekabetin yanında ülke içinde bölgeler ve iller bazında da bir rekabet oluşmaktadır. Türkiye gibi bölgesel gelişmişlik düzeyleri arasında büyük farklar bulunan bir ülke içinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hangi illere yapılacağı bölgesel kalkınmanın sağlanması açısından büyük öneme sahiptir. Yıllardır artarak devam eden bölgeler arası gelişmişlik farkını kapatabilmek için işbaşına gelen hükümetlerin yabancı yatırımcıları gelişmişlik düzeyi daha düşük olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerine yönlendirme çabaları çeşitli düzeylerde devam etmektedir. Söz konusu illerde doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılması ile bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için çok çeşitli teşvik uygulamalarına başvurulmakla birlikte istenen sonuçlar elde edilememiştir. Bunun yanında, söz konusu yatırımı gerçekleştirmesi beklenen sermaye sahiplerinin kaynaklara yakınlık, ulaşım kolaylıkları ve kalifiye işgücü gibi çeşitli öncelikleri bulunması ve bu önceliklere göre yatırımlarına yön vermeleri, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'nin batı ve orta kesimlerinde yoğunlaşması sonucunu doğurduğu düşünülmektedir.

Çalışmada incelenen Eskişehir ili sahip olduğu bazı özellikleri ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları için diğer illerden daha cazip hale gelirken, eksik yönleriyle de cazibesine yitirmektedir. Sözü edilen bu özellikler ve eksik yanların ortaya net bir şekilde konması bir yönüyle Eskişehir ilinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları için nasıl daha cazip hale getirilebileceğine ışık tutarken, diğer yönüyle de yatırımların Türkiye genelinde nasıl artırılacağına yönelik bilgiler içermesi bakımında oldukça önemlidir.

Eskişehir’de imalat sanayinde faaliyet gösteren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, yatırım kararlarını etkileyen faktörlerin saptanmasına yönelik olarak yapılan araştırmada özetle şu başlıklar altında değerlendirmelerde bulunulmuştur:

- İşletmelerin profili ve ekonomik performansı
- Doğrudan yatırım yapılmadan önceki iş ilişkileri
- Yatırım yeri tercihi
- Ortaklarla ilişkiler ve yönetim biçimi
- İşletmelerin sorunları, Türkiye ve Eskişehir ile ilgili değerlendirmeleri

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre Eskişehir imalat sanayinde faaliyet gösteren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının %54’ü yeni bir işletme kurarak, %23’ü ortak bir girişim kurarak ve %23’ü de yerel bir işletmeyi satın alarak gerçekleştirmiştir. Bu sonuçlara göre işletmelerin büyük kısmı çalışmanın önceki kısımlarında açıklanan greenfield tipi yatırımlar yapmışlardır. Bu olumlu sonuç, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından beklenen öncelikli faydalardan biri olan yatırım bölgesinin kalkınmasına etkisi bakımından büyük öneme sahiptir. Söz konusu yatırımlar ile birlikte Eskişehir’in üretim miktarı büyük ölçüde artmıştır ve yeni kurulan işletmeler ile birlikte büyük istihdam olanakları sağlanmıştır.

Çalışmaya katılan işletmelerin %69’unda yabancı sermayenin toplam sermaye içindeki payı %76’dan fazladır. %31’inde bulunan yabancı sermaye payı ise %51’den azdır. Bu sonuçlar ışığında işletmelerin büyük kısmının yönetiminde yabancı sermayenin büyük ortak olduğu ya da yerel bir ortağı bulunmadığı söylenebilir. Yerel yatırımların doğrudan yabancı sermayeyi çekme noktasında performanslarının bu sonuçlara göre yetersiz olduğu değerlendirilebilir. Yerel işletmelere teknoloji ve yönetim becerisinin aktarılmasına yönelik beklentilerin gerçekleşebilmesi için yerel işletmelerin yabancı yatırımcılara cazip ortaklık şartları sunabilmeleri büyük öneme sahiptir. Bu noktadaki beklentilerin karşılanabilmesi için Eskişehir’in yerel işletmelerinin daha iyi performans göstermeleri ve tanıtım faaliyetlerine daha fazla yoğunlaşmaları gerektiği düşünülmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından beklenen önemli yararlarından birisi de yatırım yapılan bölgede yeni istihdam olanakları yaratmasıdır. Bu noktada çalışmaya katılan işletmelerin istihdam ettikleri personel sayıları KOSGEB’in tanımına göre

düzenlenerek mikro, küçük, orta ve büyük boyutlu işletmeler olarak değerlendirilmiştir. Buna göre, Eskişehir imalat sanayinde faaliyet gösteren yabancı sermayeli işletmelerin %46'sı büyük boyutlu işletme, %46'sı orta boyutlu işletme ve %8'i küçük boyutlu işletmedir. İşletmelerin büyük kısmının orta ve büyük boyutlu sanayi işletmeleri olması, mevcut doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Eskişehir'de istihdama beklenen olumlu katkıyı sağladığını ortaya koymaktadır.

İşletmelerin üretim kaliteleri ve standartlarının saptanmasına yönelik olarak, işletmelerin sahip oldukları belge ve standartların büyük önemi bulunmaktadır. Söz konusu işletmeler üretimleri hem yurtiçi pazarlara hem de yurtdışı pazarlarına satarken Türkiye'de üretilen ürünlerin kalitesi işletmenin olduğu kadar Türkiye'nin de imajını etkilemektedir. Bunun dışında işletmelerin üretim yapılan bölge olan Eskişehir'de çalışma koşulları ve çevrenin korunmasına ne derece özen gösterdiklerinin anlaşılabilmesi için bu belge ve standartlar büyük öneme sahiptir. Çalışmaya katılan işletmelerin %92'si kalite yönetim sistemleri içinde büyük öneme sahip ISO 9000 belgesine sahiptir. Aynı şekilde işletmelerin üretim süreçlerinde çevreye karşı duyarlı olduklarının göstergesi kabul edilebilecek ISO 14000 belgesi işletmelerin %54'ünde bulunmaktadır. AB'nin sağlık, güvenlik, çevre ve tüketicinin korunması konusunda oluşturmuş olduğu standartlara uygun olan ürünlere yönelik CE işareti işletmelerin %69'unda bulunmaktadır. Bu olumlu sonuçların yanında çalışma ortamının güvenliği ve sağlık şartlarının yeterliliğini belgeleyen OHSAS 18001 standartlarına işletmelerin sadece %15'nin uyması yetersiz bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Çalışma kapsamında incelenen yabancı sermayeli işletmelerin tamamının ihracat faaliyetinde bulunuyor olması çalışmanın en olumlu sonuçlarından biri olarak değerlendirilebilir. İşletmelerin %38'i toplam üretimlerinin yarısından fazlasını, %54'ü ise %26 – 50'lik kısmını ve sadece %8'lik kısmını %25'den daha azını ihraç etmektedir. Bu sonuçlara göre Eskişehir imalat sanayinde faaliyet gösteren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyük çoğunluğunun ihracat odaklı üretim yaptıkları söylenebilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ihracat odaklı faaliyet sürdürmeleri ev sahibi ülke ekonomileri için olumlu bir durumdur. Bu işletmelerin ihracata yönelik çalışmaları, istihdamın ve Türkiye'nin gelirlerinin artmasını sağlamanın yanında yapılacak muhtemel kâr transferlerinin dengelenmesi bakımından büyük öneme sahiptir. İşletmelerin ihracat odaklı olmalarının getirdiği en önemli sonuç

bu tip işletmelerin yatırım yapacakları ülke ve bölgeyi seçerken dikkat ettikleri faktörlerde ortaya çıkmaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen verilere göre çalışmaya katılan işletmelerin yatırım yeri olarak Türkiye'yi seçmelerinin en önemli nedeni diğer pazarlara olan coğrafi yakınlığı ifade etmektedir. Aynı şekilde yatırım bölgesi olarak Eskişehir'in seçiminde en önemli olan faktör ise ulaşım arterlerine yakın olması sonucunun çıkması öngörülerini desteklemektedir. İşletmeler, yatırım bölgesinin bu özelliklerini üretimlerini hedef pazarlara en az maliyetle, en hızlı ve kolay biçimde yönlendirmek amacıyla tercih ettikleri düşünülmektedir. Bu nedenle etkin bir ulaşım ağının kurulmasının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çekilmesinde hayati öneme sahip olduğunun altı çizilmelidir.

Yabancı sermayeli işletmelerin yatırım yapmadan önce yatırım bölgesinde devam eden iş ilişkilerinin bulunması ev sahibi ülkelerin yürütebileceği tüm tanıtım ve promosyon faaliyetlerinden daha etkilidir. İhracat, ithalat veya diğer yatırımlar gibi farklı düzeylerde iş ilişkilerinin bulunması işletmelere yatırım yapacakları ortam hakkında ilk elden bilgi sağlayarak yeni yatırımlar öncesinde yapılacak fizibilite çalışmalarına en güvenilir bilgileri sağlamaktadır. Çalışmaya katılan işletmelerin %94 gibi çok büyük bir bölümünün Eskişehir'de yaptıkları yatırımlarından önce çeşitli düzeylerde Türkiye ile iş ilişkileri yürütmüş olmaları bu sonucu doğrulamaktadır. Buradan hareketle yapılan her yatırımın başarı derecesinin yeni doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çekilmesinde çok önemli olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu yatırımların başarısı ise yatırımcılar kadar yatırım ortamının sunacağı olanaklara da bağlıdır.

Araştırma kapsamında yabancı yatırımcıların Türkiye'ye doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapması konusunda belirleyici olan faktörlerin neler olduğu sorulmuştur. Alınan sonuçlara göre bu faktörler önem sırasına göre diğer pazarlara coğrafi yakınlık, teşvik uygulamalarından yararlanılması, Türkiye pazarının çekici olması, gümrük birliğinin sağladığı avantajlardan yararlanılması ve güçlü bir yan sanayinin bulunması şeklinde olmuştur. İşletmelerin fikir beyan etmediği ve yatırım kararı verilmesinde kendilerini etkilemediğini belirttikleri faktörler ise güçlü bir yan sanayinin bulunması, siyasi ve sosyal istikrar bulunması, kalifiye işgücünün kolay bulunması, girdi maliyetlerinin düşük olması, işgücü maliyetlerinin düşük olması, AB ile üyelik müzakerelerinin başlamış olması, yolsuzluk oranının düşük olması ve

özelleştirme uygulamalarından yararlanılması şeklindedir. Diğer pazarlara coğrafi yakınlık ve Türkiye pazarının çekici olması seçeneklerinin bir ve üçüncü sırada yer alması çalışmanın geneli açısından önemli bir sonuçtur. Yabancı sermayeli işletmeler Türkiye'yi diğer pazarlara ulaşma noktasında bir üs gibi görürken diğer yandan dinamik ve sürekli büyüyen iç pazarın sunduğu imkânları da göz ardı etmediği görülmektedir. Türkiye bu yönleri ile hem ihracat hem de iç pazara yönelik üretim yapan işletmeler için cazip bir yatırım yeri haline geldiğini söylemek mümkündür. Devlet teşvik politikalarının yabancı yatırımcıyı çekme konusunda başarılı sayılabilecek performansının da altı çizilmelidir. Bunun yanında reel ücretlerin azalmasına rağmen işgücü maliyetlerinin düşük olması seçeneğinin önemsiz bulunması ücretler üzerinde bulunan vergi ve diğer yüklerin yüksekliğini vurgulamaktadır. Bu yükler hem yabancı sermayenin çekilmesinde kullanılabilir bir avantajı ortadan kaldırırken hem de çalışanların oldukça düşük ücretlerle çalışmasına dolayısıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından beklenen kalkınma ve refah düzeyinin yükselmesine yönelik faydaların yeterli miktarda sağlanamamasına sebep olduğu düşünülmektedir.

Yatırım bölgesi olarak Eskişehir'in seçilmesinde etkili olan faktörler üç grupta toplanmaktadır. Bunlardan ilki ekonomik faktörlerdir. Çalışma sonunda elde edilen sonuçlara göre işletmelerin yatırım bölgesi olarak Eskişehir'i seçmesinde öne çıkan faktörler sırasıyla iç pazarlara yakın olması ve kalifiye işgücünün yeterli düzeyde bulunması olmuştur. Bu iki faktör arasında Eskişehir için önemli olan ve geliştirilmesi gereken faktör kalifiye işgücü miktarı olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu işletmeler imalat sanayinde sermaye yoğun üretim yapmaktadır dolayısıyla ihtiyaç duydukları çalışanlar yüksek teknik beceri ve niteliklere sahip olmalıdır. Türkiye şartlarında bu niteliklerde çalışanların sağlanmasında yaşanan zorluklar bölgeler arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Bu noktada Eskişehir sahip olduğu iki üniversite ve çok sayıda teknik okul ile diğer illere oranla büyük avantaja sahiptir. Türkiye açısından mesleki bilginin yeterli düzey ve yoğunlukta verildiği, aynı zamanda teorik ve pratik eğitimin birbirini tamamlayabildiği bir eğitim sisteminin kurulması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ihtiyaç duydukları kalifiye işgücünün oluşturulabilmesi için vazgeçilmez bir hedef olmalıdır.

Eskişehir'in yatırım bölgesi olarak seçilmesinde etkili olan yerel faktörler içinde öne çıkanlar ise ulaşım arterlerine yakın olması, altyapı olanaklarının diğer illere göre

daha iyi olması ve şehiriçi ulaşım olanaklarının yeterli düzeyde bulunması şeklinde sıralanmaktadır. İhracat odaklı işletmelerin ürünlerinin yurtdışına sevki için gerekli olan ulaşım olanaklarından demiryolu ve karayolu taşımacılığı için Eskişehir'in kavşak noktada bulunması Eskişehir'i lojistik anlamda Türkiye'nin en avantajlı illerinden biri haline getirmektedir. İşletmelerin ihtiyaç duydukları elektrik, ulaşım gibi altyapı unsurlarının da sağlıklı bir şekilde sağlanıyor olması Eskişehir'in yabancı yatırımcılar tarafından tercih edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Ancak bu olumlu özelliklerin yanında işletmelerin şehirdeki üniversitelerin sunduğu olanaklardan ve teknoloji geliştirme bölgesinin sağladığı olanaklardan yararlanılması konularına verdikleri düşük önem, üzerine çalışılması gereken konulardır. Sanayi ve üniversite işbirliğinin sağlanması ve teknoloji geliştirme bölgesinin sunduğu olanakların aktif olarak bu süreç içinde kullanılması hem ülke hem de yerel olarak Eskişehir'in kalkınmasında büyük rolü oynayacaktır. Ar-Ge faaliyetleri ve sonucunda ortaya çıkarılacak yenilikler ancak bu işbirliğinin etkin bir şekilde sağlanması ile mümkündür.

Çalışmaya katılan işletmelerin yatırım bölgesi olarak Eskişehir'i seçmelerinde etkili olan sosyal ve kültürel faktörler içinde işletmelerin seçimleri üzerinde önemli etkisi bulunan tek faktör şehrin geçmişten gelen bir sanayi kültürünün bulunması olmuştur. Diğer bir deyişle işletmeler şehrin sosyal gelişmişlik düzeyi, şehirdeki kültür sanat etkinliklerinin yeterli düzeyde bulunmasını ya önemsiz bulmaktadır ya da bu faktörlerin kararlarına etki edecek kadar önemli olmadığını düşünmektedir. Bu faktörlerin yeterli düzeyde bulunmaması ile çalışma kapsamında incelenen işletmelerde görevli yabancı uyruklu yönetici sayısının azlığı beraber ele alındığında anlamlı bir bütün ifade etmektedir. Şehrin sosyal ve kültürel olarak daha fazla gelişmesi, yabancı uyruklu yöneticilerin Eskişehir'de bulunan işletmelerde görev alarak Eskişehir'de yaşamayı tercih etmelerinde etkili olacaktır. Sözü edilen kişilere kendi ülkelerinde sunulan sosyal ve kültürel şartlara yakın imkânlar sunulmadığı sürece, nitelikli personelin Eskişehir'de görev alması, yerli ve yabancı yöneticiler arasında beklenen etkileşim sürecini gerçekleşmesi mümkün olmayacaktır.

Çalışma kapsamında incelenen işletmelerin %54'ü Eskişehir'de bulunan yatırımlarını yerel bir ortak ile beraber gerçekleştirmiştir. Bu işletmelerin yerel ortaklarını seçerken dikkat ettikleri faktörler içinde en önem verdikleri ise güvenilirlik olmuştur. Yerel işletmelerin tek başlarına yabancı işletmelerle yürüttükleri iş

ilişkilerinde güvenilirliklerini göstermeleri kendi işletmelerinin gelişimi için yabancı ortak bulma şanslarını artırırken aynı zamanda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesinde önemli rol oynamaktadır. Güvenilirlik faktörünü sırasıyla pazar bilgisi, piyasa bilgisi, yönetim becerisi, deneyim ve finansal güç faktörleri izlemiştir. Değerlendirilmesi istenen faktörler içinde sadece yerel ortağın marka değeri önemsiz olarak değerlendirilmiştir. Bu durum yabancı yatırımcıların Eskişehir’de gerçekleştirdikleri yatırımlarda kendi markalarını kullanma isteğinde olduklarını göstermektedir. Ancak marka değeri güçlü bir yerel işletme ile gerçekleştirilecek ortaklığın piyasaya daha hızlı nüfuz olanağı sağlaması yanında ülkeye daha fazla döviz girişi sağlayacağı vurgulanmalıdır.

İşletmelerin Eskişehir’de gerçekleştirdikleri yatırımlarının yönetim biçiminin belirlenmesine yönelik yapılan araştırma sonucunda söz konusu işletmelerin %46’sının merkezi yönetimle idare edildiği görülmektedir. Yerel yönetim, yetki denetimi, ortak yönetim gibi yerel yöneticilerin becerilerinin artmasına olanak verecek yönetim biçimleri ise geri kalan %54’lük dilim tarafından tercih edilmektedir. Merkezi yönetim biçimini tercih eden işletmeler azınlıkta olmakla birlikte oranları oldukça yüksektir. Bu oranın yerel yönetim biçimi yönünde değişmesi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından sağlanması beklenen yönetim becerisi transferinin gerçekleşmesi açısından büyük öneme sahiptir.

Eskişehir’de gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının beklentilerini karşılama oranı yeni yatırımların çekilmesi noktasında çok önemlidir. Yatırımı gerçekleştiren işletmelerin yeni yatırım faaliyetlerine girişme noktasında istekli olabilmeleri yanında Eskişehir’de yatırım yapmanın getirdiği fırsatları gören rakip işletmelerin yatırım yapmaya teşvik edilmesi de mevcut yatırımların başarılı olarak değerlendirilmesiyle mümkün olacaktır. Çalışmaya katılan işletmelerin %71’i yatırımlarının beklentilerini karşılama oranını çok yeterli olarak belirtmiştir. Geri kalan %29’luk kısım ise beklentilerinin yeterli düzeyde karşılandığını belirtmiştir. Bu olumlu sonuçlarla beraber beklentileri çok yeterli derecesinde karşılanan işletmelerin %80’i yatırımlarının kapasitesini artırmayı geri kalan %20’si ise Eskişehir’de yeni yatırım yapmayı planladığını belirtmiştir. Aynı şekilde yatırımları, beklentilerini yeterli düzeyde karşılayan işletmelerin tamamı kapasite artırımını yapacaklarını belirtmiştir. Bu

sonuçlar yatırım performansı ile yeni yatırımların yapılması arasındaki güçlü ilişkiyi ortaya açıkça koymaktadır.

Ortaya konulan bu olumlu sonuçlara rağmen Türkiye'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından ideal şartlara sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Yatırım ortamını olumsuz etkileyen faktörler Türkiye geneline ait faktörler olmakla birlikte bu çalışmada incelenen Eskişehir rneğinde olduğu gibi performansı olumlu olan bölgeleri de olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz şartların yerli yatırımcıyı bile yatırım yapma konusunda isteksiz kılabildiği dşnldğinde yabancı yatırımcıların da yatırım kararı almasını olumsuz yönde etkileyeceği öngörülmektedir.

İşletmelerin Türkiye'de karşılaştıkları sorunların başında, düzeltmek için atılan bütün adımlara rağmen hala makro ekonomik istikrarsızlık ve mali piyasaların yetersiz oluşu gelmektedir. Bunları vergi sisteminden kaynaklanan zorluklar ve bürokratik engeller izlemektedir. Karmaşık vergi sistemi ve en basit için bile yapılmasını günlerce geciktirebilen bürokratik yapının daha pratik ve hızlı işleyen bir yapıya kavuşturulması doğrudan yabancı sermaye yatırımları kadar yerel yatırımların da artırılması için çok önemlidir. Bürokratik işlemlerin sayısının azaltılması ve bu işlerle ilgilenen kurumların tek merkezden idare edilmesi, sorunun açılması için önemli bir adım olacaktır. Bir diğer önemli sorun ise marka ve patent haklarının korunmaması olarak ortaya çıkmıştır. Yapılan büyük yatırımlar sonucunda üretilen, uzun ve yüksek maliyetli Ar-Ge alışmaları gerektiren ürünlerin marka ve patent haklarının yeterince korunmaması yüzünden kolayca taklit edilebiliyor olması, Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını azalttığı gibi niteliğini de düşürmektedir. İşletmelerin yüksek katma değerli ve teknik birikim gerektiren alanlarda Türkiye'de yatırım yapmasının sağlanması için marka ve patent haklarının özenle korunacağına inanmaları gerekmektedir. Son olarak çalışmaya katılan işletmelerin karşılaştıkları sorunlardan bir diğeri de yolsuzluktur. Çalışmanın nceki bölümlerinde verilen dünya şeffaflık örgütünün hazırladığı dünya şeffaflık raporunda Türkiye yolsuzluk algılamasının düşüklüğünün sıralandığı listede 176 ülke arasında ancak 64. sırayı alabilmiştir. Bu durum yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapmaktan kaçınmalarına sebep olması açısından öncelikle düzeltilmelidir. Yolsuzluk seviyesinin düşürülmemesi durumunda bürokratik sisteme işlerlik kazandırılması ya da vergi sistemin adil ve basit bir şekle getirilmesinin beklenen etkiyi yaratması mümkün olmayacaktır. Devlet

kurumlarının tüm işlemlerini şeffaf ve adil şartlarda gerçekleştirmesi, özelleştirme uygulamalarına olan talebi de artırarak çalışmada ortaya konan başarısız sonucun değişmesine olanak sağlayacaktır.

Karşılaşılan bürokratik güçlüklerin sahip olduğu büyük önem, bu sorunların daha ayrıntılı olarak incelenmesini gerekli kılmaktadır. İşletmelerin Türkiye'deki faaliyetleri sırasında karşılaştıkları bürokratik sorunlar içinde en önemli olanı resmi kurumlar arasında eşgüdüm sorunu bulunmasıdır. Bunu sırasıyla kuruluş ve tescil işlemlerinde yaşanan bürokrasi, vergi ve gümrük işlemlerinde yaşanan zorluklar izlemektedir. Kuruluş ve tescil işlemlerinin uzun sürmesi ve çok fazla sayıda işlem gerektirmesi yatırım yapmak niyetinde olan yabancıların Türkiye'de karşılaştıkları ilk sorundur. İşletme kuruluş sürecinin tamamlanıp faaliyete geçildiğinde yaşanması muhtemel zorluklara yönelik kötü referans olması yönüyle öncelikli olarak çözülmesi gerekmektedir. Bu yönde atılan başarılı adımlar ile kuruluş aşamasında gerçekleştirilmesi gereken işlem sayısı 6'ya ve bu işlemlerin gerçekleştirilme süresi 2 – 3 gün aralığına kadar düşürülmüştür. Türkiye'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekme konusunda rekabet içinde olduğu ülkelerle kıyaslandığında makul seviyelerde olan bu rakamların daha da iyileştirilmesi ile avantajlı konuma geçilmesi mümkündür. Bu konuda elde edilen bir diğer olumlu sonuç ise çalışma kapsamında incelenen işletmeler için ulusal yatırımcılara oranla ayrımcılık yapılması gibi bir sorunun bulunmamasıdır. Bu faktör bürokratik güçlükler içinde son sırada yer almıştır. Küreselleşme sürecine ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına olan ihtiyaca yapılan vurgunun giderek güçlendiği günümüzde Türkiye'de böyle bir sorunun bulunmaması, yabancı yatırımcılar için adil rekabet ortamının sunulduğunu ve Türkiye'de yaptıkları yatırımlara samimi olarak destek verildiğini göstermektedir.

İşletmelerin sorun yaşadıkları kuruluşlar içinde ise önemli olarak değerlendirdikleri iki kurum bakanlıklar ile liman ve gümrük işletmeleri olarak saptanmıştır. İşletmelerin üretimleri için ithal gereksinimi duydukları girdilerin ülkeye sokulması ve ürünlerinin yurtdışına ihracı sırasında en çok ilişki içinde oldukları kuruluşlar olan liman ve gümrük işletmeleri ile uyumlu çalışamamaları işletme faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Söz konusu işletmelerin tamamına yakınının ihracat yaptığı dikkate alındığında bu kurumlarla yaşanan sorunlar Türkiye'nin sağladığı yatırım ortamının değerlendirilmesine oldukça olumsuz katkı yaptığı

düşünülmektedir. Çalışmanın gerçekleştirildiği Eskişehir açısından ise olumlu olarak değerlendirilebilecek nokta organize sanayi bölgesi, sanayi odası, belediyeler gibi yerel kuruluşlarla yaşanan sorunların çalışmaya katılan işletmeler tarafından çok önemsiz olarak değerlendirilmiş olmasıdır.

2005 yılında AB ile tam üyelik müzakerelerin başlaması ile başka alanlarda olduğu gibi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında da bir artış beklentisi içine girildi. Çıkarılan AB uyum yasalarının etkisiyle iyi bir ivme yakalanmış olmasıyla birlikte bugüne kadar geçen sürede etkinin azaldığını söylemek mümkündür. Çalışma sonucunda işletmelerin %54'ünün AB tam üyelik müzakerelerine başlanmış olmasının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında bir değişiklik yaratacağı beklentisinin bulunmaması bu duruma işaret etmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen işletmelerin Eskişehir'de yaptıkları yatırımın Eskişehir'in kalkınmasına katkılarını belirtmeleri istenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre yeni istihdam kaynakları yaratılmasının, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının en önemli katkısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şehrin kalkınmasına etkisi, işgücü niteliği ve verimliliğinin yükselmesine etkisi, yeni işletmelerin kurulmasını teşvik etmesi, çalışanların hayat standartlarına etkisi ve öğrencilere eğitim ve uygulama imkânı sağlaması diğer önemli katkılar olarak sıralanmıştır. Bu sonuçlar beraber değerlendirildiğinde Eskişehir imalat sanayinde faaliyet gösteren yabancı sermayeli işletmelerin katkılarını üç kola ayırarak özetlemek mümkündür. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ilk etkisi yarattıkları istihdam olanakları ve sağladığı çalışma şartları ile şehrin kalkınmasına ve refahına katkıda bulunmaktadır. İkinci aşamada ise yükselen refah düzeyi ve başarılı olan yatırımlar, yerli ve yabancı yeni yatırımların yapılmasını teşvik etmekte ve son olarak üçüncü aşamada eski ve yeni yatırımlar için gerekli olan kalifiye işgücünün sağlanmasına katkıda bulunarak sürecin kesintiye uğramadan devam etmesini sağlamaktadır. Bu olumlu tablonun yanında işletmelerin önemsiz olarak değerlendirdikleri sosyal sorumluluk projelerinin üretilmesi ve çevrenin korunmasına katkısı konularının geliştirilmesi önemli konulardır. Sözü edilen gelişim sürecinin uzun vadede kesintiye uğramaması için işletmelerin faaliyet gösterdikleri alanın çevre korunmasına maksimum önemi göstermeleri şüphesiz üzerinde durulması gereken bir konudur. Sosyal sorumluluk projeleri ise şehrin kalkınma ve gelişmesine

yapılan katkının sadece ekonomik yönüyle sınırlı kalmaması ve sosyal hayata da katkıda bulunarak daha iyi bir yatırım ortamı sağlayabilmek adına önemlidir.

Çalışmada ortaya konulan Türkiye'nin ve/veya yatırım bölgesi olan Eskişehir'in yapısından kaynaklanan sorunların sadece doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını değil aynı zamanda yerel yatırımları da etkileyen sorunlar olduğunun altı bir kez daha önemle çizilmelidir. Ancak yerel yatırımcılar bu sorunlarla başa çıkmak için yeni yollar denemek ya da yatırım yapmamak noktaları arasında seçim yaparken, doğrudan yabancı sermaye yatırımları için seçim, Türkiye'de ya da daha iyi yatırım ortamı sunan rakip ülkelerde yatırım yapmak noktaları arasında gerçekleşmektedir. Bu yüzden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artış sağlamak için yatırım ortamını olumsuz etkileyen faktörlerle hızlı ve etkili biçimde mücadele edilmesi önemli hedefler arasında değerlendirilmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına olan olumlu etkilerinin özellikle vurgulanmasına rağmen yatırımların belirli bölgelerde toplanması sonucunda sözü edilen olumlu etkinin ülke genelinde gerçekleşmesi zorlaşmaktadır. Bu bağlamda Eskişehir'in Türkiye'de gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından sadece % 0,2 oranında pay alması buna karşılık iller arasında 16. sırada yer alması geliştirilmesi gereken bir rakam olarak değerlendirilebilir. Eskişehir'in çalışmada söz edilen eksikliklerinin giderilmesi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ülke genelinde de daha fazla pay alması öncelikli hedef olarak düşünülmelidir.

Cumhuriyetin 100. kuruluş yılı olan 2023 yılı için ortaya konulan vizyonda Türkiye, AB tam üyesi, ekonomik ve siyasi olarak istikrarlı ve gelişmiş ülkelerin sahip olduğu standartlara sahip bir ülke olma hedeflerini koymuştur. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artırılması karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir. Yatırımlarda artış sağlanabilmesi için bu hedeflerin gerçekleştirilmesi gerektiği gibi, aynı zamanda yatırımlarda sağlanacak artış hedeflerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunacaktır. Bunun başarılabilmesi için bürokratik işlemlerin tam anlamıyla şeffaflaştırılması, kurumlar arasında eşgüdümün sağlanarak en küçük belediye birimlerine kadar işlerlik kazandırılması ile yerli ve yabancı yatırımcıların devlet kurumları ile olan ilişkilerine hız ve pratiklik unsurları yerleştirilmesi öncelikli olarak gerçekleştirilmelidir. Çalışmanın çeşitli bölümlerinde

sözü edilen tedbirlerin sadece kağıt üzerinde kalmaması aynı zamanda uygulamada da etkinlik sağlanması büyük öneme sahiptir. Bu yüzden yapılan çalışmalara, bu çalışmalardan etkilenecek olan yatırımcıların da dahil edilmesi ve alınan geri dönüşlerin önemle değerlendirilmesi uygulamada çıkacak pek çok sorunun önceden engellenmesine imkan sağlayacaktır. Tüm tespit ve önerilerin hayata geçirilebilmesi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nasıl artırılacağı ve bunun Türkiye ekonomisine ne şekilde katkıda bulunacağı ile ilgili olarak uzun vadeli bir yabancı sermaye stratejisinin oluşturulmasına önemle ihtiyaç duyulmaktadır.

EKLER

Sayın Yönetici;

Ek'te değerlendirmeniz için sunulmuş olan anket formu, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İşletmecilik Yüksek Lisans Programı'nda kayıtlı öğrencimiz olan K. Kutlu YÜCEL'in yüksek lisans tez çalışmasının bir parçası olarak tasarlanmıştır. Hazırlanan soru formu Eskişehir'de imalat sanayinde faaliyet gösteren yabancı sermaye yatırımlarını kapsamaktadır. Bu verilerden hareketle Eskişehir'de faaliyet gösteren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının profili, yatırım kararlarını etkileyen faktörler ve Eskişehir açısından taşıdıkları önem gibi bulgulara ulaşılmaya çalışılacaktır.

Anketlerin cevaplanmasının ardından formlar Kutlu Yücel tarafından işletmelerin de uygun bulacağı bir zamanda geri toplanacaktır. Sorulara vereceğiniz yanıtlar toplu olarak değerlendirilecek, işletme özneline değerlendirmeler yapılmayacaktır. Çalışma bitiminde anketler yüksek lisans tezinin bir parçası olarak Kutlu Yücel tarafından muhafaza edilecektir. İşletmenizin istemesi halinde çalışma sonuçları tarafınıza ulaştırılacaktır.

Gösterdiğiniz duyarlılık ve işbirliği için teşekkür ederiz.

Saygılarımızla,

Doç. Dr. Özgür TONUS
Tez Danışmanı

K. Kutlu YÜCEL

Eskişehir' de kurulu işletmenin;

1. İşletmenizin Türkiye'deki ortaklığı ne şekilde gerçekleşmiştir?

- Yeni bir işletme kuruldu. Yerel bir işletme satın alındı.
 Bir ortak girişim kuruldu. (Joint venture) Diğer (lütfen belirtiniz) .....

2. İşletmenizin yönetim kurulunda yer alan yerli ve yabancı üyelerin sayısını belirtiniz.

Yerli Üye Sayısı :..... Yabancı Üye Sayısı :.....

3. İşletmenizde çalışan üst düzey yöneticilerin kaç tanesinin yabancı uyruklu olduğunu belirtiniz.

Yabancı uyruklu üst düzey yönetici sayısı: .....

4. Mevcut yatırımınızdan önce işletmenizin Türkiye ile iş ilişkisi bulunuyorsa lütfen seçiniz.

- Daha önce iş ilişkisi bulunmuyordu. Türkiye'den ithalat
 Türkiye' ye ihracat Temsilcilik
 Diğer yatırım Diğer (belirtiniz) .....

5. İşletmenizde istihdam edilen kişi sayısını belirtiniz.

Mavi Yakalı	Beyaz Yakalı	Kadrolu Taşeron Elemanı
☐ 0 – 9 arasında	☐ 0 – 9 arasında	☐ 0 – 9 arasında
☐ 10 – 50 arasında	☐ 10 – 50 arasında	☐ 10 – 50 arasında
☐ 51 – 250 arasında	☐ 51 – 250 arasında	☐ 51 – 250 arasında
☐ 251 ve üzeri	☐ 251 ve üzeri	☐ 251 ve üzeri

6. Varsa işletmenizin sahip olduğu belgeleri lütfen belirtiniz.

- ISO 9000 Haccp CE İşareti
 ISO 14000 TSE Diğer (Lütfen Belirtiniz) .....

7. İşletmenizin toplam cirosunun son 3 yılda gösterdiği değişimini lütfen belirtiniz. (Lütfen değerlendirme yaptığınız para birimini belirtiniz.)

- Türk Lirası ABD Doları Euro Diğer (belirtiniz).....

2005 – 2006	2006 – 2007	2007 – 2008
☐ Arttı ☐ Azaldı	☐ Arttı ☐ Azaldı	☐ Arttı ☐ Azaldı
☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında
☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında
☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında
☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda

8. İşletmenizin kârının son 3 yılda gösterdiği değişimini lütfen belirtiniz. (Lütfen değerlendirme yaptığımız para birimini belirtiniz.)

Türk Lirası   ABD Doları   Euro   Diğer (belirtiniz).....

2005 – 2006		2006 – 2007		2007 – 2008	
☐ Arttı	☐ Azaldı	☐ Arttı	☐ Azaldı	☐ Arttı	☐ Azaldı
☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında
☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında
☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında
☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda

9. İşletmenizin varsa ihracatının son 3 yıla göre değişimini lütfen belirtiniz. (Lütfen değerlendirme yaptığımız para birimini belirtiniz.)

Türk Lirası   ABD Doları   Euro   Diğer (belirtiniz).....

2005 – 2006		2006 – 2007		2007 – 2008	
☐ Arttı	☐ Azaldı	☐ Arttı	☐ Azaldı	☐ Arttı	☐ Azaldı
☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında
☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında
☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında
☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda

10. İşletmenizin varsa ithalatının son yıla göre değişimini lütfen belirtiniz. (Lütfen değerlendirme yaptığımız para birimini belirtiniz.)

Türk Lirası   ABD Doları   Euro   Diğer (belirtiniz).....

2005 – 2006		2006 – 2007		2007 – 2008	
☐ Arttı	☐ Azaldı	☐ Arttı	☐ Azaldı	☐ Arttı	☐ Azaldı
☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında
☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında
☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında
☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda	☐ % 46 ve üstü oranda

11. İşletmenizin son 3 yıla ait ortalama kapasite kullanım oranını lütfen belirtiniz.

2005 – 2006		2006 – 2007		2007 – 2008	
☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında	☐ % 0 – 15 oranında
☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında	☐ % 16 – 30 oranında
☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında	☐ % 31 – 45 oranında
☐ % 46 – 80 oranında	☐ % 46 – 80 oranında	☐ % 46 – 80 oranında	☐ % 46 – 80 oranında	☐ % 46 – 80 oranında	☐ % 46 – 80 oranında
☐ % 81 – 100 oranında	☐ % 81 – 100 oranında	☐ % 81 – 100 oranında	☐ % 81 – 100 oranında	☐ % 81 – 100 oranında	☐ % 81 – 100 oranında

12. İşletmeniz üretiminin ne kadarını (%) yurtiçine ve/veya yurtdışına pazarlamaktadır?

Yurt İçi: % .....

Yurt Dışı: % .....

13. İşletmenizin yoğun olarak ihraç ettiği ürün:

İşletmenin Kendi Markası Fason Üretim İhracat Yok

14. Varsa ihracat yaptığınız ülkelerin üç tanesini önem derecesine göre belirtiniz.

1)..... 2)..... 3) .....

15. Varsa ithalat yaptığınız ülkelerin üç tanesini önem derecesine göre belirtiniz.

1)..... 2)..... 3) .....

16. Gelecek yıllarda Türkiye’ de yeni yatırım yapmayı planlıyor musunuz?

Hayır Kapasite artırımı
 Eskişehir’ de yeni yatırım Diğer illerde yatırım (lütfen Belirtiniz.) .....

17. 16. Soruya cevabınız “evet” ise hangi sektörlerde yatırım yapmayı planlıyorsunuz?

İmalat Madencilik Hizmet İnşaat
 Tarım Ticaret Diğer (lütfen Belirtiniz.) .....

18. Yatırım bölgesi olarak Türkiye’yi tercih etmenizin sebeplerini lütfen belirtiniz.

* (1= En Önemli, 2= Önemli, 3= Fikrim Yok, 4= Önemsiz, 5= Hiç Önemli Değil)

	1	2	3	4	5
Önceden var olan iş ilişkileri (ticaret, danışmanlık, vb.)					
İşgücü maliyetlerinin düşük olması					
Kalifiye işgünün kolay bulunması					
Türkiye pazarının çekici olması					
Diğer pazarlara coğrafi yakınlık					
Girdi maliyetlerinin düşük olması					
Güçlü bir yan sanayinin bulunması					
Siyasi ve sosyal istikrar bulunması					
Yolsuzluk oranının düşük olması					
Vergi politikalarının sağladığı olanaklardan yararlanılması					
Devlet teşvik uygulamalarından yararlanılması					
Özelleştirme uygulamalarından yararlanılması					
Gümrük Birliği’nin sağladığı olanaklardan yararlanılması					
Türkiye’nin AB ile üyelik müzakerelerine başlamış olması					

19. Yatırım bölgesi olarak Eskişehir’ i tercih etmenizin ekonomik sebeplerini lütfen belirtiniz.

* (1 = En Önemli, 2= Önemli, 3= Fikrim Yok, 4= Önemsiz, 5= Hiç Önemli Değil)

	1	2	3	4	5
Önceden var olan iş ilişkileri (ticaret, danışmanlık, vb.)					
Hammaddeye yakın olması					
İç pazarlara yakın olması					
İşgücü maliyetlerinin düşük olması					
Kalifiye işgünün yeterli düzeyde bulunması					
Organize Sanayi Bölgesi’nin sunduğu olanaklardan yararlanmak					
Güçlü bir yan sanayi bulunması					
Eskişehir'deki mevcut sanayi işletmelerinin yatırım fırsatı yaratması					

20. Yatırım bölgesi olarak Eskişehir' i tercih etmeniz yerel sebeplerini lütfen belirtiniz.

* (1 = En Önemli, 2= Önemli, 3= Fikrim Yok, 4= Önemsiz, 5= Hiç Önemli Değil)

	1	2	3	4	5
Yerel yönetimlerin yabancı sermaye yatırımlarına yaklaşımının olumlu olması					
Ulaşım arterlerine yakın olması					
Şehirdeki üniversitelerin sunduğu olanaklardan yararlanılabilmesi					
Şehirdeki sağlık kuruluşlarının yeterli düzeyde bulunması					
Şehirdeki eğitim kuruluşlarının yeterli düzeyde bulunması					
Şehirdeki suç seviyesinin düşük olması					
Eskişehir halkının yabancılara yaklaşımının olumlu olması					
Şehir içi ulaşım olanaklarının yeterli düzeyde bulunması					
Altyapı olanaklarının diğer illere göre daha iyi olması					
Teknoloji geliştirme bölgesinin sunduğu imkanlardan yararlanmak					

21. Yatırım bölgesi olarak Eskişehir' i tercih etmeniz sosyal - kültürel sebeplerini lütfen belirtiniz.

* (1 = En Önemli, 2= Önemli, 3= Fikrim Yok, 4= Önemsiz, 5= Hiç Önemli Değil)

	1	2	3	4	5
Şehrin sosyal gelişmişlik düzeyinin yüksekliği					
Şehirdeki kültür sanat etkinliklerinin yeterli düzeyde bulunması					
Şehirdeki eğlence ve tatil olanaklarının yeterli düzeyde bulunması					
Şehrin çevresindeki dinlenme noktalarının yeterli düzeyde bulunması					
Şehrin geçmişten gelen bir sanayi kültürünün bulunması					

22. Varsa yerel ortağınızı seçerken aşağıdaki ölçütlerden hangilerini göz önüne aldınız?

* (1= En Önemli, 2= Önemli, 3= Fikrim Yok, 4= Önemsiz, 5= Hiç Önemli Değil)

	1	2	3	4	5
Piyasa bilgisi					
Marka değeri					
Güvenilirlik					
Pazar bilgisi					
Finansal gücü					
Yönetim becerisi					
Deneyim					

23. Yerel bir yatırımcı olarak Eskişehir' de gerçekleştirdiğiniz ortaklık beklentilerinizi ne derecede karşıladı?

Çok Yeterli Yeterli Normal Yetersiz Çok Yetersiz

24. İşletmenizin organizasyon biçimine en çok uyan seçeneği belirtiniz.

Merkezi Yönetim Yerel Yönetim Vesayet Denetimi
 Yetki Devri Ortak Yönetim

25. Yabancı yatırımcıların karşılaştığı Türkiye'nin özelliklerinden kaynaklanan zorlukları lütfen belirtiniz.

* (1= En Önemli, 2= Önemli, 3= Fikrim Yok, 4= Önemsiz, 5= Hiç Önemli Değil)

	1	2	3	4	5
Makro Ekonomik İstikrarsızlık					
Mali piyasaların yetersiz oluşu					
Yabancı sermaye kanunundan kaynaklanan zorluklar					
Vergi sistemi					
Yatırım alanlarının sınırlı olması					
Bürokratik engeller					
Nitelikli insan gücünün yetersiz olması					
Yolsuzluk					
Patent ve marka haklarının korunmaması					
Çevre koruma mevzuatı					
Sosyal çevrenin gelişmemiş olması					
Gelenek ve görenekler					

26. İşletmeniz yatırım sürecinde bürokratik güçlüklerle ne derecede karşılaşmıştır?

* (1 = En Önemli, 2= Önemli, 3= Fikrim Yok, 4= Önemsiz, 5= Hiç Önemli Değil)

	1	2	3	4	5
Kuruluş ve tescil işlemlerindeki bürokrasi					
Resmi kurumlar arası eşgüdüm bulunmaması					
Vergi işlemlerinde zorluklar					
Gümrük işlemlerinde zorluklar					
Ulusal yatırımcılara oranla ayrımcılık yapılması					
Rüşvet, adam kayırma gibi usulsüz işlemler					

27. İşletme faaliyetleri esnasında aşağıda yer alan kuruluşlar ile sorunlar yaşıyorsanız lütfen önem derecesine göre belirtiniz.

* (1= En Önemli, 2= Önemli, 3= Fikrim Yok, 4= Önemsiz, 5= Hiç Önemli Değil)

☐ Belediyeler	☐ Bakanlıklar
☐ Organize Sanayi Bölgesi Yönetimi	☐ Sanayi Odası
☐ Meslek kuruluşları	☐ Ticaret Odası
☐ Liman ve Gümrük İşletmeleri	☐ Diğer (belirtiniz.) .....

28. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik müzakerelerine başlamış olmasının Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ne derece etkileyeceği konusunda işletmenizin görüşü nedir?

- Değişiklik olmaz.
- Yabancı sermaye yatırımları artacaktır.
- Yabancı sermaye yatırımları azalacaktır.
- İşletmemizin bu konuda bir öngörüsü bulunmamaktadır.

29. Bir yabancı sermaye yatırımı olarak işletmenizin Eskişehir'e katkısı hakkında görüşlerinizi lütfen belirtiniz.

* (1= En Önemli, 2= Önemli, 3= Fikrim Yok, 4= Önemsiz, 5= Hiç Önemli Değil)

	1	2	3	4	5
Şehrin kalkınmasına katkısı					
Yeni istihdam imkânları yaratması					
Yeni işletmelerin kurulmasını teşvik etmesi					
Çalışanların hayat standartlarına katkısı					
İşgücü niteliği ve verimliliğinin yükselmesine etkisi					
Öğrencilere eğitim ve uygulama imkânı sağlaması					
Sosyal sorumluluk projeleri üretmesi					
Çevre korumasına katkısı					

Anketi sabırla yanıtladığınız için teşekkür ederim.

K. Kutlu YÜCEL

KAYNAKÇA

- ALPAR, Cem, **Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, Turhan Kitapevi, 1977.
- ALTOMONTE, Carlo, “Economic Determinants and Institutional Frameworks: FDI in Economies in Transition”, **Transnational Corporations**, 9, August, 76,99, 2000.
- ARIBOĞAN, Deniz, Ülke, **Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, Sarmal Yayınevi, 1998.
- ARISTOTELOUS, Kyriacos, and FOUNTAS, Stilianos, **An Emprical Analysis of Inward FDI Flows in the EU with Emphasis on the Market Enlargement Hypothesis**, Journal of Common Market Studies, 1996.
- AYKAÇ, Mustafa ve PARLAK, Zeki, **Tüm Yönleriyle TR-AB ilişkileri**, Elif Kitabevi, İstanbul, 2002.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf, “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 2003.
- BORATAV, Korkut, 2004, **Türkiye İktisat Tarihi; 1908 – 2002**, İmge Kitabevi, 2004
- BUCKLEY, Peter. J. and CASSON, Mark, **The Future of the Multinational Enterprise**, Holmes and Meiers Publishers, 1976.
- and CASSON, Mark., **Multinational Enterprises in the World Economy**, Edward Elgar Publishing, 1992.
- BULUTOĞLU, Kenan, **100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye**, Gerçek Yayınevi, 1970.
- BÜYÜKAĞAOĞLU, Şeniz, Işıl, “Doğrudan Dış Yatırımların Belirleyenleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi**, 2003.
- CANDEMİR, Aykan, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama”, **Yayınlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi**, 2005.
- CARBAUGH, Robert, **International Economics**, England, Winthrop Publishing, 1946.
- CAVES, Richard, E., “Causes of Direct Investment: Foreign Firms’ Shares in Canadian and United Kingdom Manufacturing Industries.”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 56, 1974
- , “International Corporations: The Industrial Economics of Foreign Investment.”, **Economica, New Seris**, Vol. 38, No. 149, 1971.

CAVES, Richard, E., FRANKEL, Jeffrey, A. and JONES, Ronald, W., **World Trade and Payments: An Introduction**, Little Brown Co., London, 1985.

CERTO, Samuel, C., **Management**, Prentice Hall, New Jersey, 1997.

CLEGG; Jeremy, **Multinational Enterprise and World Competition**, The Macmillan Press, 1987

DEMİRCAN, Daim, **Türkiye’de Yabancı Sermaye**, Dilek Matbaası, İstanbul, 1971.

DEMİRCAN, Hayrettin, “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri”, **Araştırma - İnceleme Dizisi, No: 35**, 2003

Devlet Planlama Teşkilatı, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963 – 1967**, Ankara, 1962.

-----, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968 – 1972**, Ankara, 1967.

-----, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985 – 1989**, Ankara, 1984.

-----, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001 – 2005**, Ankara, 2000.

-----, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, 2000a.

-----, **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007 – 2013**, Ankara, 2006

-----, **Katılım Öncesi Ekonomik Program**, Ankara, 2007.

DUNNING, John, Harry, **Studies in International Investment**, Unwin ltd. London, 1970.

-----, **Multinational Enterprises and the Global Economy 2nd Edition**, Cheltenham, 2008

-----, **Multinational Enterprises and the Global Economy**, Addison-Wesley Publishing, 1993.

-----, **Re-Evaluating the Benefits of FDI**, Transnational Corporations, 1994.

DUNNING, John, Harry, CANTWELL, John and CARLEY, Michael, **America In The World Economy: A Strategy for he 1990’s**, Washington, 1986

DURAN, Mustafa, “Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği”, **Hazine Müsteşarlığı Araştırmaları**, 2002

ERTÜRK, Emin, **Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye’nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar**, Ezgi Kitapevi, 1993

Eurostat, **Panaroma of Energy**, 2009

GÖRGÜN, Tuğrul, “Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kuramsal Yapılanmaları”, **T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi**, 2004.

GÖVER, Tuğrul, Z., “Hazine Müsteşarlığı, Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi”, **Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Temmuz, Başbakanlık Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü**, 2005.

GÜNGÖR, Bayram, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Yabancı Direkt Sermaye Politikaları”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, 2002.

GÜVEN, Yılmaz, “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi” **Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Nisan 2008, 3(1)**, 2008.

Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “**Uluslararası doğrudan Yatırımlar 2007 Yılı Raporu**”, Ankara, 2008.

HİÇ, Mükerrerem, **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, İstanbul Filiz Kitapevi, 1994.

HODGETTS, Richard, M. and LUTHANS, F., **International Management**, McGraw Hill Inc, New York, 1994.

IMF, “**Annual Report**”, 2006.

-----, “**World Economic Outlook Report 2008 July Update**”, 2008.

JACQUES, T., Godbout, **Osmanlı Devletinde Yabancı Sermaye, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, 1985.

KARLUK, Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika**, Beta Yayınevi, Yayın No:1403, 2003.

KARLUK, Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi**, Beta Yayınevi, 2002.

KARLUK, Rıdvan, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”, **TCMB Yayınları**, 2001.

KARLUK, Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim**, 6. Baskı, İstanbul, 1996.

KARLUK, Rıdvan, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Taştan Matbaası, İstanbul, 1983.

KEPENEK, Yakup ve YENTÜRK, Nurhan, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, 2000.

- KEYNES, John M., **The General Theory of Employment, Interest and Money**, London: Mcmillan ,7th ed. (Orijinal ed.1936), 1967.
- KOPARAL, Celil, **Uluslararası İşletmecilik**, Anadolu Üniversitesi No:1576, 2004.
- KULA, Ferit, **Çokuluslu Girişimler ve Türkiye: Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının İktisadi Verilerle Bilimsel Analizi**, İleri Yayınları, 2006.
- KUMRAL, Neşe, “Doğrudan Dış Yatırımlar ve Bölgesel Kalkınma: Ege Bölgesi İmalat Sanayi Örneği”, **Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları No:2, İzmir**, 2001.
- KURTULMUŞ, Numan, **Sanayi Ötesi Dönüşüm**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- KUTLU, Erol, **Dünya Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Basım Evi, 1998.
- KWON, Yung-Chul, “Korean Multinationals’ FDI Projects”, **The International Trade Journal**, 2002.
- LAÇİNER, Sedat, “Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji – Siyaset İlişkisi”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Cilt 1, Sayı 1**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2006.
- LAL, Deepak, **Appraising Foreign Investment in Developing Countries**, Heinemann, 1975.
- LALL, Sanjaya, “Monopolistic Advantages and Foreign Involvement by U.S. Manufacturing Industry”, **Oxford Economic Papers, Vol. 32**, 1980.
- LATHAM, A. J. H., **The International Economy and the Undeveloped World**, Croom Helm Ltd. London, 1978.
- LIZONDO, J. Saul, **Foreign Direct Investment**, Cambridge M.I.T. Press, 1995.
- LOEWENDAHL, Henry and ERTUGAL, Ebru, **Turkey’s Performance in Attracting FDI: Implications of EU Enlargement**, 2001.
- MUTLU, Esin, Can, **Uluslararası İşletmecilik: Teori ve Uygulama**, Beta Yayınevi, 2005.
- NURKSE, Ragnar, **International Investment Today in The Light of Nineteenth-Century Experience**, Economic Journal, 1954.
- OECD, “**Foreign Direct Investment: OECD Countries and Dynamic Economies of Asia and Latin America**”, 1993.
- , “**OECD Employment Outlook - 2006 Edition: Boosting Jobs and Incomes**” 2006.
- OKSAY, **Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi**, Gizem Yayınları, 2000.

- ORMANOĞLU, Burhan, “**Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslararası Tahkim**”, Maliye Bakanlığı, Ankara, 2004.
- ÖZALP, İnan, “**Uluslararası İşletmecilik**”, Gülen Ofset, Eskişehir, 2005.
- ÖZTÜRK, Lütfü, “Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 2004.
- PAMUK, Şevket, **Osmanlı Türkiye İktisadı 1500 – 1914**, Dergâh Yayınları, 1986.
- , **9. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti**, Dergâh Yayınları 1989.
- PARASIZ, İlker, **Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, Ezgi Kitapevi, 1999.
- PONIACHEK, Harvey, A., **Direct Foreign Investment in the United States**, Toronto, 1986.
- PUGET Thomas. and LINDERT, R., **International Economics**, McGraw-Hill, 2000.
- ROBERTS, Richard, **International Financial Centres**, Edward Elgar Publishing, 1994.
- RUGMAN, Alan, **Inside the Multinationals: The Economics of Internal Markets**, New York: Colombia University Press, 1981.
- SALVATORE, Dominick, **International Economics**, Prentice-Hall, 1999.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası Finans**, Güzem Yayınları, 1994.
- , **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, 1990.
- SHAPIRO, Alan, C., **Multinational Financial Management**, Allyn and Bacon, 1989.
- TAĞRAF, Hasan, “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, **Cilt:3, Sayı: 2**, 2002.
- Transparency International, “**Annual Report 2007**”, 2007.
- UNCTAD, **World Investment Report**, 2008.
- , **World Investment Report**, 2001.
- , **World Investment Report**, 2007.
- , **World Investment Report**, 1999.
- , **World Investment Report**, 1995.
- , **World Trade and Development Report**, 2004.
- UNCTC, **Transnational Corporations in World Development: A Re Examination**, 1978.

PENROSE, Edith, **Multinational Corporations. The New Palgrave: A Dictionary of Economics**, The MacMillan Pres Ltd. London, 1978.

VERNON, Raymond, "International Investment and International Trade in the Product Cycle", **The Quarterly Journal of Economics Vol. 80, No. 2**, 1966.

WELCH, Lawrence and LOUSTARINEN, Reijo, **Internalization: Evulation of A Concept Journal of General Management**, The Braybrooke Pres Limited, 1988.

WORLD BANK, **Doing Business Report**, 2009.

WORLD ECONOMIC FORUM, **The Global Competitiveness Report 2008-2009**, 2008.

WTO, **World Trade Report**, 2008.

YARBROUGH, Beth, V. and YARBROUGH, Robert, M., **The World Economy: Trade and Finance**, Harcourt Brace, 1994.

YILDIRIM, Kemal, **Makro Ekonomi**, Eskişehir Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, 1999.

YÜKSEL, Öznur, **Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 1999.

ZEBREGS, Harm, "Can The Neo Classical Model Explain The Distrubution of FDI Across Developing Countries", **IMF Working Paper, WP/98/139**, 1998.

ZENGİN, Ahmet, "Türkiye Ekonomisi Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Bir Değerlendirme", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, 2003.

ZHANG, Kevin, H., **What Explain The Boom of FDI in China**, International Economics, 2001.

İNTERNET KAYNAKLARI

AKIN, Bahadır, H., "21.Yüzyılın Eşiğinde Küreselleşme ve Küresel İşletmeler", http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=262 , erişim tarihi: 10.05.2009.

AKTAN, Coşkun, Can, 1991, "Talep Yönlü İktisat Teorisi", http://www.canaktan.net/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/iktisat-okullari/talep-yonlu-iktisat.pdf , erişim tarihi: 14.04.2009

Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2002, "Türkiye Dış Ticaret Stratejisi; 2005, 2010, 2015, 2023", <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretDegerelendirmeDb/Strateji.doc> , erişim tarihi: 29.03.2009.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2006, "Yıllık Rapor", www.dtm.gov.tr , erişim tarihi: 09.10.2008

- EMİL, Dilek, 2003, “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Yabancı Sermaye Politikaları”, Hazine Dergisi Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, s.114, <http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://ce42666277ca0056e08dc46ebb122994>, erişim tarihi: 09.01.2009
- GÖKAL, İsmail, 1997, “Global Değişim, Stratejik Ticaret Politikası ve Türkiye İçin Bir Ticaret Senaryosu”, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/4sayi5.doc , erişim tarihi: 12.09.2008
- Hazine Müsteşarlığı, 2009 Yabancı sermaye istatistikleri, http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/%c4%b0statistikler/Uluslararası%c4%b1%20Do%c4%9frudan%20Yat%c4%b1r%c4%b1m%20%c4%b0statistikleri/Di%c4%9fer/F%c4%b0RMA_L%c4%b0STES , erişim tarihi: 08.09.2009
- İGEME, 20.10.2008, “Dünya Ticaret Raporu 2008”, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi www.igeme.org.tr/KKS/userfiles/file/sanayi/2008_DUNYA_TICARETI_RAPORU.doc , erişim tarihi: 05.02.2009
- İktisadi Kalkınma Vakfı, 2004, “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, www.ikv.org.tr , erişim tarihi: 14.09.2008
- MEYER, Klaus and ESTRIN, Saul, 1998, “Entry Mode Choice in Emerging Markets Greenfield, Acquisition, and Brownfield”, Center for East European Studies, Copenhagen Business School, Working Paper No. 18, <http://ep.lib.cbs.dk/download/ISBN/x645115729.pdf> , erişim tarihi:21.10.2008
- OKSAY, Suna, 2006, “Avrupa Birliği Çevresel Sorumluluk Direktifi; Kirleten Öder Prensibi”, Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği Dergisi, Sayı 5, <http://www.tsrbsb.org.tr/NR/rdonlyres/2DAB3277-BB47-4549-AAC2-FE1D91B2A694/2283/KapakKonusu1.pdf> , erişim tarihi: 20.11.2008.
- ÖZÇELİK, Meltem ve YADİKAR, Bahadır, 2002, “Dünü, Bugünü ve Geleceği ile Serbest Bölgelerimiz”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/meltem.doc> , erişim tarihi: 10.09.2008
- SABIR, Hasan, 2002, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ünelere Yönlendirici Politikalar”, Dış Ticaret Dergisi, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=detayrk&yayinID=568&icerikID=674&dil=TR> , erişim tarihi: 11.09.2008.
- ŞAHİN, Afşin, 2005, “Çokuluslu Şirketlerin Davranışlarının Genel Açıklamaları ve Teorik Yaklaşım”, www.stradigma.com , erişim tarihi: 07.09.2008.

TİRYAKİOĞLU, Bilgin, 2007, “Yatırımlar ve Uluslararası Tahkim Arasındaki İlişki: ICSID Tahkimi”, http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/dergi/2007_Ilkbahar/Bilgin_Tiryakioglu.pdf, erişim tarihi: 24.05.2009

TÜSİAD ve YASED, 2004, “FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis”, <http://www.tusiad.us/Content/uploaded/TURKEY-FOREIGN-DIRECT-INVESTMENT-ATTRACTIVENESS.PDF>, erişim tarihi: 20.05.2009.

TÜRKYILMAZ, Murat, 2004, “Türkiye’ de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Konuya İlişkin Siyasal ve Ekonomik Nedenler”, http://www.turkhukusitesi.com/makale_142.htm , erişim tarihi: 21 Aralık 2008.

YASED, 2008, “Barometre II” www.yased.org.tr , erişim tarihi: 19.02.2009.

YASED, 2009, "Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2009 Yılı I. Çeyrek Değerlendirmesi", www.yased.org.tr , erişim tarihi: 20.08.2009.

<http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/istatistikler/tudyi/Documents/UDYRaporu-temmuz07.pdf>, erişim tarihi: 24.09.2008